

Tar Károly

Faragott fájdalom

Elrománosításunk naplója

A borító Käthe Kollvitz Panasz című munkája felhasználásával készült
Megjelent mindennemű támogatás nélkül.

© Tar Károly
© Tar-Bengtsson Zsuzsanna

ISBN 973-96878-2-2

NIS KIADÓ
Kolozsvár, 1995.

*„Mondjuk ki kereken. A fiadat elvesztetted.
A szerelmedet elvesztetted...
Csak a kötelesség maradt.”*

Hemingway

Korán eltávozott, szeretett élet- és bajtársam: Baba emlékére.

TARTALOM

FARAGOTT FÁJDALOM

UTOLSÓ DADOGÁSAIM

UTÓIRAT

A NAPLÓBAN ELŐFORDULÓ NÉVBETŰK FELOLDÁSA

A SZERZŐ MEGJELENT KÖNYVEI

FARAGOTT FÁJDALOM

Egy erdélyi újságíró tragikus esztendejének (1982) tematikus naplója, amelyben a magyarság erőszakos beolvasztásának eseményei mellett megmaradásunk esélyeiről is följegyzett néhány gondolatot.

1981. december 31., csütörtök

Évtizede tervezem ezt a tematikus naplót, melynek célja a napi események tükrében felmutatni azt a szerencsétlen, egész életünket nyomasztó folyamatot, amit leegyszerűsítve: a magunk eltűnésének nevezek. Ha nem lennének az évek alatt felgyülemlett példák, a saját megfigyeléseim és a mások tapasztalata, könnyen rám süthetné valaki, hogy rögeszmémről szólok. Talán ezért is vártam ennyit... Most már el kell kezdenem. Ha generációból valaki nem lesz hű krónikása a jelennek, az elkövetkező évszázadban és évezredben talán furcsa csodáról beszélnek majd az emberek: volt itt Erdélyben egy nemzetiség, történelme és irodalma legjavával a magyar és az európai műveltséget táplálta, aztán a történelem, hol túlságosan lassú, hol vadul gyors hőmpölygésében hirtelen eltűnt. Miközben évtizedeken át szüntelen fejlődését, kiteljesedését és felvirágzását hirdették habzó szájú, magukat csalhatatlannak és jóakarónak feltüntető politikusok, ez a nemzetiség porladt, mint a szikla. Elcsenevészese-désünket célozták mindenféle ügyeinkbe való beavatkozással, az ismert szólás szerint, púpos gyermekkel történik ilyesmi a prés alatt, de lehet, hogy a púp helyet, a keresztünket hordjuk, és az is elképzelhető, hogy a bőrünk színeváltozása nélkül leszünk üldözendő négek. Olykor máris annak néznek bennünket... Nyilván túlzok (?!), de ez szebbnek elképzelt jövőnk féltéséből, keserűségből és a minket ért sorozatos igazságtalanságért van; lelkembe nyilalló fájdalom miatt, riadóztató szándékom kikívánczolásakor: mentsük, ami még menthető! Ügyeljünk a jelenünkre. A sorsunkat alakító szemfényvesztő attrakcióira, a „sokoldalú gondolkodás” leple alatt, az elvszerűség, a „haza érdeke” nevében kisebbségünket következetesen és példátlanul szívós kitartással évtizedek óta, valószínűleg az eltűntetésig kicsinyíteni akarják. Csaknem bizonyos vagyok abban, hogy van valahol egy terv, amelynek alapján lépésről lépésre ellenünk fordítva végrehajtják mindazt, amit egykor Erdély németesítése és később elmagyarítása érdekében szűklátó, makacs és önző emberek valaha kigondoltak. Hétköznapi vitáinkban is gyakran felbukkannak azok az érvek, amelyek nem érvek, de szabadkozásoknak sem elfogadható kijelentések, miszerint itt vagy ott, és akkor meg ekkor „velünk is így bántak”, és „nekünk sem volt több jogunk!” Ilyenkor pillanatra megdermed az ember. A múlt valóban embertelen és csúnya dolgai fölött miért éppen nekünk kell vagy kellene szégyenkeznünk? Milyen meggondolás alapján szabad és lehet most nekik „hasonló pénzzel” visszafizetni minden sérelemért? Hát csupán csak annyi történt, hogy „megfordult a világ”? A szocializmus ennél sokkal többet ígért. A nemzeti eszme túlfűtöttsége és a sértő kivagyiság nélküli világot. Eminescutól is tudjuk, hogy a hazafiság érzése, akár az igazán szent dolgok, mélyen az emberekben élnek, és sohasem kirakatban vagy harsogva fröcskölődve a külvilágra. De ha támadják, ha elnyomják bennünk a nemzeti érzést, mindjárt hatalmas erővel kitör belőlünk, a nyilvánosság fényére kívánczodik, akár a gyilkosságok és más elrettentő rút emberi dolgok. Ezért kell most a nagy munkák előtti óhajtás: „...és ments meg engem az elfogultságtól és az indokolatlan haragtól, hogy soraimmal ne a megkülönböztetöket, hanem mindig és csakis az összetartást szolgáljam!”

A túlságosan felpumpált nemzeti érzés csak mankó. Olyan, amilyent jobb híján fegyvernek is használnak. De fegyverre csakis a hatalomnak van szüksége. Külső vagy belső ellenség ellen? Ma még úgy tűnik, hogy elsősorban külföldi beleszólások ellen forgatják, pedig a hatalomhoz uszályhordozóként csatlakozó nacionalisták és az általuk frissen fertőzött fiatalok vitézül használják belső küzdelmekben is, a „ki vagyok én? „-féle gög fegyvereként. Gyermekkorom óta láttam erre éppen elég példát és irtózom a harsogástól.

Eszmélésem a régi csinnadrattás világban kezdődött. Ötéves és néhány napos voltam, amikor a kormányzót váró tömeg „Dől a templomtorony!” - kiáltásra az utca másik oldalára rohant és engem is magával sodort. Azóta irtózom mindenféle sodortatástól. Akkor a „lovass tengerész”

váro feltupírozott nemzetieskedő hangulat olyan vitézkedő embereket is termett, akik később, hasonló parádékon a vitézkötés helyett a selyemrubáskát részesítették előnyben. Aztán tetőtől talpig román nemzeti viseletben láttam szomszédom nagyleányát, amit csakis a felvonulásokon viselt. Érdekes, hogy a hivatalosnak megtett hangulat ezekhez a túlzásokhoz igazodott, ezt tette és ezt teszi ma is példaképpül. A túlzást, a gátlástalan magamutogatást, a harsogó simulékonyságot és az ízléstelen hozsannát még a gyerek is észreveszi, viszolyog tőle, s mert egyebet nem tehet, elfordul.

Harmadikos elemista voltam, amikor egy napon német katona jött velem szemben a néptelen Görögtemplom utcán. Az ördög bújt belém, valami arra készítetett, hogy kipróbáljam az emberi butaság gépezetének működését, a felnőttek röhögni valóan furcsa beidegződéséből egyet. A katona mellé érve, hirtelen ferdén a magasba lendítettem a karom, és rákiáltottam a „Heil Hitler!”-t. Habozás nélkül fogadta tisztelgésemet. Középkorú ember volt, és emlékszem, hogy ruhája sem volt a német katonákon addig megszokott, kifogástalan, kincstárból nemrég kikerült, frissen vasalt holmi. A tekintetéből némi sajnálkozással elegyes bambaságot olvastam ki. Valószínűleg maga sem tudta, hogy millió társához hasonlóan, miért kell úgy élnie, ahogyan azt a hatalom rákényszeríti. Már akkor nagyon szégyelltem tettemet. Talán azért, mert éreztem, hogy rossz játékba kezdtem. Azt a katonát egy általam akkor még ismeretlen erő arra kényszerítette, hogy komolyan vegyen egy gyereket. Meglett ember létére egy gyerek értelmi szintjére süllyedt. Utáltam azt az ismeretlen erőt, amely ennyire megalázza az embert. Sajnáltam azt a katonát, persze nem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy miért sajnálom. Később a hatalom embertelenítő kényszerében sajnálnom kellett magamat is.

A magunk eltűnése: kétszeres halál. Ha így haladnak a dolgok az ezredfordulóg kétmillió romániai magyarból félmillió sem tartja érdemesnek nemzetiségét megtartani. A létező törvények ellenére, az Alkotmányba foglalt jogaink ellenére kétnyelvűségünk és tudatos kétműveltségünk nemhogy előnyünkre, hanem egyre inkább hátrányunkra válik. Amíg százalékok felemlítésével indokolták visszaszorításunkat és igyekeztek minden erővel a vezetésben, az iskoláztatásban, de még a szakmaválasztásban is határt vonni a zömmel városi, és éppen ezért az általánosnál magasabb civilizációs fokot felmutató magyarság elé, úgy tűnik, hogy a többség érdekében kellett elnyomni a kisebbséget. A gyorsított civilizálódás elősegítése helyett (vagy amellelt) az is megtörtént, hogy a fejlettebb, az iparosított és az európai civilizációhoz már igazodott kisebbséget fékeztek fejlődésében, amelynek természetes következményeként a faluról városba özönlőknek egyre inkább nem volt kihez igazodniuk, „a falu elnyelte a várost”, és sok minden más mellett viselkedéskultúránkban is nagyot léptünk visszafelé.

Egyszer újságíróként KB ellenőrző brigádba osztottak. Akkor Szilágyságban, Dés és Beszterce vidékén járva győződhettem meg arról, hogy a lakosság nemzetiségi összetételét figyelmen kívül hagyóan nem megfelelő arányokkal alakították ki a helyi vezetőségeket. A „választott” közemberek között, sokkal kevesebb volt a magyar és a német nemzetiségű, mint azt akkor a hatvanas években nyilvántartott százalékarányok alapján elvárhattuk volna. A hivatalos, de megfelelően bújtatott beolvasztási érdek kielégítése mellett már felfedték magukat az akarnokok, akiknek túlságosan lassú volt az asszimilálás üteme. Megbízásom szerint a párt, az ifjúsági és a szakszervezet vezetőségének nemzetiségi összetételét kellett ellenőriznem. Együtt voltam V. megyei pártaktivistával, aki, mivel apám az idős párttagok képviselőjében a tartományi vezetőségben volt, „kitüntetett” bizalmával. De a lakosság akkor már titkos összetételét mutató számadatai birtokában készített kimutatásomat nem bírta szó nélkül hagyni. Gúnyt űzött belőlem. Estéről estére azzal kívánt jó éjszakát, hogy reméli, jó munkát végeztem a százalékok pontosításában. Hallgattam, és összeszorított foggal végeztem munká-

mat. A Beszterce rajoni elemzésben a sürgős intézkedések sorában, külön bekezdésben bekerült a különféle vezető szervek nemzetiségi összetétele javításának feladata.

Az eltelt évtizedben aztán már nem engedélyeztek ilyen céllal ellenőrzést, és felülről sem szorgalmazták a nemzetiségek százalékarányában a jelenlétet a különféle vezetőségekben. Ha néhol meg is közelítették a megfelelő számadatokat, taktikát változtatva, olyanokat emeltek a nemzetiségek soraiból a különféle tisztségekbe, akik meglepően műveletlenek voltak, sem románul, sem magyarul, sem németül magukat kifejezni nem tudták, bamba bábukként vettek részt az egyre ferdebb utakra kényszerülő vezetés határozathozó ceremóniáin.

A vezetésbe jutott egyszerű emberek fiaskójáról szólva példának álljon itt az apám esete. Már régideje a legrégibb párttag volt a tartományban, amikor betegnyugdíjasként „kiemelték” a tartományi büróba. A háború után, jó cipésmunkás lévén, könnyűszerrel szervezett szövetkezetet, szaktársai kedvvel követték. Aztán a kicsi szövetkezetnek be kellett olvadnia egy nagyobbba. Ez volt a MÁGISZ, amelynek egyik igazgatója lett. Amikor a kisipari szövetkezetek máshol is megalakultak, egyesülniük kellett, a vezetést átvették a fővárosiak. A magyar munkásokból álló szövetkezetet veszélyesnek tarthatták, mindenféle okkal bomlasztották. Apám maradt volna a kaptafánál, de az akkori vezetésnek nagyon fontos lehetett, hogy minél előbb elkerüljön onnan. Előbb egy pékségbe nevezték ki igazgatónak, aztán a Bolyai Egyetem káderesének, de MNSZ-t támogató lépései miatt, a két egyetem egyesülése, majd a Bolyai felszámolása előtt jóval távoznia kellett, hogy pártfeladatként, katonatiszti ranggal, a fiatalok újoncosását irányítsa előbb Aradon, aztán Szamosújváron. Kálváriájában végül jótékonynak mondható, hogy fekete sárgaságban megbetegedve kiállhatott a hajszából. Később, amikor a hallgatás szerepét kiosztva neki behívták a tartományi vezetőségbe, még bizakodott. Mivel románul rosszul beszélt, és iskolázatlansága is hátrányára volt, segítségemet kérte, hátha valamit tehet a magyar munkások érdekében. A büróüléseken mindig felszólt. Mondani-valóját néhány kérdésben, jogaink követelésében fogalmazta meg. Akkoriban például a Dermata cipőgyárba nem vettek fel magyarokat, de románokat olyan mértékben, hogy néha egy-egy kicsi román falu lakosságát együtt találtuk az éppen újjáalakított részlegen. Az ilyesfajta együttlét, gondolom, jótékonyan hatott munkássá váló átalakításukban. A megkülönböztetés viszont vitathatatlanul törvényellenes volt. Ki merte, ki meri ezt szóvá tenni? Apám megtette. Kérdéseire nem kapott választ. A következő ülésen újra felvetette az ügyet, és még megtoldotta a városba telepedést akadályozó mindenki által ismert magyarellenesség ismertetésével. Kolozsvár már akkor zárt város volt. Ha elővonnánk a statisztikát (ha van ilyen becsületesen elkészített statisztika), számadatokkal is bizonyíthatnánk, hogy abban az időben rengeteg oltyán tisztviselő mellett, sok város környéki és távolabbi román falu lakója betelepült a városba, állást kapott. Az is nyílt titok, hogy mindez a város lakossága összetételének „javítását” szolgálta. Hasonló a helyzet más kisebb és nagyobb városokban, például Nagyváradon, ahol a betelepítettek (köztük különlegesen nagy számban a katonák) lakónegyedeket foglalnak le.

Amikor annyira kényelmetlenné váltak a büró számára apám felszólalásai, taktikusan arra kérték, megjegyzéseit foglalja írásba. Ezt is megtette. Később beadványainak sorsát firtatta, és azt tette szóvá, hogy soha, egyre sem kapott választ. Ekkor leintették, és azt terjesztették róla, hogy szenilis. A büró ülésekre „elfelejtették” meghívni. A következő „választások” alkalmával más került a helyére. Most például K. elvtárs ügyködik. A munkásmozgalomhoz annyi köze van, hogy a háború éveiben ismerte apámat és tudta róla, hogy katonaszökevény, de nem jelentette fel. Most kitűnően szolgálja a vezetőséget, nem szól: reprezentál. A nyugdíjasok nevében vállalja az egyre gyakrabban igényelt hűségnyilatkozatot.

A nemzetiségi kérdések elhallgattatásának módszerei közé tartozik az is, hogy a tömegszervezetek vezetőségébe olyanokat emelnek a nemzetiségi soraiból, akik nem tudnak, nem mernek megszólalni. (Nem tudom elfelejteni azt a háború utáni gyűlést, amelyet az Egyetem utcai mozi alatti teremben tartottak. Akkor még magyarul is lehetett szólni. Valami közművelődési ügyben gyűltünk. Ki küldött oda, erre már nem emlékszem. De arra igen, hogy főszólt a cipőgyári küldött. Nem tudom mit mondott, mert én azóta sem hallottam megfejthetlenebb halandzsát. Magyarul ömlött belőle a szó, de csak nem akart összeállni a szóáradatból egyetlen ép mondat sem. Sejtettem, hogy a küldők egyetlen szempontot érvényesítettek a küldött kiválasztásánál: munkás legyen. Az osztályérdek mindenekelőtt! Hasonló megfontolásból jutottunk el ma oda, hogy románok „képviselik” a nemzetiségek érdekeit a legkülönbözőbb alkalmakkor.)

Az ifjúsági lap képviselőjében járva az egyik megyében Török nevű aktivistánál jelentkeztem, hogy egy olvasókkal való találkozásunkat hivatalossá tegyem. Egy-két mondatom után kiderült, hogy a fiatalember egy szót sem tud magyarul. Néhány hónap múlva az ifjúsági szervezet Központi Bizottságában találtam, mondanom sem kell, továbbra is a magyar fiatalok képviselőjében. És ez most már az általános.

B. D.-t már a KISZ KB aktivistájaként ismertem meg. Vasestergályos volt Hargita megyében, KISZ-titkár egy vállalatnál és így tovább. Ha magyarul szólt, a frázisokon kívül zavaros zagyvalékokat fröcskölt reánk. Mindazonáltal becsületes ember volt, tudatlanságát nemcsak elismerte, hanem iparkodott a tanulásban. Baráti szálak fűzték az Ifjúságunkhoz, kérte a segítségünket. Később közgazdaságit végzett és a titkári székig feltornászta magát. Súlyos gépkocsibalesetet szenvedett, sokáig lábadozott, talán azért is került újra titkári funkcióba, mert nem tartottak attól, hogy sokat dolgozik majd. Pedig így történt. Később, amikor a nagybőnök fia is bekerült a titkárságba, B. D. írta a beszámolókat, a tartalmas jelentéseket. Az ifjúságkutatókkal még egy könyvet is kihozott a saját neve alatt. Doktori dolgozatát, a falusi fiatalságot érintő gazdasági kérdésekről írta. Az egyik nap belépett irodájába a főnök fia és egy másik titkár. Kérték, majd követelték ezt a dolgozatot, amelynek alapján valami jelentést kellett összeállítaniuk. B. D. ezt megtagadta. Hármuk összeszólalkozása odáig fajult, hogy végül kidobta őket szobájából. Másnap mindhárom telefonját levágták. Felhívta a pártközpontot és bejelentette a szabotázsát. Harmadnapra egy telefonnal többet kapott. Aztán rövidesen visszaküldték megyéjébe. És nagynemzetgyűlési képviselőségéből is „kifelejtették” az elkövetkező „választások” alkalmával. Megyéjében persze tovább zuhant lefelé a ranglétrán. Én egy traktorállomás közgazdászaként még láttam, aztán végleg eltűnt. Helyébe, a KB titkárságába egy enyhén szólva hiányos műveltségű székely leányzóhoz hozták. Nem szólt, nem sok vizet zavart. Mi viszont igyekeztünk mindenben megnyerni, hogy segítsen lapunkon. Egyik nevében írt terjedelmes cikke alá magyar keresztnévét írtuk. A „császárfiú” ezért nagyon megmosta, de maradt, mert kellett a vezetőségbe a nő. Férjhez ment egy román kollégájához, és így sokat javított „születési hibáján”. Valójában bábnak kellett. Vannak, akik kivételezett és nagyon előnyös anyagi helyzetükben ezt is megszokják.

Amikor új főszerkesztőt kaptunk V. I. személyében, megállapíthattam, hogy én ezt az embert ismerem. Első fogadónapunkat rendeztük Brassóban, előzőleg odautaztam, hogy a lap olvasókapcsolatai szempontjából ígéretes, új és a Matiné kialakítása céljából rendkívül fontos szervezési formát a helyi KISZ-szel is elfogadtassam, támogatásukat megnyerjem, illetve elhárítsam azt, ami várható volt: a találkozó megakadályozását. A megyei titkár végül „magyar” aktivistájukra bízott. Késő délután lett mire bemutatták nekem V. I.-t. Néhány mondatban ismertem elötte is terveimet. Bólogatott. Másnap reggel újra találkoztunk. Kérdéseimre képtelen volt magyarul felelni. Megsajnáltam és a hivatalos nyelvre fordítottam a

szót. Egy év múlva román feleségével együtt a fővárosba költözött, a KISZ KB aktivistájaként dolgozott, majd a régi főszerkesztő megkérdezése nélkül kinevezték az országos ifjúsági lap élére. Felesége tanult nő, azt hiszem angolul, franciául és németül is beszél, V. I. dicséretére legyen mondva nekilátott, hogy anyanyelvét megtanulja. Elemi iskoláit magyarul, az ipari szakiskolát és egyéb iskoláit románul végezte. Látogatás nélkül a politikai akadémia keretében működő újságíróképzőt most végzi. Sajnos, a lapnak az ő elégtelen műveltségi szintjéhez kellett igazodnia. Ahelyett hogy a lap munkatársai egy képzett és művelt főnök igényességéhez igazodnának, és tovább tágítanák a megadott kereteket, visszaszorították, s így a lap életében és színvonalában visszaesés következett be. Nagy a gyanúm, hogy talán éppen abból a célból nevezték ki főszerkesztőnek, hogy a romániai magyar sajtóban élenjáró, szókimondásban a lehetőségekhez mérten bátor lapunkat visszafogja. Ez a különben jóindulatú ember kiváló eszköz azoknak a kezében, akik elszürkíteni és megnyomorítani akarják ezt a lapot. Aktivista magatartásával az is együtt jár, hogy rövid idő - talán másfél év - alatt meggyőződésévé vált: az újságírói munkát megtanulta és beosztásával visszaélve felülbíráhatja a lap tapasztalt munkatársainak munkáját. Az történt, ami az országban mindenütt történik, ahol kisszerű emberek kormányoznak: látóhatárunkat a maguk szűk látóköréhez nyesegetik, erőltetik.

Ezt a naplót azért írom, hogy rögzítsek valamennyit beolvasztásunk folyamatának széles áradatából. Erről írni ma már egyetlen hazai lapban sem lehet. Könyvben néhányan még próbálkoztunk. Például Cs. G. egy szerelem csöndes tragédiája okainak feltárásával. A kapcsolatból könyvében nem lett vegyes házasság, erről sem szabad írni. Ezzel a címmel írt riportomat mindenünnen visszautasították. De a valóságtól groteszk módon elrugaszkodó regényemben anyanyelvhasználatunk korlátozását még érinthettem. Egyelőre egyetlen recenzius sem említette, hogy valóban miről is szólok a könyvben. Számítottam arra, hogy ezt elhallgatják. Ez tabu. Akár a memoáríróknak a felszabadulás utáni évek. Ezt sem tehettem szóvá, mert poéta doktusnak indult, félénkké vált főszerkesztőm ezt is törölte kézírataimból. Ez a mostani pedig, ha elé tettem volna kéziratomat, minden bizonnyal szemébe dobja, ahogyan az ifjúsági lap évtizede őrzött pluszpéldányait is kihordatta a szerkesztőségéből, mert mindig dührohamot kapott, amikor felemlítettük a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején szerkesztett mondanivalóktól, vitáktól duzzadó, olvasmányos lapszámainkat. Visszaemlékezéseiről kérdeztem közvetlenül halála előtt N. I.-t, a munkásírót, aki nem engedte, hogy bekapcsoljam kazettás magnómat. Íróasztalfiókjára mutatott, és azt mondta: írja már a főszerkesztés utáni évek krónikáját. Mi lett kéziratával? Megtudjuk(ják), ha élünk(nek). (Harminc oldal kéziratot őriz az író fia.)

1982. január 1.

Évek óta, minden újév kezdete előtt, éjfélkor a nagyfőnök beszél. Eleinte még hallgattuk. Nem mond semmit. Köszöntői annyira egyformák és ugyanazok, hogy akár egy gyerek is megtanulhatja és a következő alkalommal elmondhatja. Különben, az elmúlt esztendőben sokan rájöttek, hogy a tévé gombnyomásra kikapcsolható vagy egyetlen mozdulattal hangtalanná tehető.

Ami a főnök sűrű és egyre sűrűbb szerepeltetését illeti, két feltevés van: 1. Ellenlábaisi szántsándékkal folytatott, előre kitervelt akciójáról van szó, hogy mielőbb lejárassák. Az, amit vele csinálnak, nem más, mint ellenpropaganda. Akármelyik személyiséget könnyen lejárat-hatják, ha unalomig szerepeltetik. Különösen, ha nem tud magának kitalálni újabb és újabb szöveget. Évtizedig nem lehet, hogy valaki büntetlenül ismétlje ugyanazokat a sztereotip mondatokat. 2. A propaganda nem számol azokkal a sajátosságokkal, amelyek az országot legalább kettéosztják. Míg a balkáni részen elviselhető a csinnadratta, az olcsó sztárkultusz, a

hibátlan vezető, a felsőbbrendű ember (inkább isten), a szín pompás felvonulás, a „köztünk a csupa szív nagyember elérhető közelségben” tömegörületet keltő hatása, addig az ország erdélyi részén mindezek inkább visszatetszést szülnek. Erdély Európa része (inkább csak volt), nem szeretjük az olcsó cirkuszt, nem elégít ki bennünket az, hogy a titán látogatásának napján, esetleg másnapján, nem kell dolgoznunk, és mi már nem hiszünk valakik - akármilyen nagy valaki csálhatatlanságában. Sokat láttunk és tapasztaltunk. Szórakozásaink sem annyira vásáriak mint ahogyan ez általában a balkánon szokásos. Innen a különbség a nagyfőnök itteni és ottani fogadtatásai között. M. megyében történt, hogy a sokórák várakozásba és a főpróbába beleunt a tömeg, és amikor végre begördült a megyeszékhelyre a fekete luxuskocsisor, még gyér tapsot sem kapott a felsorakoztatottaktól. Egy hét múlva aztán megismételte a kivezényelt sorfalak közt bevonulását M.-be a „hőnszeretett” vezető, hogy bebizonyíthassák neki a megye lakóinak „hódolatát”. Ki rendezte, ki kérte ezt a második bevonulást? Ezt is megtudjuk majd valamikor. Lényeges most annyi, hogy aki elfogadta, nem ízlésünk szerinti ember.

Osztálytársam gazdasági ügyekkel foglalkozó megyei titkár. Műszaki ember, jó szervező. Egyszer újságírói feladatból megkértem mondjon néhányat a nemrég nálunk járt főnök tanácsaiból, hiszen a látogatásról beszámoló riporterek erről mindig csak általánosságokat írnak.

- Nincs mit mondjak - mondta őszinteségéről ismert barátom.

- Tudom, a riportfotókon is láttam, hogy ott kell állnod a közelében. Csak hallottál valami megjegyzésre érdemes dolgot?

- Hidd el, hogy abszolút semmi érdemlegeset nem mondott az itteni üzemlátogatások alkalmával.

- Akkor talán a céció utáni vacsora közben? - folytattam a kérdezősködést. - Csak megengedett magának egy viccet? Valami tréfálkozást?

- Dehogy! Egész este alig szólt. Szótlan ember. Képtelen fölengedni, emberközelbe kerülni...

Fővárosi ismerősöm belügyi magas rangútól hallotta: „Újévkor már nem ő mondja majd a köszöntő beszédet!” Ebben nem a közlés tartalma a szenzáció, hanem az, hogy ki mondta. Az, hogy kik mondják. És hogy egyre többen mondják. Többek között azok is mondják, akik tudják: a hatalom az hatalom!

Nem felejttem soha miként nézett ki a hatalomra lépés napjaiban. Egy simléderes sapkás, ijedt emberarcra emlékszem a tévé képernyőjéről, aki behúzott nyakkal, de furcsán vizslató szemekkel, kezét védekezően fejmagasságban tartva jött ki a palotából az emberek közé. Remélem, egyszer majd megtudjuk kitől félt, s hogy mi kitől féltünk?!

1982. január 2.

Miután tegnap nálunk voltak, ma meghívtak R.-ék a szomszéd utcából. R. az egyik környéki román faluból való józan ember, aki a cipőgyárban a szakszervezeti elnökségig vitte, most pedig végzi a mesteriskolát. Felesége magyar, két fia van. Beszélgetés közben szóba került a vallásosság kérdése is. R. kijelentette hogy fiai ortodox vallásúak, hiszen ő maga is az. És hitében nem zavarja párttagsága. Emlékszem, egyik téli kirándulásunk alkalmával is azt mondta, hogy azért csak hinnünk kell Istenben. Nyugodtan mondta, nyíltan az egész kiránduló társaság előtt, látszott rajta, hogy őszinte, és már nem köti őt az, hogy aktivista volt. Úgy értettem, hogy maga hagyta ott a szakszervezeti elnökséget és lépett vissza a kiszemelt tímármesteri posztra. Természetesen párttag maradt. Furcsa kettősség. Kényszerű állapot,

hiszen mester sem lehet pártonkívüli. Pártaktivisták között is van olyan, aki deklarált marxista létére istenhitét is ápolja. Azt is beszélnek, hogy az egyik megyei pártaktivista időnként a baptistáknál prédikál. Magam is hallottam baptista körökben, hogy számon tartják egy „testvérüket” a pártvezetőségben, akinek a segítségével sok mindent elintéznek felekezetük gondja-baja közül. Rokonom B. kivagyiskodó, hangoskodó ember, gyermekkorából ragadhatott ez reá, még piaci árus korából. Egy idő óta megszólításából véletlenül sem felejtí ki a „bozgor” jelzőt. Baptista családból való, nemrég lépett be a pártba, talán nemcsak azért, hogy szakmai oktató állásában megerősítse magát, hanem, miként maga mondja, hogy mindenkit elhagyjon a politizálásban. Ami igaz, az igaz: ömlik belőle a sablonbeszéd, pereg a nyelve, hosszan beszél és semmit sem mond a frázisokon kívül. Nem kétséges kitől tanulta. Az eltelt néhány év alatt, amióta politizál, nem sokra vitte. Most újra a baptistákhoz közelít, társaságban is vallásos énektudásával kérkedik. Öccse, aki gyermekkori barátom volt, felesége korai halálakor (rákban halt meg) elment a pártbizottsághoz és visszaadta a könyvét, megkérte őket, ne haragudjanak, nem tudja elviselni a rázúdult csapást csak hittestvérei körében. Egyenes, becsületes dolog. Különbözik sokgyerekes családból való, akik mánista hazafiságuk ellenére emberi kapcsolatokat alakítottak ki a szomszédjukban lakó magyarokkal, vegyes házasságra keltek, magyarul is megtanultak.

A hozzájuk hasonlóak nyilván meggyőződésük ellenére léptek be a pártba és évtizednél is hosszabb ideje kettős elkötelezettségben élnek. Hogy hova viszi, sodorja őket az életben ez, azt nem nehéz kitalálni. A szocializmushoz annyi a közük, amennyi előnyt kikaparnak maguknak belőle. Ha alakoskodásuk nem sikerül, ott van az egyház, visszatérhetnek kebelébe - ha egyáltalán elszakadtak vagy titkolniuk kellett odatartozásukat. A nemzeti kisebbségekkel más a helyzet. Minket a megkülönböztetés, a gyorsított asszimiláció is hajt az egyház mentő szárnyai alá. A felszabadulás után sokan elfelejtették milyen vallásúak voltak, reformátusnak vagy katolikusnak, unitáriusnak vagy lutheránusnak keresztelték szüleik. Igen, az egyház a mi utolsó mentővárunk. A megkettőzöttség erkölcsstelenségéből miként is vonhatná ki magát az egyszerű ember? És azok az ateisták, akik nem a hatalom ígézetében, nem az elérhető pozícióért vállalták vallástalanságukat, hanem az önépítésbe vetett csendes hittel? Nos, ők már rég kiábrándultak ebből a szocializmusból, abból a deklarált kommunizmusból, ebből az elembertelenedett világból. Ha nem másért, akkor a „császár” szüleinek tömjénfüstös-televíziós temetkezési pompájáért. Miközben a munkásmozgalom régi harcosainak temetése megdöbbenően és embertelenül sivár, a hatalom csúcsán lévők tobzódnak a pompában; a különféle alkalmakra kitalált ünnepi szertartások kínosan hosszúak és röhejesek.

1982. január 3.

Jött lapunk titkára és elmondta, hogy az Ifjúnunkás 60. évfordulójának ünnepeit nem engedélyezték. Indoklás: újságokat csak negyed évszázadonként ünnepelhetünk! Ennek kissé ellentmond az, hogy két éve ünnepeltük a 35 éves Scînteia Tineretului című napilapot, amely „testvérlapunk”. Csak hát nagyobbik testvér, akinek minden kijár, amit akar. Ezen kívül az is tény, hogy lapunkat a mostani hatalom képtelen beilleszteni az erdélyi, pontosabban az erdélyi magyar ifjúsági mozgalmat kirekesztő munkásmozgalom történetébe. Nem tudják megbocsátani, hogy az Ifjúnunkás előbb jelent meg, mint a KISZ, amely hatvan évvel ezelőtt, három hónappal később alakult. Nem fekszik a mostani sietős történelemcsinálóknak ez a lap, mert ellentmond az évtizedek óta hangoztatott tételüknek, miszerint a munkásmozgalom Bukarestből terjedt és jutott el Erdélybe, onnan kezdeményezték, és onnan irányították. Ez annyira sértő hazugság, hogy cáfolni sem érdemes. Legutóbb botcsinálta főszerkesztőnk is felmondta előttünk ezt a szemináriumi szöveget. Jelen volt B. I. Gh. párttörténész, aki

alaposan foglalkozott többek között az erdélyi és bánáti ifjúsági szervezetek történetével. Figyeltem, miként reagál az általa könnyűszerrel megcáfolható valótlanokra. Bizony még a szeme sem rebbent, elfogadta ezt a képtelenséget is. Talán bizony az iparosítás is a gyengén fejlett Regátból terjedt ki Erdélybe? És Bukarestben előbb volt a munkásmozgalom, mint maga a munkásosztály? Ma már nem teszik föl ezeket a kérdéseket. Egyet tudnak: kisebbiteni és eltüntetni kell a munkásmozgalomban is az erdélyi magyarság szerepét. Például tagadni azt, hogy annak idején az Ifjómunkás tette a legtöbbet a különböző országrészekben működő ifjómunkás-szervezetek egyesítéséért. Dokumentumokkal bizonyítható, hogy a KISZ-szervezetek egyesülését többek között az is akadályozta, hogy a regáti szervezetek nem a szocialista eszmék terjesztésében tündek ki, hanem anarchista csoportosulásaik sajátos, sokakat megbotránkoztató tetteivel.

Hasonló a helyzet a párttörténeti tények mai magyarázatával is. Az RKP 60. évfordulóján már nem említették (B. I. Gh. elmondta egyik nagybányai előadásában), hogy az alakuló kongresszus nem egy, hanem több nyelven folyt, a jegyzőkönyv pedig románul és magyarul készült. Az alapító tagok - ez még most a nevek átírással románosítása után is megállapítható - jó része magyar, zsidó és német volt. A mai ultranacionalisták céljuk szerint mindent átszinkelnének. Itt már rég nem a szocializmus építése a cél, hanem az egységes nemzeti állam megszilárdítása. Eszközeikben nem válogatnak. Mi a teendők?!

1982. január 6.

Olvasgatom *A romániai magyar nemzetiség* című, zöld színű kötésben megjelent könyvet, amit köztudomásúan propagandisztikus céllal a külföld számára készített a pártközpont. A könyv címe alatt hangsúlyozottan nagy betűkkel szedve ez áll: Szerkesztette Koppándi Sándor. Ő a romániai magyarul írott szó tehetetlen hódolója, a KB pótagja és aktivistája. Ma B. P. festőművésszel találkoztam, aki a háború idején a baloldali érzésű emberek vádiratokkal teli iratcsomóit kicsempészte a katonai parancsnokságról és megsemmisítette ezeket. A felszabadulás után őt is elzárták B. E.-vel és másokkal együtt, hiszen a Magyar Népi Szövetségben dolgozott. Megállított B. P. és arról panaszkodott, hogy nem tudja elolvasni Koppándi könyvét. Már a lelkendező, a nemzetiségi kérdés tökéletes megoldásáról áradozó Előszónál letette ezt a könyvet. Az előszót minden bizonnyal a szerkesztő írta. Az, aki „bármilyen elnyomás és megkülönböztetés megszűnését”, valamint a „tartós fejlődési távlatokat” dicséri. Vak ez az ember? Ilyeneket ír: „A szocialista demokrácia szüntelen tökéletesítése kiterjed mind a társadalmi, mind pedig a nemzeti-nemzetiségi viszonyokra.” Miféle demokrácia? Milyen nemzetiségi viszonyok? Joggal panaszkodik B. P. Ha a vezetők ilyen rózsásan látják a „fejlődést” és úgy tesznek mintha nem naponta kapnák a különféle beadványokat, amelyekben iskolai, kiadói és más ügyekben jogainkért, védelmünkben emelnek szót a legkülönbözőbb kategóriájú emberek, miféle fejlődésről beszélhetünk?! Elhallgatják és elsimitják ezeket az ügyeket, miközben előrehaladásról papolnak. Ebben a hozsannázó könyvben sem találunk egyetlen sort sem nemzetiségünk valós gondjairól. Például a csángók erőszakolt asszimilálásáról sem.

Tavaly, a gyimesi felkelés évfordulóján, M. L. kollegámmal jártuk a Gyimes völgyét. Már csíkszeredai elődokumentálásunk alkalmával kiderült, hogy a gyimesi felkelésről összeállított első broszúra (F. L. kolozsvári történész munkája) rendkívül pontatlan. F. L. egyik fiatalabb munkatársa szerint a felkelők névsorát illetően is vannak benne valótlanok. Kollegám útközben elmesélte, hogy már többször is megtörtént, hogy Gyimes völgyében a helyi milícia feltartóztatta a Hargita megyei rendszámú gépkocsikat, a fényképező, kérdezősködő idegeneket pedig bekísérték a megyeközpontba. Ezt V. J. barátom is megerősítette.

Kiadójuknál nemsokára megjelenik G. J. néprajzi fámájú könyve. A szerző elmesélte, hogy összejárta Iránt, Pakisztánt, és Afganisztánban is hosszasan időzött. Mindhárom helyen sokat fényképezett, főleg a helyi művészeti alkotások érdekelték, de megörökítette a katonákat, a felvonulásokat, tüntetéseket. Ezt bárhol szabadon megtehetette. De amikor hazatérése után, egyik gyűjtőútja alkalmával Klézsére látogatott, kurtán-furcsán letartóztatták, és bekísérték Bakóba. Ott meg kellett várnia, amíg filmjeit előhívták, és mert felvételein nem találtak semmi kivetnivalót, elengedték. Tiltott helyen nem fényképezett, semmiféle törvény ellen nem vétett. Esetéből is nyilvánvaló, hogy elszigetelni akarják a szomszédos Hargita megyétől a csángókat. Miközben valósággal tömik őket románságukat bizonyító halandzsával. (Lásd a Flacărăban folytatott, dühöngő nacionalizmusukat bizonyító tavalyi sorozatot.)

Különös, szemet gyönyörködtető a Gyimes völgyi táj. A legutóbbi területrendezés előtt (azt mondják ősidőktől) Csíkhöz tartoztak az itteni települések. Miért kellett onnan leválasztani ezeket? Rögtön kiderül ez abból az információból, melyet például Gyimesbükkön kaptunk. Amióta Bákóhoz tartoznak, nincs magyar nyelvű oktatás a helyi iskolában. Deáky András helybeli német-magyar tanár még hétosztályos magyar nyelvű elemi iskolában végzett itt, aztán tanítóképzőben tanult és visszatért szülőfalujába tanítónak. Miként lehetett itt egyik napról a másikra megszüntetni a magyar nyelvű iskolát? A következőképpen: a területrendezéskor felszólították a szülőket, hogy mind román nyelvű iskolába járassák gyermekeiket. Rendre felhívták őket a néptanácshoz. Meggyőzték őket? Beszélük, hogy verték is őket. Nehezenre esik ezt elhinni. De arról még többen tudnak, hogy a román nyelvű iskola beindulása után verték azokat a gyermekeket, akik anyanyelvükön megszólaltak. Deáky úgy tudja, hogy a szülők közül egyesek írásban kérték a román nyelvű oktatást, amelyet gyermekeik könnyebb továbbtanulási lehetőségével indokoltak. Tíz évvel később, amikor a reggel héttől nyolc óráig önkéntesen jelentkező tanulók részére tartott magyarórát is megszüntették, észbe kaptak a szülők, és száznál többen aláírták azt a kérvényt, amelyben a magyar nyelvű oktatás visszaállítását kéri. Éppen akkor írt riportot Deákyról B. Gy., neves riporterünk. A kérvényt a helyiek Deáky-nak adták, ő pedig B. Gy.-nek adta. Aztán csak annyi történt, hogy Deákyt meghurcolták, amiért nyilatkozni, mert a riporternek. Eltelt még néhány év, Deáky tanítóból tanár lett, orvosnő feleséget hozott mutatós gyimesbükki házába. Visszatérve tőlük, megkérdeztem neves riporterünket, mi történt a gyimesiek magyar iskolát követelő kérvényével? F.J.-nek továbbítottam, mondta, és szomorúan megállapítottuk, hogy ő sem tudott semmit sem tenni a gyimesiek érdekében.

Gyimesi utamon felkerestem az 1934-es felkelés még élő részvevőit. A „történészek” munkái nyomán Suciú Dumitru-Bici felől is érdeklődtem. Feleségét, egy tőpörödött anyókat a csodálatosan korszerű, fűtött, magyar feliratos katolikus templomban találtam, ahol kariatidszerű oszlopot utánzó gyönyörű falfestményről, csángó ruhába öltöztetett Krisztus és Szűz Mária néz le a hívekre. Felvezetett minket domboldalon meghúzódó kicsi házukba, ahol férjjeivel is beszélhettünk. Néhány mondat után a nyolcvanát is meghaladó korú öregemben bocsánatot kért, hogy gyengén beszél a román nyelvet. Nagy álmélkodásunk közepette kiderült, hogy nem Suciúnak, hanem Szöcs Demeternek hívják születésétől fogva, és csak a felkelésről a felszabadulás után „hüen” beszámoló párttörténészek írták át a nevét, kényük-kedvük szerint, Suciúnak.

Különben a gyimesi felkeléskor követeléseiket öt pontba foglalták össze a csángók. Az ötödik pontban ezt írták: „a magyar nyelvű oktatás biztosítása az állam által”. Az idézet *A romániai magyar nemzetiség* című kötetben megjelent Bányai László-féle tanulmányból való. De az eredeti okiratban is világosan így fogalmazták óhajtasukat a gyimesiek. Ez volt a helyzet 1934 októberében. És mi a jelenlegi helyzet? Az, hogy a gyimesi csángók már évek óta nem tanulnak, nem tanulhatnak magyarul, tehát anyanyelvükön.

Éppen Koppándi Sándor ne tudna erről?! 1969-1970 között, másfél évig a Kolozs megyei néptanács művelődésügyi bizottságánál a nemzetiségi közművelődés felügyelőjeként dolgoztam. K. S. ekkor a párt KB-nek területi instruktora volt. Időnként, amikor hivatott, be kellett számolnom neki tapasztalataimról. Egyszer, amikor az Utunk szerkesztőségének csendesebb szobájába húzódtunk vissza, elaludt beszámolóim közben. Pedig nem unalmas, hanem életbevágóan fontos dolgokat soroltam. Engem akkor a magyar nyelvű énekkarok föltámasztása és a magyar falvak differenciált könyvellátása foglalkoztatott. A tordaszentlászlói és a magyarfenesi énekkarok nyolcvan éves ünnepléseit sikerült átvennem a felettes szerveknél, és száznál több kulturális kitüntetés adományozását is javasolhattam. Ehhez kellett volna egy kis támogatás a magas rangú pártaktivista részéről. Nem volt kivel beszélnem. A könyvellátásról kérdőíves felmérést készítettem a megyében, amelyből kiderült, hogy a nemzetiségi összetételt figyelmen kívül hagyják a könyvellátók: a magyarok vidékekre hovatovább csak román nyelvű könyveket küldtek. A nehezen megszerzett statisztikai adatok birtokában kiszámítottam a nemzetiségi összetételnek megfelelő, községenkénti helyesen differenciált könyvállományt, és a hiányzó magyar nyelvű kötelek számának ismeretében, feloszlattott könyvtárak és a fővárosi sajtóközpont pincéjében elfektetett magyar nyelvű könyvek konkrét címekre való postázásával javítottam a falusi könyvtárak könyvállományának nemzetiség szerinti szükséges mutatóin. Ez nem az én munkám volt, hiszen a megyei néptanács művelődési bizottságánál volt külön a könyvtárakkal foglalkozó felügyelő, de csak úgy sikerült átvennem azt, hogy felmérésem alapján történjék az elkövetkezőkben a könyvellátás, ha magamra vállaltam ezt a munkát is. Az utolsó órában segítettem. A következő évben rendeletileg megszüntették a falusi könyvtárosi állásokat, a községi könyvtárakat egy-egy kijelölt román tanügyi dolgozó vette át, és így rövid idő alatt sokfelé teljesen megszüntették a könyvtárat, illetve a magyar könyvtári munkát. Felmérésemet a Művelődés könyvtárosi mellékletének szerkesztője elfektette, pedig ennek alapján országosan kellett volna kiterjeszteni a könyvtárak magyar nyelvű könyvekkel való differenciált ellátását. B. P., akkor a Kriterion szerkesztője és V. A. J. a Művelődés főszerkesztője, de D. G. a Kriterion igazgatója is értékesnek és hasznosnak nevezte dolgozatomat. Egyszer majd, ha eljön az ideje, érdemes lesz előásni. Vajon lesz-e még falvainkban közkönyvtárból kölcsönző magyarul olvasó ember? És visszaállítható, kiigazítható lesz-e még igényeinek megfelelően a falusi könyvtár könyvállománya? Ha nem is ilyen direkt kérdésfelvető módban (a szerkesztők mindig résen voltak és lefaragták meredek kérdéseimet) több lapban is szóvá tettem a könyvtárak helyzetét és nemzetiségünk közművelődésének számos problémáját.

Éppen K. S., aki később a párt KB-nek sajtófelelősékként (a magyar lapok, folyóiratok és könyvek) ellenőreként dolgozott, tehát olvasnia kellett írásaimat, éppen ő ne tudott volna nemzetiségi jogaink semmibe vételéről?! Kimondom: nagyon is tudott mindenről, és habozás nélkül segítette (segíti most is) erőszakolt asszimilációnkat. Az egyik B. E.-vel készített interjúban, amelynek a *Kell az összefogás* címet adtam, az is benne volt, hogy nagyon kellene már egy, a közművelődést nemzetiségi szinten összefogó, a MADOSZ és az MNSZ hagyományait folytató, reálisan is működő szervezet, amely a jelenlegi, sóhivatalnak is kevés, néma szörnyszülöttet helyettesítené. Erre (és a B. Gy. csángókról írott könyvét népszerűsítő riportomra) mondta K. S. jelenlegi főszerkesztőmnak, hogy többé ne lásson lapunkban asszimilációellenes cikket. És arra külön megkérte V. I.-t és N. A.-t, a szerkesztőség vezetőit, hogy nekem erről egy szót se szóljanak. Hát ez igen megtisztelő tiltás volt. K. S. valószínűleg B. E.-től való félelmében kérte ezt, hiszen tudta, hogy tőlem idős közírónk tudomására jut szégyenteljes tiltása, és ő esetleg nem rejti véka alá ezt a világ előtt. Fél évvel később tudtam meg ezt párttitkárunktól, L. F.-től, aki a főszerkesztővel összekapott, de hozzám bizalommal fordult, hiszen én hoztam a laphoz miután kitűnően végzett a filozófia fakultáson, és hároméves gyakorlati ideje is lejárt a zilahi művelődési felügyelőségen. Nem lepődtem meg a dolgon, mert ekkor már sejtettem a tiltást, hiszen minden nemzetiségi témáról lebeszéltek a

szerkesztők, a matinék szervezését is kivették a kezemből, még e rendezvények műsorának szerkesztését sem bízták többé reám. Ehhez nagyban hozzájárult az általam szervezett kolozsvári országos táncház-találkozó, amelynek megvalósításában az volt a nagyszerű, hogy a *Kell az összefogás* című B. E.-vel készített interjúban felsorolt nemzetiségi művelődésigények gyakorlati példája volt, mivel a KISZ, az Ifjúmunkás, a televízió magyar adása mellett támogatta a rendezvényt a Korunk, a Művelődés, a Kolozs megyei napilap és annak ifjúsági melléklete, a Fellegvár, amelyet Szöcs Géza szerkesztett, valamint a kolozsvári rádió magyar adása. A Táncház-találkozó plakátjára felkerült a felsorolt intézmények neve, az összefogás eredményeként pedig az egykori Zápolyi utcai tornaterem zsúfolásig megtelt nézőkkel és az ország minden részéből összesereglett táncosokkal, népi énekesekkel. A tévé kérésének engedve rendeztük a találkozót ott, és nem a Szamos melletti tágasabb sportszarnokban, ahol az azelőtti Kaláka-találkozóra alig néhány száz néző volt kíváncsi. A sikert megérezte a KISZ KB propagandatitkára, talán mert átlátta, hogy összefogva jelentős győzelmet értünk el, hiszen a továbbiakban járható útra találtunk nemzetiségi kultúreseményeink szervezésében, és ide-oda táncolva, hol engedélyezte, hol tiltotta a találkozót. Különösen az nem tetszett neki, hogy a Korunk segítségével, G. E. aláírásával olyan körlevelet küldtem a magyar lapoknak, amelyben az ifjúsági kérdésekkel foglalkozó szerkesztőket megbeszélésre invitáltam a Táncház-találkozót követő napon.

A megbeszélés hivatalos elfogadtatása miatt a találkozóknak *A fiatalok kommunista nevelésének időszerei feladatai* címet adtam. Ennek ellenére az utolsó pillanatban, amikor már az Ifjúmunkásban is megjelent a körlevél, a KISZ KB-tól jött parancs értelmében le kellett volna mondanunk a találkozót, mert azzal fenyegetőztek, hogy nem vesznek részt a megbeszélésen. Ennek, mi szervezők, csak örültünk. Végül mégis kötélnék álltak: a megbeszélést két óra terjedelműre szabták, amelyből több mint egy órát egy, a KISZ-ről szóló előadásnak kellett volna kitöltenie. V. I. ezt nem merte véghezvinni, a román nyelvű szövegből végül negyedórás előadás lett, és a megbeszélés több órát tartott. Jelen volt Sz. G. is, akitől az összejövétel ötletét kaptam, és azzal ért véget, hogy legközelebb a romániai magyar ifjúsági színjátszás kérdéseiről rendezünk hasonló eszmecserét Temesváron.

Ha a vezető réteg nem volna átítatódva az ultranacionalizmus mérgével, amely görcsös féltékenységében mutatkozik, minden kisebbségi megmozdulástól nem rettegne. Az egyenjogúság, a testvériség szellemében fogant cselekvéseinknek örülniük kellene, hiszen ezek nem egyebek, mint sajátos hozzájárulások a szóban általunk is igenelt szocialista gyakorlathoz. Csakhogy most már minden szinten egyet mondanak, és mást csinálnak!

Legsikerültebb, illetőleg legmondandósabb Matinéknak az *Itt és mit?* címet adtam. G. Gy. vezetésével marosvásárhelyi fiatal írók és költők vallottak ezen sokhangúan közérzetünkről. Őszinte hangjuk megnyerte a hallgatóságot. Az egyik páholyban sűrűn jegyzeteltek a belügyiek. M. H. L. kollégám feleségének ott jutott hely, ő mesélte, hogy kis cetlikre jegyezgettek. A műsort a rádió, egy részét pedig a tévé is rögzítette, de valószínűleg nem bíztak a technikában, ezért jegyezgettek. Nyilván, különösen érdekelte őket a V. J.-vel folytatott beszélgetésem. Talán arra is rájöttek, hogy a szocialista elvek alapján vitathatatlan az, amit mondunk, az, amit akarunk. Még azt sem mondhatják rólunk, hogy magyarkodunk. De megmaradásunkról, jogainkról, saját életünkről szólnunk kellett. Ők pedig csak jegyzeteljenek...

K. S.-nek és másoknak azért kell nagy figyelemmel és odaadással naponta bizonyítaniuk jó románságukat (egyesek egészen nemzetiségük megtagadásáig mennek), hogy a hatalmi létrán, ha nem is haladhatnak előre, legalább jelenlegi helyüket megtartsák. Nem hiszem, hogy erre külön felkérjük őket, az ilyesmit csupán elvárják tőlük. Mint például Sz. D.-től az Előre „örökös” főszerkesztőjétől. Tíz évvel ezelőtt a párt sajtóosztályánál befújta *Szülőföldtől távol*

címmel indított riportsorozatomat, nem kevesebbet állítva, mint azt, hogy a galaci riportomban magyar városnak akarom kikiáltani ezt a Duna menti központot. Ez lapunk utolsó, a KB előtti elemzésekor történt. Fél órát vitatkoztam V. elvtárrsal, a sajtóosztály akkori vezetőjével, végül elébe tettem a pártkönyvem az asztalra. Ez hatott. Némileg visszakozott. Kiderült, hogy magyarul is olvas, elismerte, hogy tudunk írni. Atyáskodó lett, és így próbált meggyőzni arról, hogy szolgálnunk kell a párt ügyét. Akik ebben a funkcióban utána következtek, bizonyára sietve elfogadták volna kilépésemet a pártból. Azt hiszem, kétszer is meggondoltam volna, hogy kockáztassam-e állásomat és hivatásomat azzal, hogy durván odamondok nekik. Most már nyíltan eltávolítják az akadékoskodókat”, az utasítások fölött elgondolkozókat. „Tineți gura, ca pierzi pâinea!”(Tartsd a szád, mert veszted a kenyered) - mondják a fővárosiak. De ildomos ezt az igazságot is magamban tartani.

Azt mesélik, hogy K. S. nővére kinn maradt valamelyik nyugati országban. Ha nem tudnók, hogy *A romániai magyar nemzetiség* című könyvet még azelőtt szerkesztette, azt is hihetnénk, hogy védekezésékként tette hűségét bizonyítandó. Nem akarok igazságtalan lenni: nem ismerek olyan embert, aki szembe mer állani a hivatalosságokkal, a hatalommal. Bethlen Gábor főhajtásos példáját, diplomatikusságot, simulékonyságot értve rajta, évek óta példának ajánljuk. Kicsi Erdélyünk két világ ütközőpontján állott akkor, virágkorában. Miként lehet a bethlengábori tapasztalatokat itt és most, ebben az ezer éve hazánknak mondott országban megmaradásunk érdekében (annak az utolsó óráiban) hasznosítani? Törvényeinknek és a rohamos egymásutánban következő törvényerejű beszédeknek ma itt senki sem akar, senki sem tud érvényt szerezni. Az elnyomó hatalom saját fegyverét nem tudjuk ellene visszafordítani, mert a lehajtottfejűséget megszokva az atomizálódásig jutottunk a hatalom lélekölő árnyékában. Majd a feleszmélőknek fáj minden velünk történt csúfság. Bizony veszettül fog ez még fájni az utánunk jövőknek. Neveljük hát továbbra is lehajtottfejűsége utódainkat? Michelangelót parafrázálva: faragjuk továbbra is csak a saját fájdmunkat?!

Néhány oldalt olvastam az este Thomas Mann naplójából. Fogalmazása szűkszavú, pontos. Napi eseményeket jegyzett le.

Az én naplóm összehasonlíthatatlanul más. Nem magamról írok, hanem egyetlen témáról: asszimilálódásunk hétköznapi eseményeit jegyzem. Ez most a legfontosabb. Fájó gondolataimat kivel oszthatnám meg. Eltűntetésünk folyamatáról nem szabad szólnunk. De a kivégzettek némasága sem csupán hallgatás, hanem lehet befelé forduló kiáltás, amely az utánunk következő korszakban kiszabadulhat, és igazságot követelhet.

V. J. szerint a naplóírás veszélyes dolog. Ezt nem magára az írásra érti, hanem inkább arra, hogy hol tartja az ember a naplóját. V. J. hat évet töltött börtönben, abból a tizenhatból, amit az 56-os események kolozsvári után-rezduleéseinek megtorlásakor a hatalom indulatosságában elrettentő módon reá mért. Öngyilkosságba menekülő költő-tanárunk segédjeként a doktorátusig jutott embernek valahol a Deltában kellett volna eltűnnie az élők sorából, de szerencséje a halál torkából visszahozta, és a megmagyarázhatatlan büntetés után megérte a megmagyarázhatatlan megkegyelmezést is. Gerincfájdalmai miatt botra támaszkodva hagyta el a börtönt. Pardon, mondták, amikor kiengedték, és munkához juttatták egy szövetkezetben, később „beskatulyázták” egy könyvkiadóban. És senki sohasem számol majd el életének hat esztendejével. Megírni pedig nem akarja (nem meri?) elvesztett éveit. Megértem, hogy irtózik a naplóírástól. Meglehet, hogy bennem is munkál a félelem? Ezért írok kezdetüket a nevek helyett? Pedig, amit lejegyzek, nem a magam, hanem a magunk védelmében írom, lehiggadt elfogulatlansággal, és csak remélem, hogy egyszer, valamikor elolvassa valaki. Erdélyi hagyomány, erdélyi átok, hogy nekünk minden században naplóírásra kell adnunk a fejünk,

mielőtt porba hullva porrá leszünk. A hallgatás a mi kenyérünk és a reménység, hogy egyszer majd lesz igazság, lesz emberibb élet, jog és szabadság és életöröm ezen a meggyötört vidéken is.

Michelangelóval szólva, bizony mi már nem „faraghatunk” egyebet a saját fájdalomunknál.

1982. január 7.

Tegnap újra szóba került a J. esete. Három éve kínlódik, hogy bejusson az egyetemre. Közben dolgozgat. Furcsa lány. Néha elbizakodott, néha életunt. Tény, hogy kevés dolog sikerül neki az életben. Egy hónapig dolgozott már szemétválogatóként is. Anyja tanítónő, akinek az osztályában az egyik gyermek apja mester. Az segítette abban, hogy ehhez az álláshoz jusson. És így jutott volna tovább, egy építőtelepi irodába, ha annak az irodának nyitott ablaka alatt nem találkozik a szomszédjukban lakó lánnyal. De éppen ott jött el az a lány és találkoztak. J. vegyes házasságban született, a szomszéd lány magyar, tehát természetes, az hogy magyarul beszélgettek. Lehet, hogy többet beszélgettek a kelleténél. Lehet, hogy hangosabban a szokásosnál. Elég az hozzá, hogy az iroda főnök is hallotta, látta őket. Amikor J. belépett az irodába, a telepvezető gyűlölködő pillantással fogadta, és azt mondta, hogy már nincs szükségük reá, meggondolták a dolgot. Visszatérve a szemétszortírozóba, másnap a mester elmondta J.-nek az elutasítás valódi okát: „Bangyinát nem veszünk föl!” - idézte a mester a telepvezető döntését. A tragikus ebben a történetben, hogy J. bizony elég gyengén és helytelenül beszél magyarul, az anyjának, aki tanítónő, nem volt ideje, tekintélye, energiája megtanítania saját anyanyelvére a leányát. És ebben nem az apa felsőbbrendűsége, lehangoló műveltsége akadályozta meg, hiszen az apa, sajnos, még csak az urbánus viselkedést sem tudta elsajátítani. Estiben szerzett érettségije bizony semmit sem ér, legfeljebb az átlagmunkások színvonaláig jutott. Nem olvas, nem tanul: él. Így aztán ebben a családban a két nyelv és két műveltség megszerzésének lehetősége elsikkadt. A gyerekek nem értik, nem tudják, miért kell szenvedniük azért, mert magyar anyá szülte őket. Persze, nem általánosítható ez sem, de azért hajlok arra, hogy feltételezzem, általában az ilyen családokból származnak az akarnokok, a hazafiságukat minden eszközzel bizonyítani akarók, az oktalanul is mellüket döngetők. Ami pedig a nemzeti kisebbségek elleni gyűlöletet illeti, ez sajnos, újra felfedezhető a műveletlen emberek hétköznapi tetteiben, gondolataiban, viselkedésében is. Táplálja ezt minden felülről ránk küldött, „kifordításra” alkalmas intézkedés. Hivatalos helyen például meg sem szólalhat magyarul az ember. Az üzletekben sem. Ismerős elárusítótól (azok egyikétől, akiket valamilyen okból kifolyólag még megtűrnek munkahelyén) hallottam, hogy kategorikusan megtiltották neki, hogy magyarul szóljon a vásárlókhöz. Még akkor sem, ha ismeri őket és tudja róluk, hogy magyarok. A munkás munkahelyén már rég nem használja anyanyelvét. Többször is előfordult már, hogy három-négy magyar anyanyelvű társaságában románul beszélünk az egy jelenlevő román miatt.

Az autóbuszban halkan beszélgettünk a feleségemmel. Mellettünk két, faluról hirtelen városba szakadt, és éppen ezért kirívó izléstelenséggel öltözött lány állt. Megszólal az egyik, és jó hangosan mondja, hogy mások is értsenek belőle: „Ki nem állhatom ezt a vartyogást.” Anyanyelvén mondja, és látszik rajta, hogy nagyon büszke arra, hogy csak ezt az egyetlen nyelvet beszéli. Meg sem haragudtunk rá, inkább sajnáltuk. A magunk sajnálatával nem sokra megyünk.

Ki neveli a fiatalokat ilyenné? Költői kérdés. Mindannyian tudjuk, hogy testvériségre senki sem neveli őket. Ellenben egyre nagyobb azoknak a tábora, akik hasból előrángatott érvekkel gyűlöletet szítanak most már nem is az anyaországi, hanem az erdélyi magyarok ellen. Az a néhány „ragtapasz”, amit „a nép szeretett fia” időnként szemfényvesztésből sietősen felrak az

egykor meghirdetett testvériség ma már nagyon halovány képére, rögtön leperreg a bujtogatók, a történelemtől előrangotott sérelmeket visszafizetők, a magyarországi haladás sikerei fölött irigykedők egyre sűrűbben ismétlődő arculesapásaitól. Legkisebb felháborodásukra kész az ítéletük: „soviniszta” vagy „magyarkodó”. Régi kollégámat is ezzel ítélték el, amikor a magyar feliratok eltávolítását nehezményezte a sajtó munkásai előtt. Bocsánatkéréssel megúszta. Rég volt. Ma már ilyet a lehető legszolidabb módon sem lehet szóvá tenni.

Nagyváradon például legutóbb a megyei KISZ-titkár megtiltotta, hogy magyar nyelvű előadást tartsunk. V. L. főszerkesztőnk megpróbált kétnyelvű előadásban kiegyezni vele. De a titkár megteheti: nem alkuszik. Tartottunk volna román nyelvű előadást magyar nyelvű olvasóinknak? Főszerkesztőnk meghátrált. Amikor magam szerveztem a Matinékat, ilyen nem fordult elő. „Mikor ezt véghezviheted, hogy emberi létedet hazádnak ne köszönhesd, akkor hozzá való hűségedről is lemondhatsz.” Bessenyei megállapítása *A Holmiból* kezd valóságunkká válni. Míg a hazafiság, a dák folytonosság, a hatalmas történelem és a világszínvonalú kultúra és egyéb ilyen kifejezések röpködnek körülöttünk, nekünk „pofát be!” parancsol a hatalom. Despotizmusban élünk, szocializmust és kommunizmust hirdetnek nekünk, pedig mi demokratizmust álmodtunk.

Visszafelé fordítják nálunk a történelem kerekét. Az egyeduralomnak sokszor kipróbált receptje van. Eszerint főznek és etetnek bennünket. És hiába minden erőlködő magyarázatunk, hogy magyarul a hazafiság internacionalizmust jelent (Balázs Béla), hogy a haza, a hazaszeretet, a hazafiság kifejezéseket nálunk lejáratják, román földön számunkra talán végképp, hiszen Veres Péter szerint: „Nem kell belőle se föld, se kenyér. Még csak a ‘fog’ se.” Műveltségünkben eredően inkább a nyugathoz tartozunk, és inkább szót értünk a francia műveltségnek hódoló bukarestiekkel, mint az egyoldalúan hazafias tömjénezést óhajtó, a „testvéreikről” semmit vagy csak rosszat tudó, műveletlenségükkel is büszkélkedő, balkáni erkölcsű új gazdagokkal.

A testvériségnek legalább két arca kellene, hogy legyen. Nálunk csak egyet mutatnak. A mi arcunkat, amelyen alázatunkat hirdethetjük. A befogadó félős mosolyát kívánják látni arcunkon, amikor odatartjuk képünket a pofonoknak és a köpéseknek. A testvériség másik arca láthatatlan, mert elfedi a vélt felsőbbrendűség, az apránként elhíttett kivételesen magas műveltség tudat, az előbb jöttek vagy örökre itt-tartózkodók gögijének álarca.

Ezeréves együttélésünkben talán éppen most, az ezredforduló közelében kezdődhetne a tudatos testvériség. Ehelyett lapos hazafias felfuvalkodottságot éleszt a mindenhova elterpeszkedő nacionalista törtétezés. Mi köze a szocialista építéshez és a civilizált együttéléshez például annak, hogy mit ettek, és hány szót hagytak reánk a dákok? C. beszédeiből is idézhetnék olyan sorokat, amelyekből kiderül, hogy a legfőbb vezető szerint sem ezzel kell foglalkozzanak a történészek, hanem inkább az együttélés szép példáival, hátha ezek kiterjeszthetők és folytathatók a mai viszonyok között is. Hogy ki csempészte be ezt vagy az ehhez hasonló előrevivő gondolatokat beszédeibe, nem tudhatjuk. Tény, hogy ezek a gondolatok már elhangzásukkor halálra vannak ítéelve. Aki mondja, az sem gondolja komolyan. Mert sokkal inkább például annak bizonyítása érdeklí a történészeket, akik egytől egyig politikus-történészek, hogy Erdély fölötti joguk vitathatatlanságát valamivel, akármivel, újra és újra aládúcolják. Ezt már nemcsak belső propagandaként ismételtetik, hanem a külföld érdeklődésének ébrentartása céljából is. Minket, legyőzötteknek, alárendelteknek tekintenek. De nem számolnak azzal, hogy bennünk egyre inkább tudatosul, és szilárd meggyőződésünké válik, hogy mi itt születünk, itt kell élnünk, itt a hazánk. Ezer vagy majdnem ezer éve. De ha csak tegnap jöttünk volna is, a földkereken bárhol, ma már csakis a testvériség, a nem-

zetköziség jelentheti a jövőt. A civilizált együttélés emberibbé teheti az embert. Mindenben, csak ebben nem különbözhethünk.

Aki emlékszik még a felszabadulás utáni időszakra, tudja, hogy az elfogadható kezdet volt. Az egyszerű emberek is el tudták képzelni a jövőt. És ebből született az a munkavágy, amelyből a háborús romok fölött az új élet megkapaszkodott. Hogy az induló demokratizmust rendre szépen lefaragták az akarnokok, és a nemzeti önállóság szocialista szóáradatba bújtatott elvét helyezték előtérbe, és egyéb légvárakat állítottak elénk - ezt a vezetők hatalomhoz való görcsös ragaszkodásának tulajdoníthatjuk. Nemzeti szocializmus? Sok, másféle mintába is belefér ez, ami most is akaratumk ellen van. Egy biztos: ha így haladunk, egyre kevesebb közünk lesz az elképzelt szocializmushoz.

1982. január 8.

Felhívtam B. Gy.-t, hogy tavalyi ígéreteire emlékeztessen. Azt mondta, hogy még ráér az Albatrosz Könyvkiadónál öt éve elfektetett könyvemet az olvasó figyelmébe ajánlani, hiszen legkorábban, 1983-ban kerülhet kiadására sor. Az ígért interjút pedig csak akkor hajlandó B. I. Gh.-val és velem elkészíteni, ha kifejtheti, hogy ellenzi a MADOSZ tevékenységét. Szerinte a MADOSZ nagy hiba volt. B. I. Gh.-val én azért szövetkeztem, hogy a Magyar Dolgozók Szövetsége megalakulásának 50. évfordulójára tanulmány és visszaemlékezések sorából a testvériség becsületesen megélt formáit népszerűsítsem. Lehet, hogy B. Gy.-nek nem fekszik a MADOSZ Magyar Párt ellenessége, és az, hogy a MADOSZ belement Erdélynek Romániához való csatolásába. A MADOSZ az erdélyi magyarságtól az osztályharc alapján elvárta, hogy szövetkezzen a román parasztsággal (a Groza vezette Frontul Plugarilor szervezettel) és a román munkásokkal a Magyar Párt vezetőinek és a román vezetésnek kettős elnyomása ellen. Nem értem, hogy miért haragszik B. Gy.? Talán azért, mert a MADOSZ-t folytató MNSZ lemondott önállóságáról, engedte, hogy fõlszámolják, és ilyenképpen magára hagyta az erdélyi magyarságot, amely szervezetlenül még csak közművelődési teendők megoldásában nem tud ma sem összefogni. A semmittevésre alakult Magyar Dolgozók Tanácsa még önkéntes aktivistáit is úgy választja meg, hogy kevés köze legyen a magyar kisebbséghez, érdekvédelmét ellátni, ha akarná sem volna képes.

A MADOSZ szerintem még most is hasznosítható hagyományt jelent, bizonyítéka annak, hogy az erdélyi magyarság népi tömegei a demokratizmust jelentő baloldalon álltak, részesei akartak lenni a társadalmi változtatásoknak, s joguk van nemcsak a szocializmus elveiből adódóan, hanem az aktívan cselekvők jussa alapján a saját ügyeik rendezéséhez. B. Gy.-nek vitát ajánlottam a MADOSZ történetének feltárásával, kritikai vizsgálatával együtt. Jó érzéssel tölt el, hogy a vitát elfogadta.

1982. január 11.

Jött V. Is. utolsó éves román-orsz szakos egyetemi hallgató és Preda: *Cel mai iubit dintre pamînteni* (értelemszerű fordításban: A földiek legszeretettebbje) című könyvéről kérdezett. (Tíz éve tervezett regényem ideiglenes címe: *A világ legjobb embere*. Egy szerelem története, amely a szigorúan őrzött országhatároknak fittyet hányva bonyolódik a megoldatlanság felé. Érdekes, hogy már jó címekből sincs új a nap alatt.) Preda könyvének utolsó oldalait egy csütörtök éjjel olvastam. Később tudtam meg, hogy éppen azon az éjjelen halt meg az író. Nem szidtam, nem átkoztam, de nem tudtam egyetérteni vele. Véleményemet erről a könyvről sajnos nem írhatom meg, úgy sem közölnék. Most, hogy V. Is. kérdezett, elővettem a jegyzeteimet. Az egészében nagyszerű és olvasmányos könyvből nem érthetek egyet az erdélyiek és

főként az erdélyi magyarok ábrázolásával. Először is: Preda nem ismeri Erdélyt. B. I. Gh.-tól kaptam olvasni a könyvet, az ő véleménye is ez. Preda Kolozsvárt sem ismeri. Regénye itt játszódik, ebben az egyetemi városban, ahol többnyire értelmiségi hőseit megpróbálja elhelyezni. Ez sehogyan sem sikerül neki, mert a fővárosi életvitelt és szokásokat akarja ráruházni erre az erdélyi egyetemi városra. Lehet, hogy ez egy cseppet sem zavarja a Kárpátokon túli olvasót, mert abban a hitben él, hogy Erdélyben az övéhez hasonló a világ. De az erdélyi román olvasó ismert környezetének hamis, sőt torz képét látja a regényben, és ebből kiindulva megkérdőjelezi a könyv mondanivalóját is. A hitelesség hiánya pedig érzelmileg tartja távol a magyar olvasót, illetve a mindenféle ránk erőszakolt dolgok egyikének tudja be az író életet megmásító, világunkat átfestő, mondjuk ki kereken: elrománosító igyekezetét. Miért kellett itt, Erdély központjába helyezni az írónak regénye cselekményét? Úgy érzem azért, mert az ábrázolt értelmiségiek vívódása ideillik, valószínűségének értéke így nagyobb, s mert itt természetesebben beolvasható a könyvbe Blaga filozófiája és alakja. És mert a könyv alapján véve önéletrajzi fogantatású, az írónak nyilvánvalóan törekednie kellett alakjait földrajzilag is távolabbról szemlélnie, hogy mintegy kívülről láthassa hőseit és önmaga életdarabkait. Az, hogy „Hai sictîr-t!” (Menj a fenébe!) mondanak a felszabadulás utáni években Kolozsváron, és „Maica”-nak (Anyóka) nevezik az öregasszonyt, a vendéglőben pedig brailai túrót, olajbogyót és mititeit esznek, amit Ionica nevezetű pincér szolgál fel, aki ráadásul még azt is megkérdi: „Doriți și căte o țuiculita?” (Kérnek egy kis szilvóriumocskát?) - mindez elképesztően hamis. Mert itt akkor még senki sem ivott „țuiculita-t”. Legfeljebb pálinkát. De azokban az előkelő körökben, ahova az olvasót kalauzolja az író a többszavas konyakot, a barackpálinkát és a jófajta gyomorerősítő italokat ismerték. Lehetséges, hogy Preda ennyire ne ismerte volna a korabeli Erdélyt? Ha évekkel később járt erre, akkor is megállapíthatta, hogy a vendéglőkben nem eszik a mititeit, a brailai túrót olajbogyóval. Tévedésből vagy készakarva ruházta hát reánk az író a fővárosi hangulatot és szokásokat? Hajlok rá, hogy mindkét okból. Ez amennyire hibás, annyira sértő is. A felszabadulás után, de még az ötvenes években is itt az európai konyha, a civilizált kiszolgálás és viselkedés volt a tipikus. A zónapörkölt, a gulyások, a kolbászok, a lacipecsenyék, a sokféle levesek és a szósos ételek világa volt itt, a hirtelen- és rostonsültek, és a nyársonsültek nem vendéglők étrendjén, hanem kirándulások, majálisok étrendjén szerepelt. A pincérek túlnyomó többsége magyar volt, de gagyogtak ők néhány más nyelven is. Ionica és Jenica pedig még valahol Olténiában, szőlőföldjéhez ragaszkodott.

A könyv olvasása közben, ilyen akadályokba ütközve, aztán már nem is csodálkozik az olvasó, hogy a három kötetben mindössze négy magyar nemzetiségű szereplőt talál. Egy erdélyi város értelmiségi köreiben játszódó történetben kik a magyarok? Nem egyetemi tanárok, nem orvosok, nem iparosok, még csak pincérek sem! Hanem a négy magyar közül kettő belügyis katona. Az író ellenszenvvel szemben nyilvánvaló. És ezt nemcsak a hatalmakkal való visszaélésekből eredezteti az író, hanem az olvasót könnyűszerrel meggyőzendő: műveletlenségükből is. Ez az ábrázolás valóban közel áll az igazsághoz. Akkoriban valóban sok egyszerű magyar emberre bízta az osztályérdekeknek, de a nemzetiségek közötti megbékélésnek is megfelelő káderezést és tisztogatást. Emlékszem 1952-ben, utánam is három hónapig csaknem naponta jártak, hogy tizenhét évesen tisztázzák a belügynél. Több iskolatársam elfogadta a könnyű életnek mutatózó pályát. Nem tudom mi lett velük. Én nem bántam meg, hogy nem követtem őket. Ilyenformán nem érint az író ellenszenv, és egyetérthetek vele a belügyi szolgálat elembertelenítő hatását illetően. Ám, valahol ezt jegyzi az író a magyarokról: „navalisera în partid” (beözönlöttek a pártba), és ellenszenvét ez alkalommal sem palástolja. Az, hogy a magyarság a hatalmat bíró pártban látta jogainak biztosítékát: ez nem vitás. És a felszabadulás előtti, a század elejétől egyre erősödő munkásmozgalommal is magyarázható a magyarság nagy részaránya a pártszervezetekben, de ne felejtsük el, hogy az erdélyi

városokban, akkor még sokfelé, a lakosság többségében magyar volt. Itt a század elejétől különféle lapok, tanfolyamok, közkönyvtárak, szocialista és vallásos körök működtek, ellentétben a regátban kialakult megbízhatatlan, szervezetlen, eszmeileg kevésbé képzett munkásmozgalommal. A történelemhamisításnak csak egyik példája az, hogy mindezeknek ellenkezőjét hirdetik ma. Szellemi és szervezeti irányítást értenek ez alatt, amely semmiképpen sem áll a századelőre, és még sokáig, főbb évtizedig nem lehet igaz. Mutatja ezt a régi párttagok névsora is. Nem kétséges kinek a malmára hajtják a vizet az ilyen beállítások! Preda sem tesz mást, mint társai, akik együtt úsznak az árral, amely a kisebbséget történelmestől akarja eltüntetni a nagy-romániai múltból és a jelenből.

Szerepel a könyvben egy takarítónő, aki magyar, helytelenül beszél románul, tehát műveletlen. Érdekes, hogy ebben az erdélyi egyetemi városban Preda hősei egyetlen magyar értelmiséggel sem találkoznak. Még Blagával kapcsolatban sem jön be egyetlen művelt magyar ember a küzdelmek porondjára. És Emil Isac világát se keressük a könyvben. Hiányoznak az akkori években még nagy számban itt tanuló magyar és német diákok meg a tanáraik. És a zsidók? Őket jegyzi Preda. Róluk nem feledkezik meg. Vajon mi volt a szándéka azzal, hogy ennyire pontatlan környezetrajzot adott? Nem tartotta érdemesnek felvázolni a soknemzetiségű környezet emberérelő világát? A nemzetiségi ellentétekből meg sem kísérelte felvázolni a tényszerű egymás mellett élés egyetlen jövősi változatát, a békés egymásrataltsághoz kötelező kölcsönös tiszteletet. Preda nem ismerte az erdélyi valóságot. Nem akarta megismerni, nem volt szándékában ábrázolni. Úgy tett, ahogyan a hatalom tesz most minden kényes problémával: nem látja, nem foglalkozik vele. Tehát: nincs is kényes kérdés! Az asszimilációnkkal egyetértők úgy tesznek, mintha máris asszimilálódtunk volna. Mohóságukban nem hajlandók figyelembe venni a tényeket.

Azon sincs mit csodálkoznunk, hogy keresett, nagyon olvasott könyv Preda utolsó nagy műve, hiszen tökéletesen kielégíti azt a gögös, dölyfös magatartást, amely mostanában divatos: a dicső dák múltira alapozva a románság felsőbbrendűségi érzését táplálja. Erre pedig most azért van különösen szükség, hogy minden, a hatalmat erősítő teendőt fentről lefelé indított gyors sodrásban, nagy biztonságérzéssel megoldjanak. A teendők között előkelő helyen szerepel a nemzetiségek fokozatos elnyomása is.

A regényben szereplő negyedik magyarról a következőképpen ír Preda: „Era și este un ungar, dar din cei al caror glas e așa, parca uns cu miere, pentru el viața e un mare prilej de petrecere, sa stai la pahar și sa cânti chiar și pe românește, daca ești cu români, și de ce sa nu fii, nu avem o singura țara?...” („Ez is egy magyar volt, de azok közül való, akiknek a hangja mintha mézes volna, az ilyenek az élet egy nagy lehetőség a mulatozásra, ülj az asztal mellett, előtted a pohár és dalolj akár románul is, ha románokkal vagy, és miért ne lennél, hát nem egy a hazánk?...”) A gúnyos kérdéssel az író az erdélyi magyarságnak a szülőföldhöz való jogát is megkérdőjelezi. V. Is.-sel megállapíthattuk, hogy a regénynek nincs egyetlen magyar pozitív szereplője sem. Ez nyilvánvalóvá teszi Preda elfogultságát. Nem hallott volna az egymást védő és segítő különféle nemzetiségű értelmiségek szép példáiról? Preda szűklátókörűségét az Antonescuról írott könyvétől vagy a Paunescu-féle hozsannaáradattól kell számítanunk? Tény, hogy könyve úgy fordul a hatalom ellen, hogy a nemzetiségi elnyomás kérdésében kihangsúlyozottan mellette áll; a lehetséges jövőtől távoli régiókban, a valóságot színvakon festve, üres malomban nemzetiszínű ábrándot öröl, és hattyúdalával egyoldalúan szíveket mérgez. Nagy író nagy melléfogása ez a könyv, mondhatnánk, de láttelele egyféleképpen pontos, hiszen jókora az a réteg, amely így gondolkodik rólunk. Ezt a tényt sem tehetjük megnyugtató gondolataink tárházába, és elhessegetnünk sem szabad, amikor békés jövőnkéről álmodunk.

1982. január 12.

Ma megbeszéltük P. L.-lél azt az írást (sorozatot), amelyet ifjúsági lapunk tőle vár a hóstátiakról. Szóba került az egyre inkább visszaszorított zöldségtermelés, a rosszabbodó zöldségellátás Kolozsváron. P. L. néhány éve V. L.-lél és másokkal monografikus jellegű munkában hozták felszínre a hóstáti kérdést. Úgy tervezik, hogy áprilisban átadják közös munkájukat a Kriterionnak. Hézagpótló könyv lesz. Csak sikerüljön megjelentetni.

Mi a helyzet a hóstátiakkal?

A felszabadulás utáni évtizedekben, különösen a kollektivizálás óta rohamosan felhagytak gazdálkodó munkájukkal és hagyományos életmódjukkal. A kerekdombiakat magam is ismerem, laktam közöttük, láttam, hogy kertjeiket, földjeiket elvették, az állattartással rendre fölthagytak. A Külmagyar utcaiak és az Irisz-telepiek is így jártak. Az előbbiek kertjeiben ma tömbházak, az utóbbiak földjein gyárak sorakoznak. A természetes és hasznos az lett volna, ha apáról fiúra és anyáról lányára szállt szakmai tudásukat a kornak megfelelően egyre korszerűbb szinten gyümölcsöztethetik. P. mondja, hogy tevékeny gazdaegyletük, és más meggyökeresített szervezési formák (szerintem a kulturális és egyházi szerveződés mindenekelőtt) segítettek megmaradásukat, hagyományaik megőrzését. Még most is van olyan mezőgazdasági gép termelészövetkezetük udvarán, amit annak idején az önként alakított közösség pénzből közös használatra vásároltak. Őket nem kollektivizálni, hanem a meglévő közösségi szervezkedésüket továbbfejleszteni, városunk anyagi támogatásával segíteni kellett volna. Ehelyett szétverték az önkéntesség alapján fejlődő társaságukat és erőszakkal termelészövetkezeteket alakítottak, amelyek vezetését idegenek kezére adták. P. feljegyezte, hogy ezelőtt harminc esztendővel, a szabad május elsejét azzal kellett megünnepelniük, hogy lovaikat összegyűjtötték. Akkor állítólag hatszáz hóstáti lovat vittek el innen, és eladták az olaszoknak. Üresen maradtak az istállók. A földmunkát, a betakarítást, a piacozást szinte lehetlenné tette a lóhiány. Ez akkor történt, amikor a mezőgazdaság gépesítése sehol sem volt még, és a városközeli földművelők munkája sem lehetett motorizált. És hol volt akkor a műtrágya? De ha lett volna, akkor sem helyettesíthette volna a hagyományos kertművelésben bevált természetes trágyát. Akkor a fiatalok (a lányok is) otthagyták a kerti munkát és mentek a gyárakba. A zöldségtermelés maradt délutáni, hajnali munkának, kereset kiegészítő foglalkozásnak. És maradt volna talán máig, ha rendre nem húzzák ki a földet a hóstátiak dolgos keze alól. Pedig a hóstátiak lépést kívántak tartani a korrall: több nagyméretű üvegház építését tervezték közös pénzből. Miért nem készült el ebből egy sem? Nem az anyagiak hiánya gátolta őket a fejlesztésben, hanem a város vezetősége. Mert már akkor másként volt gondjuk a hóstátiakra, mint azt józan ésszel bárki kitalálhatta volna. Visszatekintve azokra a napokra és évekre, úgy tűnik, másra nem is volt gondja a vezetőségnek, csakis arra, hogy a hóstátiakat minél előbb szétszórja. Az egy utca, egy közösség, a városrészenkénti egy templom, egy temetkezési egylet és a hagyományos szórakozás alkalmi, mind bántották a sovinizmustól dagadó, osztályharcos jelszavak mögött intézkedő vezetőket. P.-ék hosszú névsorral bizonyítják, hogy az eltelt harminc év alatt hány hóstáti családnak kellett, nem egyszer, hanem olykor kétszer és háromszor is, új helyre költözni, új földön kezdeni a kerti munkát. Többen az újból felépített házuk és az alakuló gazdaságuk lebontásának bejelentésekor a halálba menekültek. Naponta látjuk, a helyi napilap hirdeteiből, és tudjuk, hogy egyre-másra költöznek el az élők sorából a 60-70 éves, régen még jó erőben lévő, munkát bíró, unokákat nevelő hóstáti emberek. Az egyik hóstáti termelészövetkezetben tartott zárszámadó közgyűlést P. hangszalagon rögzítette. A vezetőség csak románul beszélt, a tagok átlag életkora 69 év volt. A felszólalók kézzel-lábbal, rossz románsággal próbálták védeni igazukat. A vezetőség azt csinál velük, amit akar. Sokszor azt se tudják mire, és mikor szavaztak. Pedig ezek az öregemberek értik a munkájukat. Olyanok, akiknek a zöldségtermelésről, a kerti munkáról szóló régi szakkönyv és

a kalendárium mindig ott van a kezük ügyében. Ők még abból a hóstáti generációból valók, akik a magyar színházat rendszeresen teltházasan különelőadásokon látogatták.

Mostanában terjed a hír, hogy a hóstátiakat E. Gy., a város főépítésze üldözte és számolta föl. P. J. mesélte, hogy rádiós kollegái beszélnek E. Gy. már nem főépítész, hiszen kitelepült Magyarországra... Ellenségeink még a katasztrofális hibákból is hasznot akarnak húzni. Jelen esetben egy magyar mérnök nyakába varrnák ezt az ügyet, egyedül csak őt hibáztatnák a hóstátiak fölszámolásáért. Megérdeklődtem, E. Gy. továbbra is főépítész, és a város-átalakító terveket valahol fönn, talán a legfőbb vezető jelenlétében véglegesítik. Ha a kezdet kezdetén nem volt lehetőség arra, hogy a józan ész győzedelmeskedjen, most, a központositott hatalom szerkezetében százszor nehezebb az ellenállás, majdnem lehetetlen a helyi érdekek érvényesítése. Egyénekenként, mindenki magára hagyatva próbálkozhat tenni valamit a szennyes ár ellen, de átütő sikerre ne számíton. Az a baj, hogy az ilyen partizánkodókból is egyre kevesebb van. Kivárni! Kivárni! - kimondatlanul ez van mindenütt a levegőben. Mire? Meddig? Hogyan tovább?

B. Gy.-nél jártam, aki Sz.-ék műtermével szemben épített magának szép, de inkább nagy házat. Kurkó Gyárfásról írt tanulmányáról beszélgettünk, és arról az interjúról, amelyben B. I. Gh.-t és engem kérdezne közös munkánkról, a MADOSZ évfordulóra készülő könyvünkről. Szóba került a bukaresti magyarság két egykori képviselője, a két Czikó testvér. Velük is beszélgettünk a MADOSZ-ról, és feljegyeztem visszaemlékezéseiket, hiszen szerepelniük kell a könyvben. Azt mondja B. Gy., hogy legközelebb arról is kérdezzem majd az idősebb Czikót, miként hozta vissza a felszabadulás utáni évben a klézseieket az Arad közeli magyar határról. Ugyanis az történt akkor, hogy ennek a csángó falunak apraja-nagyja vonatra ült, áttelepülni indult Magyarországra. Az idősebb Czikó utánuk ment, és nyilván nem a maga, hanem a felszabadult új Románia vezetőinek nevében emberi jogaik tiszteletben tartását ígérve visszatérítette őket. Most vajon merne-e a klézseiek szeme elé kerülni!

B. Gy. most szatmári riportkönyvén dolgozik. Meséli, hogy az egyik szatmári útján beállított a megyei főügyészhez és arra kérte, hogy tekintse őt idegennek, például francia újságírónak, mert mint ilyen felteheti a kérdést: Miért nem emelt vádat U. elvtárs, megyei elsőtitkár ellen, aki az 1970-es nagy árvíz idején hivatali teendőit elmulasztva, emberáldozatot követelő hanyagságot követett el? A főügyész hebegett-habogott. Hajdanán ezt a kötelességét nemcsak előírták a főügyésznek, hanem mulasztását számon kérték volna. Egy másféle állami vezetés alatt bizonyára lett volna mersze teljesíteni ezt a kötelességét, és talán-talán az ország első emberét is felelősségre vonhatta volna hasonló mulasztás alkalmával. A főügyész aztán fokozatosan fölengedett megrökönyödöttségéből, úgy tett mintha értené a riporter „tréfáját” és „emberek vagyunk” mottóval a volt titkár dicséretét zengte, aztán elérzékenyülve, igazán jó embernek nevezte őt. Azokban a tragikus napokban is ott voltam abban az árvíz sújtotta városban. A romba dőlt házak között, az iszap lepte utcákon, sok emberrel találkoztam, akik tudták, hogy a megye első embere megmenthette volna a várost a szennyes ártól, ha a város fölött gátat bontat, és a termőföldekre engedi a Szamos óriásira duzzadt vizét. De a vezető jobban féltette a földeket, mint az emberek életét. Voltak áldozatok, a magyar határ előtti dróthálón fennakadt, megfulladt emberek számát eltitkolták, a város lakóinak anyagi kárát úgyszintén. Az is nyílt titok volt, hogy az ár éjjelén a megyei vezetőség valamit ünnepelt, és a tivornyázó felelős emberek nem voltak beszámítható állapotban, döntésre, cselekvésre képtelenek voltak. Ez a város évszázadok óta árvízveszélyben élt, és régi vezetői mindig tudták mit kell tenniük ilyenkor. Csakhogy a magyar közigazgatás idején megfogalmazott rendelkezéseket figyelmen kívül hagyta a hagyományokat amúgy sem tisztelő mostani vezetőség. Ez alkalommal is bebizonyították, hogy nem a nép, a város lakosainak élete érdekében, hanem a központi hatalom szolgálatában vállalták és teljesítik feladataikat. Ha az emberekre gondolnak

és nem csupán a termelésre, nem az történik, ami történt. A történetek után is előbb a termést és a gyárak termékeit mentették... Szeretni kellene az embereket nemzetiségre és arra való tekintet nélkül, hogy az ország melyik felében laknak, és akkor magától adódik mindenkor a helyes megoldás a sokféle megpróbáltatás özönében folytatott küzdelmünkben.

1982. január 13.

A Flacara első számában Radu Stefan Ciobanu dr. cikket írt a csángók eredetéről. Az ezzel a kérdéssel foglalkozó eddigi írások enyhén szólva tudománytalanok, rosszindulatúak voltak és „az egész világ román” alapon melldőngetőek. Egy marosvásárhelyi volt iskolaigazgató „tanulmányának” ismertetésével kezdődött az egyoldalú vita. Mint megtudtam, ezt az írást két ízben is elutasította a párt központi bizottságának illetékese. Valószínűleg azért nem engedte megjelentetését, mert ebben a tárgyban már előfordult néhányszor, hogy ország-világ előtt lebögték, tehát az ismétlődés kellemetlen, s mint ilyen elkerülendő. A Flacara még több, egyre több olvasót akar szerezni magának, így aztán felforrósította a témát, és ügyet akar csinálni belőle. Sajnos, ebben az írásban kevés a „puskapor”, a szerző furcsa logikával gyözködi az olvasót, hogy higgyen a csángók román eredetében, hiszen ezt egy olyan volt iskolaigazgató állítja, aki mivel nagyon rendes ember, a tanulók mindig meghívják az érettségi utáni találkozókra. Ezt a bulvár újságírásban kitűnőnek minősíthető cikket újabbak és még förtelmesebbek követték, amelyeket szerzőik teletűzdeltek a következőkhöz hasonló kijelentésekkel: „... lehet, hogy a csángókról az alexandriai könyvtárnál is nagyobb a könyvészeti anyag, mi mégis románoknak érezzük magunk!” Az effajta megfogalmazásokra a legjobb példát maga, az ügyvédnek csodálatos, de tudományos embernek jellemtelen Daicoviciu akadémikus szájából hallottam, amikor a romániai magyar tévé képernyőjéről szólt hozzánk, bevallva, hogy a dákok eredetét bizonyító adatok ugyan még nem állnak rendelkezésére, de az ő „román szíve” azt súgja, hogy minden éppen úgy volt, ahogyan azt elképzelte.

Ez a mostani, a Flacara idei első számában megjelent csángókról szóló írás legalább annyiban tisztességes, hogy nem hallgatja el: a kérdés tisztázására évszázadok óta tudományos kutatás folyik. Természetesen szerzője nagyképű és sajátosan balkáni, mert két nyári, sebtében megejtett csángó vidéki látogatás után döntőbíróként kíván fellépni a vidék lakóinak hovatartozását megállapítandó. Elismeri (más rendelkezésére álló adatok híján), hogy a csángók húsz százaléka magyar vagy székely. De példái egészen mást mutatnak. Azt állítja ugyanis a szerző, hogy Sabaoani (Szabófalva) községben, 1975-ben, 2300 család közül kb. 1800 kétnyelvű, a többi családban pedig csak románul beszélnek. Kérdés: Miként őrizte meg kétnyelvűségét a helységben lakók nagy része, amikor ismeretes, hogy az intézmények, az iskoláztatás és a vallás nyelve a román volt, a magyart pedig tiltották? Amennyiben a csángóknak csupán húsz százaléka magyar, hogyan történhetett, hogy nem asszimilálódtak? Miként magyarázható, hogy ez a kisebbség tiltások ellenére a szabófalvi családok nagy részét kétnyelvűvé tudta tenni? Ha a húsz százalékos kitevő magyarság a lakosság hatvan százalékát és önmagát kétnyelvűségre szoktathatta, akkor a mostani Románia 7-8 százalékos magyarságának hatására, az ország lakosságának csaknem fele bizonyos idő után kétnyelvű lesz? Örülnénk, ha ilyen csoda történe a most divatos egyoldalú testvériség ellenére, amelynek ismertetőjegye az, hogy mi megtanuljuk az állam nyelvét, de a „nagyobbik testvérünk” egy mukkot sem tud nyelvünkön. Olykor még a nevünket sem ejtik vagy írják megfelelően. A szerző akaratlanul is a rómaiak helyébe képzel minket, akik Dáciát elfoglalva, a maguk nyelvére (vagy ahhoz hasonlóra) szoktatták az itt lakókat. Állítólag így alakult ki a román nyelv. Ezt a saját fejével gondolkodni merész ember csak úgy képes elképzelni, ha feltételezheti, hogy egy kulturáltabb nép képes a magasabb életszínvonal bűvkörébe került

sokaságot annyira magához vonzania, hogy az anyanyelvéről önként lemond, illetve igyekszik azt a felsőbbrendűhöz igazítani. Ilyen alapon a szerzőnek azt is el kellene ismernie, hogy a csángók kultúrája magasabb rendű, mint a többi szabófalvi lakosé. Sőt, az sem lehetetlen, hogy Kolozsvár nemrég még negyvennyolc százalékos magyarsága rövid időn belül kétnyelvűvé változtatta a várost. Ezért kellett zárt városnak deklarálva megakadályozni, hogy a betelepülők között alig legyen magyar anyanyelvű. Ilyen és ehhez hasonló furcsaságokhoz jutunk szerzőnk vonalvezetését követve. Pedig ő maga sem tett mást, mint jó hazafi társai: az előre meghatározott csángó-teóriához adatokat és mindenféle bizonyítékokat, keresőket és nehezen találókat követve képtelenségeket szültek. Különb ennek az írásnak a szerzője a többinél azért szimpatikusabb, mert nem éppen olyannyira strucc-viselkedésű, mint többi társa, hiszen Budapestet is felkereste dokumentálódása céljából. Hogy miként dokumentálódott ott, arra igen jellemzőek sűrű névelírásai: Domokos Pál Péter helyett Domocos, Gegő Elek helyett Gago, Faragó helyett Farago. De azt sem tudja a tudományok doktora, hogy a magyar családnév nem a teljes név második, hanem annak első tagja, amit nem lehet rövidíteni. Szóval, mintha némileg hiányozna a kutató tisztelete a kutatandó téma iránt. Lehet, hogy ilyen „fegyverzetben” lehet „harcolni”, de meggyőzni kit akar? Persze, valószínűleg nem minket, romániai magyarokat akar meggyőzni. Talán még a józanul gondolkodó románokat sem képes a maga pártjára fordítani. Úgy látom, hogy erre nem is törekszenek ezek a zsoldosok. Ők tudják, hogy uralkodniuk kell: habzó szájjal, hangos szóval, ellenvetést nem tűrve. Tehetik, mert az ezekre az írásokra születő válaszok rendre íróasztalfiókban maradnak vagy naplóba íródhatnak. Ennyi a jogunk.

Ami a nevek és különösen a magyar nevek írását (elírását) illeti, nincs a világon még egy olyan hely, mint a Scânteia Ház, ahol olyan könnyen elkerülhető és megelőzhető lenne a magyar, német, szerb és egyéb nevek elírása. Az újság- vagy könyvszerkesztő a belső telefonon vagy a sajtóház bármelyik folyosóján, de a közeli irodák bármelyikében könnyen elérhetné a kívánt nemzetiségű készséges segítőt. De a lelkiismeretes nyomdásznak is többen segítenének, ha átszólna szedőgépe mellett dolgozó magyar kollégájának. A páratlan lehetőségek ellenére hibásan ír a nyomda majdnem minden magyar nevet. Úgy tűnik egy kivétellel: Horthy nevét ritkán tévesztik el. Úgy látszik, a kormányzó megérdemli a megkülönböztetett tiszteletet. Kétfélmillió magyar együtt él állítólag huszonegymillió románnal, akikkel még a saját nevét sem tudta elfogadtatni. Az egymást tisztelő emberek között nem ez a természetes. És mi nemcsak tiszteletet mondunk, hanem testvériséget. Lehet, hogy testvéreink is kimondják ezt a szót, de közeledésükben nem segíti őket sem az iskola, sem a jóindulatú szokás, amely legalább nyelvünk ábécéje iránti érdeklődésben megmutatkozna. A történelemtudományok román-magyar kapcsolatokkal foglalkozó doktora magyar anyától származik, magyar felesége van, de a helyesírásunkban használt ékezetek helyét nagyon nehezen találja meg. Mit szóljunk akkor az olyanokhoz, akik a testvériséget hangoztatva úgy közelednek hozzánk, mint egykor a nagy műveltségű népek a barbárokhoz. És az ilyen sértő, lenéző, lekezelő, semmibe vevő magatartásra nevelik most az utánunk következő nemzedékeket is. Félő, hogy ezek a „testvérek” nem a testvériségre készülnek, hanem bibliai tette. Kő helyett az asszimiláció szikladarabjait emelik a magasba, és már zúdul is rájuk az érthetetlen meggondolásból kiszabott végzetes büntetés.

1982. január 14.

Elképzelem: Az Utunk szerkesztőségében állok, és a belsőknak van annyi bátorságuk, hogy megkérdik, miért nem szeretem őket? És én ezt válaszolom. Külvárosból jövök és ott az is erkölcs, hogy a maga lovát nem dicséri a fuvaros. Ha társai azt mondják a fuvaros lováról, hogy az használható, tisztességes jószág, bólint, de szigorúan végigméri bogos lábú, kopott lovát, és elismeri, hogy valaha csakugyan dicséretet érdemelt.

A külvárosban gyermekeiket is ritkán dicsérik a szülők. Egymást soha nem ajnározzák. Ehhez szoktatott anyám. Ott az az erkölcs, hogy akit szeretünk, annak a szemébe mondjuk a hibáit. Nem kárörvendően, nem lóhátról, hanem csöndesen, a javítás szándékával. Mindehhez igazságérzet, bátorság és szeretet kell, mert nem jót mondani annak, akit szeretünk, ehhez mindig is nagy bátorság kellett.

Megfordultam a szerkesztőségben még, amikor a Szentegyház utcában készült egyetlen irodalmi hetilapunk. És láttam, hogy az egymással szemben íróasztaluknál ülő írók, költők és szerkesztők, nagy bátran egymás szemébe mondták, és sűrűn egymásutánban írták jó véleményüket a saját lapukban. És az egyik nagy író úgy ajnározta a másik íróasztalnál ülő nagy író, hogy az olvasónak felfordult a gyomra. És ez így ment sorozatban, amíg minden „nagy” író, néha az olvasót megkerülve, bekerült az ismert írók táborába. Ezt akkor klikknek nevezték. És láttam azután sokszor a lap főnökét különféle szószékeken. Nyávogó hangján, a lapban megszokott dicshimnuszok hangnemében magasztalta az „Urat”. Évekig figyeltem, és évekig egyebet nem mondott nyálás hozsannánál. Felvitte, persze, hogy felvitte dolgát az „Úr”, a KB-tagságig, miközben a költészetben is megtalálta a kicsi Pósa Lajoshoz méltó hangot. Ebben nem vagyok biztos. Szerintem, ha Pósa Lajosnak csak ilyenre sikeredtek volna ritmusai, valószínűleg mélyen elrejtette volna magába vagy vidéki kislányok emlékkönyvébe írta volna. Különbözik ez lényegtelen, mert bármit is írt és mondott a vezető termetű (kis termetű kis termetűt vonz) főszerkesztő, maradt csodálatosan nagy költőnek. Hát ez itt az erkölcs, uraim! És nincs, és nem is lehet változtatás? Ezt így csinálják majd mindhalálig? A biológiai megoldásig? Az országból való csoportos kimenekülés végéig? Mert ugyebár, aki már nem tud nyelni, pontosabban, aki már nem tud nyalni: az elmehet. Mennek, egymásután mennek munkatársaitok. Mert egy gyáva lap, gyáva emberekben gyávaságot szül. És ez a mi egyetlen és leg(b)irodalmibb lapunk! Béke poraira! Jól mondta és írta S. Z.: „Vettem egy kiflit és egy Utunkat. A kifliben volt egy szeg. Az Utunkban nem volt semmi!”

A hatalom örömmel pöffeszkedik az ilyen talpnyalók körében és lapjában, mint a csodatükrében kedvvel nézegeti magát a nagyorrú, gonosz mostoha is.

1982. január 16.

Az este Cs. S. Bethlen Gábor darabját láttam a színházban.

Ezzel nem az a baj, hogy benne kissé összekuszálja a történelmet, hanem sűrítettségének erőszakoltsága, amelyből logikátlanságok születtek. Például: Homonnay Szatmáron van, Bethlen Gábor lemond Báthory Annáról és Brandenburgi Katalin után küld... Mintha Ausztria közelebb volna Gyulafehérvárhoz, mint Szatmár. Már az első jelenetben is látható, középre állított „Vénusz”, és a cizellált kőkorlátú terasz azért melléfogás, mert Báthory Anna puritán evangélikus rokona nem ilyen környezetben élt. Különbözik Báthory Anna ekkor nyolcéves, szerelmi jelenete Bethlen Gáborral, és a férjülérés képtelenség. Az előadás semmit sem tesz hozzá Bethlen Gábor ismert erényeihez és hibáihoz, de elvesz belőle azzal, hogy nem hiteles történelmi tényekből vezeti le erős logikájú tisztánlátását a világ ügyeiben. Báthory Anna alakjának újszerű megmódozásával a szerző azt kívánja bemutatni, hogy hazája érdekében a nagy fejedelem képes lemondani szerelméről. És azzal is szimpatikusabbá akarja tenni, hogy a fejedelmi többes kényszerű viselésében mennyire magányos lélek, áldozat a szent kötelesség oltárán. Cs. S. romantikus alaphangú darabja csak nemzetiségünket biztató, megmaradásunkat igénylő hatásával mai. A fejedelem zárkózottságának hangsúlyozásával akaratlanul is a diktátorsághoz közelíti a hőst. (Erre most igen érzékenyek vagyunk.) Bethlen Gábor sűrű levelezése tanúsítja, hogy örökké és mindenben tanácsot kért és kapott különféle embereitől. Tehát nem az elzárkózás, hanem a közösségre való támaszkodás a jellemzője. Azt sem kellett volna

figyelmén kívül hagyja a szerzőnek, hogy a mindent magára vállaló és csálhatatlan Bethlen Gábor nem magányos félisten, hanem tévedéseit belátó, mindent újra és újra átgondolni képes ember. Ezt nem ártott volna kihangsúlyozni a darabban.

Jobb lett volna, ha ebből a színjátékból történelmünket tanulhatná a néző, (Lippa bevétele - a darabban - Bethlen Gábor fejedelemsége előtt indítja. Ha tanítanak az iskolában, akkor ezen minden licista zavarba jönne, hiszen a fejedelem a törökkel szemben nagyszerűen taktikázva, a fejedelmi szék elfoglalása után négy évvel kénytelen ostrom alá venni a várat.) És latinul sem tanulhatunk mi előadást nézők, mondja V. J., mert szerinte sok volt az elhangzottakban a pontatlanság. Kár, hogy a szerző nem talált V. J.-hez hasonló konzultánst, aki eligazította volna az erdélyi bonyodalmas történelemben és a korabeli latin szövegekben. Ilyenformán Bethlen Báthory Gábor iránti imádatát sem vitte volna az érthetlenségig, hiszen Bethlen Géczivel szemben támogatta druszáját, aki tudvalevően megbízhatatlan és szélhámoskodó volt.

Mindezek ellenére a közönség (ezt K. Z. is jelezte napilapunkban) lelkesedéssel fogadta, ünnepelte a darabot. Ebből is nyilvánvaló, hogy az erdélyi magyarság éhezik a saját történelmére, és Bethlen példájában önmaga megmentésének útját látja. Előkészítették a fejedelmi példa befogadását Sütő András, Benkő Samu és mások, akik az elmúlt években felszínre hozták alakját. És a fejedelem tavalyi évfordulóján is nagyot léphettünk előre megismerésében. Cs. S. műve, vélt hibái ellenére is, nemzeti tudatunkat erősítő, hasznos tett.

1982. január 17.

B. Gy. írását kell elvinnem Bukarestbe A Hétnek. F. J.-vel készített interjút abból az alkalomból, hogy a folklorista 60 éves. Mondja, hogy kérdései között szerepelt egy a csángókról is. F. J. elhárította a válaszadást: „talán majd később”. B. Gy. kifejtette, hogy szerinte, F. J.-t mint folkloristát, itt nálunk nem jegyzik, hiszen a nemzetiségi folklór nem országos kérdés, ott túl az anyaországban pedig azért nem jegyzik, mert nem foglalkozik nemzetiségünk sajátos kérdéseivel, illetve ezekben a kérdésekben nem foglal állást. „Megmondtam neki, hogy gyáva!”, jelentette ki B. Gy., és újra megígérte, hogy nekem és B. I. Gh.-nak „erős” kérdéseket fogalmaz, kíváncsi, mit kezdünk majd velük. A magam részéről biztosítottam, hogy szókimondásban a végsőkéig elmegyek, ha ezt a szerkesztősege is vállalja.

A. J. szerint a hatalom minden túlkapása ennek bizánciasságából ered és a mi gondolkodás-módunkkal nem követhető utakon jár. Azt hiszem szükségtelen fölértékelése ez a hatalomnak, amely kilátástalanságunkhoz vezet. Különböző ez A. J. gyengéje: a létező helyzethez rendszerint olyan magyarázatot keres, amely mindenfajta cselekvést feleslegesnek mutat, nem lehet, nem kell, nincs mi ellen hadakozni. A hatalom nem táplálkozik semmiféle mély kultúrából, a hatalom egyszerűen van, és minél inkább erősödik, annál kevésbé látja szükségesnek cselekedeteit indokolni, magyarázni. Propagandája így is átlátszó, a valóságtól immár teljesen elszakadt, külön életet él.

A. J. viszont érdekes és hasznos pályázatot készít elő a Korunknál. Az „elbeszélte történelem” műfajában egy-egy életsorsban, családkrónikában valószínűleg inkább megközelíthető volna a valóság, mint ahogyan ezt a szokásos, manipulált történelmi tanulmányaikban a gyávák és a bérencék teszik. Flórián bácsi élete például igen megfelelő volna erre a pályázatra. A szamosújvári dombvidék egyik kicsi falujában tanítószkodott. Örmény származású magyar, aki a felszabaduláskor földjét, házát, feleségét elveszítve, a szomszédos, még kisebb faluból származó cselédjét feleségül vette, és annak szüleihez költözött. Több mint harminc évig teljes nyelvi elszigeteltségben élt, mégis nagyon szépen beszél magyarul. Nemrég jöttek Kolozsvárra, ahol felesége a Vasas Klub takarítónőjeként lakáshoz jutott. Flórián bácsi olvas és eljár a

klubban működő táncházba. Érdekes titok, hogy miként őrizte meg anyanyelvét. Városra kerülésének története példája a rokon kapcsolatokon alapuló kivételezésnek és a város elrománosításának. Jó mesélő, hangszalagra mondott életéből kitűnő tényregényt lehetne összehozni. Meg kell kezdenem vele a beszélgetéseket. Nyolcvanon felül jár, szívesen beszél, szaval és énekel. Szimpatikus ember. Gazdag tapasztalatainak lejegyzése kellemes munkát ígér.

1982. január 18.

Negyedévi tervkészítésre utaztam Bukarestbe. Eredetileg a lap indulásának 60. évfordulója alkalmából ott kisebb ünnepség várt volna reánk. De elutazásom előtt telefonon szóltak, hogy az ünnepségből nem lesz semmi, legfeljebb a KISZ KB-tól egy magasabb beosztású aktivista meleg kézfogást fog osztogatni. De ez is elmaradt. Azzal indokolták, hogy lapot csak negyedszázadonként szabad ünnepelni. Ám, testvérlapunkat a Scânteia Tineretului-t harmincötödik évfordulóján megünnepelheték! V. I., kinevezett főszerkesztőm, visszautasította a KISZ KB nekünk szánt diplomáit, és ezt igen jól tette, hiszen ezek a diplomák nemcsak, hogy semmit sem érnek, de egyenesen sértőek.

Két szíriai diákkal utaztam a vonaton. Meglepően érettek és komolyak voltak. Hosszú beszélgetésünkből kitűnt, hogy előttük is nyilvánvaló erkölcsünk romlása, minősíthetlensége. Ők a kommunizmust lélekerősítő, emberjavító orvosságnak hiszik. Náluk otthon ennek gyakorlatát akarják megvalósítani. Itt viszont az embertelenséget tapasztalják. És a nagyon meglazult erkölcsöt. Románul beszélgettünk, nem tudhatták, hogy magyarok vagyunk (K. N. kollegámmal voltam, aki nagyon beszédes ember), éppen ezért jól esett, hogy az erdélyi emberek között megkülönböztették a magyarokat, akikhez kultúrigényük, emberi magatartásuk miatt vonzódnak. Érthetőnek tartom, hogy a zsidókat nem szeretik. Azzal védekeznek, miközben erről beszélünk, hogy ezt nem antiszemitizmusból, hanem a zsidók túlzott anyagiasságáért teszik. Mondtak néhány példát erre, melyekből következtethetünk az egyetemisták környezetében szokásos üzletelés, anyagi átejtés módozataira. Szerintük, akik átejtik őket, azok zsidók vagy zsidólelkűek. A vitatkozóbb kedvű szíriai fiú katolikus faluból való, de meggyőződése, hogy a vallásosság túlhaladott dolog. A kommunista hitet összekapcsolja szabadságvágyával és meggyőzően hitet tett szegénységtől szenvedő hazája mellett. Hazaszeretetük már-már vallásos jellegű. Mondják, hogy negyedmillió szíriai fiatal tanul külföldön. Úgy tűnik, náluk elsődlegesen fontos az iskoláztatás. A kultúra az ideológiai, de ugyanakkor a jellembeli nevelést szolgálja. Irigylésre méltóan hisznek az emberibb élet kialakításának lehetőségében.

A laptervezés elég simán ment. A lapvezetés a saját javaslatait sűrűn megtűzdelte napilapokba való mezőgazdasági anyagokkal. Ez egyikünknek sem tetszett, de vállalni kötelező volt. A főszerkesztő ellenezte, hogy a napilapokban megjelenő ifjúsági oldalak népszerűsítésére és segítségére összeállításokkal foglalkozzam. Az egyik ilyen anyagomat, amelyben a kolozsvári Igazság Fellegvár című ifjúsági oldalának megszüntetése után körképet adok arról, hogy szerte az országban miként próbálják a Korunknál létrejött találkozó szellemében a fiatalok érdekeinek szolgálatába állítani a napilapok ifjúsági rovatait, máris leállította. Valószínűleg, mert ebben az írásban is összefogásra buzdítottam. A baj az, hogy ez a botcsinálta főszerkesztő képtelen a vitára, ezt az írásomat is inkább elsüllyeszti, félreteszi, a sajtóvezetőkötől, a propagandatitkártól való félelmét emlegeti, akik bizonyára rossz néven vennének mindenféle nemzetiségi szervezkedést. Úgy, hogy még várunk kell stb. Az sem „erénye” az írásomnak, hogy benne van: a szervezkedés a hivatalosan meghirdetett célok érdekében szükségeltetik, hiszen a szocializmus eszméinek hirdetése, a testvériség szellemének erősítése... De ezek ma már nem érvek. A félelem dolgozik bennük, és egyre inkább csakis a legelső vezető iránti

hűségeskü jellegű írásokat tartják időszerűnek. A továbbgondolás, a kérdések lebontása és az egészséges vita helyett a gondolkodásmentes hűséget teszik meg politikai krédójuknak. Az ilyenyszerű egyszerűsítés természetesen a kultúra kiiktatásával jár. De lehet, hogy azért jutottunk ide, mert már előzőleg a vezetés minden szintjén hátat fordítottak a kultúrának. Az egyik lehetséges magyarázata ennek az, hogy a kultúrára sok, nagyon sok pénz kell. És ezt éppen most, amikor „első a nehézipar és utána a gépgyártóipar”, nem engedhetjük meg magunknak. Ide kapcsolható szemünk fénye: az a nagy függetlenség stb. Nem hiszem, hogy képesek ilyen körülményesen magyarázni a dolgot. Sejttem, hogy a kultúraellenességet és szabadságot a tömegek könnyebb vezérelhetősége miatt erőltetik országszerte.

Egyelőre nem lesz több Matinéink. A múltkori nagyváradi szervezés hibái fatálisak. A főnök mást nem tehetett azon kívül, hogy nem ment bele a fele román, fele magyar műsorba? Amit a nagyváradi KISZ vezetőknek sikerült elérniük (előbb a Matiné előadását, majd megszüntetését) most a KISZ KB is magáévá tette és gyakorolja... Mit tehetünk? Föl kell támasztanunk a Fogadónapokat és egy-két szerkesztővel, néhány előadóval folytatott turnéinkat.

Ifjúsági lapunk példányszáma most év elején alig valamivel több nyolcezernél. Nem emlékszem, hogy valaha ilyen kicsi lett volna ez a szám. Tart tehát az előfizetések „szabotálása”. Elkoptatott szó, és most gyakorolják azok, akiknek célja, hogy ennek az egykor nagyon kapós magyar hetilapnak ne is legyenek előfizetői. Bennfentesek tudni vélik, hogy a nagyfőnök a tervezett áremelésekkel együtt akarta véghezvinni a sajtótermékek árrendezését is. Ehhez tudnia kellett volna, hogy a sajtó főleg az évi előfizetésekből él, és ezt nem lehet évközben akármikor megbolygatni. Az Ifjúságunk áprilistól egy lej lesz számonként. Persze, a tizenkét éve ígért és a legfelsőbb szinten is jóváhagyott bővítéséről szó sincs. De még az ún. papírhány beköszöntével tőlünk jogtalanul elvett, az irodalmi mellékletéhez szükséges havonkénti két oldalt sem adják vissza. Ezután minden lapnak külön-külön kifizetődőnek kell lennie. Ha ezt komolyan veszik, és nem a máshol is gyakorolt lapcsoportonkénti kifizetődöttséggel számolnak, akkor az Ifjúságunkat bármikor beszüntethetik. Ha rám bízna a lapterjesztést (kértem ezt a főszerkesztőtől), legalább félszázazres lapot csinálnék belőle. És még csak nem is dicsekedhetnék ezzel, hiszen most nem lapterjesztés folyik, hanem a terjesztés sokféle módon való akadályozása. Bízom benne, hogy aki átlátja ezt, az nagy részben (ideig-évekig) meg is tudja akadályozni.

1982. január 20.

Egy hete nem járnak a repülőgépek a belföldi járatokon. A köd miatt. Pedig a fővárosban szép idő van. A vonatok egyre zsúfoltabbak. Az étkezőkocsi is tömve volt. Szemben velem egy mérnök ült, akiről kiderült gyermekkorában játszótársam volt: együtt legeltettük a bárányokat a Nádas partján. Eddig tipikusan nehéz élete volt. Nagyon meg kellett küzdenie a diplomájáért. Meséli, hogy egy kertészeti kutatóállomáson dolgozik, és országos megbeszélésre hívták föl a fővárosba. Összegyűltek és váraкоztak néhány órát. Aztán a miniszter helyett annak helyettese jött, hogy elnézésüket kérje, mert rögtön utaznia kell. Késő délután aztán kedve kerekedett néhány kivagyiskodó tisztviselőnek arra, hogy agyonunt témáról rendezzen vitát. Nem lett belőle semmi, unalomba fulladt. Végül az ismerős mérnök nem tudja, nem érti, miért kellett neki és kollégáinak utazással két éjjelt, semmittevással egy napot elvesztegetniük. Nem ez az első ilyen történet, amely a túlszervezés szigorúsága mellett az elharapózódó szervezetlenséget példázza.

Azt is elmesélte a mérnök, hogy egy idős földművesnek házvásárlás céljából kölcsönt szerzett a cigánykasszából. Magyar az öreg, és nagyon hálálkodott a román mérnök jótettéért. Nem tudom, miért mondta el nekem a mérnök a történetet. Talán, mert a kisebbséget utáló korban,

valamiképpen biztosítani akart velem (velünk) szembeni jóindulatáról? Hiszem, hogy erről van szó. Aki nem fél a sötétben, annak is jólesik, ha tudja, nincs egyedül.

1982. január 22.

Megkezdődött a külföldi sajtó-előfizetés a postán. Ezek szerint mégsem igaz, hogy letiltották ezeket az előfizetéseket. Esetleg engedtek volna az ezzel kapcsolatos tiltakozásnak? Ha ez utóbbi az igaz, jó volna, ha minél többen tudomást szereznének róla, hogy érdemes és kell tiltakoznunk.

Látó Anna *Honvágyam hiteles története* című könyvét olvasva arról is megbizonyosodhat az ember, hogy itt Erdélyben a különböző nemzetiségű emberek egymás iránti tiszteletére és barátságára sok a szép példa.

Komandó vegyes lakossága már a század elején kialakította azt az egyedüli helyes légkört, amelyben a sokféle világból idesereglett embereknek élni érdemes. Kár, hogy ilyen példát hovatovább már csak könyvek lapjain találunk. Ha a mi valóságunkban is van ilyen, akkor azt mindenképpen meg kellene keresnem, fel kellene mutatnom. Azt hiszem sürgősen el kell mennem Komandóra....

1982. január 23.

Szerelmes földrajz című riportkötetemen dolgozom. A *Hazai utakon* második köteteként képzeltem el, és ezt a fedőlapon látható elnyűtt bakancsból „kinövő” második rózsaszál is mutatná. Van ebben a kötetben néhány olyan riport, amelyet az áthasonításunkkal szembeni ellenállás sikeres és sikertelen példája szempontjából fontosnak tartok. A dobrudzsai csángókról, a szilágynagyfalusi természetbarátok köréről, a tekeiek elárulásáról és a bárdiakról szólóak ilyenek.

1982. január 25.

Összeállítást küldtem lapunknak az Echinox diáklap köréhez tartozó fiatalok írásaiból. A szerkesztőjünkkel készült interjú végére bekerült az együvé tartozást igénylő és igénylő néhány soros mondat. Kíváncsi vagyok, mi jelenik meg belőle a lapban?

1982. január 26.

Napok óta nem kapcsoltuk be a tévét. Pedig a hön szeretett születésnapjához hozsánnaáradata az év legjobb humoros műsora. Persze, elkelne ehhez a nézőben némi felülemelkedettség és lelki egyensúly.

1982. január 27.

F. P. volt újságíró és művelődési felügyelő társam már alig lát, de sűrű látogatásokkal őrzi „kondícióját” az életben maradáshoz. Meséli, hogy feleségéhez, aki egy könyvüzletben dolgozik, bejött egy csoportba verődött fiatal társaság. Könyvet akartak vásárolni, tehát nem voltak egészen „falusiak”. Közben belépett az üzletbe az asszony lánya, akivel váltott néhány szót magyarul. A csoportból valaki felháborodva figyelmeztette F. P. feleségét, hogy beszéljen románul. Pergő nyelvű, bátor asszonynak ismerem F. P. feleségét, elképzelem, hogy a megjegyzést nem hagyta szó nélkül. Az Alkotmány 22. szakaszára hivatkozva védekezett.

Nagy csend támadt a könyvesboltban. Aztán a csoport szószólója távozóban megjegyezte, hogy az ilyeneket, mint ez a könyvelárusító, mind mellbe kellene szúrni. Ez fényes nappal történt Kolozsváron, az egykori Unió utcában, az utca nevét viselő, történelmi nevezetességű esemény helyszíne közelében.

Hasonló példát mesél a feleségem. A vasútigazgatóság szakszervezeti irodájában, az elnök kérésére felhívta D. tánctanárt. Természetesen magyarul beszélt vele, hiszen két magyar ember miért ne beszélne egymással az anyanyelvén. A főnök azonban figyelmeztette, hogy egy belső rendelkezés értelmében a munkahelyi telefonokon csakis románul beszélhet.

Az ilyen esetekről mit gondoljon az ember? Fél a hatalom? És éppen tőlünk fél? Hát már annyira műveletlenek és nemzeti gögőtől pöffeszkedők a vezetők is, hogy sem az örökösen hirdetett testvériséget, sem az ideológiailag is helyesnek vélt nemzetköziséget nem gyakorolják? A fokozatosan beszűkülő kultúra és a nemzeti büszkeség unos-untalan fölfelé srófólása miatt immár a tömegek indulatát befolyásolni akaró nemcsak megtúrt, hanem hivatalosan elfogadott és táplált irányzat.

Még emlékszem arra a felszabadulás utáni vasárnap délelőttre, amikor a kolozsvári Sétatéren, tőlünk néhány méternyire azért szúrtak le egy embert, mert magyarul szólt. Anyám nagyon erősen szorította a kezünk, és suttogva kért, hogy egyetlen hangot se ejtsünk. A filagória közelében jártunk, ahol máskor fűvószenekar vonzotta a bámészkodókat. Egy fiatalember ugrott ki a bokrok mögül, monostori legények véres késsel követték. A menekülő útját elvágták. Bevetette magát a tó vizébe és a túlsó partra menekült. Szüleimmel, nővéremmel megkerültük a tavat, hogy a park város felőli részébe, épületek közelébe jussunk. Amerre jártunk verekedőket és leszúrt, kiterített áldozatokat láttunk. A Mátyás-szanatórium előtt teherautó várakozott. Rakfelületén megkéselt, sebesült emberek. Mind magyarok. Két rendőr vigyázott rájuk, mert a késelők ott sem hagytak nekik békét. Ezek is monostoriak voltak. Talán éppen azok, akik azokban a napokban felirattal zárták el a városba vezető utat. A felirat szövege ez volt: „Pana aici democrația, de aici Manastur!” (Eddig demokrácia, ezen túl Monostor!) Felsiettünk a főtérrre. A pártház akkor a mostani bank épületében volt. Anyám bement és követelte, hogy sürgősen lépjenek közbe, vessenek véget a vérengzésnek. Szótlanul tértünk haza. Azután a sokféle esemény sodrában kiment a fejünkből ez a rossz emlékű vasárnap. Hittük, hogy ehhez hasonló már soha nem történhet. Most négy évtizeddel a történetek után érthetetlenül állunk az ilyen primitív indulatok előtt. Kinek, kiknek állt érdekében ezek elszabadítása? Hiszen a politikai, gazdasági és erkölcsi csőd, amelyben tehetetlenül vergődik az ország a nemzetiségek egymás ellen uszításával, az indulatok fölkorlácsolásával nem szüntethető meg. Az ilyen szerencsétlen konfliktusokból, az oszd meg és uralkodj elv alapján csakis a hatalom nyer.

1982. január 30.

P. L. járt Désen, ahol a Fellegvár vitafórum keretében előadást tartott. Mondja, hogy előadása után éjfélig tartó beszélgetésben arra kerestek megoldást, hogy miként lehetne e kisváros magyar kulturális életének elfogadható keretet adni. A táncházat nem engedélyezték, a népi egyetemi előadásokat akadályozzák. Kipakoltam neki egy tanulságot: a táncházat Könczeiék indították nagy lelkesedéssel, de csakis a saját fejük után, partizánkodva. Eddigi tapasztalataink szerint az ilyesmit kapásból visszaverik az „akció kétséges politikumára” hivatkozva és rögtön leállítják. Abból sem tanultak, ahogyan a kolozsvári táncház-találkozót sikerült politikailag elfogadható keretbe illeszteni azzal, hogy a KISZ KB által fenntartott Ifjúsági Matinékhöz kapcsolva, annak alkotóközösségeként központi irányításúvá tettük a táncházat, mert csak így kaphattunk működésére megyei engedélyt. A helyi politikai szervezet nem

megkerülve érünk el sikert, hanem felsőbb utasításra hivatkozva kell elosztatnunk a mindig valami bajból rettegő, avagy megrögzötten kisebbséggyűlölő vezetők kételyeit, amellyel minden magyar nyelvű művelődési csoportot fogadnak. Biztosítani kell őket, hogy amit csinálunk, az nem államellenes, nem párt- és románellenes összeesküvés, hanem a párt politikájának szellemében fogant, a testvériségre, a közös munkára és a hazaszeretetre nevelést szolgálja. Az utóbbi időben országszerte, a helyiek igényét szolgálva alakítottunk ilyen módon a közművelődésben hasznos köröket. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi megkülönböztetéssel együtt védekezésképpen nő bennünk a cselekvés közösségi igénye.

1982. február 3.

H. Zs.-vel többek között a Zsil völgyiekről beszélgettünk. Hallottam, hogy ottani Baráti Körünk, amelyet B. B., egy idő óta istenszámba hagyott, belegabalyodott a hatalom hálójába, fiatal almérnök vezetőjét letartóztatták. H. Zs. most odaindul, és kideríti, mi van vele. Nyilvánvaló irodalomközpontúságukon kívül mivel vádolhatják őket? Magyarul beszélnek, magyarul művelődnek és minden hivatalos segítség nélkül léteznek. Lehet, hogy éppen ez a baj.

1982. február 4.

Ma az Ifjúnunkás Zsebszínházban a Kós Károly Műszaki Kör tagjai előtt és Sz. G. jelenlétében újra színre került a *Párbaj*. Az előadás gyengébb volt, mint a legutóbbi, de látványosabb. Akkor az alagsori teremben, színpad nélkül, a nézőktől karnyújtásnyira játszottak Dusa Ödi barátai. Ez a közvetlen közelség valósággal felforrósította előadásukat. Hozzá kell szokjanak, alkalmazkodniuk kell a színpadhoz. A lassított mozgású viadal és fényeffektusok kitűnően sikerültek. Majdnem telt ház volt és a közönség élvezte a groteszk játékot.

Jó volt az előadás utáni beszélgetés is Sz. G.-vel, akinek ez volt az első nyilvános szereplése világszerte külföldi barangolása után. Bécsben egy évig filmrendezést hallgatott, járt Nyugat-Németországban és az Egyesült Államokban. Úgy hírelt, végleg kinn marad. Most arról beszélt, hogy regénye benn van a kiadónál. Kétfélmillió ember közérzetéről szól benne. Nyilván, külföldön más perspektívában látta a hazai valóságot. Bizonyára nem konvencionális módon alakította ki művét, a megszokottól eltér. Úgy látom, hogy Sz. G. generációjának első olyan futára, aki nem menekül a mai valóságtól, hanem nagyon is fájó ügyeinket próbálja ábrázolni divatos avantgárd módon. Ez azért nagyszerű, mert a főleg formai kifejezésre összpontosító társait is valóságfigyelésre biztatja. Ez kell, és nem a jelen megváltoztathatatlanságába való beletörődés.

Megkezdtem Flórián bácsi „kihallgatását”. Egyelőre ide-oda csapong. 1900-ban született, még nem tudjuk melyik „végén” fogjuk ezt a századot. Elbeszélte történelme maga az élet. Háborúk, gazdasági nyavalyák, politika, mindennapi küzdelem tükre. Tisztára, igazra csiszolt holmi. Örmény családból származik, magyarul beszéltek otthon, és többnyire román környezetben éltek. Második felesége román parasztasszony. Bátyja vásárhelyi gyógyszerész volt, tele magyaros göggel. Sorozatos konfliktusai a hivatalokkal és az, hogy bukaresti próbálkozás után végül Pesten végezte a főiskolát motiválják magatartását. 1961-ben meghalt. De lánya, aki most külföldön maradt, férjhez készül, már csak románul beszél. Furcsa fordulat. Az öreg Flórián egyhuzamban negyven évet töltött román környezetben, hosszú idő óta velem beszélt újra magyarul, amikor dombok között megbúvó falujukba vetődtem - mégis megőrizte nyelvét és lelki egyensúlyát. Magyaroknak vallja magát.

1982. február 6.

Lányom mostanában iskolából jövet benéz a központi nagy élelmiszertüzetbe, hogy valamiért sorba álljon. Képzem, hogy micsoda csivitelést rendeztek ma is, amikor osztálytársnőivel együtt állt be a sorba. Valamennyi idő után, mert azt sem tudták mit osztanak, megkérdezték az előttük álló nénit, de az nem válaszolt. Újra próbálkoztak, azt hitték nem hall jól. Egy idő után a néni dühösen kifakadt „Beszéljete románul, hogy én is értsem!”. Románul kérdezték, mert ezt már így szoktuk meg, hogy először az állam nyelvét használjuk az ilyen esetekben, s ha a kérdező akarja, magyarra fordíthatja a szót. Az öregasszony azért méltatlankodott, hogy nem érti, amit a lányok maguk között magyarul beszélnek. Ehhez a tapintatosság szabálya szerint akkor sincs joga, ha történetesen egy nyelvet beszél a lányokkal. Íme, hova visz a szabad nyelvhasználat jogának a mindennapi élet gyakorlatában tiltássá alakult szabálya. Olyan hangsúlyozottan erőssé vált a rosszul értelmezett nemzeti érzés, hogy a civilizált viselkedés magától érthető, iratlanul is elfogadott szokásait is felrúgják érte a „testvérek”. És ha angolul vagy franciául beszéltek volna a lányok? Akkor esetleg fölnézett volna a lányokra a néni. Biztosra veszem, hogy esze ágában sem lett volna, hogy megszólítsa őket. A magyar nyelv nem idegen nyelv a többségiek számára (egyesek szerint nagyon is az!), de mivel a kisebbség nyelve, az ezen megszólaló letácsolható, elhallgattatható, mert beszéde fülsértő, mert... Olyanok is cselekszik ezt, akiket nem érhetett hasonló bántás a régi magyar világban. Miért teszik? Miért vágja oktanul is botját a marhák közé az egyhangú élettől szenvedő falusi? Miért kergeti a kisállatok seregét a csintalan gyermek? A maga felsőbbrendűségének bizonyítására, uralkodási vágyból, primitív ösztöneit tápláló gyönyörűségéből. Megfigyeltem ezt a jelenséget, a magukat jó hazafinak nevező román értelmiségiek között is. Mostanában sokféle előszeretettel soknyelvű feliratokat helyeznek el. Magyarul eszükbe sem jut ugyanazt a jelentésű feliratot elkészíteni. Annyira, hogy a még a szokásos ünnepi üdvözlőlaponkról is hiányzik az angol, német, francia, orosz stb. szöveg mellől a magyar. A valamennyire is tudományos könyvek végén többnyelvű rövid ismertetést találunk. Magyarul még véletlenül sem írnak összefoglalót. Tüntető mellőzése ez a velük egy hazában élő kétmillió magyar-ságnak, és ha kismértékben is, de a könyvben foglaltak terjesztésének kárára megy, hiszen a világ minden részén élnek magyarok, akik lehetnének a román könyvek népszerűsítői, Románia barátai. De ez sem és az sem számít, hogy a magyar nyelvű ismertetők, feliratok és reklámfüzetek valóságos bizonyítékai lennének a mindenütt nagy zajjal meghirdetett nemzeti kérdés megoldásának, a Romániában kialakult demokratikus légkörnek és a testvériségnek, amellyel a hatalom emberei határaikon innen és túl egyszer sem mulasztják el dicsekedni.

1982. február 7.

Ryszard Kapuscinski *A császár* című könyve megdöbbenően illik a mi helyzetünkre, és bizonyítja, hogy a hatalom évezredek óta azonos módszerekkel bitorolja a vezetést és képes mindenütt egyformán primitíven évszázadig fennmaradni. Ez a könyv bizonyítja, hogy nincs közösségi épeszű gondolkodás, az egyén logikája szerint nem történik semmi, minden a hatalom malmára hajtja a vizet. „A legmagasabb rangú egyben a legjobb, okos és nemes, feddhetetlen és jóságos.” A demagógia óriásira puffadt, szemünkbe mondják, és egyedüli igazságnak tüntetik föl a legképtelenebb hazugságokat, olyasmit is, amelynek ellenkezőjét magunkon tapasztaljuk, és az életben karnyújtásnyira látjuk. A haladásról beszélnek folyton, amikor az ország mindenestül az ellenkező végletbe rohan, és ezt a folyamatot már-már nem lehet megállítani. Egyre sűrűbbek az ún. munkalátogatások, amelyek milliókba kerülnek, hogy az ünnepegekről ne is szóljunk. Fürtökben aggatják a dicsérő jelzőket előbb egyetlen emberre, majd hozzátartozóira, később mindenre, amit elhatározott, amelynek megvalósítására akár csak

kézlegyintéssel vagy bólogatással jelt adott. Kapuscinski könyvének erénye, hogy feltárja a diktátor elkerülhetetlen bukásának folyamatát. Amikor az emberek hálálkodásában már nem fokozhatják alázatukat, a külföldről beáramló vélemények és hatások ellen sűrűn hangoztatni kell azt, hogy a beavatkozásra senkinek sincs joga. A rend és a fegyelem (értsd: Ne szólj, ne is gondolkozz!), valamint az alattvalók alázatának állandósítása érdekében éheztetni kell a népet, a sokszínűség helyett egyetlen, (nálunk három) szint szabad elfogadni, és a vezető állásokba következetesen tudatlanokat, mindenképpen műveletleneket, tehát könnyebben irányíthatókat kell emelni. De minden túlzás, amelyhez folyamatosan és szokásból ragaszkodik a hatalom, épüljön az akármilyen jól szervezett elnyomó szervre, és akármennyire is kisajátítja a hatalmi propaganda az egykor haladó eszméket, kezében minden visszájára fordul, uralkodása véges. El kell pusztulnia, mert elemésztí önmagát. Fállábunk Európában, és a barbárságnak mégis sikerült megkapaszkodnia és a polgári demokratizmushoz képest középkori állapotokat előidéznie társadalmunk minden szintjén. A szocializmus és a kommunizmus fennhangon hirdetett aranykora helyett valójában dinasztikus csomagolásban primitívséget kaptunk és kapunk. A társadalmi élet természetes velejárója a haladás, melyet rendszerint visszalépések tarkítanak. A felszabadulástól számítva mi főleg visszafejlődésben mutatunk nagyot, ezt gyakoroljuk. És visszakozásunk, minden téren való lemaradásunk az elkövetkezőkben egyre gyorsul majd. Hány generáció élete megy rá erre, ki tudja? A minden eszmétől való megcsömörlés képtelenné teszi a társadalmat a haladásra. Hajó leszünk kietlen tengeren iránytű és cél nélkül. A visszalépés a polgári demokráciához azért lesz nehéz, mert annak gyakorlatát még könyvekből sem ismeri a nép. Elkerülhetetlen katasztrófához vezet az, hogy a mai iskola nem gondolkodó, nem a saját fejét használni tudó, valamiben hívő embereket nevel, hanem a parancsot gondolkodás nélkül végrehajtó állampolgárokat, akiket az sem zavar, hogy közben a szocialista társadalom építéséről, mint tudatos cselekvésről harsognak himnuszt a nép fülébe.

A könyvben, annak ellenére, hogy Etiópia soknemzetiségű, nem esik szó a nemzetiségek és a hatalom viszonyáról. Az író ezt nem tartotta fontosnak, feltételezésem szerint hazájára, Lengyelországra figyelve írta ezt az afrikai történetet, és ebből a szempontból számára a nemzetiségi kérdés nem volt lényeges. Könyvét mégis élvezettel és haszonnal forgathatjuk, hiszen arra tanít, hogy a császárokat előbb-utóbb mindenki meztelenül látja. Az igazságérzet és a szabadságvágy hozhat változást minden diktatúrában, ha az elnyomottakból a humanizmust nem sikerül teljesen kiirtani.

1982. február 9.

Balázs Sándor tanulmánya a Korunkban (82/1) Tavaszy Sándor Spengler kultúrkör elméletéről igen időszerű, hiszen a történelem kerekének fordulatával újra előttünk áll a nagyvonalúan megoldottnak nevezett nemzetiségi kérdés. Egyrészt a román történelem rohamos „megalkotása” és ezzel egyidejűleg a nemzeti tudat felhevítése és felforrósítása, másrészt, a fentiekből eredően, a nemzetiségek kultúrájának visszaszorítása (különösen a közművelődés akadályozása) az 1925 körüli évekhez hasonló helyzetet teremtett itt nálunk. A hasonlóság persze látszólagos. Az alkotmányos jogok alapján lapok és művelődési körök működtek, amelyeket, ha azok a kisebbségé voltak, akadályozták ugyan, de csak, ha nyíltan osztályharcot hirdettek, akkor üldözték. Akkor még hivatalos engedéllyel és nagyszámú résztvevőt vonzva a kisebbségiek is rendezhettek kulturális összejöveleteket, egyesületeket alakíthattak, termeket bérelhettek, és anyanyelvi közösségeket alkothattak. Jelenleg ugyanilyen lehetőségeket engedélyeznek a törvények. De egészen más a gyakorlat. Ezer belső rendelkezés akadályozza a törvényt. A legfőbb kifogás: az elkülönülés veszélyes! Ezért oda jutottunk, hogy magyar nyelvű műsort már csak színházaink vagy műkedvelő színjátszóink nyújthatnak, minden más

kulturális műsornak kétnyelvűnek kell lennie. Előfordul, hogy magyar nézőkkel tele teremben legalább fele részben román nyelvű a műsor, amelyet néhány ellenőrzésre küldött művelődési aktivista és belügyis is felügyel.

Spengler nihilizmusából is erőt merített Tavaszy. A kultúra áthelyezése a civilizációba magában rejti a szellem elsorvadását, és a gondolkozásban, a kérdések megoldhatatlanságának megállapításáig juttatja az értelmiséget, de ugyanakkor a kisebbségek szellemi életében aktivizáló erőként is működik, hiszen saját népcsoportja létproblémáit meg kell oldania. Ez végül is az alanytól függ, attól, hogy a mostoha feltételek között sikerül-e kinevelnie a kisebbségnek azokat az alkotókat, akik gazdagítani tudják szellemiségünket. Erre igennel válaszolhatunk, ha a romániai magyar irodalom jeleseit vonultatjuk föl példának. A Sütő-féle nyelvünkben való megmaradás gondolatának tömegekre ható erejét figyelhetjük meg, és az intézményesítésre való folyamatos törekvést, végső fokon pedig egyszemélyes intézményeink tekintélyt parancsoló létét nyugtázhatjuk. A lexikont készítő Balogh Edgár, a nemzetiségi problémát felvető országjáró Beke György, a néprajzi hagyományokat a Kriterionnál kiadó szerzők és mások példájából láthatjuk, hogy történelmi múltunk megismerése a kisebbségi művelődés szerves része és immár tudatosított igényünké vált. Ki kell tartanunk a művelődési értékek cseréje mellett, európaiságunk mellett, mert részesei vagyunk és leszünk az egyetemes népi és nemzeti magyar kultúrának. Különleges hivatásunk jelenleg ennek megállapításával kezdődik: híd szerepünknek erősödni kell Nyugat és Kelet között. Mindez persze, nem mentesít a feladat alól: „a mi magyar kultúránk nem lehet más, csak erdélyi magyar kultúra!” Mert a kultúra művelése „a nemzeti kisebbség sorshelyzetében egyenesen a fennmaradás fő feltétele”. Csakhogy ezt fél évszázaddal előbbi helyzetünkhöz hasonlóan, akadályozza a társadalmi gátak között feszülő ellentmondás. Az értelmiségi csak úgy tud kapcsolatot teremteni a városi és (talán inkább) a falusi dolgozóval, ha kirekeszti a politikumot. Az értelmiségiek többsége a jelenlegi helyzet tagadásánál nem jut tovább, a leggyakrabban gyávasága miatt megmaradt az apolitizmusnál, és valamiféle búsmagyarságba bugyolálva terjeszti a kultúrát. A múltból úgy hozza föl hagyományainkat, hogy annak csodálatos szépsége fölött halotti tort ül. Olykor még erre sem képes. Csak arra, hogy azt titkon elsirassa. Ezt kétszeresen is rosszul cselekszi. Először azért, mert nem a tettek felé irányítja figyelmünket. Másodszor, mert apolitikusságával alkalmat ad a hatalom támadására, és ezt a román ultranacionalisták, mint a mához való politikai hűtlenséget tálalják, kihasználva minden alkalmat anyanyelvű műveltségünk fékezésére.

Kisebbségünknek nincsen funkcionális bölseleti világnézete, és hiányzik a szocializmusban törvényerőre emelt jogaink gyakorlatba ültetéséhez a buzdítás, a tettekre serkentő okos eligazítás. Értelmiségünk totális erőfeszítésére volna szükség ahhoz, hogy ilyen mostoha körülmények között is megmaradásunknak tudatosítását a közművelődés apró tetteiben is maradandóan elvégezze.

1982. február 12.

Gépelem a V. Ioannal szalagra vett tavalyi beszélgetést. Megdöbbsent, hogy mennyire erőlködik, hogy jó románnak látsszék visszamenőleg is. V. Ioanról, apám illegalitásbeli ismerőséről azt tudtam, hogy a MADOSZ aktivistája volt. Tavaly B. I. Gh. párttörténesszel fölkerestük, hogy a közlgő MADOSZ évforduló előtt (1984-ben, ötven esztendeje Marosvásárhelyen alakult a Magyar Dolgozók Szövetsége) interjút készítsünk vele, az évfordulót köszöntő könyvünk számára. Elnézésemet kérte, hogy románul beszél, és néhányszor kihangsúlyozta, hogy anyanyelvének tartja a román nyelvet. Ehhez mindenkinek joga van, és talán ahhoz is, hogy nevét a kívánalmaknak megfelelően kiigazítsa, ahogyan ezt V. Ioan tette, amikor

családnevéből a cz-ét t-re cserélte? Szerintem ez nem más, mint okirat-hamisítás. Első találkozásunk után nem ez foglalkoztatott, hanem az, hogy mit keres ez az ember a Magyar Dolgozók Tanácsának vezetőségében, az alelnöki poszton?! Miért nem enged maga helyett oda egy magyart, hiszen mégis csak a magyarok szervezetéről van szó?! Ha valóban olyan szervezetről lenne szó, amelynek beleszólása volna a nemzetiségi ügyekbe, akkor talán érdemesnek tartottam volna ezt megvitatni vele. De ebben a „sóhivatalban” mindegy, ki foglalja el az elnöki vagy az alelnöki széket. Különbösen V. Ioan előszobájában F. Gy.-vel találkoztam, aki most a MDT titkára. Ezelőtt a Diákszövetség aktivistájaként dolgozott. Alig tud már magyarul. B. E. szerint V. Ioan apja csendőrmester volt. Kalotaszentkirályi tanítóskodása alatt került a kezébe családi fényképük, amely ezt bizonyítja. V. Ioannak tehát minden úton-módon bizonyítania kell hovatarozását. Hallottam, hogy a belügy alfőnökeként már bizonyított, amikor fölszámolta (vagy a segítségével fölszámolták) a Magyar Népi Szövetséget, és többek között Kurkó Gyárfást, Balogh Edgárt és Jordáky Bubit is leültette. V. Ioannal együtt mentünk ki a székházból. Maga mondta a liftben: „Ha ez a lift beszélni tudna?!” B. I. Gh. mesélte később, hogy azon a liften hozták föl belügyi alfőnök korában V. Ioanhoz kihallgatásra a földalatti cellákból a foglyokat. Ugyanis az irodája azóta sem változott, csak a funkciója más. (Vajon tényleg más?) B. I. Gh.-nak ezt halála előtt részletesen elmesélte Jordáky.

Figyelted, hogyan tette fejére a kalapját, kérdezte B. I. Gh., amikor elrobogott vele Snagovra a fekete gépkocsi. A gengszterek szokták ezt így csinálni, bizonygatta a párttörténész, és azóta is az az érzésem, hogy sokkal többet tud V. Ioanról, mint amennyit nekem legőszintébb pillanataiban valamikor is elmondana.

V. Ioan hosszan beszélt nekünk az anyjáról, aki a Bakos családból származott, de az apját csak egyszer említette. Az is érdekes, ahogyan visszamenőleg igazolni próbálja önmagát az erdélyi kérdésben. „Az akkori felfogás szerint, amely a Kominterntől indult, Erdélyben a legforradalmibb elemek a magyarok voltak, és úgy tartották, hogy ők mérhették a legnagyobb csapást a bukaresti kormányra, ők képezték azt a hajtóerőt, amely leginkább hozzájárulhat a burzsoáföldesúri rendszer megsemmisítéséhez. Tetszik-e vagy nem tetszik valakinek, legyen szó akár a mai magyar nemzetiségű kiemelkedő írókról és publicistákról, ezt a felfogást és mindent, amit erről jóváhagytak és véghezvittek írásaikban és közügyi cselekedeteikben, most kíméletlenül félreállítja a történelem!” Talán nem ártana először megvizsgálni, hogy a Komintern akkori helyzet-megállapítása mennyire volt helytálló és igaz, és aztán ráhúzni a történelem vizes lepedőjét az akkori döntésekre, irányzatokra. Persze, ez ellenkezik a mai felfogással, melyet V. Ioan is magáénak vall és terjeszt: a romániai munkásmozgalom az Ókirályságból terjedt ki az országban, és onnan is irányították. De vajon mit szólnak ahhoz a párttörténészek, hogy a Román Kommunista Párt alakuló kongresszusán annyi volt a magyar, zsidó, sváb és más nemzetiségű küldött, hogy a jegyzőkönyvet magyarul is írták, az Internacionálét pedig több nyelven is elénekelték?! Ha a részvevők névsorát olvassuk (a mai románosított átírást visszaigazítva), igazat kell adnunk a Kominternnek: Erdélyben erősebb és szervezettebb volt a munkásmozgalom, mint Moldvában és Munténiában. Ez nyilvánvaló, hiszen az „őszirózsás forradalom” közvetlenül hatott Erdélyre; Szatmárnémetiben, Aradon munkástanácsok alakultak. De a kérdés megválaszolására idézhetnénk az Ifjómunkás történetéből Orosz Miklós (Niculescu) ifjúsági vezető egyik jelentését, amelyben kimondja, hogy semmiképpen sem alapozhatnak az Ókirályság ifjúsági szervezeteire, mert ideológiailag képzetlenek és szervezetlenek. „Erdély és Bánát osztályharcos ifjómunkásságának küldötteiből álló tartományi kongresszus 1922. augusztus hó 4-5-i ülésén megállapítja, hogy az Ifjómunkások Erdélyi és Bánáti Szövetségének rohamos fejlődése, és a szomszédos tartományok, úgy mint Regát, Besszarábia, Bukovina és Dobrudzsa ifjómunkás szervezeteinek erőtlensége (?) - a kérdőjel B.

I. Gh. párttörténész értetlenségéről vall - mind Erdélyben és Bánátban, mind Óromániában a hatósági szervek részéről újabb jogtalan üldözéseket váltott ki, mely az osztályharcos ifjúmunkás szervezetek megsemmisítését célozza.” Ugyancsak Orosz Miklós írta az Erdélyi és Bánáti Ifjúmunkás Szövetség titkáráként a szervezet egyesítése mellett kiállva, de a Bukaresttel való egyesítést helytelenítve: „Eltársak! Az az indoklásuk, hogy Bukaresttel egyesülnek, nem helyes. Nem helyes, mert, még ha ténylegesen egyesülünk is Bukaresttel, mi, erdélyiek és bánátiak, egészen különleges viszonyt tartunk majd fenn Bukaresttel. Már csak azért is, mert köztünk nyelvi különbségek lesznek, és így ilyen körülmények között nevelőmunkánk bizonyos korlátok között függetlenül folyik majd.” A III. Internacionálé szellemében dolgozó ifjúsági szövetség országos kongresszusának dokumentumaiból is idézhetünk: „Benyomásaink nem a legjobbak voltak, mert mozgalmuk decentralizált, rendszertelen, fegyelmetlen, puccsista akciókra szorítkozik, legalábbis ez a benyomásunk a bukaresti elvtársak leírása alapján. Elismerjük, hogy mozgalmukban forradalmi szellem és akcióképesség uralkodik, mégis az a benyomásunk, hogy nem foglalkoznak alaposan a fiatalok oktatásával, szocialista nevelésével.” Óromániáról van szó, és mert a felnőttek mozgalmának is hasonló volt a helyzete, a Komintern következtetései közel álltak az igazsághoz. Ezt V. Ioan tudja a legjobban, hiszen a mozgalomban főleg Erdélyben működött, és neki a MADOSZ alakításában is szerepe volt, maga mondta, hogy ott volt kivel dolgoznia. Most már hibásnak tartja az akkori nemzetközinek tudott irányítást, de a maga munkáját nem. Pedig valószínűleg nemcsak pártfegyelemből, hanem meggyőződésből végezte munkáját annak idején, amikor még nem volt annyira román, mint most. Talán apám többet mondhatna akkori munkájáról és magatartásáról, hiszen együtt dolgoztak. Igaz, a felszabadulás után, amikor az államvédelem helyettes vezetője volt, nem ért rá fogadni régi munkatársát. „Barátságából” annyi maradt, hogy a közelmúltban, mint mondta, jó akaratúan „kozmetikálta” apám leveleit, mert eredetiben ezek valószínűleg nem lettek volna a Központi Bizottság ínyére, hiszen tele voltak nemzetiségünk jogfosztottságának panaszaival és követelésekkel. Azokat a leveleket és memorandumokat, amelyeket nem tudott kellőképpen enyhíteni, V. Ioan egyszerűen nem adta tovább, hanem „eltüntette őket”. És amikor ezt most közölte velem, érezte, hogy ezért hálával tartozunk neki. Ha nem lép közbe, mondta, apám megütötte volna a bokáját. Ezt valószínűleg úgy kell értenem, hogy megvédte az öregem életét.

Ismerve a Komintern Erdélyre vonatkozó megállapításait, és azt, hogy erre épülhetett az RKP V. kongresszusának nemzetiségi platformja, világosabban látjuk, mi ellen és miért küzdenek ma a történelmet saját kedvük szerint alakító román vezetők. Innen a felszabadulás után egyre erősödő egyenlítési szándék bennük, majd később az, hogy a románság munkásmozgalmi felsőbbrendűségét bizonyítsák minden területen. Ezért maradnak el az erdélyi munkásmozgalmat bizonyító évfordulók, a lapok, a személyiségek érdem szerinti említései, ünnepei. A munkásmozgalom régi harcosainak felsorolásából rendre kimarad a nemzetiségi nevek, és a különféle évfordulókon szokásos kitüntetettek között is egyre kevesebb magyarral találkozunk. Pedig még sokan élnek V. Ioan kortársai közül. V. Ioan most már, úgy hiszem, vallomásos korszakához érkezett, valószínűleg maga is úgy gondolja, hogy itt az ideje, hogy mások mellett és mások ellenében különleges tetteivel berója a saját nevét is emlékezetünkbe. Szándékában áll könyvet írni; rájöttem, hogy nekünk is azért nyilatkozott, hogy segítsünk neki a dolgok rendezésében, hiszen azzal büszkélkedett, hogy senkinek sincs birtokában annyi dokumentum, mint öneki. És ebben minden valószínűség szerint igaza van. Ha sikerül ezekhez a dokumentumokhoz hozzáférnünk, az bizonyára nem lesz minden tanulság nélkül való dolog. Sőt!

A mostani áremelkedésnek idején a legfőbb vezető feltűnően többet mond a nemzetiségekről, a békés együttélésekről, a nacionalizmus és a sovinizmus veszélyéről, mint azt más alkalmakkor tette. Úgy tűnik, észlelte azt a veszélyt, amely az anyagi helyzet romlása idején a nemzetiségi

kérdés kiújulásához vezet. Vagy mérsékelni szeretné azt, amit fullajtárai eddig túlzott buzgalmukban a nemzeti gőg kiművelésében oly láthatóan és „sikeresen” elértek?

B. Gy. meséli, hogy útlevele megvan, de leállították magyarországi látogatását. V. J. úgy véli, hogy ezzel kapcsolatos a magyarországi sajtó mellőzése (előfizettünk, de még nem kaptunk semmit!), az egész pedig valamiféle nézeteltérésre vezethető vissza, amely a két ország között újra előállott. Az sem lehetetlen - ahogy ez már ilyenkor szokásos -, a főnök azért szentel megkülönböztetett figyelmet az együtt élő nemzetiségeknek, hogy ezt is felhasználja kimagyarázkodásakor, vagy hogy ellensúlyozza a két ország között beállott elhidegülést.

Az E. L. (Europa Liberă) rádió a magyar mezőgazdaság példáját dörzsöli a román szakemberek orra alá. Ők nem tudják, mi sem tudjuk, miért nem lehet, miért nem szabad tanulnunk a jó példából?!

1982. február 15.

Olvasom Mikó Imre hagyatékából összeállt könyvet (*Változatok egy témára*), amelyben a nemzetiségi jogot vizsgálja néhány tanulmányában. Erről jut eszembe, hogy az idei könyvtermés, bár még csak az esztendő elején járunk, minőségi, mert tartalmában jó. Kevés könyv jelenik meg, de szinte mindegyiket meg kell vásárolnunk. A Téka-sorozatban a német költészet antológiája, és a magyar irodalom kezdeteiről szóló válogatás. És Szépréti Lilla várainkat feltérképező és bemutató könyve, a jövő hétre ígért Erdélyi Magyar Irodalmi Lexikon első kötete. Mindegyik hasznos könyv.

Gáll Ernő bevezetője a Mikó-könyv előtt mindenképpen okosan eligazító, de kissé megszépíti a szerző indulását azzal, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* (1932) szerzőjéről elfelejti: tanulmánya megjelenésekor már a Magyar Párt embere, és mint ilyen nem támogathatta az ellenzékét. Hát még a MADOSZ-t? Nem azzal kell szalonképessé tenni Mikót, hogy baloldaliságát bizonyító példákat keresünk.

Befejeztem V. Ioannal folytatott beszélgetésünk legépelését, a mintegy húszoldalnyi szövegben az is szerepel, hogy V. Ioan ellenszenvét felfrissítve gondol ma is Mikóra, a nevét sem említi, amikor részletesen leírja Séra Zoltánnal tett látogatásukat a Magyar Pártnál. Apám révén, akit V. Ioan ugyancsak nem említi, pedig együtt dolgoztak a MADOSZ alakításakor, a Magyar Párt ellenében, tehát a madoszosok pártjára kellene állnom, és a Mikó Imre által is említett egy nemzetiségben két „nemzet” közül az osztályomból valókkal kellene tartanom, csakhogy amíg Mikó könyvével nemzetiségemet, múltamat és jövőmet védi, segít nemzetiségi tudatom erősítésében, és felmutatja, hogy képes a megújulásra, börtön és kirekesztettség után a szolgálatra, addig V. Ioan tüntető igyekezettel románának mondja magát, hogy a többséghez tartozzon, mert ez könnyebb, és igyekszik felégetni maga mögött mindent és eltörölni a nyomokat, hogy senki meg ne tudja, egykor más véleménye volt. Tettével megcsúfolja a Magyar Párt ellenzékének emlékét, hiszen a MADOSZ nem magyarságunk ellenében, hanem osztályérdeünknek megfelelően volt ellenzék, és szakított a Magyar Párttal. V. Ioan példája nem követhető, mert erkölcstelen, jelenlegi magatartásával és pozíciójánál fogva is nagyon károsan hathat a romániai magyarságra, arra biztat, hogy megtagadjuk nemzetiségünket, asszimilálódjunk, ahogyan ő teszi ezt. Miért csinálja? Behódolásával még csak a párt által hirdetett eszméket sem szolgálja, hanem a pártban eluralkodott nacionalistákat. Azért tette és teszi mindezt, mert nem akar lemondani megszerzett hatalmáról. Valószínűleg nem is volt más életcélja, mint hatalomvágyának minden eszközzel való kielégítése.

Sajnos, az ilyen és az ehhez hasonló viselkedés apránként követőkre talál. Apám, amikor felhív néha telefonon, románul szól. Tudja, hogy lehallgatnak. Amikor találkozunk, és V. Ioanra terelődik beszélgetésünk, (tavaly elvittem önéletrajzi jegyzeteit V. Ioanhoz, kiderült, hogy ellenőrizni akarta mit írt róla apám, azóta mindegyre szóba kerül ez) rögtön románra fordítja a szót, valószínűleg önkéntelenül utánozza önmagát a V. Ioannal való találkozásai modorában. Az ilyen fölfelé pillantó vigyázzállásból lesznek szolgálalkúságunk tyúkszemai, melyektől nem lesz könnyű megszabadulnunk.

Mikó Imrét választom hát példaképül, emberileg is ő áll hozzám közelebb. Újságírói pályám elején, a hatvanas évek valamelyikében, hírfejet írtam az egyetemi könyvesbolt közvetlen, mindenkit készségesen eligazító és segítő, nagy tudású könyveladójáról. Nevét az egyik könyvespolcra erősített táblácsról leolvashattam. Az Igazság című napilap akkori határozott egyéniségű titkára egyetlen tollsuhintással törölte írásomból a nevet, azzal indokolva ezt, hogy börtönviselt emberről nem írhatunk. De mert a hírfej tetszett, megjelent. Akkor majdnem semmit sem tudtam Mikó Imréről, mert ő volt az a könyvárus. Később, velem együtt sokan megjegyeztük nevét, és megszerettük, ha nem másért, akkor a Petőfi könyvéért, amit az ok és magyarázat nélkül hat esztendőre zárt Dávid Gyulával együtt írt. A Brassairól szóló hézagpótló könyve, az *Akik előttünk jártak*, a *Csendes Petőfi utca* stb. mind hasznos olvasmányaink.

Nincs és ki tudja, lehet-e kielégítő definíció a kisebbségre. M. I. a kifejezés körüli ködöt elhessegetendő, bátran használja a kisebbség fogalmát, meggyőzően levezeti, hogy az „együtt élő nemzetiség” lakkozottságában is végül csak kisebbséget jelent. És azt is megvilágítja, hogy szükségünk van a kisebbségi egységre, mert nemzetiségünk védelmében és megmaradásunk érdekében jobbat még eddig nem tudunk, hiszen minden szétbomlás, széthúzás, elszigetelődés alapján véve ellenünk van, itt maradásunkat nehezíti. Szükségünk van a kétnyelvűségre, művelődésünk párttalanságára. Szükségünk van a jogra, a jogtudatra, a nemzetiségi tudat járulékaire. Gáll Ernő is ott mutatkozik a legbátrabbnak, amikor Mikó Imrét idézi: nemzetiségünk sajátos minőséget jelent, a nyelvi és kultúra-közösségben benne foglaltatik az összetartozás tudata. Ezt ilyen világosan nem tudtam levezetni és megfogalmazni, de rég érzem az összetartozás szükségességét nehéz helyzetünkben, a gyakorlatban ehhez tartottam magam, kezdeményezéseimnek ez volt a kiindulópontja. Itt maradás, népszolgálat, még akkor is, ha ez csak „egyszemélyes intézmények” keretében lehetséges. „Erdély lelke a hűség.” (Jancsó Béla).

1982. február 18.

Minden igyekezet, amely összetartozásunkat gyengíti, nemzetiségünket alapjaiban támadja, hiszen a nemzetiség és nemzet úgy alakul a népből (az etnikai közösség öntudatlan formája), hogy az emberek etnikai összetartozásuk tudatára ébrednek. Hogy a nemzetiség homogénebb forma, mint a nemzet, ez világos, mert fejlettségi foka is alacsonyabb. Ez viszont nem nyújt számunkra kielégítő meghatározást, mert a történelem folyamán tartós közösségben élő, tehát a nemzet fogalmát is kielégítő nemzetiségről van szó; tartozunk Magyarországhoz is, egykor magasabb fokon a nemzet részei voltunk. Nem mindegy, hogy nemzetiségként milyen mértékkel mérettetünk, s hogy milyen célból kívánják fejletlenségünket bizonyíthatóvá tenni. Mihez viszonyítanak? A lényeg az, hogy nemzetiségi mivoltunk miatt alacsonyabb fokra rendeljenek az egységes államot alkotó többségnél. De hiszem, hogy éppen a nemzetiség hátrányos helyzete adja majd nekünk azt a többletenergiát, amely a „befelé fordulás és kitekintés” törvényszerű folyamatában sajátos műveltséget teremt, készenlélet a cselekvésre kultúránk gyarapításában. Csakhogy ehhez valóban tudatos igyekezet szükséges, nem csupán elzárkózás, „idegen köntösben” a mások, az uralkodó nemzet majmolása. Sajnos a befelé

fordulás és a kitekintés is éppen elég akadályba ütközik. Egyrészt a közép műveltségre is alig emelkedettek elsődleges anyagi érdekeltsége, másrészt a nacionalista propaganda, amely generációról generációra egyre mélyebben hat és nemzeti jellegünket kisebbíti. „A nacionalisták szeretik ragyogó színekben feltüntetni nemzetünket...” De ellenfeleink, akik minden áron saját nemzetükbe akarnak beolvasztani, nem képesek megmagyarázni azt sem, hogy például mi köze van az égis magasztalt dák kultúrának a mai Romániához, és a szocialista fejlődéshez. Nem tudhatjuk, hogy miféle okból kifolyólag kell önelégültségük fátylát mindegyre a kisebbség szemére borítaniuk...

J. hallotta, hogy a magyarországiak foglalkoznak végre a mi tankönyveinkben található „őseink a dákok”-féle túlzásokkal. Az elemisták történelemkönyvében valóban ez áll, és évtizedek óta ebből tanulnak az erdélyi magyar gyermekek is. Idevágó az az anekdota, amely arról szól, hogy valahol a székelyföldön a nagyfőnök magához emel egy kisgyermeket és megkérdi: Cum te chiamă, pui de dac? (Mi a neved, dák csemete?) - Attila! - válaszol a megszeppent gyermek. Minden arra mutat, hogy a nemzet szívesen felszippantaná, átkeresztelné, egynyelvűvé tenné az itt született és e földet hazájának valló kétmillió magyart. Ez alaposan megtervezett, körültekintéssel vezetett kitartó tevékenység eredménye, amelyet országos, de külföldön is régóta nagy erővel folytatott nacionalista propaganda segít, ez ad neki spontán erőt, és ez szabja meg folyamatos cselekvésirányát.

Nyilván, ésszerűtlen cselekvésről van szó. Minden nemzetiségnek, akár a nemzetnek - olvasom Mikó Imrénél - van kollektív öntudata. Lenin szerint a munkásosztály úgy képes megerősödni, ha a nemzet határai között szervezkedik. A nemzetiséggel ugyanez a helyzet, illetve a nemzetet a mi esetünkben a nemzetiséggel helyettesíthetjük. Utunk nem az asszimilálódás, nem a beolvadás, hanem a beilleszkedés. Az is világos, hogy amikor a beolvasztásunkra törekednek, szocializmusellenesen cselekednek. Mindebből az is következik, hogy a nemzetiségi kérdésben nem az apolitizmus és nem a nemzetiségi nacionalizmus a védőfegyverünk, hanem, ellenkezőleg, az osztályöntudatra és a szocializmus elveinek védelmére való hivatkozás. És amikor nemzetiségünk ilyen alapokról indítja küzdelmét, közelebb kerül a meghirdetett demokratizmushoz, mint maga a nacionalizmusban tobzódó nemzet, illetve ennek furcsa beállítottságú, képmutató politikusai.

1982. február 19.

Olvasom a M. I. könyvében, hogy Mihai Viteazul erdélyi fejedelemeként magyar és latin nyelven adta ki rendeleteit. Hogy ezt miért nem hozzák nyilvánosságra a román történészek: tudom! Néha elegendő lenne egy-egy ilyen történelmi tény elfogulatlan tálalása ahhoz, hogy valóságos képet nyújtsanak az erdélyi magyarságról és elszánják maguk, ne kisebbségnek, hanem egyenjogúaknak tekintsenek, akiket nem lenézni, nem elnyomni, nem beolvasztani kell, hanem műveltségük szerint megbecsülni. Ahogyan ezt a regátiak tették, és ahogyan még most is megbecsülik az erdélyi munkásokat és értelmiségieket, különbséget érezvén a német, a magyar és a helybeliek erkölcsi magatartása között.

Ma még csak ott tartunk, hogy a Bălcescu-Kossuth-féle „békekötési elven” alapuló, illetve az 1849. július 21-én nyilvánosságra hozott „kisebb nemzetiségekről” szóló törvényjavaslatnak, a Közép-Európában első nemzetiségi jogokat védő törvénynek próbálunk elismerést szerezni. A gyulafehérvári határozatokat, amint leírták, rögtön elfelejtették: az 1920. január 1-i országgyűlés és az 1927-ben született alkotmány már nem tartalmazza a nyelvhasználatra vonatkozó megállapodást. Napjainkig követhetjük a nemzetiségi jogok törvénybe foglalt és a gyakorlatban nem alkalmazott, mostoha sorsát. Érdekes, hogy bizonyos előírások (például a helységnevek

írása, a cégtáblák feliratának módja) ma kevesebb jogunkat mutatják, mint amennyi a második világháború előtt volt. A ma is óhajtott szabadságok egyik-másika, akkor legalább papíron megvolt, és a jogtiszteletre való hivatkozással alkalmazásuk itt-ott kivitelezhető volt. Ma nemcsak ezek az előírások hiányoznak, hanem a jog tisztelete is. És ez egyaránt elmondható a nemzetiségi és az általános jogról is. Egy ismerősöm törvényszéki ügye után így kiáltott fel: „Itt még a római jogot sem ismerik el!” Évekig figyeltem az újságok bűnügyi rovatait, magam is szerkesztettem ilyet, és levonhattam a következtetést: ugyanazért az elkövetett törvénysértő cselekedetért, a törvényszabta keretek között, a kisebbségi polgárnak nagyobb büntetés jár, mint román társának. Ha eljön az ideje, ezt tényanyaggal, alapos felméréssel bizonyítani lehet.

M. I. írja: a vezető nevét úgy misztifikálják, hogy Heil ... köszönnek. Ezen is túltesz annak a dicsőítése, akinek a nevét nem mondhatja ki, de oly nagyszerűen sugalmazza a Hitler neve helyett írt három ponttal, hogy országosan szégyellnünk kell magunkat. És főleg azok, akik a közösség, illetve a párt neve elé helyezik a legfőbb vezetőt, és nevével jelszavakat erőltetnek, hangszórókba felerősítve szórják az összecsődített népre, meghamisítva hangulatát, amely egyre inkább nem lehet más, mint „forró lelkesedés”.

„Lehull nevedről az ékezet.” (Márai)

„Íme, hát megeltem hazámat / a földet, ahol nevemet / hibátlanul írják fölébem, / ha eltemet, ki eltemet.” (József Attila)

„Név és otthon, anyanyelv és haza elszakíthatatlan érzelmi kapcsolatban áll egymással...” (Mikó Imre)

Jóérzés tudni, hogy sokan vagyunk, akik így gondolkozunk. Megírtam *Hazai utakon* című riportkönyvemben, hogy nem ismerjük tájainkat, hegyeinket, folyóinkat, nem tudjuk ezek nevét sem, mert anyanyelvünkön ezt nem tanítják az iskolában térképről sem olvashatjuk és táblákon sem láthatjuk; lassan kikopnak emlékezetünkéből, mert valamennyit nem tudja egyik generáció a másiknak átadni iskolán kívüli alkalmakkor, ilyenformán aztán otthontalanságra, hazátlanságra kárhoztatjuk az utánunk jövőket.

Ami a saját nevemet illeti, nem ékezetek kopnak le belőle, hanem megtoldják (néha kényelem és magyarázkodás kényelmetlensége miatt), románok között magam is megtoldom egy ékezettel. Rosszul teszem. Ha úgy igazodom a román kiejtéshez, hogy nemzetiségemet és nevemet kisebbitem egy hanggal - sok kicsi sokra megy alapon -, tudnom kell, hogy ilyenformán nem a beilleszkedést, hanem az asszimilálódást segítem. Még akkor is ragaszkodnom kell nevem magyar kiejtéséhez, ha tudom, hogy ezzel gyűlöletet keltek az egy nyelvűekben.

A nemzeti gyűlölködés a kultúra alacsonyabb fokán a legkihangsúlyozottabb. A sovinizmus nagyfokú műveletlenség, megszánni csak a kultúra folyamatos terjesztésével, tehát hosszú idő múltán fog, talán csak az egész társadalom összefogásakor, valamilyen közös cél büvöletében. Minden gazdasági baj és eszmei céltalanság, a kisebbséget érzékenyebben érinti, mint a többséget, mert a legapróbb kilengés a sikertelenség felé, helyzetünk hangsúlyozottabb rosszabbodását hozza magával; a kisebbség régen és most is bűnbak és bajfogó volt és lesz, egyféle villámhárító az indulatok levezetésére.

1982. február 20.

„...inkább bármitől szakadok el, mint a könyvtáramtól, / inkább bármitől, mint temetőimtől, inkább bármitől, / mint önmagamtól. / A lélek, amiben már test vagyok - / a papír élére fog írni Kolozsvár nyomdáinak. / Itt lenni: - ez a halál előtt megtalált megoldás, / ez a hazám.”

Lászlóffy Aladár könyve (*Hol ész, hol idegen*) és benne ars poétikája éppen jókor érkezett, 114 verséből 37-ben többször is leírja az időszerű szót: itt! „Itt tudok a legjobban lehajtott / fejjel mindenütt lenni.” Az itt-tudat megerősítése most nagy lehetőségünk az elvándorlók és elvágódók, de még inkább az itt maradók és az önmagukat feladók tudatos emberekké, ellenállókká való alakításában. Ellenállni a mostoha időnek, a kulturátlanságnak, a balkáni erkölcsnek, a kiszolgáltatottságnak, az atomizálódásnak... Mit tehet egy ilyen nagy ügyben egy verskötet? Nem sokat. De ha csak néhány száz olvasónak sikerül „szerszámként” buzdító eszközként használnia, akkor is nagyon hasznos. Az, ma már nem elég, ha csupán jelenlegi közérzeteink krónikája a könyv. Ennél valamivel több kell ahhoz, hogy az utánunk jövőekben igyekezetet csiholjon. Igyekezetet arra, hogy látteleleteinkből, amikor erre érdeklődés mutatkozik, rekonstruálják a múltat és felfedjék tettekre buzdító tanulságait.

Megdrágultak az újságok. A Hét és az Utunk egy lejről öt lejre, az Ifjúmunkás 30 baniról 1,50 lejre. A legfájdalmasabb a Korunk drágulása 8 lejről 20 lejre. A helyi napilapok árát harminc baniról ötven banira emelték. Amíg a mostani A Hét 12 oldaláért ötszörös árat kell adni, addig a Flacăra, amely Păunescu lapja, 24 oldalát két lej helyett csak három lejért adja. Ha A Hét 24 oldalas lenne, valószínűleg 10 lejért adnák, hét lejjel drágábban, mint a Flacărát. Ezt minden biztonnal a Flacăra sokkal nagyobb példányszámával lehet magyarázni, de minden indoklásom túl, a román lap a dühödt nacionalizmus lapja, támogatottsága nem véletlen, minden szinten érdemesnek tartják áldozni egy ilyen, most különösen „hasznos” kiadványra. A jelenlegi gyakorlat eredményeképpen az „egyenlő jogok a kultúrában” frázisokból épített fejezetének most nyomban össze kellene omolnia. De nem omlik. És indoklást sem kell kitalálniuk a megkülönböztetés igazolására. Már az sem számít, hogy „kibújik a szeg a zsákból...” A magyar lapok terjedelmét és példányszámának óhajtott növelését papírhiányra hivatkozva gátolják. Mintha az olvasó nem tudná, hogy milyen lapokat érint és érinthet és milyeneket nem a papírhiány.

Mondják: a puliszka nem robban! A kisebbséget pedig (joggal?) puliszkának nézik.

1982. február 23.

B. I. Gh.-val elolvastattam a V. Ionnal folytatott beszélgetésünk gépelt szövegét. V. Ioan a húszas évekről szólva megemlítette, hogy akkor több munkáskönyvtárba is beiratkozott. Megkérdeztem: milyen nyelven olvasott akkor? Azt felelte: magyarul. B. I. Gh. pontos értesültségét fitogtatva megjegyezte, hogy akkoriban huszonnyolc szakszervezeti könyvtár működött Kolozsváron, ahonnan magyar könyveket lehetett kölcsönözni. Így volt ez a „régihadt burzsoá-földesúri rendszerben”, amikor Erdélyben a munkások szervezettsége, ahogyan ezt mostanában állítják a történészek, fejletlenebb volt, mint az Ókirályságban. Vajon akkor hány könyvtár működött például a fővárosban. És Giurgiuban, Craiován?

Önként adódott, hogy az akkori kolozsvári könyvtári ellátottságot összehasonlítsuk a jelenlegi körülményekkel. Megjegyeztem, hogy most hat szakszervezeti könyvtár van Kolozsváron, és egyetlen könyvtárosnő tud magyarul. Azt is elmondtam, hogy ez a könyvtárosnő a feleségem, tehát, adataim pontosak.

A szöveg olvasása közben azt mondja B. I. Gh., hogy párhuzamba állításom nem tartozik a témához. Pedig az utalást arra, hogy feleségem az egyetlen magyar könyvtárosnő, le sem gépeltem. És azt sem vettem papírra, hogy íme, ma így néz ki a tudatos munkásosztályt kialakító intézményrendszer talán leglényegesebb része, valamint a nemzetiségeknek nyújtott jogegyenlőség a gyakorlatban. Ha nem említünk számokat, akkor is bizonyosak lehetünk abban, hogy a Kolozsváron lakó magyar nemzetiségű munkások most sokkal többen vannak, mint voltak az 1920-1930-as években. És most csak egyetlen könyvtárosuk van. Amennyiben eredményes munkát akar végezni a könyvtáros az olvasók irányításában, amely nyilván több az egyszerű adminisztrálásnál, elengedhetetlenül szüksége van arra, hogy az olvasók anyanyelvét ismerje. Ezzel szemben a magyar olvasók, ha eljárnak még valamelyik könyvtárba, olyan könyvtárosokkal találkoznak, akik az általuk kért könyvcímeket és az írókat sem ismerik, nemhogy a magyar vagy legalább az erdélyi magyar irodalmat ismernék. Milyen könyvet ajánlhatnak az ilyen könyvtárosok a magyarul olvasó dolgozóknak? Semmilyen. Illetve román nyelvűt ajánlhatnának, ha ismernék legalább a román irodalmat. De ezt sem ismerik. A kolozsvári szakszervezeti könyvtárosok között egyetlen egy végzett könyvtárosi főiskolát, és nem véletlen, hogy újra a feleségemről van szó, mert ha nem lett volna ilyen iskolája, már rég elbocsátották volna állásából. Eddig néhányszor így is megpróbálták megszabadulni tőle, de idejében írásban tiltakoztam a szakszervezetek országos tanácsánál és a művelődést irányító legfelsőbb vezetésnél. A közbenjárásban G. Zs. is segített. Most fogcsikorgatva „elnézik” a feleségem jelenlétét a könyvtárosok sorában, csak időnként piszkálják és fenyegetik, mert a folyamatos leépítés a kultúrában erre számos alkalmat ad. Az elmúlt héten újra szemébe mondta a káderes, hogy kitennek, de „sajnos könyvtárosi iskolája van”, ezért még meg-gondolják a dolgot.

A magyarul olvasók védelmében kapóra jött az a korszerű módszer, amely a szabad polc-rendszert részesíti előnyben a könyvtárakban. A feleségem a kötelező továbbképzés végén benyújtandó dolgozatának témájaként éppen ezt választotta, és sikerült kivívnia, hogy a vasutas (volt Vasas) klubban könyvtára átrendezésével alkalmazhatta is ezt a módszert. Mivel a szabadpolcos rendszer megkönnyíti a könyvtáros munkáját, ezt máshol is bevezették, és így ezeken a helyeken a magyar olvasók önkiszolgálással hozzájuthatnak óhajtott olvasmányaik-hoz, illetve kedvükre válogathatnak a polcokon található könyvekből. Ehhez persze, vissza kellene szoktatni őket a könyvtárba, ahonnan (mint például az építők könyvtárából) rendre elszoktak, hiszen a csak románul tudó könyvtárosnőtől segítséget a könyvek kikeresésében nem kaptak, könyvek ajánlását tőle nem várhatták. Érdekes, hogy a harmincas években, amikor V. Ioan az építők most „tengődő” könyvtárába (ugyanabba az épületbe) járt, és amelynek, saját bevallása szerint, „eszmélésének kezdeteit” köszönheti, számos segítőkész embert, vitatársat, készséges irányítót és tanítót talált ott, olyan kisközösséget, amely a kor divatos tudnivalóinak megismerésére ösztönözte őt, kedvet adott neki a rendszeres olvasáshoz és a társadalmi kérdések tanulmányozásához. Ezzel szemben ma... Ugyan hol van már a tavalyi hó?

1982. február 27.

B. Gy. Beszterce környékéről írott riportkönyvét Horváth Pál emlékének szenteli. (H. P. magyartanár, a besztercei líceum aligazgatója, feleségével együtt a helyi közművelődés lelkes irányítója volt. „Munkát és hitet szögezett szembe gánccsal és kishitűséggel”.)

Halála előtti évben besztercei összeállítást kellett írunk. Hárman utaztunk Besztercére. A többieknél hamarabb érkeztem, és már az első estén felkerestem Horváth Palit, akit még Igazságos koromból ismertem. Rendkívül feldúlt állapotban találtam. Éjfél utáni sétánkon, az utcán mesélte, hogy kevéssel azelőtt felháborító megaláztatásnak volt kitéve. Felfigyelt arra,

hogy a liceum épületével szemben gyanús külsejű gépkocsi áll az utcán. Másnap reggel is ott látta a kocsit. Délután, amikor hazafelé tartott az iskolából, a kocsi még mindig ott állt a járda mellett. Akkor náluk ún. kabinetekben folyt a tanítás. Gondolt egyet, és visszaroht a magyar nyelv és irodalom oktatására kialakított osztályba, és keresni, kutatni kezdett. Nem kellett sokáig keresnie. A tanári asztal lapja alatt megtalálta a beszerelt lehallgató készüléket. Dühösen kiszerezte-kitépte a lehallgatót onnan, és felrohant vele a pártbizottsághoz. Mivel a gyanús kocsi is útjába esett, a benne ülő szekusoknak is felmutatta a készüléket. Aztán a titkár asztalára csapta, és aligazgatói, valamint pártbizottsági tag minőségében magyarázatot kért tőle. Közben az államvédelmiek is megérkeztek, eleinte hebegtek-habogtak a corpus delicti láttán, aztán azzal védekeztek, hogy csupán egy kis gyakorlatozást végeztek. Nem tudom mit válaszoltak arra a logikusan következő kérdésre, hogy miért éppen a magyar kabinetben kellett nekik gyakorlatozniuk? Mindenki tudja, hogy Horváth Pál volt a beszercei közművelődés és a magyarság szellemi irányítója. Őt kellett hát megfigyelés alatt tartani, és a továbbiakban is zaklatni ahhoz, hogy elmenjen a kedve önként vállalt munkájától. Így hajszolták a halálba. Beszélgetésünk után néhány héttel Horváth Pali szívinfarktusban meghalt. Szívinfarktus volt?! Ki tudja? Néhány évvel volt idősebb nálam. Nem volt beteges ember. Munkásságának, törődésének értékét, ahogyan B. Gy. írta: hiányából ismertük meg. Csaknem minden romániai magyar lap megemlékezett róla. Példája még sokáig élni fog emlékezetünkben és munkára biztat. Felesége és tanártársa, a matematikus B. B. próbálja őt helyettesíteni.

1982. február 28.

Egy régi kimutatásban olvasom, hogy 1930-ban 12 981 324 román, 1 425 507 magyar, 745 421 német, 728 115 zsidó, 409 150 orosz, 582 115 rutén-ukrán, 366 384 bolgár és 819 012 más nemzetiségi volt az országban. Az 1980-as statisztikai évkönyvben egyetlen adat sincs a lakosság nemzetiségi összetételéről. Nem jön, hogy elhiggyem. Újra és újra átlapozom a kötetet. Nincs benne egyetlen ilyen adat sem! Nem fontos? Nincs mire hivatkoznunk, nincs mihez viszonyítanunk... A felszabadulás után, országos viszonylatban 10% volt a magyarok száma, Kolozsváron 50% fölött, aztán fokozatosan csökkent, most 7,4%-nál, Kolozsváron kb. 30%-nál tartunk. De lehet, hogy 26% körül? Szám szerint egymillió hétszáz ezer magyarról írnak hivatalosan, de mindenki kétmilliót mond. Egy idő óta, ha erre terelődik a beszélgetés, valaki keserűen megjegyzi: a magyarság nem szaporodik. Csakugyan - volt is erre valamiféle statisztika - a romániai magyarság szaporodási hányadosa kisebb, mint a románoké. Már a cigányok sem szaporodnak az eddigi hagyományosan nagy ütemben. Különben a cigányokat *rom* néven jegyezték be, magam láttam ezt néhány személyazonossági igazolványban. A *rom*-hoz már csak két betűt kell írni, hogy román legyen belőle. Tudom, hogy hivatalosan talán sohasem fogjuk elérni a kétmilliót, ezt minden áron és módon akadályozzák. Ide tartozik az is, hogy a statisztikai évkönyvből kihagyták a nemzetiségekről szóló fejezetet. Úgy logikus, hogy számbeli növekedésüknek megfelelően növekedjenek a nemzetiségek jogai. Bizonyos szám elérése (kétmillió?) felveti a nagyobb önállóság - talán még az elszakadás - jogát is. A nemzetközi porondon is másként hat, ha az egymillió valahány-ezres vagy, ha a kétmillió magyar kisebbségről beszélnek. Ezért kell manipulálni a statisztikát. Pedig az elszakadás igénye már álmainkban sem fordul elő.

A kisebbségi sajtó statisztikáját az RSZK Társadalom- és Politikatudományi Akadémiájának egyik francia nyelvű kiadványából merítette a szemfüles szemleíró (*A Hét*, 198118 N. Dascalu: *A nemzetiségi kisebbségek sajtója a két világháború között, 1919-1939*, Statisztikai elemzés) és az 1940. július 15-i keltezésű, Raoul Sorban által írt jelentésből, amelynek eredeti címe *Presă minoritară maghiară din Ardeal în ultimii 20 de ani*.

Évszám	Összesen	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Görög	Más	Megj.
1919	754	38	26	14	8	2	2	
1920	372	82	32					
1922	657	93						Kisebbségi kiadványok: 110 napilap
Kolozs megye								
1927	524	51						Kisebbségi kiadványok: 69 folyóirat
Kolozs megye								
1928	105	48	4					két vagy három nyelvű: 19; román: 34
Kolozs megye								
1930	69							kisebbségi: 55; pl. szám: 173 000; román: 14, pl.szám: 54 950
Kolozs megye								A lakosok száma: 207 945 román, 125 000 magyar

Az adatokból kiderül, hogy 1919-ben megnevezték, tehát legalább ennyiben elismerték a nemzetiségeket, később, a máig élő és az egész társadalomban meglévő gyakorlat szerint, a „nem tudunk róla: nincs is!” elgondolásból eltekintenek a részletektől, igyekeznek egyetlen csoportba összevonni a kisebbségek jelenlétét bizonyító adatokat. Az 1928-as és az 1930-as adatokból könnyen kiszámítható, hogy míg a Kolozsvár vonzásában élő magyarokra személyenként másfél újság és folyóirat jut, addig a többségben lévő románokra személyenként csak negyed újságot és folyóiratot számolhatunk. Mutatja ez, hogy a kisebbség főleg városi polgár volt, és műveltségét nem lehetett egy napon említeni az elmaradottságban élő románságával. A mához viszonyítva, akár a városi lakosság számadatait, akár a műveltséget bizonyító adatokat vetjük össze, kiderül, hogy a románság rohamos felemelkedésének elősegítésével együtt igyekeztek a kisebbség visszaszorításával megteremteni az egyenleget, és igyekeznek ma már főlényt elérni, amelyet minden úton-módon bebizonyítani szeretnének ország-világ előtt. 1926-ban megalakult Kolozsváron az erdélyi és bánáti újságírók szakszervezete. Akkor Kolozsváron 70, Nagyváradon 34, Aradon 30, Temesváron 28, Szatmáron 17, Marosvásárhelyen 14, Brassóban 10 magyar újságíró számoltak. (Összesen 203) 1934-ben a romániai magyar újságírók kongresszusra ültek össze Szovátán. Ebben az évben a kisebbségi sajtó volumene tekintetében az ország sajtójának 58 százalékát képezte! Jó volna előbányászni a kongresszus anyagát. Át kellene nézni a korabeli lapokat. Lássuk mit szól mindehhez B. E. A romániai magyar újságírók szakmai szervezkedése lehetne az összefogás egyik területe.

1982. március 3.

Megjelent az Igazságban a Mikó Imre könyvéről írott ismertetőm, amelyben idézem asszimilációsellenes és összefogásra buzdító kiállítását. Ezt már rég időszerű lett volna kimondani. Most a megyei lapokat csak megjelenésük után ellenőrzik (K. S. és I. J.). Kíváncsi vagyok, mit tesznek, miután olvassák írásomat. Különben, hogy a szerkesztőt óvjam a kellemetlenségtől, mondanivalómat „megtámasztottam” a főtítkári jóakarattal állandóságával, amelyre nemzeti kérdést illető egyik elfogadható aranymondásában találtam, éppen csak gyakorlati hasznát és alkalmazását nem leljük sehol kies országunkban.

JOGAINK KÖNYVE. Őrzöm még magamban egy futó találkozásunk hangulatát: fiatalságom tudatlansága és az akkor még szilvapattintáshoz hasonló módon kettőbe osztott világ (a magja azóta a szemébe került) a „hibás” abban, hogy Mikó Imrét előbb, mint embert ismerhettem meg. Állt az egyetemi jegyzetekkel és szakkönyvekkel teletömött Egyetem utcai kicsi könyvesboltban. Állt a pult mögött, és kimerevített írópapírra írt kihegyezett ceruzával, apró

betűkből, sűrű sorokat. Keze ügyében lány radírgumi, gyakran szavakat, félmondatokat törölt. Valami olyasmit írt, amihez jól jött az időnkénti szünet, amikor a könyvvásárlókkal foglalkozott, útbaigazított és magyarázott. Ezt nem szolgálai módon tette, nem is túlzottan nyájasan, tudását fitogtatóan, hanem készségesen, közvetlen barátkozással. Tanárnak hittem, olyannak, akit pillanatok alatt megszeret a diák, mindazok, akik tanulni vágnak. Tanuló voltam magam is, az újságírást próbáltam, gyakoroltam minden „utcán heverő témán”. Valakitől megtudtam a nevét, és hírfejet írtam a szíves emberről. A titkár jónak találta az írást, de Mikó Imre nevét törölte. Később egy gin mellett megmagyarázta, hogy szerinte miért nem helyes leírni ezt a nevet. Csodálkoztam. Később, amikor egyre többet megtudtam patinás nevű ismerősömről, egyre jobban szégyelltem magam: nem hírfejet, hanem belemenős riportot, folytatásos interjút kellett volna írnom róla. Bizonyára ebben is segített volna. Mint ahogyan most, öt évvel halála után is segít mindannyiunkon második posztumusz könyvével.¹

Ennek a könyvnek a bevezető tanulmányában Gált Ernő „nemzetiségi jogász”-nak nevezi Mikó Imrét. Íróként, szociográfusként, kultúrtörténészként, szerkesztőként ismerjük már. A bércre esett fa Bölöni Farkas Sándorról, Az utolsó erdélyi polihisztor Brassai Sámuelről szóló életrajzi regényei. Esszé- és emlékezés-köteteinek mindegyike kedvelt olvasmány, a Dávid Gyulával közösen írt Petőfi Erdélyben emlékezetes könyvsiker. Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés (1932) című tanulmánya, a Nemzetiségi jog és a nemzetiségi politika (1944) terjedelmes kötete és ez a nemrég megjelent könyve mutatják Mikó Imre jogtudósi munkásságának kézzelfogható eredményeit. Nincs szükség arra, hogy múltját megszépítsük, pályája kezdetén polgári környezetének reá gyakorolt hatáság minimalizáljuk, és tevékenységét elhallgassuk. 1932-ben az Országos Magyar Párt tisztviselőjeként, később titkárként nem állhatott a baloldali ellenzék mellé, nem támogathatta a MADOSZ-t. Mikó Imre nagysága éppen abban áll, hogy a felszabadulás után „hátrányos” helyzetből indulva, önmagát megújítva állt, teljes erővel, legjobb tudásával nemzetisége szolgálatába. Azt, amit 1932-ben lelkes fiatalelként leírt, valójában ekkor ültette önmaga számára is érvényesen gyakorlatba: „Beállunk közkatonának a magyar jövő: munkások és parasztok sorába, s az ő érdekeik értelmi szolgálatában keressük letűnő középosztályunk új nemzedékének a jövő társadalmához való jogát.”

A nemzetiségi jövő, az állampolgári felelősség új feladatait vállalja, és nem az elzárkózást, nem a nyuszi-életmódot, nem a széttárt karú sajnost mutatók pózát, hanem a mindennapi aprómunkát is; jogaink magyarázatát az elméleti levezetésektől az általános műveltségű ember színvonalának megfelelő magyarázatáig és az eligazításokig. „Az egyenjogúság adta alkotmányos lehetőségeket is meg kell ismertetni nemzetiségi dolgozóink minél szélesebb köreivel. A jogtudat így hozzájárul a nemzetiségi tudat erősítéséhez: tudatossá teszi, hogy van lehetőség saját szerűségünk megőrzésére a sokszínű állami egység keretei között.” Mostani kötetében 1965 és 1973 között a Korunkban, az Utunkban és A Hétben megjelent tanulmányai sorakoznak. Szerzőjük még életében kötetet állított össze belőlük. A kiadót dicséri, hogy így összegyűjtve és összefüggéseikkel egészzé alakulva újra nyomdafestéket láthattak ezek a tanulmányok, és ily módon hozzásegítik az olvasót a téma alaposabb megismeréséhez. Az ismétlés a tudás anyja: otthonérzésünk tudatosítása állandó feladat. Hasznos például időnként felemlíteni azt is, hogy „név és otthon, anyanyelv és haza elszakíthatatlan érzelmi kapcsolatban áll egymással”. József Attila szerint is ott a haza „ahol nevémet / hibátlanul írják fölébem”.

¹ Mikó Imre: *Változatok egy témára*, Kriterion, 1981.

Mikó Imre gyakorlati hasznú tanulmányát (Az együttélő nemzetiségek jogegyenlősége, 1972-ben közölte folytatásokban A Hét) megtaláljuk ebben a kötetben is, de hasznos összevetni A Hét 1978-ban megjelent évkönyvében újraközölt szöveggel, mert ez tartalmazza Szepessy Tibor kiegészítéseit is az addig terjedő törvények és rendeletek értelmezésével. E tanulmány előtt olvassuk el Gáll Ernő már említett eligazító és elgondolkasztató bevezetőjét, és sorra minden Mikó írást: egyikből a nemzetiség meghatározásának nehézségeire következtethetünk, a másikkól megtudjuk, hogy olyan országban élünk, amelyben nemzetiségi jogainkat az Alkotmányba foglalták. Mikó Imre világosan és közérthetően fogalmaz, amikor levezeti, hogy a nemzetiség a nemzet kicsinyített mása, jövője nem az asszimilálódás, hanem a beilleszkedés, mert ezt diktálja sajátos minősége, „a közös nyelv, a közös hagyományokban gyökerező kultúra”, amely „az összetartozás tudatában, tagjainak együttérzésében és nemzetiségük megtartására, fejlesztésére irányuló akaratában nyilvánul meg”. Ez nem csupán jog, hanem az ország előrehaladása érdekében szükséges kötelesség is. Kiderül e könyvből többek között az is, hogy „a nacionalisták szeretik ragyogó színekben feltüntetni nemzetüket, s a legnemezebb jellembeli és szellemi ékességekkel ruházzák fel annak tagjait”. Ez vezet aztán a többi nép lebecsüléséhez. Óvakodjunk ettől. Erre történelmünk tanít. Ezt példázzák a Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben, valamint a Hazai művelődés cím alatt a kötetbe sorolt tanulmányok, nagyjaink: a „hídtartók”, kétnyelvűségünk és a műveltségükkel mindenfelül felülemelkedők. Mindannyiunknak látókká és értökké kell válnunk ebben a nagyon is zűrzavaros kérdésben. Próbáljuk Mikó Imre után Eötvös jelszavával: „Eszméim győzedelme legyen emlékjelem!” és múltunk vizsgálatával tisztelgünk mindazok előtt, akik e kérdés megoldásában előttünk jártak. Újabb találkozásunk Mikó Imrével arra is figyelmeztet, hogy munkásságát valakinek vagy valakiknek folytatniuk kell. Leírt és íratlan jogaink ismerete erkölcsi kérdés, az állampolgári felelősség kérdése, amit az itt maradás és az életépítés sűrűsödő gondjai rónak reánk. Mikó Imre könyve ehhez nyújt nélkülözhetetlen segítséget: a tudás, a műveltség a mi hajtóerőnk, és lesz a mindenkori jövőben is.

(Igazság. XLIV. évf. 51. sz., 1982. március 3.)

Felhívott Mikó fia és megköszönte a cikket. Megtudtam, hogy apja kötetét nem a kiadó állította össze, hanem maga az író, 1972-ben vagy 1973-ban. Azóta, tehát majdnem tíz esztendeje fektette a kiadó. A kiadó dicséretét így aztán vissza kellene vonnom...

Egyik könyvemmel, amelyben a *Regények színhelyén* sorozatomat és a Mikó könyvéről írott hasonló ismertetőket gyűjtöttem, hogy felhívjam a fiatal olvasók figyelmét a mai „kötelező olvasmányainkra”, hasonló módon kívár a kiadó. 1977-ben adtam át a kéziratot, és azóta újabb írásokkal bővíthetném, ha kiadásra érdemesnek találnák.

1982. március 15.

Néhány éve, évtizede ez a dátum anélkül is ünnepi hangulattal köszönt ránk, hogy a naptárban pirossal hintették volna fel ezt a napot. Előbb volt az erős tiltás, utána az elhanyagolás, most következik a feledés. A magyar szabadságharc Erdélyben is jelentett valamit, talán olyat is, amely összeköthette az itt élő különféle fajtájú embereket. De mert ez az évfordulós nap nemzeti érzéseinket is táplálná, ki kellett hullatni az emberek emlékezetéből. Pedig a felszabadulás közvetlen közelében ezt az ünnepet közösnek, a nemzetköziség szellemében sokan megünnepelhetőnek hitték. Csakhogy akkor valóban hittünk abban, hogy „nemzetközivé válik a világ”. Hát nem ez történt, hanem az ellenkezője: nemzetivé vált nagyon is. Ez nyilvánvalóan visszalépést jelent. Ki kezdi majd újból? Merre tart és hogyan kerül ki ebből a visszatáncolásból, ebből a meghátrálásból ez az ország? Ha élünk, meglátjuk!

Olvastam Franz Werfel: *A Musza Dag negyven napja* című regényét. Érdekes osztályhelyzetben felülemelkedő humanizmusa. Következtetése: az ellenállás jobb és szebb halált hoz, mint a végtelenig tartó tűrés. „Minden ember és minden nemzet egyszer abba a helyzetbe kerül, hogy ő a gyengébbik. Ezért nem szabad tűrni a kiirtásnak, sőt még csak a megkárosításnak a precedensét sem.” Fél évszázad telt el a regény megjelenésétől, de az író kérdésére, amelyet egyik hősével, a titkos tanácsossal kérdez, nincs felelet: „...a nemzeti kisebbségek nem feleslegesen nyugtalanító tényezők-e és nem lenne-e a legjobb, ha eltűnnének?” Az örmény hétfaluról a mi Hétfalunk: Szecseseváros jut eszembe. És a dal, amit a jogunolukiak énekeltek. „Elmúlnak a bánat napjai egyszer / Mint téli napok úgy jönnek és mennek. / A fájdalmak soká nem időznek, / Mint bolti vevők úgy jönnek és mennek.”

1982. március 19.

Ünneplik a 60 éves KISZ-t és kitüntették a 25 éves Viața Studențească című diáklapot. Az Ifjúnok is 60 esztendő és IV. sorozata éppen 25. évét töltötte újévkor. De nekünk nem jár ünneplés. Nem ünnepelték a 25 éves Napsugárt sem. Megünnepelték a 125 éves kórházat Olténiában, de nem ünnepelhetők a 400 éves magyar iskolát Erdélyben. A következtetés a legjobb indulattal sem lehet más: a romániai magyarságnak, ha vannak is jogai, azok nem mutatják a sokat emlegetett egyenlőséget. Joggal mondhatná erre egy román hazafi, hogy a magyarok kulturális intézményeinek elismerésével és évfordulós ünnepeivel művelődési hagyományait továbbfolytathatják, és ezzel cseppet sem szolgálnak az egységes román állam további erősödésén. Ilyen nyíltan még nem fogalmaznak. Céljukat csendben is eléri, kultúránkat hatástalanítani, a magukét egyeduralgolóvá tenni kívánják. Ezért van minden kivételezés és mismásolás történelemben és propagandában. De hiába röhejes és átlátszó mindez (még a jóérezésű román értelmiségiek is utálkozva beszélnek róla), sajnos nincs mit tennünk. A csöndes ünneplések és megemlékezések megtartó ereje felbecsülhetetlen, de nem elegendő, mert a hivatalos ünnepek és az elismerés hiánya kirekesztnek minket a közéletből. Mindenkit félreállítanak, aki a hivatalosan is hangoztatott közös haza javára, az ország egyenlő jogú állampolgáraként anyanyelvi műveltségével akar szolgálni. Olyanformán hajtják az asszimilálás malmára a vizet, hogy a magyar kultúrát elzárják a románok elől.

Tavaly meglátogattak minket a szerkesztőségben az ifjúsági miniszter. Javasolta, hogy rendszeresen írjunk a román nyelvű ifjúsági lapba is. Mondtam, hogy a magam részéről már gyakorlatba ültettem ezt a jó tanácsot. Különben Sz. S. az RKP KB propaganda-osztálynak helyettes vezetője, a Korunk egykori párttitkára, egy nyilvánvalóan lehallgatott beszélgetésünk alkalmával, amelyre a pártközpont ötödik emeletén lévő irodájában került sor, azt javasolta, hogy cikkeimet írjam románul, illetve dolgozzam rendszeresen román nyelvű lapoknak is. Ezt már akkor éppen olyan hülyeségnek tartottam, mint az elzárkózást, az egynyelvűséget. Ám, az ifjúsági miniszternek azt javasoltam, hogy nyissunk az Ifjúnok emblémájával állandó rovatot a Scânteia Tineretului-ban, hogy ne csak a magyar nyelvű fiatalok ismerjék meg román társaik gondjait (azt rendszeresen számon kérik tőlünk, hogy riportjaink lehetőleg többsége román legyen), hanem legyen ez fordítva is: a román fiatalok ismerjék meg a lapunkból kiemelt és románra fordított anyagokból a nemzetiségek gondjait. Javaslatom annyira természetes és baráti hangú volt, hogy nem merték rögtön visszautasítani, közreműködésünk gyakorlati módjának kidolgozása testvérünk vezetésére maradt. Másnap a Scânteia Tineretului szerkesztőségében járt a miniszter, az ottani elemzésen a mi főszerkesztőnk is jelen volt, és azzal a hírral tért onnan vissza, hogy javaslatomat kategorikusan visszautasították. Még indoklást sem kerestek a visszautasításhoz. Íme, így néz ki a testvériség két arca. Évek óta mondom, hogy keressük meg a testvériségnek a másik, az általunk oly ritkán látott oldalát is.

És hasonlítsuk össze a kettőt, így aztán beszélhetünk a kölcsönös megismerés lehetőségeiről, gyakorlatáról és az ésszerű igényekről, a valóságos közeledésről. Közöttünk is vannak olyanok, akik azt kérdik, minek ez? Az ilyen magatartással kezdődik és folytatódik az elszigetelődés. Ezt nem helyeselhetjük, ezt nem akarhatjuk. De amikor mindenünnen kirekesztettek, amikor nem is akarnak tudni rólunk és kutyába sem vesznek, akkor az elszigetelődés nem rajtunk múlik ugyan, de a mostoha viszonyok között javunkat, megmaradásunkat szolgálja. Mert mást jelent atomizálódva elszigetelődni, és megint mást a magunk alkotta (kis)közösségekben az összetartást gyakorolni. Az egyoldalú behódolás, állítólagos felsőbbrendűségük elfogadása, a szegény testvér mindenben megszeppent, megjuhászkodó és őszinte természetünk szerinti kitárulkozása egyenlő lehet önmagunk feladásával. Nem kell elfelejtenünk egy pillanatra sem, hogy jól átgondolt, általában apró lépésekben kivitelezett nacionalista törekvéssel állunk szemben, amelynek egyelőre titkolt célja, Európa egyik nagyobb számú kisebbségének eltüntetése, beolvasztása.

1982. április 6.

Napokig lefoglalt a dr. Kós Károly interjú, az előzetes megbeszélés, a kérdések megfogalmazása, az újabb tárgyalás, a válaszok legépelése, a kézirat egyeztetése, az új kérdések, a szükséges pótkérdések és így tovább - végül szépen összeállt az anyag. Kiderült belőle a csángókat illető véleményünk: építkezéseik, használati eszközeik sora mutatja, hogy a székelekkel közös eredet nem legenda, hanem tudományosan bizonyított valóság.

Megjelent Tamási Áron: *Tiszta beszéd* címmel összeállított publicisztikai kötete (1923-1940). Nagyon hasznos olvasmány. Kiderül belőle, hogy az erdélyi lélek igény és valóság - Tamási hitt benne. Kiderül belőle, hogy Tamási sokkal baloldalibb volt, mint azt eddig tanították nekünk az iskolában. Ott volt - tanúsítja ezt V. J. irodalomtörténész is - a Falvak Népe indulásánál. Vajon mi készítette arra, hogy az első szám után otthagya a társaságot? Valószínűleg nem vállalta azt a várható kirekesztettséget, amely írásainak, könyveinek megjelentetését akadályozhatta, gátolta volna. Lehetséges, hogy ezért határozta el, hogy Budapestre költözik? Mert úgy gondolta, hogy oda nem ér el balosságának híre. Az olvasó most Tamási publicisztikáját időrendi sorrendben olvashatja, és akaratlanul is rájön arra, ami ma is fontos, és ami csaknem megegyezik a húszas-harmincas évek gyakorlatával: bátorság nélkül füstté válik az erdélyi lélek, az erdélyi gondolat, az elképzelt összefogás és a megmaradás elve. Világosan látta ezt Tamási, és éppen ezért még tiszteletreméltóbb az ő hangadó bátorsága.

Nagy írónk most megjelent könyvéről írva, közöltem az Igazságban azt a böngészés közben felfedezett újdonságot, hogy talán a legelső jelzés, hogy írásra adta magát, a Zászlónk című ifjúsági folyóiratban (1914. december) látott napvilágot. Ezután egy, a lap pályázatára beküldött írását gondolatokkal terhesnek találta a szerkesztő, és a második csoportba (díjra) osztotta.

BÁTOR BESZÉDÉRT. Soha jobbkor ez a Tamási Áron publicisztikákból válogatott kötet², amely egyik legsajátosabb és maradandóan legnagyobb írónk teljesebb megismerését éppen úgy szolgálja, mint közéletünkben és irodalmi életünkben a jobb tájékozódást. Mert a történelem spiráljáról a múlt tükrében láthatjuk a jelent és a jövőt. Mert a Szűzmáriás királyfi, az Ábel trilógia, az Énekes madár, a Jégtörő Mátyás és a Csalóka szivárvány szerzője ugyanakkor a Bajszerző nagyvilág, az Erdélyi szellem a Bajlátott földön, a Tiszta beszéd és a

² Tamási Áron: *Tiszta beszéd, publicisztikai írások, 1923-1940*, Kriterion, 1981.

sokat emlegetett Cselekvő ifjúság cikksorozatok szerzője és a Vásárhelyi Találkozón megfogalmazott Hitvallás kigondolója, olyan közéleti ember, aki, mert kellett, írói munkája kárára is vállalta és vallotta: „szükség van köznyelven történő időszerű tanításra írásban és élőszóban”.

Bár így gondolkoznának a mai írók is. Azok akik nagyok és azok is, akik nagynak tartják magukat.

A nemrég kezembe került egy régi, még a század elején indult ifjúsági folyóirat. XIII. évfolyamának lapjain, az egyik irodalmi pályázatának eredményhirdetésében (Zászlónk, 1915. április 15. Fakadó rügyek melléklet, Tamási Áron V. osztályos székelyudvarhelyi főgimnáziumi tanuló nevére bukkantam. A második csoportba sorolt dolgozata (második díjas) a szerkesztő szerint: „Nehézkes, nagytömegű. A gondolatok anyagát nem dolgozta meg a művészi kéz, s ezért hiányzik belőle a könnyedség és az áttekinthetőség.” Úgy hiszem, Tamási Áron első figyelemreméltó próbálkozásáról történik itt említés. Neve később még előfordul a szerkesztői üzenetekben. Hat évvel később első novellájával pályadíjat nyert.

Ettől kezdve Tamási Áron úgy él bennünk, mint népért aggódó, népéhez hű író, küzdő és küszködő, akiben példaképünket, a kivételes tehetséget, a becsületes bátorságot tisztelhetjük.

Bár ezt mondhatnánk minden mai írónkról: a fiatalokról mindenekelőtt. „Nekem most nem a műformák és elvi kérdések jelentik az irodalmat, hanem a fájdalom és az öröm, a panasz és a gyermekes kuncogás, a népem sorsa, amely bennem vonaglik, a harc minden hazug és gonosz ördögfia ellen: egyszóval az élet.”

Fél évszázaddal ezelőtt írta ezt Tamási Áron.

A kötet publicisztikáit Bernáth Ernő gyűjtötte össze, és Kacsó Sándor véleményezte. Mindketten Tamási kartársai voltak, részesei a régi vitáknak, amelyeknek közepette a romániai magyar irodalom született. Mindjárt, a kezdet kezdetén a történelmi regényről, illetve a múltba menekülés kapcsán a bátorság hiányáról folyt a vita. „Ne öltözzetek páncélba, hogy megmondhassátok az igazságot!” - figyelmeztetett Tamási, és nem történelmünk ismeretét akarta kisebbiteni azzal, hogy a „sereges múltba gyaloglástól” féltette íróinkat. Hanem attól, akkor és mindenkor „...nemegyszer kibúvás az író feladata alól”.

A romániai magyar irodalomban - hála a megnövekedett átlagos életkornak - még számottevő erőt képviselnek az idősebbek, akik maguk is ott bábáskodtak irodalmunk kezdeteinél. Adott tehát a nagy lehetőség, hogy segítségükkel a múlt hibáinak ismétlődését elkerüljük. Móra Ferenc mondta egyszer Tamási Áronnak, hogy várjon a szelídüléssel, mert amikor eljön az öregkor, amúgy is hihetetlenül szelíd lesz. Olyan felesleges ez ma is, mint - Tamásival szólva - a rézsút temetés. Nagy öregjeink nem is igen gyakorolják a megjuhászkodást. Sokkal inkább szembeszökő a fiatalok menekülése. Néhol a mától való menekülés látványossága sem menti őket. Mikor, kitől tanulták? Nem mondhatjuk, hogy fiatal íróinkat ne érdekelné a romániai magyar irodalom múltja. Nyilván a kendőzetlen múltból és közelmúltból van szó, innen vonhatnánk ki a bátorság követhető példáit. Ez együtt jár a gyávaság torzulásainak felfedésével. Fiatal íróink közül többen is tudják már, hogy bizony „nem vasárnap, hanem hétfő van” nemcsak faluhelyen az erkölcsök szemetes mezején, hanem a közéletben is. Ők ismerik Tamási Áron, Kacsó Sándor és mások hangját. És azokét, akik sohasem „felejtenek” szólani. Tudják, hogy rajtuk a sor. De közöttük a mától menekülők miatt, még nem elég egyöntetű, nem elég emelt fejű, nem elég szenvedélyesen igazságkereső a hangulat. Ez különösen akkor tűnik ki igazán, amikor elődeinkkel hasonlítjuk össze őket. Tamási Áron Tiszta beszéde pedig különösen szigorúvá kényszeríti a mára figyelő véleménymondó hangját.

Az egyik mostanában megjelent Forrás-kötet szerzője egyfajta álomvilággal kopogtat irodalmunk kapuján. Történeteinek helyszínét, hőseinek nevét sem a hazai valóságból választotta. Irodalmi lapunk vitát közöl. A felszólalók fiatalok, hiszen rólok van szó, mégis feltűnő, hogy csakis egymásról beszéltek, nem volt szükségük másfajta összehasonlítási alapra, múltra, hagyományra. Csak egymást látták. Valamelyik előttük járó generációhoz abban nagyon hasonlítottak, hogy egymás ajnározásában nem ismertek mértéket.

Bár úgy volna, hogy fiatal íróink ne tanulják el, ne gyakorolják a mindig ragadós-nyúlós klikkszellemet, és bátor szavuk, szókimondásuk ne csak egymás védelmét szolgálná, hanem az irodalom megújítását és jobbítását.

Az ember több mint az író - figyelmeztet Tamási. Most is csak bátor ember lehet igazán író. Tamási idejében kétféleképpen próbálkozott bátorrá lenni az író: „... s hangosabb és korszerűbb eset az, ha az érdekeső apró pártocskák vagy kis senkik kukucskáló bátorságait gyakorolja... a másik pedig az, amikor érdek-kalkulációk nélkül a saját véleményét: gondjait és érzéseit fejezi ki, nemcsak az eszén, hanem vérén és idegein öntve keresztül a szavait.” Ehhez még hozzáteszi Tamási Áron, hogy az utóbbi próbálkozás emberhez és íróhoz egyaránt méltóbb. Tiszta beszéd. Cselekvő ifjúság kell hozzá, felelős kiállás. Politikus ifjúság, amely Makkai mándrucának gyorsaságával veti magát égető kérdéseinkre, hogy választ találjon rájuk. „Valamit mindenkinek vállalni kell!”

Nincs más lehetőség: az olvasó mindenkor bátor írót akar. Ebben a korban és korra való tekintet nélkül.

Bár ne akarna, ne várna hiába.

(Igazság. XLIV. évf. 91. sz., 1982. április 18., vasárnap.)

Tamási most megjelent könyve alkalmat nyújt az akkori dolgoknak a mostaniakkal való összehasonlítására. Akkor is volt klikkszellem. De nem a fiatalok között. Az akkori fiatalok akartak valamit... Mindez nem mondható el a maiakról, akik másolják az évekkel, évtizedekkel ezelőtti sémát: önmagukat látják csak, összehasonlítási alapnak, nem kell nekik a múlt, de a jelen sem. Megtanulták, elsajátították a klikkszellemet, csakis a maguk csoportjába fogadottakra esküsznek, másokra nem jut idejük, másokat nem vesznek figyelembe.

Az Erdélyi Magyar Irodalmi Lexikonról megírtam észrevételeimet B. E.-nek. Lényegesnek tartom, hogy ebbe az intézménnyel egyenértékű műbe ne kerüljön be klikkszellemből eredő „tévedés”. Egykori és jelenlegi kollégáim lexikonbeli szereplésének furcsa példáival és V. J. példáival bizonyítottam, hogy a címszavakban szereplőkről írottak terjedelme nagyon is attól függött, hogy a lexikonban írók a maguk csoportjába tartozókról vagy csoportjukon kívüliekről írták, és állították össze a lexikonba kerülő szövegeket. Nem tudom, mennyire veszi komolyan magánleveletem a szerkesztő.

1982. április 8.

A Művelődés a klubéletről kért publicisztikát. Egyik gondolatom: a klubot látogató az élet hétköznapi színvonalánál valamivel magasabbat mutató környezetet és irányítást akar. Különben minek mozdulna ki lakásából, amelyet feltételezhetően saját igényeinek megfelelően alakított ki vagy alakít ezután. A klubok vonzerejét azt hiszem mindig is az határozta meg, hogy ott mennyire nem csupán elviselhető környezetbe került a látogató, hanem annál legalább egy fokkal kellemesebbe, és ott közösséget, csoportot alakítva, azonos igényű, érdeklődésű emberekkel jól érezte-e magát. A nemzetiségi kisebbség mindezekon felül azt is joggal elvárja,

hogy a klubban saját anyanyelvét használhassa, és hagyományainak ápolására is alkalmas legyen ez az intézmény. Mindezek nyilvánvaló dolgok, de a gyakorlat oly messze elkerüli megvalósításukat, hogy ezt már valamiképpen jelezni kell. Talán nem marad visszhang nélkül.

1982. április 9.

B. E.-nél találkoztam egy Bp.-ről érkezett vendéggel, aki szlovák környezetben nevelkedett, és szíven viseli a szlovákiai magyarok sorsát, irodalmukat nyomon követi. Szellemes, ahogyan megkülönbözteti a *nacionalistákat*, akiket bizonyos fokon szimpatikusnak tart, a *nációonalistáktól*, akiket nem szeret, mert a maguk nemzeténél tovább nem látnak, nemzeti vagy nemzetiségi tudatuk kivagyiskodó, sérti a más nemzethez tartozókat. Példát nem mondott. Sajnos, mi percenként találunk ilyet mindennapi életünkben, hazai valóságunkban.

1982. április 10.

B. B. írja, hogy a szerkesztőségben temetői a hangulat. (Azt hiszem a kitüntetések [évfordulós jelvények] átadásakor volt fenn, amiért én nem utaztam fel, és ezt csöppet sem bánom, hiszen enyhén szólva furcsa, hogy néhányunknak adnak egy-egy plecsnit, de a lap 60 éves, és a IV. sorozat 25 éves évfordulójáról hallgatnak.) Ma küldtem egy reklámriportot. Ötszörös ár-emelésünk marad (A Hét és az Utunk visszakozott, 3 lejért már vásárolható), de még 200 000 lejt kell reklámokból összekoldulnunk a létezésünkhöz. Előfizetőink száma kb. a felére csökkent. Eddig jó volt a „valahogyan csak lesz”, ezután már senki sem tudja mi következik.

Javítottam a *Pléhmadár* kefelevonátát. Négy olyan írás van benne, amelyek eddig még nem „szagolhattak” nyomdafestéket, mert nem kellett senkinek. Különb „szépen” összeállt a kötet. Csodálkozom magamon, hogy még most is tetszik ez a könyv. Tíz éve teszem-veszem. A *Köszönöm, jól vagyok* után a nevemről sem akartak hallani a kiadók. Nem fértek be a *Pléhmadárba* az Örkény évfordulóra írt „groteszkségek”. Nem baj. Ez lesz a magja egy csupa groteszkből álló újabb kötetemnek.

1982. május 1.

Az elmúlt hónapban rengeteg jegyeznivalóm lett volna, de a sok munka miatt halogattam a naplórírást. Bákay Domokos visszaemlékezéseit állítottam össze egy hosszabb beszélgetés keretében, amely ötvenöt oldal. Ehhez kötetnyi jegyzetet kellett átnézni és a Bányai László hagyatékából maradt dokumentumokat. Felhasználtam azt a MADOSZ felhívást, amelyet 1934. augusztus 19-én fogalmaztak meg Marosvásárhelyen, a szervezet alakulásakor. Vajon miért nem használta fel, miért nem közölte senki ezt a kiáltványt?! A Magyar Párt elleni kijelentéseiért, leleplező megállapításaiért? Nyilvánvaló, hogy most, amikor az erdélyi magyarság ügyei rosszul állnak, az egykori Magyar Párthoz, illetve annak céljaihoz közel álló értelmiségiek a hangadók. A MADOSZ-t és a nyomába lépő Magyar Népi Szövetséget lehet és kell hibáztatni a szomorú fejleményekért, de ezen túlmenően egy alapos elemzés kimutathatná, hogy mi az, ami még hasznosítható és haladó hagyományként köztudatba emelhető a munkásmozgalmi gyakorlatból. „Elfeledkezni” a munkásmozgalmi hagyományokról, amelynek nagy része közművelődésünket, a népi kultúra terjesztését szolgálta, nem ésszerűbb annál a gyakorlatnál, amikor a proletkultos időkben a polgári kultúra címkéje alá sorolt értékeket mellőzték, művelt és műveltséget terjesztő értelmiségiek ezreit állították földre, hallgattatták el. Az egyház most valóban megtartó erőnk, mert hovatovább immár csak a templomban lehet háboríthatatlanul magyar szót hallani, de nem lehet csupán csak az egyházra támaszkodva

megmaradásunkat biztosítani. Maga az egyház sem képes a sokféle teendőket a megszokott, hagyományos keretek között végezni, kénytelen tágabb körben tevékenykedni, és ezt egyáltalán nem nézik jó szemmel a hatalom ellenőrzésre rendelt emberei. A megmaradásról nem álmodozni kell, hanem a népművelés és a közös szórakozás újabb és újabb alkalmával csökönyszeren életben tartani a népművelés akármilyen parányi lehetőségét. Ezt tette a második világháborúig a MADOSZ, és nem is csinálta rosszul. B. Gy. mindenestől elveti ezt a hagyományt, és a felszabadulás előtti időszakra utalva az értelmiségieket magyarságuk okán egyformán ajnározásra méltónak tartja, pedig köztudomású, hogy sokak magyarsága csupán kirakat-magyarság volt. A Magyar Párt dicséretének hangulata lepte be irodalmunkat és kevéske közéletünket, úgy érzem ennek hatása eredménytelenségünkben is megmutatkozik nem egy területen. És megmutatkozik a semmittevésben, a sunyításban, az árulásban, a gyáva-ságban. Ugyanakkor nincs értelmiségi arra, hogy az erdélyi magyar dolgozókkal foglalkozzék, hogy a munkásmozgalom célkitűzéseire hasonlóan az egyszerű emberek tudatra ébresztését magára vállalná. Az értelmiségiek közművelődési tevékenységükben (ha van ilyen), nem az egyre nagyobb létszámú ipari munkásságot célozzák, hanem megelégszenek a kispolgári ízlésűek és félműveltek köröskéiben való szerepléssel városon és falun egyaránt.

Ma már nem szimpatikus említeni a MADOSZ-t azért sem, mert utólag könnyen a nyakába varrták a mostanra visszajára fordított testvériséget. Bizonyos, hogy szájtátiságból és a hatalom altató közelében való sütkézés miatt, sokan a magyarság jogainak kivívása helyett a megalkuvást választották, de ugyanakkor a régi MADOSZ emberei tagadják a mai nacionalista törekvések jogosságát, és tanúsítják, hogy a felszabaduláskor a Duna menti kis államok szövetségének gondolatával képzeltek a nemzetiségi kérdés megoldását elősegíteni, nagyobb szabadságot, több jogot reméltek, és az európaisághoz vezető út járhatóságát hirdették mindenekelőtt. Nem a mostani elzárkózást a világtól, nem az eszmei és gazdasági elszigeteltséget, amely csakis a nacionalizmus érdekeinek megfelelő.

Mostani sanyarú helyzeteink megváltoztatásának ügye az egész magyarság ügye kell, hogy legyen, és csakis mindnyájunk részvételével, tudatos törekvésével valósítható meg az óhajtott változtatás. Újra meg kell hirdetni ezért a tudatos nép felé fordulást. A magyarság nagy része munkás. Hozzájuk jut el a legkevesebb magyar nyelvű újság, a legkevesebb magyar nyelvű könyv, színházi és más előadás stb. B. E. megkérdezte tőlem a múltkor, hogy szerintem mi a teendő? Gondolkoztam erről éppen eleget. Úgy látom, az erdélyi magyarság jövőjének érdekében nincs más megoldás: mindent újra kell kezdenünk! A háború után kezdődött demokratikus légkörben jó indulás után, apránként csontunkig lefaragták jogainkat.

A felszabadulás után a pártban és a Magyar Népi Szövetségben elsősorban a hatalomért folyt a harc, nem az elvekért, nem az igazságért, a jövőért, a nemzetiségek jogaiért. A nagy káderezések időszakában is a hatalomra törekvők küzdöttek egymás ellen minden intézményben, munkahelyen és az ún. tömegszervezetekben. Később a „gazda” kiszolgálásában tolokodtak egymást túllicitálva a serények. És ebben a küzdelemben nem volt nehéz leszerelni a magyarság zömében tanulatlan képviselőit, és azt a kevés, naivkodásban jeleskedő tanult embert, aki a sokféle káderrostan még fennmaradt. Ez utóbbiak között sok volt a nehéz megpróbáltatásokat végigszenvedett zsidó, akik eleinte magyarnak vallották magukat.

Úgy tűnik, hogy az erdélyi, de az egész romániai munkásmozgalomban tevékenykedők tanultabb rétegét a zsidók alkották, akiknek szervezettsége, és összetartásukat átörökítő hajlama igen eredményes volt minden időben. A felszabadulás után csoportosan érvényesítették üldöztetésükre hivatkozva az adódó előnyöket: helyet kaptak a vezetésben, jó állást, később különleges nyugdíjat. A nacionalizmus erősödésével nem „magyarkodtak”, a hatalmat

szolgálták. Egy részük sietve lemondott magyarságáról és nevet változtatott. (Lásd Bajor Andornál a Renner-Rónai-Radulescu-féle folyamatot.) De arra is van több példa, hogy magyar neve mellett kitartva, és a magyarság képviselőjében „megbízhatóságával” szolgált valaki a látszat-vezetőállásokkal jutalmazó hatalmat. A felszabadulás utáni magyar lapok szerkesztő-ségeit uralták és majd minden értelmiségi poszton ők álltak, a pártvezetésből sem hiányoztak. Nem tudhatták, hogy később őket is felcseréli a hatalom magyar nevű, de magyarul nem, vagy alig tudó, magukat románoknak valló emberekkel, olyanokkal, akiket képzetlenségük és műveletlenségük folytán alkalmasnak vélték a báb szerepére.

A zsidóság legjava szép csöndben, de kitartó folyamatossággal kivándorolt. Ezt az egyre nacionalistább vezetés készségesen segítette.

Mindezek eredményeképpen a romániai magyarság értelmiségi rétege megcsappant. A félreállítottak, az elzártak, a mellőzöttek még közvetve sem tudtak beleszólni a magyarság ügyeibe. Ehhez új generációnak kellett jönnie, évtizedeknek, melyek után a megmaradt, és itt maradt régiek is előmerészkedhettek, és itt-ott hallathatták hangjukat.

A magyarság soraiból, hivatalból a vezető szervekbe emelt emberek nyilván néhány kivételtől eltekintve, képtelenek voltak képviselni nemzetiségük érdekeit. Nem véletlenül választotta őket a nacionalista hatalom. Arra kellett, hogy nevük ott szerepeljen a döntéshozatali szerv listáján, de szólni ne tudjanak, ellenállni ne merjenek, és nem melleleg, tétlenségükkel is bizonyítsák a románok felsőbbrendűségét. Mert a nacionalista akarnokok hovatovább már nem elégszenek meg az ősi és világszínvonalú dák kultúrára való hivatkozással, hanem a közelmúltra és a jelenre is érvényesen bizonygatják a kisebbségek elmaradottságát, és azt, hogy létezésünket az egységes nemzet paternalista jóindulatának köszönhetjük. Az önmagukat nyugtató felsőbbrendűségekre pedig azért van szükségük, hogy asszimilációnkat a világ előtt természetesnek állíthassák be, hiszen szívesen vált nyelvet és kultúrát a műveletlen kisebbség, ha ezzel a kultúra magasabb szintjére léphet.

A MADOSZ 1934-es felhívása az elnemzetlenesítést a román imperializmussal szövetkezett magyar urak számlájára írva elítéli. Mi is kimondhatjuk azt, hogy az itteni nemzetiségi politikának kevés köze van a szocializmus építésének ügyéhez, habár a nacionalista propagandát, a becsületes románokat is sértő elhozott hazafiságot és a sovinizmust a kommunista pártban és ennek segítségével gyakorolják és folytatják. A MADOSZ a romániai magyar tömegek képviselője kívánt lenni, utódjának, az MNSZ-nek sem sikerült ez, pedig most is, és a jövőben is szükségünk volna egy akármilyen érdekvédelmi szervezetre, szövetségre vagy intézményre. „Egyszemélyes” intézményeink mostani gyarapodása is ezt az igényt jelzi. A MADOSZ-kiáltvány az akkori időknek megfelelően az „önrendelkezési jogot”, „a különválás jogát” is követeli, ami ma sokaknak elképzelhetetlen, de a román nacionalisták úgy tesznek, mintha kétmillió magyar egyébre sem gondolna, csak az elszakadásra, és fájdalmas képet vágva folyton-folyvást ezért húzzák vészharangjaikat.

Amikor kiderült, hogy az elmúlt években főleg a zsidók, a szászok, a svábok és a románok hagyták el végleg az országot, és számukhoz képest kisebb arányban a magyarok, habzó szájú „testvéreink” csalódottan kapták föl fejüket, újabb nehézséget sejtve elrománosító politikájuk véghezvitelében. De mára már megindultak a magyarok is.

A múlt szerdán kizárták Cs. L.-t a pártból. Szatmáron voltam, nem is értesítettek, hogy gyűlés lesz az írószövetségi pártszervezetben. Cs. értem jót sohasem tett, de én is a kizárása ellen szavaztam volna, mint azt tizenkét tagtársam tette. Rebi néni mesélte, hogy E. felszólalásában elmondta; Cs. a szomszédos szocialista országba távozik, tehát őt nem kizárni, hanem az ottani kommunista pártba átigazolni kellene. Ilyen értelemben szólt két román író is, akik a

szavazáskor tartózkodtak. Érdekes, hogy az senkinek sem fordult meg a fejében: az RKP-ba belépni lehet, de onnan kilépni nem. Aki kilépne, azt előbb kizárják, azt sem tudja bizonyítani, hogy önszántából, politikai megfontolásból vagy tiltakozásból esett ki kegyeikből. Olyan ez, mint azok a túlhaladott házassági törvények, amelyek nem ismerik a válást. Csak a halál választhat el. A pártból való kizárás is ilyen, ha nem is fizikai, hanem csupán társadalmi értelemben. Ez illik a mostani vezetéshez, amely középkori, diktatórikus és látszat-demokratikus. Ha ott vagyok azon a gyűlésen, ezt elmondom. Nem tudom kinek használt volna, de ezeket a dolgokat el kell már egyszer mondania valakinek. A nacionalista gárda rugalmas, mindannyiszor visszahúzódik, amikor ellenállásba ütközik. Cs. esetében ezt nem tette volna meg, mert a távozókra már minden szinten rásütötték a hazaárulás és a szocializmusellenesség bélyegét.

Áprilisban történt az is, hogy a Dacia Könyvkiadó igazgatójának távollétében (a legnagyobb főnök is Kínában volt), állítólag a könyvkiadók felsőbb szerve kiadta az utasítást, miszerint ezután minden helynevet csakis románul lehet kinyomtatni. Még a regényekben is. Ennek rögtön látható jeleként a nyomdából most kikerülő könyvek címlapján a Dacia Könyvkiadó Kolozsvár-Napoca helyett Editura Dacia Cluj-Napoca szerepel. Kiss János könyvét már ezek szerint készítették. A fenyegető eligazítás után K. Gy. nem tudta, hogy mit tegyen. Felhívta D. G.-t, aki azt ígérte, másnapra megérdeklődi mit lehet tenni. De másnap nem volt megtalálható, azt mondták elutazott Gyergyóba. Különbösen az hírlík, hogy a Kriteriont éppen most fűrják, szétakarják szedni, megosztanak, hogy eltüntessék valahogyan. Azt tanácsoltam K.Gy.-nek, hogy kérje írásban a szóban forgó utasítást. Másnap a technikai szerkesztőt istenesen letolta az igazgatóhelyettes, mert az egyik könyv kolofonját a megszokott módon, tehát magyarul adta a nyomdába. B. E., aki tettek embere, három lépést ajánlott: valakivel, például R. Gy.-vel fölkeresi a kiadót és érdeklődik honnan, kitől ered az utasítás; szól T. L.-nek, hogy telefonáljon Bukarestbe; és a szerdai írószövetségi pártgyűlésen szóvá teszi az ügyet.

Musz(áj) anyagért utaztam. Két nap múlva, mire hazatértem, megtudtam, hogy visszavonták az intézkedést. De a K. J. könyve az elszórt rendelkezésnek megfelelően jelenik meg, bizonyoságként annak, hogy a túlbuzgó nacionalisták minden alkalmat megragadnak a magyartalanításra, de amennyiben ellenállásba ütköznek, visszavonulnak nyomban. Úgy tűnik, hogy először a Daciánál próbálkoztak, s ha ott sikerül bevezetniük az összes hely- és földrajzi nevek román írását, akkor erre hivatkozva már csak az általánosítást kell „kivívniuk”. Igencsak átlátszó taktika, amely a hivatalosságok segítségére számítva, kitartó ügybuzgalommal párosul. Tudják, hogy ellenszerű nekünk nincs más eszközünk, mint a félhivatalosnak sem nevezhető kilincselés, befolyásos személyek feltelefonozása és felrázása igazunk védelmében. Marad még az egymás közötti sustorgás és vita, a sajtó, a rádió és a televízió nyilvánossága nélkül. Még a kimondottan nyílt, nacionalista provokációkra sem válaszolhatunk. Néha úgy érzem, hogy az ilyen és ehhez hasonló alkalmak, amolyan szűrőpróbák, melyekkel az asszimilációs helyzet magaslatán pöffeszkedő nacionalisták kipuhatólják intézkedéseikkel milyen ellenállást váltanak ki belőlünk, milyen módon próbálkozunk védeni a magunk ügyét. Ezt kipuhatólva (valószínűleg az állambiztonság segítségét is élvezik), következő lépésként ellenállásunk lehetőségeit felszámolják, megfélemlítik azokat, akik segítségünkre kelhetnek az államapparátus valamilyen szintjén és „eltanácsolják” őket a nemzetiségi ügyekbe való beavatkozástól. Vajon miért kellett D. G.-nek olyan hirtelen elutaznia anélkül, hogy választ adott vagy hagyott volna a Dacia Könyvkiadó tanácstalan szerkesztőjének? A mi embereink, akik nem függenek a hatalomtól, nyugdíjasok, öregek. De őket is zaklatják. B. E. például az EMIL megjelenésének akadályozásával kínozzák. Rebi néni meséli, hogy V. Ioan, egykori belügyis irodája és snagovi rezidenciája között ingázva, 34 oldalas jelentést készített a Lexikon ellen. De nemcsak ezért utálja Rebi néni V. Ioant, hanem elsősorban a férje meghurcoltatásáért, K. Gy. „kivégzéséért”,

és mert Kecskés V. Ioan kakastollas csendőr apjának fényképét maga is látta Kalotaszentkirályon, amikor 1952 utáni években a Bolyai Egyetem diákjaival és férjével együtt ott járt az Ady-ünnepségen. Miután V. Ioan rokonai kipanaszkodták magukat, hogy magasra jutott rokonuk nem törődik velük, Rebi néni nagy elégtételt érzett, felállt és mintegy fohászként elénekelte a magyar himnuszt. E. bátyám mit tehetett, jól hátba vágta Rebi nénit. Utána reggelig tartó fergeteges multság következett. Akkor Kalotaszentkirályon Demeter volt az iskolaigazgató, akit később magam is megismerhettem. Valaki aztán feljelentette B. E.-t az ott történekeért. Egy diáklány volt. Később kollégája lettem a kolozsvári napilapnál, rovatvezetőm is volt. Nála balosabb, a rendszert gátlástalanul kiszolgáló újságíró nem ismerek.

Bélteken voltam az elmúlt héten. A *Tanítók nyomában* c. riportkötetemhez kerestem az egyik 1973-ban Enyeden végzett tanítónőt. Nem találtam otthon, elköltözött a szülőfalujából. Béltek sváb falu. Iskolájában három nyelven, három tagozaton tanítják a csaknem mind sváb eredetű gyermekeket. A román tagozatért internátust is létesítettek, az Avasból hoztak ide gyenge képességű román gyerekeket. Halmi mellett is találtam egy ilyen művileg létesített román iskolát. A különbség a kettő között az, hogy Halmiban még nincs internátus. A halmi állomásról három román gyermek jár ebbe a nyolcosztályos román nyelvű iskolába. A többi tanuló helyi, és magyar anyanyelvű. Egyetlen román tanerővel működik ez az iskola, aki ottjártamkor éppen szülési szabadságon volt. A magyar iskola mellett, ennek hátrányára, tíz éve működik itt a román tagozat. Gyakorlatilag magyar nemzetiségű tanárok, magyar gyermekeket tanítanak a román nyelvű tagozaton. Amikor ellenőrzik őket, természetesen románul, különben, félve, dacosan és megalkudva sorsukkal, magyarul folyik az oktatás.

A bélteki iskolában keresett tanítónő leánykori neve: Forgó Mária. Az apja a '40-es évek elején még Forsteinbeizler volt. Az igazgató Salajan Octavian. Benősült egy sváb-magyar családba. Magyarul is megtanult.

Lapelőfizetések ügyében jártunk mindenfelé a megyében. Kiderült, hogy Kolozs megye gyáraiban az Ifjúmunkás fehér holló. Összesen csak 56-an járatják egyetlen magyar nyelvű ifjúsági lapunkat a vállalatoknál és az intézményekben. (Az iskolák külön fejezetben szerepelnek a nyilvántartásban.) Az üzemi előfizetők száma kisebb, mint hatvan évvel ezelőtt, a lap kolozsvári indulása idején. Ez az állapot már-már az illegalitást idézi a lap történetében. Olyan körülmények uralkodnak, hogy a régi lapterjesztést érdekesebbnek és hatásosabbnak mondhatjuk a mai gyakorlatnál. Most már végre mások előtt is nyilvánvaló (eddig hiába bizonygattam), hogy magyar nyelvű ifjúsági lapunk nem-terjesztése nem magyarázható nagyfokú hanyagsággal, és nem a véletlen műve, hanem hazafias cselekedetnek minősül, elismerést kiváltó tettnek a KISZ, nyakkendősen is műveletlen, viselkedni sem tudó, kispolgári szinten aluli, de gátlástalanul parancsolgató, üres frázisokban, sablonmondatokban beszélő, a kommunizmus eszméit sem ismerő, jelszavakat puffogató akarnokai között. A diktatúrából azt tanulták, hogy maguknak is diktálniuk kell, a kapott feladatokat alkotó módon alkalmazni meg sem próbálják, látszattevékenységüket kitalációkkal, hasból kapott adatokkal és főleg mindenféle hazafias cselekedetekkel, gyakori hűségnyilatkozatokkal leplezik. Egész tevékenységük jókora léggömb, amelyet minél nagyobbra fújnak, annál nagyobb és teljesebb az elégedettség köreibben.

Három vagy négy évvel ezelőtt ellenőriztük előfizetőink számát a Clujana Bőripari Kombi-nátban. Most háromezernél több KISZ tagból mindössze 38-an előfizetőink. Ez alig valamivel több egyetlen százalékánál. A nemzetiségi összetétel egészen mást mutat. Kb. 1600 magyar anyanyelvű fiatal dolgozik ebben a nagyüzemben. Negyven KISZ-szervezetben jártunk, és a nemzetiségi összetételt figyelembe véve, javasoltuk, hogy legalább 10-20 előfizetőt vállaljanak. Volt, ahol ennél többet is vállaltak. Kiszámítottuk, hogy összesen ötszáznál több előfizetőre

számíthatunk itt a jövőben. Már amennyiben az ifjúsági vezetők és a pártvezetők nem erőltetik a román nyelvű központi lapokra való előfizetést. Néhány helyen ezt kötelezővé tették.

A hónap elején visszamentem, hogy ellenőrizzem vállalásaik teljesítését. Előfizetőink száma pontosan annyi, mint közbenjárásunk előtt volt. Nyilvánvaló a következtetés: a KISZ-munkában tett fogadalom egyenlő a nullával, illetve a KISZ-munka nem létezik. Mindenféle szervezeti munkát megölt a most már sejtjeinkbe hatoló balkáni erkölcs. A fiatalok lemásolták a felnőttektől, hogy semmit sem kell komolyan venniük. Az adott szónak nincs értéke. Fogadkozni viszont újra és újra lehet és kell, mert csakis a látszat jelent valamit, ezért még indoklást és igazolást is érdemes kitalálni, és a sajnálkozás meg az erőltetett mosoly sem kerül semmibe. Sőt dicsérettel mondják, hogy egyesek immár tudnak viselkedni. Az se baj, ha csak balkáni módon...

Mi tartja össze egy nagyüzem ifjúságát? Ki merné azt állítani, hogy együvé tartoznak? Csakis azok, akik havonta egyszer a fiatalok egy részét betereleik valamiféle gyűlésre munkaidőben, vagy túlórában ócskavasat gyűjtetnek velük. Már 1955-ben, amikor a bőrgyárral szomszédos köszőrűgépgyárban dolgoztam, megírtam a faliújságon, hogy a KISZ-szervezetek elvesztették vonzerejüket, és javasoltam néhány dolgot gyári szervezetünk tevékenységének újjászervezésére, a fiatalok érdeklődésének megnyerésére. Munkatársam, aki iskolatársam volt (az igazgató ismerőseként került a gyárba és az ifjúsági szervezet vezetőségébe), nem támogatót, mert zseniálisan megérezte, hogy számára a legelőnyösebb semmit sem csinálni. A vezetőség pedig egyetértett vele a semmittevést illetően. Most már nem csodálkozom azon, hogy akkor többen is ezt az utat választották, hiszen környezetükben mindenki ezt sugallta: nem is igen értették, hogy minek kellene gondot okozniuk saját maguknak, amikor okos hallgatással és ügyes helyezkedéssel inkább előbbre jutnak a ranglétrán. Faliújságcikkem mégis megjelenhetett, mert magyarul írtam. Akkor még magyarul is írhattunk faliújságcikket, mert a hivatalosságok, de még a KISZ-vezetők is olvasták el, nem is érdeklődtek iránta: mit használ, vagy mit árthat egy kisebbségi nyelven írott szöveg, amely néhány napig lengedezik egy folyosó eldugott részén, a huzatban? Akkor még ilyen nyugodt időket éltünk...

1982. május 9.

Pénteken lett vendégek szerepeltek a vasutas klubban. Az utasítás az, hogy kis helyen kell megrendezni az ilyen baráti találkozókat. Így fékezni lehet a résztvevőket, és a tele terem a vendégekben azt a látszatot kelti, hogy a vendégvárók nagy számban érdeklődnek irántuk, tehát jó a szervezés, szíves a vendéglátás. Eljöttek a találkozóra a klubban megtűrt magyar táncházasok is. Előadás után ők indították a beszélgetést, a barátkozást. Ez nagyon nem tetszhetett a szakszervezetek megyei propagandafőnökének, elhúzta a száját, de hogy közbelépjen, ahhoz nem volt elég bátorsága, és szerencsére műveltsége, viselkedni tudása sem segítette. Különben műveletlenségén a fél város röhög. D. R. Popescut Dere Popescunak írja, és fogalma sincs arról ki az a Nichita Stanescu. A porcelángyár kultúrfelelőse volt, onnan küzdötte föl magát, illetve emelték ki a hozzáillő ízlésű hatalmasok. Bevallottan két célja van az életben. Az egyik Párizst látni, a másik Ștefan Gheorghiu Akadémiát végezni. Az elsőt nemrég teljesítették hálás felettesei. (Olykor ehhez egy felettes is elég.) Szakszervezeti delegációval járt Párizsban. Második kívánsága teljesítését öszre várja, hiszen javasolták az akadémiára. Műveltséget egyik kívánságának teljesülése sem hozott számára, túl a negyvenen már nem sokat változhat, ha most azt beszélik róla, hogy olyan buta, mint a föld. Tarabă Lidia a neve. Érdemes feljegyezni a nevét, mert a mostani káderpolitikából kikövetkeztethetően még találkozni fogunk vele. Az ilyenek kerülnek föl, a legfelsőbb vezetőségbe, ahol a legfőbb kritérium, hogy legalább egy árnyalattal bunkóbbak legyenek, mint gazdáik.

T. L. a táncházasokról megjegyezte, hogy ha a klubhoz tartoznak, akkor csakis a vasutas táncosokkal (csak román népi táncosaik vannak) együtt szerepelhetnek. Amikor B. elmagyarázta neki, hogy a táncházak nem kirakattáncosok, nem színpadi produkciókra készülnek, hanem gyűjtik a folklórt, feldolgozzák, tanítják és közösségi tevékenységük a lételemük, ha olykor fellépnek is különféle alkalmakkor. T. L. feleletként rávágta, hogyha táncosok, akkor táncosok, és ezek mind egyformák, különben olyan nincs Romániában, hogy valamely csoport csakis magyar táncot járjon. Ígérte, hogy majd személyesen megvizsgálja, mit csinál ez a tánccsoport csak úgy egymagában, csak úgy elkülönülve. Érezte, a körülötte állókkal, hogy minden magyar csoport különálló tevékenysége veszélyes és felforgató lehet. Erre többen is felháborodtak. B., hogy csillapítsa a kedélyeket, elmagyarázta a főnöknőnek: ez a csoport több éves működésével bizonyítja, semmi olyat nem tett, amely politikailag helytelen lett volna. Ellenben ez a csoport, más műkedvelőkkel összevetve, legalább öntevékeny, vonzza a közönséget és bevételeiből önállóvá vált, ami nem éppen megvetendő ebben az öngazdálkodást hirdető világban. De ezzel még inkább gyanússá tette a táncházat T. L. előtt, hiszen ő is tudja, egyetlen műkedvelőcsoportot sem képesek huzamosabb ideig működtetni, hiányzik belőlük a közösségi szellem, csupán egy-egy versenyre készülve alakulnak: a kiszállási alkalmak, az ingyen utazás, a külföldre kerülés reménye tartja őket össze ideig-óráig, és a munkahelyükön ígért némi előny, a munka alóli felmentés, a több prémium, vagy lakáskérésük könnyebb elintézése stb. Mit tehetünk ilyen esetekben? Azt hiszem a legjobb a Svejks-módszer. Ha ott vagyok, mindjárt elpanaszoltam volna T. L.-nek, hogy képzelje csak el, ezek a táncházak egymás között magyarul beszélnek, és még otthon is magyar nyelvű újságokat olvasnak. És mert annyira döf, bizonyára már másnap sietve jelenti feletteseinek, hogy mi történik a táncházakkal, és remélhetőleg valamelyik felső szinten akad valaki, aki leinti T. L. és támogatói túlbuzgóságát, hiszen a felhozott okoknál azért több kell nyílt fellépésükhöz, az elnyomás fokozásához. Sajnos, oda jutottunk, hogy a nyilvánvalóan alkotmányos jogokat, a magától érhető emberi viselkedést is gátolják már, ha nemzetiségünknek valamiféle megnyilvánulásával ez együtt jár. A nacionalizmus legprimitívebb fajtája dühöng: csak három színt ismernek és egyetlen nyelvet. Bűnös mindenki, aki valamivel is műveltebb, ismeri a szivárvány többi színét, és magát merészen másnak tudja, mint amilyenek ők. Ezért kell nálunk a magyar elemistáknak is azt olvasniuk a történelemkönyvből, hogy őseink dákok voltak...

Szóltam az idősebb Könczeinek, álljon készen, és T. L. táncház látogatásakor jelenjünk meg többen is ott, hátha a sokféle tekintélyes ember visszariasztja a bunkót az elhamarkodott „hazafias” döntéstől, hiszen nem titkolja, hogy megszüntetni akarja a táncházat.

Megmondtam G. E.-nek, hogy már egy éve letiltotta lapunkat K. S., nem akar benne asszimilációellenes cikket látni. - Az a szar K. - mondta G. E., és láthatóan ideges lett. Végre láthattam, hogy miként néz ki, amikor ideges. Két évvel ezelőtt, amikor riportomat már harmadszor betervezték a Korunkba, és újból asztalára tették a szám többi anyagaival együtt, annyira ideges lett, hogy felugrott, és elhagyta a szerkesztőséget. Riportom a vegyes házasságokról szólt, az ezzel járó problémák keresztmetszetét nyújtó mozaik-riport. Azóta sem kell senkinek, minden folyóirat félretette, visszaküldte. Hat éve próbálkozom vele. Most egyik kötetembe süllyesztettem és várom a kiadó döntését. Na, mi lesz?!

B. E. panaszkodik, hogy az újabb könyvkiadói övön aluli ütést elhárítandó latolgatta, hogy G. E.-t hívja-e segítségül, mert a múltkor is azzal hárította el a közreműködést, hogy szóltak neki, zsidóként miért mártja magát a magyarság dolgaiba? Kényelmes kitérési kísérlet, mondhatnám a szemébe neves sportriporterünk szokványát utánozva. De csak legyintettem: egyel kevesebben vagyunk?!

1982. május 13.

B. I. Gh. jött Bukarestből. Nem tudta elintézni, hogy a lányát vizsgálatra küldjék külföldre, mert ez valutába kerül. Magyarázta, hogy egy KB-titkár rokonának sem tudták ezt elintézni. „Jogod van itthon meghalni!” Így aztán turista útlevelel próbálják meg Bp.-re küldeni a lányát, hogy agyoperációját ellenőriztessék.

Járt V. Ioannál is, aki kijelentette, hogy nem így képzelte az általam készített és ellenőrzésre hozzáküldött interjút. Lehet, hogy az sem tetszett neki, hogy magyarra fordítottam, és úgy küldtem el neki beszélgetésünk első részét. B. I. Gh. szerint V. Ioan már bánja, hogy annyi mindent elmondott nekünk. Ezek szerint nem lesz folytatása?

Elolvastattam B. I. Gh.-val a Bákayval készített összeállítást. Egyetlen lényeges megjegyzése az volt, hogy a magyar párti ellenzék 1934-ből való kiáltványát, amelyben a MADOSZ alakulását bejelenti, ne teljes terjedelmében közöljem, hanem csak részleteket belőle. Hogy miért nem tetszik ez a dokumentum neki, az előttem világos: mert ebben a MADOSZ kimondja az erdélyi magyarság teljes elszakadásának lehetőségét, és más olyan dolgot is, amelyekkel magyarságunkat védeni akarta. Erre B. I. Gh. szerint most semmi szükség sincsen. A történelmi tudományok doktora ez alkalommal sem a tudományos igazságot védi, hanem a mai politikának akar mindenben megfelelni. És ez sajnos, eddig sikerült neki.

1982. május 15.

Ma volt Feleki Károly fotókiállítása a Korunknál. Márton János, akiről, ha színpadon látom, mindig azt hiszem, hogy „murkos”, vagyis, hogy hóstáti - különben székely -, most valóban hóstátinak érezhette magát. A hóstáti férfikórus a testvéri szeretetről énekelt egy dalt. K. L. mintha megijedt volna a fokozatosan felforrósodó hangulattól. Beszéde végén, néhány befejezetlen mondatban intette a jelenlevőket valamire, amit konkrétan nem fogalmazott meg.

Feleki fotókompozíciói (műveinek én adtam ezt a megnevezést, a bukaresti Petőfi Házban rendezett kiállítására készített füzetbe írott szövegemben, és most örömmel állapíthattam meg, hogy nem tévedtem) jók, kitűnőek, elgondolkoztatóak. Kár, hogy lapban bemutatathatlanok. Megdöbbenő, ahogyan képsorairól elénk tárul a hóstáti nép agóniája.

1982. május 16.

Ma két szócikket írtam a RMIL-be az Ifjúmunkás Matinéről és a Zsebszínházról. A Matinékhöz kapcsolva megemlítettem a romániai magyar lapok ifjúsági rovatszerkesztőinek találkozását a Korunknál, amelynek visszhangját kitiltotta a lapokból a K. S. - I. J.-H. trió. Egyszer majd kiderül, hogy ők kik, és mennyiben voltak az erdélyi magyarság árulói!

1982. május 17.

Délután hallottam a rádióban, hogy Illyés Elemér német nyelvű könyvet írt az erdélyi magyarság sorsáról. Részletesen elemzi a könyvet a S. Z. jó nevű svájci lap. Kiderül a könyvből, hogy 1920-1940 között az erdélyi magyarság 43 (?) esetben fordult az ENSZ elődjéhez az erdélyi magyarság panaszaival. A könyv adatokkal bizonyítja, miként folyik jelenleg a nemzetiségek elnyomása Romániában az iskoláztatás terén, és egyéb más területeken. A könyv hibájaként a SzER könyvszemleírója felrója a szerzőnek, hogy nem vesz tudomást a dák eredetről eddig megjelent tanulmányokról, és „a XIII. században jelentek meg a románok” summázással intézi el ezt a kényes kérdést. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi

kérdés aktuális téma, nemcsak nálunk, hanem külföldön is. Ez csak megerősít abban, hogy naplónak, amelyben asszimilációnk hétköznapi eseményeit jegyzem, van (lesz) értelme.

Európa legnagyobb nemzetisége (kisebbsége) vagyunk. Micsoda elnyomás, mekkora erőfeszítés szükségeltetik ehhez! Számunkat tekintve párját ritkító történelmi folyamatnak vagyunk szenvedő alanyai. Akár büszkék is lehetünk arra, hogy égbekiáltó módon két millióan nyomorodunk a romániai prés alatt.

1982. május 21.

Olvastam Lăcrănján könyvét, (*Cuvânt despre Transilvania*) amely különféle idézetekkel manipulálva pocskondiáz minket, és ezzel nagy visszatetszést vált ki az erdélyi magyarok gondolkodni még bátor értelmiségieiből. Roppant felháborító, hogy ezt a könyvet a Turisztikai és Sportkiadó adta ki, ami melleleg azt is jelenthetné, hogy ezt a kiadványt nem kell komolyan vennünk, mert ugyebár a párt politikája egészen más, ezért nem vállalta, mondjuk a politikai vagy más komolyabb kiadó, de mert tudjuk, hogy minden kiadó fölött a párt örökös, nyilvánvaló: manipulálásról van szó, a párt nem vállalhatja a nyílt nemzetiségi megkülönböztetést, az elnyomást és a könyv nyíltan uszító hangnemét. Ezzel a könyvvel a külföld előtt, mint kivétellel és véletlennel akarnak elszámolni, de az országban jeladásnak, az asszimilációra való további biztatásnak szánták. A könyv nagy részét magyarok vásárolták meg. Ez azért is jó, mert olvasva, a legrosszabbra felkészülnek, de azért is, mert így legalább kevesebb jut el azokhoz, akik belőle további serkentést olvasnak ki a nemzetiségek közötti ellentétek szításához. M. J.-t is vádolja a könyv, hogy Erdélyt „magunkénak” mondta, úgy állítva be, mintha ezt csakis a magyarokra értette volna. Szegény M., ha legalább nagy magyarnak mondhatná magát. De a magyarok között nem elég magyar, most pedig nem elég jó román. Jár így az európai! Mondják, hogy felháborodva kihallgatást kért a legnagyobb főnöktől, aki persze, nem fogadta. Válaszcikkét, amelyben védi magát, engedélyezték ugyan, de a Luceafărul szerkesztőjét már senki sem kötelezheti arra, hogy ne fektesse, ne felejtse közölni az M. cikkét. Más próbálkozások is voltak a könyvben felvetett valótlanosságok tisztázására, de ezek is ugyancsak eredménytelenül végződtek.

A könyvből megértettem, hogy az ultranacionalisták egyre türelmetlenebbek, a hazafiság árca mögé rejtőzve dühödten támadják, most már a magyarországiakkal egy kalap alá vett erdélyi magyarságot, és főleg a beilleszkedni nem tudó és nem is akaró értelmiségieket pusztítanak tűzzel-vassal. Ránk sózzák, hogy mindnyájan horthysták vagyunk. Annyit talán elismernek, hogy vannak közöttünk olyanok, akik a testvériség egykori hangoztatásával sem hisznek már ebben az egyoldalú szalmacséplésben. Magam is fontosnak tartom mindannyiszor kihangsúlyozni, hogy mindenféle testvériségnek két egyforma oldala kell hogy legyen. Lăcrănján úr végre nyíltan kimondja, szégyenérzet nélkül állítja, hogy a romániai magyarok helyzetét és jogait meghatározó az, hogy Romániában élnek. Ezzel mintegy érzékeltetni akarja, hogy megmaradt jogaink, amolyan könyöradományok, s ha magunktól és gyorsan nem asszimilálódunk, akkor nem lesz helyünk a román nap alatt. Ellenszenvet úgy kelt irántunk, hogy kéregetőknek néz, azt állítja, hogy sehogyan sem vagyunk elégedettek sorsunkkal, szánkból sohasem fogy ki a kérés, még ebben a nehéz gazdasági helyzetben sem, és az ország sorsától függetlenül van képünk „még ez kell” és „még ez is kell” kérésekkel zavarni a nagy népi összhangot. Ezt „bizonyító” példái közül a könyvkiadás számlájára írja, hogy magyar nyelvű könyv több jelent meg román nyelvűnél! Ki az, aki ezt elhiszi? Egyetlen magyart sem képes erről meggyőzni, hiszen könyvtelenségünk állításának éppen ellenkezőjét bizonyítja. De arra nagyon is jó ez az állítás, hogy a felbőszített aktivisták magyarságellenes kirohanásaikat, érveire alapozva, tovább gyarapíthatják.

Ha arra gondolok, hogy az ideai könyvpiacra sem kerülhet már a B. I. Gh.-val írt két könyvünk közül egyik sem, akkor keserűen gondolok a Lăcrănjăn-féle gondolatmenet eluralkodására, de nem felejttem azt a politikai helyzetet másként értékelőket sem, akik (mint B. Ö., könyveink egyetlen lehetséges kiadója), nem tartják fontosnak, hogy egy román történész és egy erdélyi magyar publicista közös múltunkról szóljon, azokról a nehéz időszakokban is kialakult kölcsönös segítségnyújtást, megértést, emberséget, szolidaritást mutató évekről és eseményekről, amelyek példaként szolgálhatnának most, a mai megbolydult időkben. Tavalyról az idénre, az idénről ki tudja mikorra maradt a *Ki a labirintusból* című könyvünk, amely a háború utolsó éveiről szól, és erdélyi példákat örökít meg az egymást segítő kisemberek egyszerű történeteivel. Másik könyvünk *A régi és az új Ifjúmunkás*, laptörténet és antológia, a lap idei 60. évfordulójára kellett volna megjelenjen, de hiába adtam le még a tavaly ősszel a Politikai Kiadónak, egy szekrényük alján porosodik az ígéretések fölötti sóhajtozásainktól sem zavartatva.

Ami Lăcrănjăn könyvét illeti: színvonala nem haladja meg a legjobb esetben szokványosnak mondott újságr riport színvonalát. A magyarságot támadó, említett dolgozatán kívül (amelybe B. I. Gh. szerint a szerző kénytelen volt beledolgozni a fentről kapott idézeteket, tehát az egészet házi feladatként írta) minden írás töltelékanyag, sziruptól csöpögő hazafiságtól átitatott ömlengés, érzelgős nacionalizmus. Mondják, hogy Lăcrănjăn az ultranacionalisták egyik vezetője, Păunescu, Barbu és mások klikkjeinek egyikéhez tartozik. Ide kell számolnunk a nemrég elhalálozott Predát, és ezt - többek között utolsó könyvével - ez az író is mindenképpen kiérdemli.

1982. május 22.

A tegnapi kormányt sújtó parádé lényegét abban látom, hogy a népnek ezentúl bűnbakot fognak szolgáltatni a valakik által valahol elkövetett hibákért. Ha nem mennek a dolgok, lecserélik a kormányt, ezzel csak nő a „nagy” kormányzó tekintélye. Még nem tudhatjuk, hogy mennyiben rossz vagy jó az, ha a kormányban egyetlen miniszterelnök-helyettes képviseli a magyarságot. F. L. simulékony, félénk ember. A Gyurka Pistáról (Stefan Gheorghiu Akadémia) ismerem, ahol szakszervezeti aktivistaként tanult. Már akkor nyilvánvaló volt, hogy a nevéért és még valamiért, amiről mi halandók nem tudhattunk, futtatják, hogy amikor elkövetkezik az ideje, a harcos Fazekas János helyébe kerüljön. Most ezt is szépen véghezvitték, miután János bátyánkat betegségére hivatkozva menesztették a vezetőségből. Hogy micsoda erők dolgoznak itt nagy állhatatossággal a magyarság és a testvériség ellen, erre keresve sem találunk jobb példát Fazekas János könyvének kálváriájánál. Egy évig állt ez a könyv a kiadónál, miközben aprólékosan beledolgozták a nagyfőnök kijelentéseit, bizonyítva ilyenformán a könyv minden sorának helyességét. Csakis így jelenhetett meg. Pedig F. J. nem akárcsi volt. Magas pártfunkciókban, állami tisztségben szerzett elismerést, és egykor még hatalma is volt.

Erről jut eszembe, hogy Lacranjannak még K. S. sem jó, aki pedig már hivatalból segíti asszimilálásunkat. Könyve, amelynek első oldalára oly nagybetűkkel szedték a nevét, rózsaszínű útikönyv az erdélyi magyarság életének felszínén, mégpedig annyira a felületén, hogy a lakkozott csillogásból akaratlanul is előtűnik minden hazugság. Mondják is mindenfelé, hogy íme, így néz ki egy külföldre szánt, szemfényvesztésre készült propagandakiadvány. Hát Lacranjannak ez sem jó. Érthető, hogy mi, akik ilyet megkötve sem teszünk, ádáz ellenségek vagyunk, és eszerint kell elbánni velünk. Jó volna tudni, hogy a sietősek most is elkésnek-e, és a közmondás szerint, hogy történik itt majd minden?

1982. május 23.

Két napja kezdődött az Ifjúmunkás Zsebszínház Tavaszi Dekádja. Tegnap kaptuk a hírt, hogy Stoica elvtárs, a megyei pártpropaganda alapembere belekötött plakátjainkba, mert az előadások címe magyarul van írva. Hát miért kellett volna másként írunk? Mindenesetre jó Feleki Károly plakátja, ha azt Stoica Leontin is észrevette és fellármázta a szakszervezeteket. Rögtön küldtek is egy aktivistát helyszíni szemlére, és hétfőre berendelték B.-t, D. Ö.-t és a vasutas szakszervezet elnökét. Állítólag az Állami Magyar Színház plakátjai nem jók mintának a munkásklub előadásait hirdető plakátok készítésekor. Ez utóbbiak másmilyenek kell legyenek... A táncház bolygatása után most nyilván a Zsebszínház megfélemlítése, elgáncsolása következik. Na, de várjuk meg a végét.

Tegnap a Banner-szavalóestre küldtek egy „fiút”. Nem volt nehéz felfedezni. Rettenetesen primitívek ezek a szekusok. Nem hiszem, hogy akadt különleges jelenteni valója. Minden a legnagyobb rendben történt. Az első nap 97-en, most 60 valahányan néztük végig a műsort, amely az itt maradásról, a szülőföld szeretetéről szólt. Persze, ellenségeink nem fognak gratulálni ezért a műsorért sem. Kérésre Banner még egyszer átgondolta műsorát, és Sz. G. versét, amelyért az Igazságban megjelentetés után megrótták a költőt, kihagyta a „fiú” miatt. Elővigyázatosoknak kell lennünk. Nem tehetünk mást: nem szabad okot adnunk a megtorlásra, a betiltásra. Az örmények is így cselekedtek Musza Dagon. Pedig valószínű, ők is ismerték már az élő fa esetét... „Jóakaróink” mindenbe, még ebbe is belekötnek.

1982. május 31.

Tegnap befejeződött a Tavaszi Dekád. A Dekádot záró összefoglaló előadásomban szóltam „Párbajunkról” és a „Hattyúdal” műsorra tüzéséről is. A tíz alkalommal átlag hatvan néző jött el előadásainkra. Az elmúlt évi Dekádunkhoz viszonyítva ez szép eredmény. Kitartó munkával még ennél több barátra tehetnénk szert. Minden este kérdőíveket osztogattunk a nézőknek. Ezek elemzéséből kitűnt, hogy közönségünk nagy része a kísérleti színházat akarja, a zenés előadásokat és a Matinékat szereti. A beérkezett meghívások biztatóak. Hargita megyei turné, temesvári előadás stb. egész nyárra való program alakult ki. A segítséget nyújtani óhajtok száma húsz fő. Több neves ember is van köztük. A Zsebszínház intézményekhez méltó elismerése, hogy B. E. néhány sort kért róla a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonba.

Plakát ügyben várható volt a vereség. De nem égetjük el plakátjainkat, ahogyan parancsolták, hanem átalakítva felhasználjuk majd és kiárusítjuk stb.

Ünnepre készül a Brassai Sámuel Líceum: 425 éves! Jön B. I. Gh. és csóválja a fejét, mert szerinte az évfordulót köszöntő ülészakon felolvasandó dolgozatok témái nem felelnek meg a követelményeknek. Neveket sorol, olyan régi tanárait és tanulóit az iskolának, akiket ő nem ismer. Honnan ismerné őket? Következésképpen ezek nem illenek az ünnepi műsorba. Kénytelen volt beleszólni a dologba. Nyilván kiadták neki ezt az eseményt ellenőrzésre. Az eredmény a következő: B. I. Gh. két előadást tart az ünnepségen. Egyet az ifjúsági sajtóról és egyet Coşbucról. Ez utóbbit miért, és miért éppen ő, a párttörténész tartja, nem lehet tudni! Engem is felkért egy előadásra, de nem tudunk megegyezni egy neki tetsző, vonalas témájú előadásban, így aztán, hála az egeknek, függőben maradt a dolog.

A románság irigysége, és ilyen indulatú, szervezett, tompító hadjárata nyomja rá a bélyegét minden ünnepünkre. Mert nekik nincs négyszáz éves iskolájuk, régi énekaruk, színházuk stb. Mi erről nem tehetünk, de mi isszuk ennek is a levét. Múltunkról csak negyed gözzel vallhatunk, lelkesedésünk csak negyed erővel mutatkozhat, hogy meg ne sértsük az uralkodó

nemzet érzékeny fiait. Testvériségünk kinyilvánításához tartozik, hogy sorra olyan csinnadrattás ünnepeket rendeznek a maguk kis-évszamos évfordulóján, ahol egyetlen szó sem hangzik el az itt élő nemzetiségek és kultúrájuk egymásra hatásáról, természetes egymás mellett éléséről. Ha feledékenységből történne, ez akkor is sértés, de mellőzésünkhöz a feledékenységnél sokkal több kell: önteltség, rövidlátás, műveletlenség. Sajnos, éppen ezek azok, melyekből most sincs hiány. Ami pedig a sértést illeti, a nagy „testvér” ezt bármikor gyakorolhatja. A kicsi hallgat, és ha okos, tapasztalatokban gyarapodik.

1982. június 5.

Ágotán voltam a héten. Szentágotá. Hatszáz magyar lélek él ebben a szász városkában, ahova bőven beköltöztek az elmúlt évtizedekben románok is. Az itteni magyarság, valószínűleg szász mintára, megtalálta a módját annak, hogy közösséget alkosson. Együtműködésük célja tragikus, jellemző arra, hogy mit szabad együtt tennie a szórványmagyaroknak: temetkezniük például szabad. A Szentágotai Magyar Temetkezési Egylet nem egyházi alapon létesült vállalkozás. Egyféle segélypénztár. Minden tagja 3500 lejrt kap elhalálozott hozzátartozója temetkezési költségeire. A koporsót az egylet tagjai viszik ki a sírhoz, ahol az elhalálozott vallása szerint, a meghívott pap prédikál fölötte. Négy „utcafelelőst” fizetnek, akik a tagok toborzását végzik, de fizetett a titkári állás és a pénztárost is honorálják, akinek a nevéen szerepel pénzük a takarékbán. Tavaly az egylet szüreti bált rendezett. Ezt jó kezdetnek tudják, ezért is ajánlottam, hogy szervezzenek vidámabb együttléteket is. Megbeszéltük, hogy valamikor az idén fogadják a Zsebszínházat. Hajlandóak kulturális egyletté alakulni, mert vallják, hogy nemcsak temetni, hanem élni is tudnunk kell. Javasoltam, hogy segítsék a magyar nyelvű oktatás visszaállítását, legalább az I-IV. osztályokban. Évekkel ezelőtt azért szűnt meg a magyar nyelvű oktatás itt, mert egy magyarul alig tudó német tanító nem tudta ellátni feladatát, és a szülők átírták gyermekeiket a román tagozatra. Talán inkább kellett volna a német tagozatot támogatniuk? A kisváros lakosságával együtt nőtt a magyarok száma; kb. 25-30 magyarul tanulni vágyó gyermekről van szó, akikkel el lehetne kezdeni a magyar tagozaton a tanítást. Felkerestem Palló Pál tanítót, aki a közeli Bürkösön él, 1947-től dolgozik itt és kitüntetett nevelő. Az utóbbi esztendőben a városba költözések miatt tanítványainak száma nagyon megcsappant, ezért aztán nincs akadálya annak, hogy Ágotára járjon be tanítani. A két helység között csupán hat kilométernyi a távolság. És Palló Pálnak a nyugdíjazásig van még három éve, tehát érdeke, hogy ne maradjon katedra nélkül. Beszéltem Szebenben Kazinczy Jenővel, a Magyar Dolgozók Tanácsának elnökével, aki maga is tanügyi dolgozó lévén megígérte, hogy segíti az ágotaiak kérésének jóváhagyását. Kicsi, de szép győzelem volna, mostani mindenfelé beszűkülő világunkban, az ősszel beinduló ágotai magyar iskola...

1982. június 6.

Betiltották a Brassai Sámuel nevét viselő líceum 425. évfordulójának ünnepeit. A meghívót még elküldték, de nyomában jött a hír, hogy „végre” megtalálták az okot az ünnepség letiltására. A fiam becsületes román tanárnője elmondta osztályának a búcsúzáskor (szerenádöt nem szabad fogadnia, ezért az érettségi előtti utolsó órán búcsúzott tanítványaitól), hogy az okot az egyik végzős osztály kicsengetési kártyája szolgáltatta. A kártyára egy kört nyomtattak, hogy majd később ezüstözött vagy bronz színű Brassai-képet ragasztanak bele. A kört jóváhagyták, de a portréről azt mondták, nem volt szó róla. Ezért aztán elmaradt az Állami Magyar Színházba meghirdetett évfordulós ünnepség. Különben a műsor vizionálásánál azt is kifogásolták, hogy a szereplő tanulók szebben járnak a magyar, mint a román táncot.

Rögtön intézkedtek, hogy a helyi balettiskola nívós táncsoportja ugorjon be egy szép román tánccal. Végül erre sem volt szükség... Mindezt az egyenlőség és a testvériség nevében.

Most jártam Zalatnán, ahol éppen ma és vasárnap ünneplik a helyi iskola kétszáz éves fennállásának évfordulóját. Ott senki sem akadályozta az ünnepséget, hiszen román iskoláról van szó. Csakhogy itt Kolozsváron a 425. évforduló kiváltotta az ultranacionalisták irigységét. Mert ez az évforduló is ellentmond a hivatalosan világszintűnek mondott műveltségük ősi hagyományairól hangoztatott kitalációiknak. Mintha a letiltott ünnepséggel együtt kitörölhetnék az évszázadokkal előbb létesített magyar és német intézmények sorát a történelemből. De majd átírják az iskolák történetét is, ahogyan jó néhány helyen már átírták a történelmet, hogy a mindennapi jelszavaikhoz igazíthassák a múltat. És mindezt az egyenlőség jegyében...

A fiam is tagja volt annak a focicsapatnak, amely búcsúmeccset játszott a tíz évvel ezelőtt végzetekkel. P. L. is játszott az öregek közt és megírta a felemelő hangulatú találkozót. Cikkét kivették az Igazságból. Mi ez a Brassai kultusz!/? Ezt kérdezték indoklás helyett. Ezek szerint nevelni már csak a román hagyományok szellemében szabad. Azt remélik derék analfabétáink, hogy nemzetiségünk és hagyományaink megtagadásával örömmámorban lengetjük majd trikolorjukat?! Minden ilyen és hasonló elnyomó tett, jogaink minden kisebbitése, emberi érzések elevenébe vág és spontán ellenkezést, tudatosabb erő kifejtést szül a megmaradásra. Csakis tudatlanságukkal és primitívségükkel magyarázható, hogy mindezt kiváltják a maguk alá gyúrt kisebbségből. De nincs is mit csodálkoznunk ezen, a vezetők műveltségét nagyítóval sem találjuk. Nem is vezetők ezek, hanem egytől egyig karrieristák. Sem a szocializmushoz, sem a marxi eszmékhez semmi, de semmi közük. Hovatovább egyetlen fegyverük a primitív ösztönökből táplálkozó dühödött nacionalizmus. A világ előtt már lejártak maguk. Eljön az idő, amikor saját népük előtt - legalábbis a jó érzésű és gondolkodni nem restek előtt - világossá válik, hogy visszahúzó primitívizmussal, mellveregetésekkel, történelmi dicsőségreációkkal, hurráoptimizmusukkal és a sokféle más üresjáráttal semmit sem haladnak és senkit sem visznek előre, senkit sem boldogítanak. Gondolkozást gátló rabságban tartják a népet, minden erővel fékezik a fiatalok tudatos emberré válását, a legkisebb lehetőségét is elveszik annak, hogy az ember maga döntsön valamely nem a világot, nem az országot, hanem családját és magánéletét illető kérdésben.

A felső tíz- vagy százezer habzó szájú zsoldosa a költészetet sutba vágó, gátlástalanságokban jeleskedő Păunescu mester, most pártosságára esküdözve próbál továbbra is fennmaradni, miután a román értelmiség józanabbjai és a hülyeségeitől megcsömörlött fiatalság java része eltávolodott tőle. Szót kapott a legutóbbi, nyilvánvalóan ez alkalommal is korszakalkotónak nevezett plenáris ülésen, hogy dicsőhimmuszát a császárról elzengje. Többek között olyasmit javasolt, amivel nemcsak a magas vezetés, de az összes nacionalista tetszését bizonyára elnyerte. Azt mondta, hogy a tévét bizony lecsavarhatjuk vagy más, olyan csatornára kapcsolhatjuk, ahol focit közvetítenek, de ezt nem tehetjük meg az iskolával, mert ott mindenkinek meg kell jelennie, és oda kell figyelnie az oktatóra. Ezért mindenekelőtt ott kell belepumpálni a gyerekekbe és a fiatalokba a hazafias érzést, az ellenőrzött történelmet, a vezető imádatát és minden olyan dolgot, amelyre már nem képes, és amit elhítenni már nem tud a néppel a propagandagépezet. Ömlengéseiből ezt érthettük, és feltételezhetően ezért a jó ötletért néhány fokkal magasabbra emelkedik majd a ranglétrán.

Mivel egy primitívségével tüntető tanügyminiszternő után most egy mérnök kezébe adták a nevelés és oktatás ügyét, féltő, hogy a valamennyiben szakbarbár új seprű bedől az ilyen Păunescu-féle halandzsáknak. A nevelést évtizedek óta minden hazai iskolában elhanyagolták. Csakis az oktatást erőltették, a tananyag beprézelését a gyermekek agyába. És lemondtak a tanításban elengedhetetlenül szükséges folyamatos nevelésről, ráerőltették ezt az ifjúsági

szervezetek semmittevőire, a KISZ- és a pionírszervezet aktivistáira, akik a lélekre ható nevelés helyett idomítással alakították ki propagandacéljuknak megfelelően a fiatalság viselkedését. Féltő, hogy az értő szülők azoknak a szektásoknak a sorsára jutnak, akik hitük megtartása érdekében iskolába sem engedik gyermekeiket.

A történelem tele van az elnemzetlenítés tragédiáival. Európa legnagyobb nemzetiségi kisebbsége vagyunk. Elnyomóinknak, ha minden úgy megy, ahogyan ők elképzelik, még évszázadokra lesz szükségük ahhoz, hogy eltűnjenek, beolvasszanak, felfaljanak. De ennyi idő alatt feltehetően a spirál magasabb fokára kerül az emberiség. 1945-ben már közel voltunk a határok nélküli vagy a szimbolikus határokkal egyesült Európa megvalósításához a szocialista táboron belül. Később ennek a gondolatnak még a magvát is kiirtották. Csakhogy a körforrásban visszatér magasabb szinten is, mint minden ésszerű elképzelés, és tetté érleli, beteljesíti majd azokat a lehetőségeket, amelyek a jövőben adódnak, és amelyeket minden valószínűség szerint okosabban kihasználnak az utánunk következő generációk.

1982. június 7.

Brassai-ünnepélyt végül is csakazértis-hangulatban megtartották az iskola udvarán. Boda Károly iskolaigazgató beszéde alatt megszólalt és aláfestésként zengett a templomi harangszó. Éppen akkor kondult először a harang, amikor Dávid Ferencet említette az iskola alapításával kapcsolatban. Egy tanuló azt a különleges gondoskodást köszönte a nagyvezérnek, amely a nemzeti kérdés megoldásában megmutatkozik az egész országban. Mostanában minden ilyen köszönet és ajnározás fordított értelmet kap. Mintha apám, öreg suszter módra elmondott, túlzásokkal sűrűn tűzdelt, csúfondáros szavát hallanám. Erre szokták azt mondani, hogy „nem tudni, mikor beszél komolyan”. Vajon akad még olyan ember, aki nem a szavak mögöttire figyel, hanem egy az egyhez érti az ilyen beszédet?!

Tegnap Tasnádon jártunk a B. Józsi szüleinél, a „Sóváb” utcában. 1945-ben innen mindenkit elvittek a Donyec-medencébe, ahol szénbányában kellett dolgozzanak. Német nevű emberek élnek itt, de magyarok. Sokan öt évet szenvedtek ártatlanul. Tizenhét éveseket is elvittek, akik ezzel a büntetéssel kezdték a felnőttkort. Sokan, ott aztán be is fejezték életüket, nem tértek vissza Tuszádra, csak a haláluk híre jutott haza. B. J. nagyapja, nagyanyja, apja és anyja végigszenvedte ezt a megpróbáltatást. Visszatértek, és újra kezdték az életet, összeszedték, egybegyűjtötték családtagjaikat. Őket már soha senki nem fogja tudni meggyőzni e rendszer emberségességéről. Mert ők sem tudják miért kellett szenvedniük. És nem tudnak semmiféle tanulságot levonni a megtörténektől, amit továbbadhatnának gyermekeiknek és unokáiknak, hogy azok elkerülhessék az újabb üldöztetést. Az egyedüli konklúziójuk az, hogy háború és mindenféle diktatúra idején tetszés szerint gyötörhetik az embereket, mindössze valamiféle okot kell kitalálni erre. Valamiféle átlátszó indoklás is megteszi, az erőszaknál nem az indoklás, hanem az erő a fő. A testvériséget prédikálóknak is elég, ha valakinek vagy valakiknek a nevéből következtetnek a származására, s máris éveket elrekvirálhatnak életéből vagy életükből a hatalom tetszése szerint. És nincs arra semmiféle biztosíték, hogy ezt akárhányszor meg nem ismételték, ha akarják. Mindenféle asszimilálással együtt jár az erőszak, ha a kisebbség nem hajlik a hatalmi szóra. A zsidók, mivel tanultak a sokféle, ellenük végrehajtott megtorlásból, előrelátva az üldöztetést, ha kellett többszöri névváltoztatással készséget mutattak az asszimilálódásra, lelkesedést és örömet színlelve meghajoltak, de összetartozásukat erősítve, legbensőbb önmagukat, hagyományaikat továbbéltették, családjuknak élve, egymást önzetlenül segítve lavíroztak a zavaros időkben. Mi, magyarok, nyakasok vagyunk, primitíven kitartóak mindenben, és talán még mindig kevésbé megpróbáltuk a történelem viharában és az embertelen elnyomásban. És számbelileg sem vagyunk annyira

kevesen, hogy más kisebbségek önmegetartó módszereit magunkévá tegyük, lemásoljuk és alkalmazzuk. Magam is úgy hiszem, hogy eltiportatásunk előtti olyan szakaszba érkeztünk, amikor jogaink védelmében még egy utolsó közös és bátor kiállással felhívhatjuk, fel kell hívnunk magunkra a világ figyelmét.

1982. június 10.

A császár nagyváradi munkalátogatásáról közvetített filmről három magyar nyelvű feliratos táblát láthattunk a tévében, ami ugyancsak szokatlan, hiszen éppen évtizede, hogy ott tudni sem akarnak már a magyarokról. Az Ifjúmunkás Matinét is csak román nyelvű műsorral akarták engedélyezni. Most pedig magyar szövegű jelszavakat rendeltek a rendezők, hogy minden valószínűség szerint szomszédainkat békítsék, vagy ezzel demonstrálják jóindulatukat, és azt, hogy megértés uralkodik az együttlakók között. Aradon, a látogatás következő állomásán, elmaradtak a feliratok, de a főnök beszédében benne maradt, hogy ezen a tájon magyarok és németek is élnek. Vajon mire készül a vezérkar, hogy ilyen engedményeket tesz fényes nappal, ország-világ szeme előtt?!

Apró lépéseink: A Kodály-együttest a megszüntetés elől az Állami Magyar Színház védnökségébe ajánljuk. A Kabát-együttesre épülő kísérleti színházat megpróbáljuk a Képzőművészeti Intézet Mátyás király szülőháza pincéjéhez juttatni. Ki kell védenünk az „elkülönülés” és a „sehova sem tartozás” sokat hangoztatott vádakát. Hasonló jellegű színházzal kísérletező román nyelvű társaságot kell keresnünk, és megnyernünk az Echinox diáklapot, hogy vállalja magához tartozónak a csoportot.

1982. június 13.

Az utóbbi években egyre nagyobb nyomás nehezedik a 3-as számú magyar tannyelvű matematika-fizika szakos líceumra. Egyre sűrűbben megpróbálták átalakítani, kétnyelvűvé tenni, gimnáziummá degradálni ezt a négyszáz éves iskolánkat is. A napokban újra próbálkozott a tanügy, hogy erdőipari szakiskolát csináljon belőle. Szerencsére nem ment. De őszig még mindent megmozgathatnak. Az iskola átalakítását máris megkezdték azzal, hogy román nyelvű esti líceumi osztályokat indítottak benne.

Szabó és Jagamas szerint a Kodály nevet ki kell érdemelni. Szentimrei Judit és Szenik Ilona szerint minden más egyéb adminisztratív feladat és nem tartozik a hatáskörükbe. Végül abban egyeztünk meg, hogy máskor is megbeszéljük a dolgot, és megpróbáljuk a KISZ és az Állami Magyar Opera védnökségébe ajánlani a táncházakból kinőtt együttest.

Ha a művelődésre azok a vívmányok a legjelentősebbek, amelyek a távolságokat lerövidítik (Macaulay), akkor a távolsági buszok megszüntetésével, és az utazási költségek emelésével a kultúra újabb nehézségek, elé néz.

1982. június 25.

Kissé megint lemaradtam a történetek följegyzésével, mert még nem tudtam eldönteni, vigyem vagy ne vigyem magammal naplómát országjáró útjaimra. Egyre inkább gondot okoz, nem az írás, hanem ennek megőrzése. Nyilvánvaló, hogy itthon sincs a legjobb helyen. Anyámnál vagy a feleségem szüleinél kellene tartanom. Öcsém új lakása is megfelelhet.

Újra Zalatnán jártam. Már nem élnek magyarok ebben a helységben. A ref. temetőben román szombatosok temetkeznek, egyelőre még meghagyva a régi sírköveket. A templom is üres.

Egy széki ember gondjaira bízták a templomot és a papi lakot, aki különben az ércmalomnál dolgozik. A polgármester Gal Francisc Oscar. A megyei KISZ vezetőségéből ismerem, azt hiszem magyarul is tud még. A parókián láttam a zalatnai régi magyar családok fényképeit a falon. Az utolsó magyar lakók fényképei is ide kerültek, miután eltemették őket. Azt mondják, talán két- vagy három magyarul is tudó öregasszony él még Zalatnán. Egyel sem találkoztam. Gruzda János festőművész, egykori itteni tiszteletes műveiből is láttam néhányat a falakon. Ezen kívül érdekes dokumentumgyűjteményből is tájékozódhat az érdeklődő a zalatnai század eleji életről. Egy innen elszármazott képzőművésztől tudom, hogy a városkában néhány szép épületét, közöttük a márványdíszítésű szállodát lebontották. Zalatnán jelenleg nincs szálloda. A keskenyvágány helyébe normál nyomtávú sínpárat fektettek, mégis város helyett legszívesebben falut írnék, annyira elhagyatott hely.

Bagoson, Szatmáron és Körtvélyesen jártam. Elvittem utamra ismerősünket R. E.-t is. Megdöböntett. Az országot és irodalmunkat alig ismeri. Úgy látom, hajlandóságot mutat nemzetisége elfelejtésére. Nem érdektelenül teszi. Szakszervezeti nyüzsgéséért portugáliai üdülést ígértek neki, végül lengyelországit kapott. Odáig jutott szolgálatkészségében, hogy amikor M. M. tanítónővel beszélgettem, és az anyanyelvi oktatás kérdései kerültek terítékre, közbeszólt, hogy az nem éppen olyan fontos. Megmondtam neki a véleményem és azt, hogy tipikusan szakbarbár módra gondolkozik. De nemcsak ez a baja, hanem az, hogy gyermektelen, és emiatt másként látja a jövőt. Az ilyeneknek hiába is említjük az összefogás szükségességét.

Marosvécsen voltam, V. J. falujában. Elkísért Ratosnyára is. Kisvasúttal mentünk föl a hegyekbe. Nem olyan régen a fakitermelők és a kisvasút karbantartói még mind vécsiek voltak. Most főleg Moldvából jöttek és a Ratosnyán letelepedett cigányokat alkalmazzák erre a munkára. Az egyetlen vécsi, a pályakarbantartók főnöke. Két éve van még a nyugdíjazásáig. A vécsiek elfelejtették ezt a szép, de nehéz munkát, a helyükbe lépők pedig még nem tanulták meg ezt a mesterséget. A keskenyvágányú pálya rossz állapotban van. Újjá kellene építeni az elmúlt években elhamarkodottan lebontott szárnyvonalakat. Kérdés, hogy kivel és mivel? A vécsi magyarok a helyi románokkal együtt sodródtak gyári munkára, a nehezebb erdei munkára egyszerűbb embereket kellett idehozni más, messzi vidékről. Ez így elfogadható annak, aki nem kíván a dolgok mögé nézni, ugyanis a kisvasútnál dolgozók munkája időleges, hiszen mindenki tudja, rövidesen fölszedik itt is a síneket. Az idetelepítetteket pedig továbbra is itt tartják valamilyen más munkára. Csak gyaníthatjuk, hogy az Erdélybe szivárgás-özönlés egyik formájával állunk ez alkalommal is szemben.

Szatmáron, az egyik világbajnoki focimérkőzés előtt Sütő Andrásról készített portréfilmet láthattunk a magyar tévében abból az alkalomból, hogy írónk ötvenöt éves. Szép és bátor film volt. Nem melldöngető, hanem nyílt és értékeinket becsülő. A sármási zsidók lemészárlásának helyén Sütő elmondta, hogy máshol és mások is foglalkoztak népiirtással itt Erdélyben. Szárazajtát is megemlítette, amelyről mélyen hallgatnak a román történészek és a hazafiak. És amiről Lacranjan könyve is hallgat. Mert itt nálunk mindennek legalább két oldala van. Ha vérengzésről beszélnek, akkor most csakis a horthysták kerülnek szóba, ha a testvériségről, akkor csakis a kisebbség kötelességeit sorolják.

Tegnap felhívott telefonon Cs. S. és arra kért, vállaljam el a román nép történelmének tárgyában megjelent nagyfőnöki iránymutató beszéd alapján annak a félórás tévébeszélgetésnek a vezetését, amelyet Bodea, Vajda, Kovács és Csucsuja részvételével kívánnak lefolytatni. Bizonyára azért fordult hozzám, mert mást nem talált erre a dologra. Úgy gondolom, hogy még ebből a témából is ki lehet hozni valamilyen nekünk hasznos ténykedést. Cs. S. említette, hogy azért kellek éppen én, mert így szóba kerülhet a Bodeával készülő három könyvünk a

testvériségről, amelyeket így reklámozhatnánk, hiszen nem kapkodnak értük, és Bodea szót ejtethet arról is, hogy szüleink valamikor együtt harcoltak(?), és mi követjük őket közös erőfeszítéseinkben. Mondtam, hogy rendben van, és kértem, hogy kapcsoljuk be Varrót, aki éppen most román krónikásokat fordít, de az erdélyi magyar történelem alapos ismerője, és ennek népszerűsítésében jártasságát mostanában is többször bizonyította. A „szakállas” semmitmondás helyett középszinten folytatott vitát vállaltam, amiből nem hiányozhat a saját múltunk megismerésének szükségességéről szóló figyelmeztetés sem. Hétfőn lesz az elő-megbeszélés. Oda már kérdésekkel kell mennem. Lássuk, meddig mehetünk el...

Ma K. N. továbbította a parancsot, miszerint kedden mégis megbeszélést tartunk a szerkesztőségben. Utazás másodosztályon. Nyilvánvaló, hogy szigorúan takarékoskodnunk kell. Erről már tudunk az N. A. leveléből és R. L. F. néhány napos ittlétekor is hallottunk a lap fölé tornyosuló sötét felhőkről. Mi lehet „szebb” hatvanéves lapunk és huszonöt éves IV. sorozatunk ünnepelésének indokolatlan elmaradása után, mint a mostani fenyegetés: megszüntetik egyetlen ifjúsági lapunkat, a legrégebb romániai magyar lapot! Az előfizetők szervezése a szerkesztők dolga, de a lap nem a miénk, hanem a KISZ KB-é. Így történhetett meg, hogy Désen és Tordán már egyetlen előfizetőnk sincs. Kolozs megye gyáraiban mindössze ötvenen olvassák az Ifjúsunkást, azt a lapot, amelyet régen a tagsági díjjal együtt fizetett ki minden olyan fiatal, aki KISZ-tagnak vallotta magát. De a buzgó nacionalisták gondoskodtak arról, hogy rendre „megfeledkezzenek” erről a lapról a KISZ-bizottságoknál, ahol nem tudnak, és nem is akarnak tudni a magyar nyelvű ifjúsági lapról, hiszen a magyar fiatalokat nem nevelni, hanem asszimilálni akarják, és végérvényesen alacsonyabb rendűeknek beállítani őket, akiket ki lehet szorítani a vezetésből vagy olyan bábokat választani közülük, akik hallgatásukkal „képviselik” fajtájukat, akik sietősen lerázzák magukról kétnyelvűségüket, és nem olvasnak, nem is szólnak magyarul, tehát nem okoznak semmiféle külön problémát az egységesnek kikiáltott román népnek. Ennek az igyekezetnek mai eredménye, hogy immár nemcsak fenyegetni, hanem valóságosan megszüntetni lehet ezt a magyar nyelvű lapot is, hiszen akár be is lehet bizonyítani, hogy nem igénylik a fiatalok, nincs tehát reánk már semmi szükség. Gyűlésünk előreláthatóan a holt ló patkolása lesz. Hacsak nem jön meg hirtelen a lap vezetőinek az esze, hogy hagyjon minket, lázadókat, széllel szembe pisilni, hátha sikerül átvernünk a reánk nehezedő nyomást, és botrányt kavarni valamiképpen, mert ettől félnek, ettől irtóznak, és ilyenkor hajlandók engedni is. Néhány éve próbálom, a magunk erejében bízva, folyamatossá tenni az előfizetések szervezését. Nyári körutakat szervezve, a megyékre elosztott felelősséget kialakítva a tudósítóiban, és szoktatva mindnyájunkat a szüntelen talpalásra, mert előfizetéseket másként nem lehet eredményesen biztosítani. De ez a nemfizetett munka nem kell senkinek, munkatársaink csakis KISZ-aktivistákat utánzó randalírozásra hajlandók, az előfizetések konkrét gyűjtése már olyan munka, amely bűdös nekik. Főnökeink nem voltak képesek arra, hogy a megyei KISZ-bizottságoknak feladatul kiadott előfizetési számokat számon kérjék, és a KB erőteljes közbelépésével, a szocialista versenyben is szereplő konkrét feladatul adott előfizetéseket behajtsák a megyéktől. Hát akkor lássuk most, mivel védekeznek, kire vagy kikre kenik a mulasztásuk következtében beállott bajt.

Legutóbb egy évvel ezelőtt szoltam arról, hogy a hadseregben is szemléletváltása van szükség lapunk terjesztését illetően. Ha évtizedekkel ezelőtt még elhíhető volt az, hogy mivel a katonáskodás éve alatt minden magyar fiúnak a saját érdekében románul kellett tanulnia és ezért nem lett volna jó, hogy magyar újságot olvassanak, mert ugyebár ez gátolta volna őket a román nyelv tanulásában (ez is hajánál előráncigált indoklás, amely tiszta hülyeség), most erre már nem volna szabad hivatkozni, mert mindenki tökéletesen elsajátítja az állam nyelvét az iskolai oktatásban, ez letagadhatatlan tény, tehát az Ifjúsunkást be lehet és be kell engedni az elkövetkezőkben a kaszárnnyákba is. Jelen volt javaslatom elhangzásakor a párt KB sajtó-

osztályról I. elvtárs is. Azóta is adós maradt az ígért válasszal. És pontosan így jártunk eddig minden terjeszkedésünkkel és terjesztésünket elősegítő javaslatunkkal. (Lásd melléklet, évkönyv, levelezői tábor, matinék stb.) Minden ilyen igyekezetünket fékezik és megfűrjék. Ezek után nyilvánvaló, hogy be kellett következnie a mostani siralmas helyzetünknek. Most, hogy felvetődött a lapok rentabilitásának kérdése, a ráfizetést senki sem óhajtja vállalni. Fenyegedett helyzetbe kerültünk, és nem vitás, hogy ez a helyzet kinek jó. Ha másra nem, arra jó ez a helyzet, hogy elvonjon bennünket a sokasodó életkérdésekkel való foglalkozástól. Pofa súlyba tehát, mégpedig vigyázzállásban!

L. F. hozta a hírt, hogy az Ifjúmunkás-antológiát kivették a Politikai Könyvkiadó tervéből. B. Ö. elárult minket? Itt kettős erők dolgoznak ellenünk. A minden pillanatban ellenünk tette kész nacionalisták, és a közöttünk tülekedő karrieristák, árulók, szemetek. Ezek egyvelegében beszűkül a jövőnk.

1982. június 26.

Ma lapmegbeszélésünk volt a főváros helyett Kolozsváron, mert főszerkesztőnket szombaton infarktussal kórházba vitték. Jött a kultúra kongresszusáról és összeesett. Bizonyára a szívére vette az ott elhangzottakat. A főnöki beszédből ismerőseim egy dolgot jegyeztek meg: azt, hogy román nyelv és történelem tanítása nélkül nincs forradalmi kultúra. Ez úgy hangzik, mint a nemzeti dal, amelynek szövegéből tudjuk, hogy mindössze három szint ismernek, és a múltkori plenáris ülésen elhangzott előadói beszédből az a tétel, miszerint a rómaiak és a dákok között létrejött szimbiózis (125 év együttélés?) után kivonultak a rómaiak. A rómaiak bevonulása és kivonulása történelmi tény. A szimbiózist is annak tüntetik fel. Ugye milyen logikus? De ha létrejött a szimbiózis, a kivonulók miként lehettek rómaiak? Úgy látszik a logikát is félre lehet tolni a cél érdekében. A cél pedig nyilvánvalóan az egynyelvűség bevezetése az egész országban. Hallatszük, hogy bizonyos felvételi vizsgákon a felvételizőknek meg kell méretkezniük román nyelvből és történelemből is. Ez gyanúsán hasonlít az egykori román nyelvvizsgákra, amelynek eredményeképpen a hivatalokból kiebrudalták a másnyelvűeket. Akkor ez tömeges kivándorláshoz vezetett. És most már azt is rebesgetik, hogy a németek után a magyarok kivándorlásának is fel kell gyorsulnia. Miért mennénk? Erre van válasz. Hová? Erre nincs!

1982. június 27.

A Korunk májusi száma megtáltosodott emberek műve. Majdnem minden írás érinti valamilyen formában nemzetiségi ügyeinket. A vezércikkből idéztem is a tévé-vitában, amelynek témájául végül az előadói beszéd második részét jelölték ki számunkra. Mi Varróval és Bodeával a történelmi tudat kialakításának szükségességét állítottuk beszélgetésünk központjába. Ha meghagyják a teljes beszélgetés szövegét, talán élvezhető is lesz az adás. Mindenesetre nem könnyű reflektorfényben, félórán át, ilyen kényes kérdésekről szövegelni. Cs. S. kivonta magát azzal, hogy letiltották, mert a szükségesnél több műsort állított össze. Kovács József közreműködését nem sikerült megnyernie, valószínűleg ő még nyugösebbnek tartja ezt a témát, mint mi. Magam sem vállaltam volna, de élni kellett ezzel a lehetőséggel is ahhoz, hogy a magunk igazságát valahogyan megközelíthessük. Szelíd formában megkockáztattam a kérdést: a szocializmus építéséhez miért szükséges annyit rágódnunk a dák múlton.

Az Igazságban megjelent *A kocsiban* című egypercesem. Ez azért fontos, mert előtte az *Egy az egyhez* címűt a főszerkesztő anélkül dobta vissza, hogy valamiféle magyarázatot fűzött volna hozzá. (Azóta megjelent az Utunkban.) Ebből következtetésem csak az lehetett, hogy nevem

nemkívánatos a lapban. Sinkó azt ajánlotta, hogy tegyünk még egy próbát. Ha a következő írást sem fogadják el, akkor ehhez fentről kaptak utasítást. Addig is van még remény...

A kultúra kongresszusa előtt felkérték a kiadóktól az idej kiadásra tervezett könyvek listáját. A Kriterion, amelyet az utóbbi időben nagyon támadnak állítólagos helytelen könyvkiadási gyakorlatáért, többek között az én novellás kötetemet is felküldte a Magyar Dolgozók Tanácsához. Mindenki tudja, hogy ők cenzúrázzák, merthogy hivatalosan nem létezik cenzúra. Így aztán sürgetni a dolgot nem lehet, letiltás esetén pedig nincs kinek reklamálni. Októbertől nyomdában van a könyvem, kiszedve áll. Papír is került, és borítónak való is, mégis áll. Ki tudja mi lesz a sorsa?!

1982. július 4.

A SZER az utóbbi időben kemény támadásba kezdett a „császár és a dinasztia” ellen. Egy, az országból küldött levél szerzője meglepően világosan látja, hogy mi történik itt, és mi az oka a sorozatos fiaskóknak. A műveletlenség! Az, hogy bizonyos dolgokat ez a vezetőgárda képtelen ésszel felfogni, amit pedig nem ért, nem tart fontosnak, leint, leállít. Így történt ez a felszabadulás utáni időszakban is. Csakhogy akkor a szovjet példa másolásához nem kellett érteni a dolgokhoz. Azóta a demokratizmus látszatában a megmaradt koponyák újra hatni kezdtek, de a diktátornak menesztetnie kellett őket, hiszen ötleteikkel, javaslatokkal állandó veszélyt jelentettek, ezek hatását nem volt képes felmérni, elgondolásaikba nem tudott belelátni, minden újdonság mögött csapdát sejtett. A körülötte lévők képzetlensége (mást nem tűrhet meg maga mellett) következtében, általános műveltségük híján rendre kikopott a mi szocializmusunkból az emberközpontúság. Mintha apámat látnám, aki képtelen megérteni, hogy nekem és unokáinak nem sokat jelent az, hogy időnként felajánl néhány ezer lejt segítségül. Mi többet akarunk tőle azzal, hogy nem anyagiakat akarunk, hanem megértést, eligazítást, önvizsgálatot a gyakori figyelmeztetések helyett, a hibák beismerését, annak belátását, hogy az adott időben mindenkinek be kell vallania: az utána következők meghaladják gondolkozásban, mást akarnak, többre vágynak, többre viszik és vihetik joguk és kötelességük szerint is, hiszen ilyen szellemben nevelkedtek, nincs is más mód a küzdelemre, ez az egyedüli emberi állapot, mert a hatalomhoz való ragaszkodással csak leromboljuk önmagunkat, és mindazt, amit eddig a saját és a hozzánk tartozók lelkében és a tényleges valóságban felépítettünk. Tudnunk kell megállni és félreállni, utat nyitni és utat engedni. Bizony, ez csupán általános műveltség kérdése. Az akarnokokból éppen ez a csekélység hiányzik. Példát erre, jót és rosszat is, százat is idézhetünk a történelemből. Miért nem tanul hát az emberiség a megtörténelemből?!

1982. július 9.

Egy olvasó panaszkodott a feleségemnek a könyvtárban, hogy a besztercei kórházban nem szabad és nem engedik magyarul beszélni a betegeket. Az indoklás: „Éppen elég idejük volt már a magyaroknak ahhoz, hogy megtanulják az állam nyelvét!”

A kiadónál B. L. megmutatta a Magyar Dolgozók Tanácsától érkezett néhány soros utasítást: könyvemből ki kell venni néhány sort az *Efné Téből* című novellámból. Ez a rész a vallásosságra vonatkozik. Egy református asszonyt tudatlansága és babonás hiedelme arra ösztönzi, hogy a görögkeleti egyház szokásai szerint kérje a fennvaló segítségét részeges férje észre térítéséhez. Valóságos esetet mesélek el. A tipikus benne az, hogy terjed a babona és a műveletlenséggel járó különféle rítusokban való primitív hiedelem. A hitvallás is felsőbbrendű és európaibb a Kárpátokon innen, mint annak túloldalán. Néhány éve a különben gyönyörű

bráilai ortodox templomban halomnyi kis céduláról olvashattuk azokat a válogatott átkokat, amelyeket a hívők kívántak gyűlölt szomszédaiknak és ismerőseiknek. Mindezt persze nem ingyen, hanem megfelelő taksa felemlítésével ajánlották az Úristen figyelmébe, remélve válogatott rosszkívánásaik mielőbbi teljesítését. A nagy halom papírszeletekből taláalomra választottam ki néhányat. Megdöbbenő volt a néhány soros írásokból áradó rosszindulat és primitívség. Sokan mások betegségükből való kigyógyulást reméltek adományaik fejében. Nálunk nem hisznek abban, hogy az Isten megvásárolható. Miért kellett törölni az erről szóló sorokat írásomból? Nem tudom és az sem valószínű, hogy valamikor is megtudom majd. A Magyar Dolgozók Tanácsa nem védi jogainkat, de egyfajta öncenzúraként működik. Vajon ki kérte föl erre a piszkos munkára? Kivette a cenzor a *Piacról élünk* című írásomat is. Valószínűleg azért, mert nyíltan tárgyalom civilizációs visszakozásainkat. A telefon, a közszállítás és el egészen a vezérlő eszméig sok minden hiánya miatt szenvedünk. Életünk minden területe tele van hiányjelekkel. Ezt az írást különben sehol, még a rádióban sem vállalták, pedig ott ugyebár, ahogyan mondani szokták, elszáll a szó...

1982. július 13.

Tegnap felszámolták A Hét fiókszerkesztőségét, illetve az irodáját, mégpedig anyagi okokra hivatkozva. A búcsúvételre betévedve (A Dacia Könyvkiadó alatti helyiségben volt a fiókszerkesztőség) szép vitát folytattam Bekével, Bernád Gusztival és Kassayval. Beke a leglelkesebb: ő mindenestől elveti a szocializmus és a kommunizmus eszméjét, mert szerinte is lejárták ezeket. Nem hajlandó javítani rajta, nem hajlandó taktikázni. A legveszélyesebbnek az ateizmust tartja. De beismeri, hogy annak idején lelkesen részt vett az átalakításban.

„Hajlékonyságunk” miatt is más az életvitelünk, mint a Kárpátokon túllaknak. Az Angliából hazaérkező magyar vámolásra jelenti óráját a határon. A vámos miután elvette a pénzt tőle, megjegyzi, hogy ezt akár elhallgathatta volna a tisztelt utas, aki viszont azt feleli, hogy az ilyen kicsiségekben mutatkozik meg az európai és a balkáni közötti különbség. Az európaikat ugyanis nem az átejtésre, hanem a törvények tiszteletére nevelték. A mostanában végződött foci világbajnokságról román társaságban megjegygyezték, jól tette a román állam, hogy nem vásárolta meg a mérkőzések közvetítésének jogát, hiszen a határhoz közeli részeken amúgy is láthattuk a meccseket a bolgár, szovjet, jugoszláv, magyar, lengyel, csehszlovák tévében, amelyek adását mindenütt ingyen foghattuk. Talán még büszkék is lehetünk arra, hogy loptuk ezeket a közvetítéseket...

Terjed a hír, hogy Nicu lecígyányozta Vornicut, a hegedűművészt. A szóváltás után pedig a „herceg” testőrei istenesen elagyabugyálták a méltatlankodó művészt. Pár nappal később, állítólag Széles Annát kérte magához férje mellől, egy mulatóhely asztalától Nicu. Az Intercontinental vendéglőjében történt, ahol Piersic, a művésznő férje, ütött is. Azt is tudni vélik, hogy erre úgy megrakták, hogy nem lesz belőle többé ember. A szombati tévéműsorban, amelyet Vornicu vezet, és amelyre azt mondják a bukarestiek: Simbáta o emisiune data de Vornicu, in rest, la TVR, vor nu vor telespectatorii, e Nicu! (Szombaton Vornicu adását láthatjuk, máskor a román tévében, akarjuk, nem akarjuk Nicu szerepel!), feltűnően, tengerparti direkt kapcsolatban láthattuk Piersicet, aki elmondta, hogy köszöni, jól van, mondott egy népi zamatokkal megkent viccet, és sietve reklámozott egy új román filmet, amelyben főszerepet játszik, és amelynek bemutatójára nemsokára sort kerítenek a fővárosban. Nyilvánvalóan azért szerepeltették, mert valamit meg kellett cáfolnia. Feltételezik, hogy egy régi felvételt játszottak be, hiszen ronggyá verve fekszik valamelyik kórházban. Valószínűleg van valami magja a szóbeszédnek, a nagy igyekvést mutató cáfolatból tudhatjuk, hogy akár más esetekben, most is sietve elkenték a „herceg” valamelyik piszkos ügyét. Az is feltűnt a

tévénézőknek, hogy az elmúlt hétvégi főnöki látogatásokon mindenütt ott láthattuk őt a papa mögött, mintegy intve a meggondolatlanokat, nehogy kikezdzék szegény fiút, ne pletykáljanak róla, mert a nagyfőnökkel gyúlik meg a bajuk. Mondják, hogy magától nem borul föl soha a szénásszekér... De remélnünk csak szabad?! Mert hiszen rakják, egyre csúfabbul rakják a maguk szekerét... Más kérdés, hogy a továbbra is elmérgesedő politikai helyzetben mit hoz, vagy mit hozhat nekünk, kisebbségieknek valamely hatalmi változás.

Ma magyarországi kormányküldöttség érkezett a fővárosba. A kereskedelmi ügyek mellett, talán említésre kerül néhány minket is érdeklő kulturális kérdés is: a cserék, a könyv- és sajtózárlat feloldása és más egyebek?!

1982. július 20.

Az hírlik, hogy Piersic belehalt a verésbe. Még semmi bizonyosat nem tudni, de ezt beszélük. Egy másik hír szerint még él a színész, és állítólag „szép Heléna” elment hozzá a kórházba és megkérdezte tőle, mit kíván? Valószínűleg egy hosszú külföldi utazásban egyeztek meg... A napokban a főnök fia (a szülők mellett harmadiknak) olyan fogadásokon is megjelent, ahol máskor nem fordult elő. Ezek szerint triumvirátus vezeti az országot. Hírlik továbbá, hogy a fiú 1-7 millió dollárt veszített valamelyik nyugati játékkaszinóban. Az anyja gyorsan kifizette adósságait. De nem az államkasszából vette a pénzt, hanem a könyveiért kapott honoráriumokból állta az adósságot. Az érdekes ebben csak az, hogy mindenki tudja, a „tudós” könyveinek megjelentetéséért nem fizettek, hanem mi, vagyis az ország fizet, mégpedig busásan.

Felvettük K. L.-t a pártba. Kiderült - egy pillanatig sem volt titok, és az emberek már természetesnek veszik -, csak akkor és az léphet be a pártba, akit erre éppen jónak tartanak a pártvezetők. Nem meggyőződés, nem a munkára való jelentkezés számít, hanem az összetétel. Tehát, attól függően lehet valaki párttag, hogy miként alakult a tagság összetétele: hány százalék a munkás, a nő, az értelmiségi, a nemzetiségi stb. Mindig azt a kategóriát veszik elő, amelyikben lemaradás mutatkozik, ahhoz a százalékarányhoz viszonyítva, amit maga a legnagyobb főnök állapít meg. K. L. lehet, hogy évek óta várja az alkalmat, de lehet, hogy a szükség teremtette számára a lehetőséget: kellett egy rovatvezető a lapnál, tehát párttagot kellett belőle csinálni. És szorítottak neki egy helyet a nemzetiségi-értelmiségi kicsire megszabott kategóriájában. Furcsa helyzet.

1982. július 23.

Molnos Lajos írt a könyvemről. Már harmadik hónapja, hogy kirakták az Igazságtól. Mégpedig azért, mert N. elvtárs, a megyei propagandatitkár megjelölte nevét a szerkesztők névsorában. Molnos a tanügyről, KISZ-ről, kultúráról írt, de költőként is ellenlábas lehetett N. elvtársnak, aki pillanatnyilag „a nagy költő”, hiszen pazar kiállításban jelent meg kötete. Ismerem KISZ-aktivista korából. Aztán a művelődési tanács elnöke volt, ekkor még nem kellett tisztelegni előtte, lehet, hogy már ebből az időből adódott közöttük a konfliktus; esetleg visszautasította a felajánlott kegyet, hogy fordítson verseiből: ilyenformán magyarázzák menesztését. Most, hogy nincs munkája, az Utunkosok megbízták ezzel-azzal, a könyvem recenzálásával is, amit eddig nem vállalt senki. Molnos nem ír (nem is írhat) érdemében könyvemről: éppen olyan felületesen dicsér, mint ahogyan elmarasztalta riportkönyvemet. De lehet, hogy azt sem tudja, mit vállalt magára, amikor a könyvemről írt. Talán azért osztották reá e feladatot, mert amúgy is mennie kellett a laptól, tehát neki már a könyvemről írott recenzió sem árthat.

Meghalt az öreg Flórián, és magával vitte a titkot: miként lehet évtizedekig teljes elszigeteltségben, román környezetben, román feleséggel és családdal, örmény származással magyarnak megmaradni.

Bákay Domokos - most érkezett levelében - elmeséli, hogy 1946-ban a Magyar Népi Szövetség százas bizottságával miként írták alá az Erdélynek Romániához való csatolását elfogadó nyilatkozatot. Ő csak az akkori gyűlés után értesült arról, hogy mi is történt tulajdonképpen. Czikó Ferdinánd intézte az egészet. A gyűlésterem karzatának közönsége sejtethetett valamit abból, ami akkor ott történt, mert zajongott. Luka László sem juthatott szóhoz. Groza Péter megjelenése csillapította csak a hangulatot. De amit Groza ott ígért, annak megvalósulása nem tőle függött. Nem is hiszem, hogy azóta megvalósult volna belőle valami.

1982. július 31.

Tasnádon jártunk a Bendel családnál. Bendel Józsi segített Zsoltnak a felvételi előtt a matek-példák begyakorlásában. Most, hogy sikerült bejutnia az egyetemre nagy volt az örömmünk, amelyben Bendelék is osztoztak. Becsületes „sóváb” emberek. A Józsi anyja Buchmüller (Könyvmolnár) leány. A nagyapa kimondottan németes. Arcberendezése, haja, szeme kékje, tisztaság- és munkaszeretete megnyerő. A család másik ágából való Buchmüller fiú, akinek úgyszintén sikerült a felvételi a műszaki egyetemre, vörösseszőke. Mind magyarnak vallják maguk. Ismerek hozzájuk hasonló szászokat, akiknek a világháború végén németként kellett elszenvedniük a meghurcoltatást. Már akkor sem tudtak németül. Buchmüller Károly, a Bendel Józsi nagyapja meséli, hogy egykor magyar-német kétnyelvű lapot adtak ki részükre, hogy megpróbálják visszanevetesíteni őket. De húzódoztak. Végül úgy tudja, hogy a környéken nem sikerült közülük senkit sem megtanítani a német nyelvre. Pedig szépapáik beszéltek még ősük nyelvét.

Nekem furcsának tűnik ez a gyors átvedlés. Bizonyára a műveltség hiányából adódott az, hogy három generáció alatt elmagyarosodtak. Igaz, ide kell még számítanunk azt a betelepülésüktől eltelt évszázadot, amit ősük megtűrt kisebbségként a mindennapi megélhetésért végigküzdöttek. Sem a vallás (anyanyelvi prédikáció), sem az iskola nem számít ilyenkor. A legcélravezetőbb az önkéntes beolvadás. Milyen érzés lehetett idegennek érezni itt magukat és ehhez mérten küzdeni a megélhetésért, alkalmazkodni apáról fiúra szálló, önmagukat megtagadó viselkedéssel. Vajon képesek lesznek a svábok a még egyszeri nemzetiségváltásra, hiszen azzal, hogy most magyarnak vallják maguk, újra kisebbségi sorba jutottak, eszerint bánnak velük is, amikor mindenben visszaszoríttatnak. De magyarnak vallják maguk, és nem találok bennük a hajlandóságot ahhoz, hogy feladják választott nemzetiségük. Itt a határ melletti országrészben nem valószínű, hogy vállalják az újabb átalakulást. Benn az ország belsejében talán más a helyzet, és másként alakul majd a szászok sorsa. Itt a magyar tévét nézik, és a magyar kultúrához való tartozásukkal kötődésük Európához szorosabb.

Nekünk pedig erősíteniünk kell ittlétünk történetének ismeretét: Erdély történetének ismerete nélkül nem sokra megyünk. Ha sokat emlegetett betelepedésünket, csak így sommázva, elfogadjuk, a bennünk elhatalmasodó gyökértelenséggel magunk siettetjük asszimilálódásunkat. De ezeréves ittlétünk feljogosít minket és az utánunk jövőket arra, hogy továbbra is hazánknak valljuk e földet, és ehhez tartva magunk nyelvünkben és műveltségünkben megmaradjunk.

A svábok példájából az is nyilvánvaló, hogy nemzetiségükben való megmaradásuk létszámuktól és közösségkialakító lehetőségeiktől függött. Szétszóródva, elvegyülve könnyebb elbánni a nemzeti kisebbségekkel. Ezért is érdeke a bős nacionalistáknak, hogy minket minél kisebb számban tudjanak. Ehhez igazodik az állami statisztika, amikor most már csupán egymillió hatszázezernyi magyart tart számon. (Persze, hogy többen vagyunk, és persze, hogy ország-világ előtt szembetűnő, hogy a magyarok születési arányszáma a legkisebb Romániában.) S hogy már mindenütt kevesebben vagyunk, a családon kívül sehol sem használhatjuk anyanyelvünket. Így van ez az egyetemeken is. A műszaki egyetemen a kisebbség utolsó joga, hogy ha nagyon akarja, anyanyelvén vizsgázhathat. Utána joga van elfelejteni anyanyelvét, és nem megtanulni a műszaki anyanyelvet. Ha kitart anyanyelve mellett, akkor legfeljebb magánügyként az önművelődésben hasznosíthatja. Ezért alakultak és alakulnának a különféle művelődési körök, mutatva, hogy a magyar értelmiségieknek ebben kellene most segítséget nyújtaniuk mindazoknak, akik igénylik anyanyelvi műveltségük megtartását és továbbfejlesztését.

Csép Sándor évekkel ezelőtti nagy port kavart tévériportja a kalotaszegi egykéről megmutatta, hogy rajtunk, erdélyi magyarokon is múlik a nemzetiségvesztés folyamatának felgyorsulása. Nem csupán a színmagyar falvakban furcsa a kevés gyerek, hanem fokozottabban rosszabb hatású az egykésés a egyes lakosságú helységekben és a városokban is. Mert itt, ha több is a magyar családból való gyermek, mint valamely színmagyar faluban, mégis inkább eltűnnek a többségi nemzet gyerekeinek tengerében, és elnemzetleniesedésük így sokkal gyorsabb. Az egykéső kalotaszegi falu gyermeke magyar környezetben nevelkedik legalább elemista koráig, a városi gyermeket már óvodásként az állam nyelvén tanítják. Csupán a nagy családokban képes az ilyen gyermek anyanyelvét töretlenül elsajátítani. Ezért a nagytelepüléseken még fontosabb feladat a magyar családok egykésésének megszüntetése. A cigányok példáját kellene követni. Náluk mindig a sok gyermek volt a divat. Csakhogy ez, úgy tűnik, primitivizmussal együtt jár. Miként lehetne tudatossá tenni a nagy családok tervezését a magyarság körében? Az előreláthatóan bizonytalan jövő miatt mindenütt általában csak egy-két gyermeket akarnak. Többel nem számolhatnak a szülők sem, hiszen a családok átlagos anyagi helyzete sem mutat más lehetőséget. Ha sikerül majd elnyomóinknak olyannyira visszazsorítani a kisebbségiek műveltségét, mint az például a cigányok esetében tapasztalható, akkor talán a megmaradás törvényét követve, több lesz a gyermek, és nem hal ki nemzetiségünk. Biztató gondolatnak tűnik ez is, de el kell vetnünk, mert egy régi állapotból, annak változatlanságára építve, csupán kacérkodik a logikussággal. Nem valószínű, hogy a haladás spirálján sikerül visszajutnunk az elmaradottság olyan szintjére, ahol a primitivizmusból táplálkozó népszaporulat segíti majd megmaradásunkat. Mivel fölfelé haladunk azon a bizonyos spirálon, minden valószínűség szerint csakis tudatosságunk szintjének emelkedésével érhetjük el a célunk. De hát ez sem valószínű. A tudatosság világos célkitűzést, megvalósítása pedig józan lelkesedést követel. Erre próféták taníthatják a népet. És nekünk még nincs olyan prófétánk, aki tartósan igazat mond. A középszer lehet a mi temetőnk?

1982. augusztus 15.

A múlt héten a fővárosban töltöttem négy napot. Az ellátás jobb, mint nálunk. Tűrhető sorban állással darált húst, ömlesztett sajtot kaptam. N.-éknél T.-ékkal beszélgettünk. Most volt harmincéves érettségi találkozásjuk. Az ojtuzi fogadóban tartották. Félórába került, míg felsorolták, mi mindent kaptak vacsorára, ebédre, reggelire. És volt énekóra meg búsmagyarodás. Hiszen éppen ott voltak e régi határ közelében. És volt viccmondás, anekdotacsokor.

A paraszt, akit fölvesznek az egyik kocsiba, megjósolja, hogy valaki még aznap meghal a kocsiban ülők közül. És azt is megjósolja, hogy novemberben megpucol a nagyfőnök. Eltűnik vagy így, vagy úgy! Továbbhaladva az úton gépkocsibaleset színhelyére érkeznek. Föl kell venniük az egyik sebesültet, aki nem bírja ki a kórházig és meghal. Nyilvánvaló, ezek után, hogy a paraszt novemberi jövendölésének is be kell teljesednie. Az érettségi találkozó végén aztán így búcsúztak egymástól az egykori osztálytársak: Találkozunk novemberben! Ezek szerint a történelmet bizzuk a véletlenre, a sorsra. Már nagyon elege van az embereknek a sok muszáj-örömből, a rengeteg felhajtásból, a kendőzött vagy alig kendőzött nyomorból.

Bukaresten szombaton annyi volt a rendőr, hogy úton-útfélen beléjük ütköztünk. A helyiek már tudták, hogy látogatásra készül a főnök. A piacokon már kiállítottak (a nézni szabad, vásárolni nem) gyümölcsöt, zöldséget. Hazaérkezve, hétfőn már olvashattam is a lapokból, hogy megtörtént a látogatás és „minden fényesen sikerült.” Nem elég nekünk a nyomorúság, még a sokasodó rendőrséget is nyakunkra ültetik?! Már csak a vak nem látja, hogy ez a sokoldalúan felépített szocializmus nem más alig kozmetikált, rohadt személyi diktatúránál! Törvényszerűen idevezetett az út. Már a párt megalakulása előtt felismerték az erdélyiek, hogy az ókirálysági munkásmozgalom nem az eszmei gyarapodás, hanem a terrorista és kalandor akciók útját választja. Nem a munkásságot akarja átnevelni és boldogítani, hanem e hatalmat megszerezni a manipulált tömegek felé helyezkedve. Máshol ennek maffia a neve. A világon talán nálunk valósult meg a legnagyobb mérvű kizsákmányolás. Az anyagi javak valamiféle nagy cseberbe folynak, ahonnan egy ember, miközben néhány krajcárt hajít a népnek, a maga kedvtelésére elver milliárdokat. Ha művelt ember volna, akkor maradna utána valami, de mert nem az, csak ide-oda kapkodásának nyomait hagyja maga után: erőltetett iparosítás, elhanyagolt mezőgazdaság, elhanyagolt városok Erdélyben, és tönkrement utak, elrondított tájak. Parlagon hagyott millió koponya; emberek, akiket leszoktattak a gondolkodásról, miközben fennhangon hirdetik a tudatosan cselekvő, új típusú ember kialakítását. Látszatdemokratizmus, műfórumok, ahol senkinek sem lehet a legkisebb mértékben sem ellenvetése: minden úgy jó, úgy kell jó legyen, ahogyan az főnről jön. De ha valami nem válik be, és azt semmiképpen sem lehet elhallgatni, akkor találnak hibást a végrehajtók között. Az, aki diktál, örökké sérthetetlen.

1982. szeptember 29.

Zsolt elment katonának. Vége a zajos nyárnak. Utólag meg sem próbálom bepótolni a napló-írást. Pedig lett volna mit följegyezniem.

A katonaságról ismerősömmel beszélgetve az jutott eszébe, hogy katonai szolgálata alatt egyszer tíz napra bezárták, mert „megtörölte” az egyik bajtársát, aki őt „bozgorak” csúfolta. Hogy a csúfolkodó mit kapott, azt nem is kellett kérdezniem. Nálunk már csak a kisebbségnek van csúf neve. Amikor a román sógorom bozgoroz, úgy teszek, hogy nem hallom. Mostanában én dáknak nevezem őt. Amikor oláhnak neveztem, rögtön felkapta a fejét. Szóval, fáj neki, pedig a régen szokásos „büdös” jelzöt nem is használtam. A felülemelkedés nekünk kötelező, minden visszavágás lefelé húz minket is a gyűlölködés posványába. Zsoltnak is ezt ajánlottam útravalóul: a felülemelkedést. Különből nem félttem, mert román nyelvtudása és a vízilabda-csapatban tapasztaltak megtanították úgy viselkedni, hogy nem tudnak beleakadni. Románul kimondhatatlan neve a primitívekben tiszteletet ébreszt, a gyűlölködőket pedig arra emlékezteti, hogy más fajtájúak is élnek ezen a földön, függetlenül attól, hogy tetszik ez vagy sem nekik.

Sokféle élményt és gondot hozott ez a nyár. Ahogyan eszembe jutnak a dolgok, és ha még mindig följegyzésre érdemesnek tartom egyik-másik történetet, akkor beleszövöm napi beszámolóimba.

Amikor a ratosnyai kisvasútról írtam, talán annak elhanyagolt volta miatt (a vécsi pálya-fenntartók helyett szedett-vedelt társaság műveli most ezt a mesterséget) azon merengtem, hogy tűz és víz keveredését erőszakolják, amikor regátiakat és erdélyieket úgy kevernek össze, hogy a kisebb műveltségűt, a civilizálatlanabbat, a kevésbé civilizálhatóat teszik vezetőnek, sőt ezekből alakítják ki a vezető réteget. Megközelítőleg évszázados előrehaladottságot rúgnak fel ezzel. Erdély Európa - Munténia Balkán. Ez nemcsak földrajzi állapot.

Kezdem megérteni az önálló Erdély gondolatát. Nem volt buta dolog. Gazdaságilag Kanaán, a demokratizálódás szempontjából talán Svájcnál is különb lehetne. Hagyományokra épülhetne. Jelképei is mindnyájunkat kielégítően megoldhatók. Például a zászló: a régi erdélyi piros-sárga-kék, hosszanti csíkokból kialakítva, sárga, zöld és fekete csillaggal. Erdély olyan gazdag, hogy akár arany és ezüst pénze is lehetne. A 100-as értékű arany Bethlen képmásával, kb. húsz gramm aranyból, az 50-es Avram Iancu képmásával, a 25-ös Bemével, a 10-es ezüst Mihai Viteazul, az 5-ös a Bolyaiak, a 3-as Aurel Vlaicu, a 2-es Babeş képével. A 100-as értékű arany kb. a mostani 10 000 lej értékének felelne meg, az 1-es értékű ezüst 100 aprópénznek. Milyen más volna egy kisebb aranypénzért dolgozni egy hónapig... Vagy ezüstérméért. Mert ezeknek valutaértéke volna. Aranyunk van hozzá... Egyebünk sincs. Akik az önálló Erdélyről álmodoztak, rég porladnak vagy hallgatnak, mert nem akarnak időnap előtt elporladni. Néhány évtized vagy évszázad után, ha majd eszébe jut valakinek ez az ötlet, bizonyára rácsodálkoznak. És valamiféle szépen hangzó mesének vélik...

Vártam a múltkor B.-re a reumatológiai kezelésen. Késő este volt. Csak magam voltam. Az asszisztensnőre váró férj gyerekét (halkan szólva) magyar történelemre tanította. Nem láttam őket, mert elkerített helyen ültem a váróteremben. Az apa felolvasott vagy folyamatosan mondta a szöveget a magyarok bejövételéről, a vezérekről és így tovább. Az asszisztensnő inthetett nekik, mert hirtelen csönd lett. A gyerek nem kérdezősködött tovább, az apa nem mesélt többet. Gyorsan valami lényegtelen dologról kezdtek beszélgetést. A gyerek hangjából ítélve óvodáskorú lehetett: rögtön megértette, hogy nem kérdezősködhet tovább. Az apát az átlagosnál műveltebbnek gondolom. Családi összeesküvésük meghatóan szép példája annak, hogy a megmaradás és a hagyományörzés gondolatát, mert nyíltan erre senki sem kérheti őket, ösztönösen, a maguk belátása szerint ápolják a tudatosulásnak legalább középszintjére eljutott szülők. Hagyományaink terjesztése tehát elsődleges. Ami ezen túl szükséges megtudja, megkeresi, felkutatja, elsajátítja az ösztön, az elnyomottak ösztönös összetartozása és az egymásra figyelés. Az elnyomás, a kirekesztettség, a megkülönböztetés hatására dacos ellenállás születik.

A forradalmakat mindenütt mindig az erőszak szüli. Csakhogy ehhez tömeges áldozatvállalás is kell. Egyelőre jó, ha középszinten számolhatunk a megmaradásunkért küzdőkkel. A nagy tömeg - a többségében magyarok által lakott helységek kivételével - fokozódó gyorsasággal asszimilálódik. Ezért most már sokszorosan káros a közművelődés eszmei és anyagi nincstelensége. Vajon nem ördögi ésszel kigondolt csapda az, hogy egyre kevesebbet fordítanak iskolázásra (és ezen belül az általános műveltség kialakítására, nyelvek tanulására, anyanyelvi kultúra fejlesztésére) és majdnem semmit a közművelődésre?! Kegyetlen sorsnak nézünk elébe, ha ezt valóban terv szerint végzik, és nem derül ki idejében erről az igazság.

1982. október 2.

Olvasom Dümmerth Dezső könyvében, *Az Árpádok nyomában*, hogy a szakrális személyiségeknek ismert papkirályok személyiségfejlődésük során papok, tanítók (látnokok, bölcsek) és királyok, tehát katonák és hősök egy személyben. Ez a mitikus világszemlélet személyiségfejlődésének legmagasabb foka. Ha nekünk adatott vezetőt figyeljük, könnyen észrevehetjük, hogy ő is tudatosan vagy ösztönösen alakít magából személyiséget, és számításaiból nem hiányzik a dinasztia-alapítás gondolata és gyakorlata. Csakhogy minden máshoz hasonlóan, ez sem különíthető el a gazdasági és társadalmi fejlődéstől. Míg az ősrégi vezetők ennek függvényében választottak hivatásrendet, diktátorunk kapzsi módon mindent akar, primitivizmusában úgy gondolja, hogy neki minden sikerül majd. De magát legnagyobb tanítónak kikiáltatva, kiderül, hogy egyáltalán nem tanító, látnoksága hóbort csupán, nagyravágyódásának és esztelenségeinek halmaza; a katonáról kiderül, hogy csak addig nagy hadvezér amíg e képességét ki nem próbálja; a törvényhozóról, hogy csupán szürke hivatalnok, aki úgy eregeti útjára a törvényeket, mint gyermek a papírrepülőket: ha elérhetetlenül messzire kerül egy-egy ilyen tákolmány, nem bánkodik, csinál újat, akármikor kedve kerekedik erre, hiszen többet is készíthet, legyezgetheti velük önhittségét.

Különben érdemes megjegyezni a könyvben olvasottakból azt, hogy 895-ben, amikor a magyarok a Vereckei-hágón bejöttek új hazájukba, seregük egy része Erdélybe nyomult. De már 894-ben, amikor megfordultak Moson vidékén, találkozhattak székelyekkel, hun-avar elődeikkel. Ezek szerint a székelyek ittléte ezerszáz évnél is több. Hogy miért nem tanítják ezt az iskolákban? Mert összevetve a magyarok történetét az akkor államilag kialakulatlan románság történetével, az utóbbiak szegényességét nehezen tudnák leplezni, és így csorbát szenvedne a dák kontinuitás, amelyre mostanában olyannyira szüksége van a nacionalistáknak és mindenféle erőpolitikusoknak, hogy a románság visszamaradottságának magyarázata helyett a maszlag-termelésben jeleskedve írjanak maguknak, az elképzelt jövőnöz illő történelmet. Ezek az akarnokok, ha minden kapca szorul, nem átallnak az uszítás eszközéhez nyúlni. Ha marad még egyáltalán „kapca” ebben az országban.

A cím-tobzódás és rangkórság - a régi példákból látható - tovább is fokozható. III. Ottó és IV. Henrik példái mutatják, hogy Istennel csaknem egyenlőnek képzelték maguk. Nem mindenik vezető intette és inti magát Marcus Aurelius módján: „Vigyázz, el ne császárodjál...”

1982. november 15.

Megint elhanyagoltam egy hónapig a naplóírást. T. M. rendszeres naplóíró volt. Amikor semmiségeket jegyzett le, akkor is tisztelettel adózik neki az olvasó, mert rendszerességével bizonyította, hogy résen állott, figyelt. Ha nem másra legalább önmagára, tetteit, gondolatait esténként újra és újra megfontolta, elismételte. Nem tudom magam felmenteni. Az én egyoldalú, egytémájú naplóm írása azért maradt el, mert rengeteg feljegyezni valóm lett volna, éppen választott témámról.

Pihenőszabadságom megszakítása után nehéz volt újra belelendülnöm a munkába. Közben megjelent a novellás kötetem és nyakamba szakadt az ezzel járó mindenféle aprómunka, aztán a riportkötet gondozása adott munkát, és következett a Zsebszínház bemutatójának előkészítése. Közben almát, káposztát és krumplit kellett fuvaroznom Bálványosváraljáról, Tasnádról...

A leglényegesebb ebben az adószakban Száraz György interjúja a Bp.-i rádióban a Lăcrănján könyvről.

Másnap délelőtt megszorítja a kezem B. E. az Utunk szerkesztőségében.

- Hallgattad?!

- Természetesen!

- Ma délelőtt is megismételték...

- Végre kimondták, amit nekünk kellett volna megcselekednünk...

Felkapta a fejét.

- Mi megtettük a magunkét! Beadványok, írások formájában...

Azt hiszem, bátrabb és leleplezőbb volt ez az interjú, mint a Méliusz nem közölt (elfektetett, visszautasított?) cikke, a Beke közlésre el nem fogadott írása és más tiltakozó írások. Ugyanis Sz. Gy. egyenesen C. N.-től vett idézetekkel bizonyítja, hogy Lăcrănjan a túlfűtött ultranacionalizmus hangadója. B. I. Gh. doktor szerint a könyvében szereplő négy írás közül az utolsó nem az övé, illetőleg elébe tették a felhasználandó anyagot és ő az igénylők kedve szerint rótt a sorokat, de az is lehet, hogy nemcsak ihlették, hanem másokkal itatták L. nevében ezt az uszítást.

B. I. Gh. időközben Magyarországon járt, felesége és lánya után küldték hivatalos útra, hogy a lánya kezelését és annak költségeit egyengethesse. Volt ideje forgolódni, saját bevallása szerint a Popescu (Dumnezeu) által vezetett delegációban is benne volt, ahol állítólag tisztáztak néhány kérdést a román-magyar „közeledés” javára. Sz. Gy. interjúja Pesten érte, és ha nehezen is, de hozzájutott ahhoz a Valóság-számhoz, amely közli az interjút. Úgy tudja, hogy ottlétük alatt a Valóság és a Mozgó Világ főszerkesztőit leváltották. A Mozgó Világ interjút közöl a klézsei pappal, aki önmagát leplezi le, amikor a csángók előtti román nyelvű prédikációt erőlteti. A csángó kérdéshez szól hozzá a lap egyik tanulmánya, és fiatal román költők verseit is közli, mégpedig olyanokat, amelyeket itt Romániában sehol sem jelentethettek volna meg, hiszen a diktatúrát, a hatalmat és a személyi kultuszt leleplező művekről van szó. B. I. Gh. mondja, hogy miután Popescu visszatért Pestről, az említett lapok főszerkesztőit visszahelyezték állásukba. Ezzel pedig azt akarja bizonyítani, hogy a magyarok részéről nem őszinte a vágy elősegíteni a vitás kérdések tisztázását. Védi Lăcrănjant, és azt állítja, hogy Magyarországon nem olvasták a könyvét. Mondtam, hogy én olvastam és elítélem. Erre kijelentette, hogy szerinte nekem nincs is meg Lăcrănjan könyve, és ha megvan is, valószínűleg nem értettem meg... Hát én ezt is értem!

B. I. Gh. felesége meséli, hogy a lányát nem akarták ingyen kezelni Pesten, mivelhogy ilyen még nem fordult elő gyakorlatukban. Igaz, hogy erdélyi magyarokkal tettek már kivételt. Erre ő kijelentette, hogy ő leányneve szerint magyar és gyermeke is beszél magyarul. Sajnos, mondja, hogy a rögtön-tesztelés alkalmával kiderült, hogy lánya magyar irodalomból elemi kérdésekre sem tudott válaszolni. Nagyon rosszul esett a megkülönböztetés B. O.-nak. Erre elmondtam neki néhány kapásból vett példát arra, hogy minket, erdélyi magyarokat, miként különböztetnek meg saját hazánkban. Aztán bevallotta, hogy ő azért mindjárt az első héten ötven százalékos kedvezményt járt ki a lányának. Abból miket vásároltak a B. I. Gh. által felhajtott pénzből, nem volt nehéz rájönnöm: végül ingyenes volt az agyröntgentől kezdve az egész kezelés. Akárcsak az első alkalommal, amikor ebben a tragikus ügyben Pesten jártak.

Ezután következett a meglepetés. Tervgyűlésre utaztam a fővárosba, ahol M. H. L. többek között azt mesélte, hogy Vásárhelyen megjelent B. I. Gh. és egy másik szerző könyve *Arhangeliu cruzimii* (A kegyetlenség arkangyalai) címmel, amelyben állítólag nagyon egyoldalúan írnak a moisei-i gyilkosságokról.

1982. november 27.

Gyorsan terjed a hír Kolozsváron és máshol is az országban, hogy Bodea I. Gheorghe a második Lăcrănján. Elmentem hozzá, hogy felelősségre vonjam. Azzal védekezett, hogy ő semmiről sem tud. Itthon sem volt, amikor a könyv megjelent. A könyv címét sem ő adta. Elővette a kézírata másolatát, de az ott olvasható cím azonos volt a megjelent könyv címével és már nem az *Adevarul despre Moisei* (Az igazság Moisei-ről) cím szerepelt, amelyről nekem évekkal ezelőtt beszéltem. A társszerző Suciú nevezetű nyugdíjas történelemtanár. Hogy ő mit írt, és mennyit vett át abból a történelemtudományok doktora, nem sikerült megtudnom.

Nagy a felháborodás mindenütt. A Dacia Könyvkiadónál hallani sem akarnak ezek után a B. I. Gh.-val közös MADOSZ-könyvről. Amikor az *Ifjúmunkás történetét* átadtam a szerkesztőnek, rögtön leválasztotta B. I. Gh. tízívnyi szövegét a régi Ifjúmunkásról, amit közösen fordítottunk H. I.-vel, és csak a megmaradt kézirat megjelentetéséről volt hajlandó tárgyalni, amely az Ifjúmunkás antológiát tartalmazza.

A legkülönbözőbb emberek hívnak fel telefonon és állítanak meg az utcán. Kérdésük, kételkedésük mindig ugyanaz. El kellett határoznom magam a kiadónál, és másutt is kijelentettem, ha B. I. Gh, valóban Lăcrănján modorában írt, nem vállalom a vele való együttműködést. Neki is nyíltan megmondtam, ha igaz, amit róla beszélnek, találkozásunkat elkerülendő, átmegek majd az utca másik oldalára.

Közben B. I. Gh. könyvét leállították. Állítólag azért, mert terjesztési engedély nélkül dobtak néhány száz kötetet belőle a marosvásárhelyi piacra. B. I. Gh. úgy tudja, hogy más címmel engedélyezik majd a könyvét.

Cs. S. gyors körtelefonnal összegyűjtötte V. J.-t, engem és a tévéseket a B. I. Gh. lakásán. A felvétel előtti beszélgetésen elmondtam fenntartásaimat a testvériségről szóló vita folytatásáról. Közösen meggyőzték az adás szükségességéről. De a vita vezetését nem én kaptam, hanem végül is Cs. S. 1918. december elsejére emlékezve kezdte a műsort, és B. I. Gh. és V. J. „leckefelmondással” folytatták. Néhány mondatban próbáltam a mára terelni a beszélgetést. Sajnos nem ment. Felzaklatott állapotomban sehogy sem tudtam nemhogy árnyaltabb (és egyáltalán) meggyőző erővel megfogalmazni azt, ami nekünk most nagyon fáj. Holnap megy adásba beszélgetésünk. Remélem, hogy kihagyják az általam mondottakat.

Aradon és Lippán voltam. Zsolt ügyes katona, de úgy tűnt, hogy kissé megilletődött a sokféle újdonságtól. A bakancs feltörte a lábát. Lövésgyakorlaton az automatából egyszerre engedte ki mind a négy golyót. Persze, egy sem talált a céltáblába. Pontos és rendes lehet, ez látszott rajta. Valószínűleg a betakarítás idején kiérdemelt ellenszenvet akarja ledolgozni felettesénél.

Aradon jobb az ellátás, mint nálunk. Meggyőződésem, hogy mindenütt jobb az országban, mint Kolozsváron. De itt Aradon, a sokféle tévézési lehetőség ellenére lerí a tömegről a műveltség, illetőleg az, hogy itt mindenki mindenben közepes. Mindezt néhány beszélgetésből és a helyi magyar lap olvasása után így érzem. Lehet, hogy mindez csak amolyan felületes benyomásból származik. Ha gyakrabban járnék Aradra, és többet tartózkodnék ebben a városban, talán másként vélekednék sok mindenről, ami ehhez a „nagyra nőtt kisvárosban” sajátosan visszahúzó.

Felhívott Nagy Miklós tanár úr. Többek között megemlítette, hogy olvasta a B. I. Gh.-féle könyvet. Kapta valakitől. Tehát kézzől kézre jár, akár a Lăcrănján könyve. Azt kérdezte, hogy a hétfői beszélgetésben erről lesz-e szó. Hangjában rosszallását éreztem. Szerinte, nem kellett volna belemennem ebbe a dologba.

Stoica elvtársnak újra nem tetszik a Zsebszínház plakátja. Tabărăné a szakszervezetek „kultúr-csodája” kimondta, hogy a plakátnak csak annyi a baja, hogy a CFR-klub mellett szerepel a „volt Vasutas Klub” felirat is. Szerintük ilyen nincs. Ha volt, akkor sincs! És kész! Az az igazság, hogy már nem tudják, mibe akadjanak bele, hogy megszüntethessék ezt a városunkban egyedülálló munkásszínházi kört. Csakhogy elkéstek akadékoskodásukkal. Megtartottuk a Zsebszínház színházi hetét. És nagy volt a siker. A *Drága föld* két előadásán zsúfolásig megtelt a klub nagyterme. (Ezt a mozgásközpontú játékot illetve ennek részleteit, már sokan látták Matinéinkon.) Gondoskodtam róla, hogy a helyi magyar és román lapban, valamint a Művelődésben maradjon jelzés a dekádról és a Zsebszínház ügyködéseiről. Az Ifjúmunkás Zsebszínház bevonult a köztudatba. Lássuk hát az újabb mesterkedéseket a csoport ellen. Az eddigieket sikerült kivédenünk. Lássuk, hogyan tovább?!

1982. november 29.

Cs. S. telefonált, hogy vegyem föl a tévéadásból beszélgetésünk hanganyagát, mert náluk otthon nincs áram, és szeretné tudni, mit vágtak ki az adásból. Fölvettem. Az én szövegemből hiányzik a Józsa Bélától vett idézet, a megbecsülés hangsúlyozása. Különben, kimondatlanul bár, de mai hangulatot tükröz a beszélgetés. Benne maradt a nyílt vita szükségessége, és az, hogy a testvériség kérdésének mai vizsgálatával nem lehetünk elégedettek. V. J. szövegében hangsúlyt kapott az, hogy ezzel a kérdéssel felelős emberek felelősen foglalkozzanak. Úgy érzem, nem kell szégyenkezniük, az alkalomhoz képest sikerült a máig elhozni, mai oldalát is megmutatni a problémáknak. Persze, ha a már kialakult ellenszenvvel figyelték beszélgetésünket, lehetséges, hogy nem értették meg, nem voltak képesek befogadni amit akarunk: a meghirdetett alapok tiszteletben tartását a nemzetiségi kérdés mindenkori tárgyalásakor.

1982. november 30.

Ma mondta a rádió, hogy Aczél György, a román fél meghívására hozzánk érkezett. Most már érthető a szombati és a vasárnapi tévéműsorban az, hogy feltűnően sok magyart szerepeltettek. Az Ádám Erzsébetről sugárzott portré kirívóan hosszú volt, és szerepelt benne - gondolom Hajdú Győző befolyására - a Bethlen Gáborról szóló szöveg és a népi mondókák mellett Adrian Paunescu-vers és más egyebek, olyanformán, hogy mindkét félt kielégítsék. Hajdú Győző politikussága pengeélen való lovaglásnak akar látszani, gátlástalanul hozsannázik. Ha kell, ötvözi a munkásmozgalmat és néphagyományokat. Az erdélyi múltat a mai propagandával keveri, és ebből az egyvelegből tartja felszínen jelenlétünk látszatát, lebegtetni a nemzetiségi kérdésből adódó ügyeket. Ez lehet most jó és hasznos is. De eszközeinek olcsó propaganda íze elriasztó. Ádám Erzsébet közepes tehetségű színész, „nagy mellényel”, hiszen nemcsak tudja, hanem hirdeti is, hogy ki áll mögötte. Különben mindketten középszerűek, és harsányak. Nem tudnak igazán meggyőzően hatni a nézőkre.

Vajon miről tárgyalhat Aczél György? A magyarországi értelmiségiek tíz pontba foglalták az erdélyi magyarsággal kapcsolatos kéréseiket és eljuttatták a kormányhoz. Lehet, hogy erről is szó lesz a bukaresti tárgyaláson?

Szőcs Gézáról, amióta eltűnt, nem tudni semmi biztosat. Az apja mondja, hogy telefonált, de csak annyit tudtak meg tőle, hogy jól van. Kérdezősködniük nem lehetett! Levelet is kaptak tőle. Írja, hogy jól van. Dolgozik. B. I. Gh. tudni véli, hogy három napig Bánffyhunyadon volt, aztán előkerült, merthogy máskor is előfordult, hogy bejelentetlenül elutazott valahova. Tipikus ellenhír. Ilyeneket szoktak bedobni az állambiztonság emberei, hogy összekuszálják az

amúgy is megindult legendázást. Naiv szülemények ezek, de sokakat félrevezetnek velük, és még a B. I. Gh.-féléknek is használnak, akik szívesen belekapaszkodnak a hatalmat igazoló hírverésekbe. Mintha magát kellene igazolnia, úgy újságolta és bizonygatta az Sz. G.-ről hallottakat B. I. Gh. Éppen úgy, mint aki napi feladatként parancsba kapta a porhintést. Nyilvánvaló, hogy a fals hírverés fegyverét használók számítanak az öngazolás kényszerétől hajtott bedolgozók önkéntelen vagy önkéntes segítségére.

Kétszer beszélgettem(tünk) a műszaki egyetem elektrotechnikai fakultását látogató magyar diákokkal arról, hogy a filozófiát és a pedagógiát anyanyelvükön szeretnék tanulni. A filozófia oktatását tavaly úgy oldották meg, hogy Pirocska tanárnő magyar nyelven tartott összefoglalókat. Persze, önszorgalomból és bérmentve. Ebben az is benne volt, hogy aki anyanyelvén is akar filozófiát tanulni, annak több órát kellett ette fordítania, mint román diáktársainak. A pedagógiával már nem ilyen egyszerű a dolog, mert ezt olyan előadó vezeti, aki nem tud magyarul. Kelemen Árpád a fakultás dékánjaként Dancsuly segítségét kérte az ügyben, de segítséget nem kapott. A magyar nyelvű pedagógiai oktatás tehát egyelőre függőben maradt. A jövő héten még tárgyalunk róla. Harminc diák óhajáról van szó. Örvendetes, hogy minden akadály ellenére él bennük a nemzetiségi tudat és tette készíti őket jogaink kivívásának szükségessége. Azt szeretném megírni, hogy elérték célkitűzésüket, és tudatosan tovább folytatják azt az úrpótlást, amit elszakmáltított líceumi oktatásunkban a műszaki tárgyakat anyanyelvünkön előadni képtelen mérnöktanáraink miatt kell végezniük, hiszen az, hogy kialakítsák szakmai anyanyelvüket már szinte lehetetlen, és ez nemcsak szakmai hozzáértésükben jelent majd gátlást, hanem anyanyelvük általános romlásához is vezethet.

Kelemen dr. tudatában annak, hogy fontos munkát végez, és hogy olyan személyiség, akit bátor embernek tartanak, próbálja ezt az ügyet nem kihívóan, hanem amolyan átmeneti ügyként megoldáshoz segíteni. Csakhogy ezzel minden évfolyam hallgatóit választás elé állítja: küzdenek jogaikért vagy a könnyebb ellenállás vonalán haladva beolvadnak, feladják nemzetiségi jogaikat. Egyelőre (és ez csakis ezen a karon lehetséges, hiszen máshol hiányzik a dékáni támogatás vagy elnéző magatartás) a diákok a küzdelem mellett döntöttek.

1982. december 5.

Tegnap néhány üzletből este tíz órakor sem akart hazatérni a nép. Kérték a havi olaj- és lisztadagot, mert elterjedt a hír, hogy megszüntetik az adagrendszerét. Húsjegyet például decemberre már nem adtak. Ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy annyi hús lesz, amennyit akar az ember, hanem inkább azt, hogy ezután annyit sem kapunk amennyi a havi adagunk volt. Ez is azt példázza, hogy a hitet, akármiről is legyen szó, nehéz újra megerősíteni. Megtanultuk már hogy újabb és újabb szemfényvesztő mutatószámok következnek annak érdekében, hogy lehetőleg az összes terheket áthárítsák a lakosságra. Emelték a kenyér árát. De a keksz, a vatta, a cipő, az orvosság és még ki tudja mi mindennek az árát is. Mindezt előzetes bejelentés nélkül. Közben egyre hangoztatják, hogy életszínvonalunk nő. A szemük sem rebben a sok hazugság közben. A sokféle hazugság nemsokára összecsap a fejünk felett.

A Zsebszínház plakátja megint nem tetszik, mert a CFR-klub megnevezés alatt magyarul is szerepel, hogy a volt Vasutas Klubról van szó. Ezért a megyei propagandatitkárig vitték fel a klub igazgatónőjét, aki erről igazán nem tehet, hiszen néhány hónappal ezelőtt nevezték ki. És arról sem, hogy most már ebben a klubban ketten vannak magyarok. (A feleségem a könyvtáros.) Az igazgatónő kinevezése ideiglenes. Nem tudják, mit kezdjenek a nemzetiségi szempontból gyorsan változó mostani helyzetben egy olyan magyar munkásnővel, akit kiemelték, pártfőiskolát végeztek vele. Ráadásul az is gondot okozhat a szakszervezeti hatalmas-

ságoknak, hogy nem akárkiről, hanem B. T., neves írónk hűgáról van szó. Ha véglegesítik mostani állásában, B.-nek kell elhagynia könyvtárosi posztját. Az bizonyos, hogy két magyart ma már nem hagynak együtt. Ez nemcsak a munkahelyen, hanem a katonaságnál is így van. Zsolt írta, hogy őket is ennek figyelembevételével osztották csoportokba.

1982. december 6.

A SZER szerint az Aczél György vezette magyar delegáció nem tudott megegyezésre jutni a romániai magyarok számát illetően. Szerintük 2-3 millióan lehetünk. A hivatalos statisztika 1 675 000-re teszi számunkat. Mi már több évtizede kétmilliót tudunk, és mondunk. Azt is tudjuk, hogy mi mindent tettek itt azért, hogy a romániai magyarság számát a statisztikában egyre kisebbé tegyék. Szándékuk annyira kirívó, hogy már az egyszerű emberek is fejüket csóválva megállapíthatják: az erdélyi magyarok nem, de a románok rendkívül gyorsan szaporodnak. Ezt mutatják az idevaló hazug statisztikák, és ezzel is bizonyítható, hogy nálunk pontosan úgy állunk az egyenlőséggel, ahogyan az egyoldalú szaporulattal. Az valószínű, hogy ezután a kilátástalan jövőt sejtő magyarok nem terveznek majd nagy családokat. És a nyugatabbra élő magyarok Európához csatlakozva, nagyobb műveltségigénnyel, és az igényekhez viszonyítva elmaradt életszínvonallal csupán egy-két gyereket mernek vállalni. Inkább már csak egyet. De az életszínvonal zuhanása nemcsak a magyarokat sújtja, nemcsak a magyar családok tervezését módosítja. De a mi fajtánkat az anyanyelvi iskoláztatás, az egyetemi képzés és a művelődés minden ágának visszaszorítása is meggondolkoztatja: nem kell tehát a gyerek, akit kizsákmányolnak és minden eszközzel alacsonyabb civilizatorikus szintre kényszerítenek mint a szüleit vagy a nagyszüleit. Nem kell a visszafejlődés, nem kell a rabszolgaság. Felelőtlenség a világszerte erősödő szabadságvágy és szabadságigény ellenére életet adni azoknak, akiket tudjuk hogy „bezárnak” ebbe az országba, akikre ráerőszakolják a hatalomvágyban fogant történelmüket, óvodás koruktól személytelenné nevelik, de személyi kultuszra, véleménytelenségre, parancsra történő fejbólintásra, tapsoncnak és hurrázónak minden körülmények között. Középkorba, sőt rabszolgasorba illőnek nevelnek mindenkit, primitívizmusra, hogy megfeleljenek az egyre primitívebb vezetés céljainak. Nincs már olyan területe életünknek, ahol ne szabnának törvényt. Beleszólnak az emberek legintimebb dolgaiba (a születésszabályozás, szórakozás, pályaválasztás, ünnepek, anyanyelv használata stb.) és sablont húznak mindenre, egyformának akarnak tudni mindenben, hogy könnyebben vezethessenek. Hányan is vagyunk? Ha nem számítják a régóta megfélemlített, az anyanyelvüktől nyíltan tiltott csángókat, azokat, akik „nyelvüket adták a megélhetésért” és azokat, akiket Erdélyből a Kárpátokon túlra kényszerítenek szakiskolai vagy egyetemi tanulmányaik befejezése után, és azok sokaságát, akik maguk mondtak le nemzetiségükről, hogy nevüket románosítva magasabbra emelkedjenek a ranglétrán, a fizetési rangsorban, ha nem számítjuk azt a rengeteg vegyes házasságot, amelyek immár egyoldalúan mindig az elrománosodáshoz vezetnek a magyar házastárs és a születő gyermekek esetében, és nem számolunk azokkal a fiatalokkal, akiket műveletlen szüleik román nyelvű iskolákban taníttatnak az elképzelt könnyebb érvényesülés végett, meg azokat, akik kénytelenek csupán az állam nyelvén tanulni, mert nincs már községükben vagy kisvárosukban magyar nyelvű iskola, és ha van is, nincs, nem jut minden magyarul tanulni szándékozó számára ott hely - ha mindezeket és a más okokból elnemzetlenedetteket nem számoljuk, akkor is túllépte már a romániai magyarság a kétmilliót. Most már azt hiszem mindenki előtt világos, hogy a módosított statisztika idejét éljük. Nemcsak a népesedési számokat változtatják kedvük szerint, hanem mindent. Kell lennie valahol a kettős könyvelés nyomának. De ez sem biztos, mert a balkáni erkölcs szerint itt saját magának is hazudik mindenki, és az elismételt hazugságokat aztán annyira elhiszik, hogy esküdjönek is rá mindenféle nyilvánosság előtt.

Ahogy előrehaladunk az időben úgy lesz egyre nehezebb a valóságú nemzetiségi statisztika helyreállítása. És ez újabb bizonyítéka erőszakos elnemzetlenítésünk államilag irányított voltának.

1982. december 10.

Xántus János temetésén szólt B. E., hogy baj van a házsongárdi sírhelyekkel, amennyiben önkényesen felszámolják és eltüntetik nagy és híres emberek sírhelyét, ledöntik emlékoszlopaikat. Beadványt fogalmaztak a barbár cselekménysorozat megfékezésére. A vizsgálódás során kiderült, hogy csak azok válthatják meg őseik sírját, akik országunk állampolgárai. Sok híres kolozsvári és erdélyi nagycsalád leszármazottja már csak külföldön él, de sírhelyeiket még valutával sem engedik nekik megváltani. Ezeket a sírokat gyorsan lebontják eltüntetik. Az ez elleni cselekvést az is megnehezíti, hogy már nincs műemlékvédő bizottság. B. E.-t, aki alelnöke volt a bizottságnak, ennek megszüntetése után csaknem egy évvel értesítették, hogy nincs miért sűrgetnie a soron lévő beszámoló gyűlés összehívását, mert már nincs ilyen. Különben azt is most tudtam meg, hogy a sírhelyek nem minősülnek műemléknek. A nagyon régiek és a nagyon híres emberek síremlékei sem. Nincs is Kolozsváron - egy-kettő kivételével - hivatalosan elismert műemlék, amit országos szinten is jegyeznének, nyilvántartának. A Szent Mihály-templomot természetesen műemlékként kezelik, de a régi sírokkal azt tesznek, amit csak akarnak...

Apám is majdnem elvesztette őseink sírhelyét. Ez a B parcella és a főútsarkához közel áll. Egyszer csak azt látja, hogy egy Pop nevezetű követ állított a sírfőre. Szerencsére, akkor még volt annyi tekintélye, hogy visszakapta jogát a sírhelyhez. Még abban az évben betonkeretet és fedőlapot készíttetett és új sírkövel állíttatott. Így biztosabb, hogy megmarad a sír és nem foglalja el valamelyik mohó betolakodó.

V. J. is említette, hogy nemrég a temetőben járt. A dombra felkapaszkodó baloldali út elágazásába, egy, a neve után Regátból jött tábornok építtetett vörös márványból grandiózus sírhelyet. A márványba vésett nevekből és az évszámokból egész családfája leolvasható. A beavatatlannak úgy tetszik, hogy régi kolozsvári család hamvai nyugszanak ottan. A hamisítást nem most, már évtizede, hogy elkezdték és azóta is folytatják nagy erővel. Ugyancsak évtizedekkel ezelőtt filológus egyetemi hallgatók összegyűjtötték a régi sírok feliratait és MI (monument istoric = történelmi emlék) felirattal látták el a sírköveket és a díszes sírfedőlapokat. Aztán ezeket a sírköveket valaki megbízásából a temető dolgozói önkényesen kiszedték és útszélre hányták. A diákoknak pedig megtiltották, hogy a sírkövek leltározásával, gondozásával foglalkozzanak.

Az elmúlt években számos írás jelent meg a temetőről a különféle folyóiratokban és lapokban. A szerzők szóvá tették a panteon elhanyagolt állapotát, és dicsérték azok fanatikus ügybuzgalmát, akik nem hajlandók ebbe belenyugodni. Ma már csak sajnálkozunk azon, hogy nem találjuk régi, híres embereink sírhelyét, illetőleg azon, hogy a sírjuk fölött román feliratú sírkövek pompáznak.

B. I. Gh.-val egykor egyféle házsongárdi badekert terveztünk. Akkor lelkesedve az ügyért, két hónapig naponta beültem az egyetemi könyvtárba, hogy Európa-híres temetőnkéről minden ott található erről szóló írást kijegyzeteljek. A vége az lett, hogy az együttműködésre kevésbé, de szerzőtársnak annál inkább ajánlkozó emberem meggondolta a dolgot: a kevés román híresség mellett a rengeteg magyar származású nagy ember szerepeltetése a tervezett eligazító könyvecskénkben, meghiúsította volna a mű megjelentetését. Ezek szerint B. I. Gh. is tudja, hogy semminek nincs létjogosultsága, ha az az egykori német és magyar város polgárainak

műveltségét bizonyítja. A mai, az átírt történelem nem szenved a neki ellentmondó tényeket, legyenek azok sírhely vagy írott dokumentáció alakjában... Ezért egyszerűbb, ha nincsenek. És kivétettek múzeumokból, temetőkből, könyvtárakból - elzárattak levéltárakban is - mindent ami magyar.

Ennek felháborító példáját is V. I.-től hallottam. A Hősök temetőjében, a magyar katonasírok parcellájában található szélső sorok keresztjeit eltávolították és román nevekkal ellátott ortodox kereszteteket helyeztek a helyükbe. Valószínűleg az időnként itt megjelenő és koszorúzó „elvtársak” szemét bánthatta a magyar katonai sírhelyek látványa. Most úgy tűnik, hogy az egész parcella a román hősök nyughelye.

És ez csak egy példa a sok közül, amely mutatja, hogy olyan „testvérek” között élünk, akiknek semmi, de aztán semmi sem szent. Műveltséghiányos vad indulatukban irtják a múltat, szennyeznek a jelent és megsemmisítik a jövőt. A nacionalizmus most már átcsap aljas sovinizmusba. Nem történhetett másként: ahol visszaszorul a kultúra, ott nem a megértés, nem az európaiság, hanem a primitív indulatok uralkodnak.

Holnap temetik Kelemen Bélát, a román-magyar és magyar-román szótár szerkesztőjét. A Szótörténeti Tár további munkájában ki segít ezután majd Szabó T. Attilának? Merthogy ő sem fiatal már. Idősebb is, mint a hatvankilenc évesen elment Kelemen Béla.

Szabó T. Attila a múltkor a Korunknál elmesélte, hogy muszáj itt-ott megjelenie, mert elterjedt róla a hír, hogy letartóztatták. Megmosolyogtuk. Pedig nagyon is komoly dolgról szólt.

Szócs Géza még mindig nem került elő. Egyoldalú telefonálása és levele után, amelyet Vásárhelyre címzett, semmit sem tudunk róla. Az apja bejelentésére a rendőrségen azt válaszolták, hogy amint tudnak róla valamit, rögtön értesítik a szülőket. Mindezek azt bizonyítják, hogy itt azt tesznek az emberrel, amit akarnak! Itt országos a maffia, és nincs ellentábor, aki fölvenné a küzdelmet, hacsak nem csupasz kezű önmagunkra gondolok. Nem csodálkoznék, ha Sz. G.-t valahol útszéli erdőben találnák, eszt veszett öngyilkosként, hiszen már terjesztik is róla, hogy beszámíthatatlan volt. Az persze semmit sem számít, hogy a józan emberek mind tudják: ebből semmi sem lehet igaz! A másik lehetőség, hogy a madridi ügyek lecsendesülése után szabadlábra helyezik Sz. G.-t. És az is lehet, hogy akkor már ő sem ismer reánk, és mi se rá. Kurkó Gyárfást láttam ilyen helyzetben, Brassóban. Nem közöttünk, hanem egy ismeretlen világban élt. Ezt valamiféle agyomosással okozhatták. Az erdélyi magyarság egykori vezetőjét nem fizikailag, hanem szellemileg kellett megsemmisíteni. A Sz. G.-éknek is ezt a sorsot szánják. De mit tesznek az egyelőre még néma tanúk ezreivel és százezeireivel? És velünk, akik még gondolkozunk, és így vagy úgy védekezünk, mert hiszünk abban, hogy lehetetlen itt Európa szélén, besötétített életmódban és szisztematikus visszaszorításban, kitartó üldözésben megsemmisíteni kétfélemillió nemzetiségünket.

1982. december 13.

Amerika hangja az előbb beszélt az Ellenpont című, néhány számot megért lapról, amelyet valószínűleg Sz. G. szervezett vagy szerkesztett külföldről. Akik olvashatták, meglepődéssel állapíthatták meg, hogy a lap igazat mond: az erdélyi magyarság az elnemzetlenítés jármát húzza. Nem így, hanem egyszerűbben, világosabban fogalmaztak, indulatok nélkül. A szomorú tények ellenére örömmel hallottam, hogy diagnózisuk az enyémmel azonos, és amelyet ez a napló is bizonyít, hiszen ugyanazon szegycmenteljes helyzetet rögzítjük az ellenállás egyféle formájaként.

A kérdés most is az, hogy kikkel dolgozunk együtt? Hogy hiszünk-e még a hatalommal való együttműködésben? Lehet-e bízni abban, hogy azonos a célunk: valamiféle szocialista életmód kialakítása? Úgy látom, hogy amennyiben Románia eltávolodik a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásától, annyira kerül messzebb a meghirdetett szocializmus céljaitól is! Én nem a nagy magyar szocializmust akarom, és nem akarok semmiféle nacionalista szocializmust. Oly messzire kerültünk a meghirdetett internacionalizmustól, hogy az egyszerű ember már nem is gondol rá. Annyira elfajultak, elmérgesedtek a dolgok, annyira elvesztettük hitünket az ésszerű, emberséges és kulturált életmódban, amelynek alapján felépíthető a jövő, annyira elcsüggedtünk, hogy már csak az önfeláldozó küzdelem maradt, csak ez hozhat változást. Azt hiszem Szöcs Géza gondolatmenete is ez lehetett, és önfeláldozóan azt tette, amit tennie kellett. Amikor elbocsátották a laptól (akkor már több, mint egy esztendeje letiltották a Fellegvár című ifjúsági oldalt, amelyet ő alapított és szerkesztett) találkoztunk a Zsebszínházban. Arra kértem, ne csüggedjen, próbáljon dolgozni. Mondta, hogy regényét várja a kiadó. Könyvében Kolozsvár lakóinak közérzetéről kíván szólni. Valószínűleg regénynek nevezik majd írását, mert ugyebár minden szövegét valamilyen skatulyába kell besorítani, hogy elfogadható legyen. Még egy másik készülő kötetét is megemlítette. Talán verskötetről volt szó, nem emlékszem már pontosan...

Most lenne nagy szükség a Bethlen Gáborokra! Hogy kell lehajtanunk a fejünk, hogy ugyanakkor a gerincünk egyenesen maradjon és büszkeségünk se szenvedjen csorbát? Hogy jövőlátásunk se romoljék oly rohamosan? A rádióadó egy francia, egy svájci és egy német lapból idézte az erdélyi magyarság dolgait, és ez azt jelenti, hogy a világ közvéleménye, ha ideig-óráig, de foglalkozik velünk. Tehát nem tűnünk el a népek közül nyomtalanul. Végre mi is felsorakozunk azon kisebbségek mellé, akik tesznek is egyet-mást, hallatják szavuk, ellenállnak beolvasztásuknak. Mi, Európa legnépesebb kisebbsége, Románia négeri leszünk, ha nem a saját, hanem az általuk elképzelt és óhajtott módon részesülünk a kultúrából. Értelmiségünk szerepe ilyenformán növekedőben van. Kár, hogy vállalkásuk nem követi vagy csak nehezen követi a kibontakozás sürgető igényeit.

Fölvívott B. L. Berettyószéplakról. Mondta, hogy látták a tévébeszélgetésünket. Vitára kerekedett kedvük és meghívtak művelődési körükbe, amelyet eddig is támogattunk. Telefonáltam V. J.-nek, B. I. Gh.-nak és Cs. S.-nek. Mindhárman beleegyeztek a kiszállásba. Írásbeli meghívót is küldenek. Ilyenformán fedve leszünk.

Mondtam a tévében és másutt is, hogy nyílt vitára van szükségünk. Minden ilyen alkalom ébren tartja bennünk jogaink védelmét. Leírt, jóváhagyott és magasztalt jogaink vannak. Ezt harsogják a lapok, erről szól a tévé, a rádió, és nemcsak román nyelven. Miért nem tudunk érvényt szerezni törvényeinknek?!

1982. december 16.

Tegnap B.-t figyelmeztették a ráküldött ellenőrök, hogy könyvtárában csupán hatvanegy százalék a román nyelvű könyv! Külön szakembert hoztak magukkal, hogy ezt megállapíthassák. Az ellenőrzés a Könczeiék táncháza és a Zsebszínház miatt van, de nemcsak ellenük irányul. De ezt a kettőt sürgősen szeretnék felszámolni. Ehhez kell nekik néhány elferdíthető adat, valami fogódzó, amelyre felépíthetik rágalmaikat. Ha nincs ilyen, akkor azokat kell támadni és eltávolítani, akik támogatják ezt a két magyar csoportot. Azt hiszem, az azért helyezték a klubhoz A. E.-t, hogy most az ellenőrzéskor kimondhassák: ezt az állapotot meg kell szüntetni, két magyar nem vezethet egy munkásklubot. A. E. nemrég jött a pártiskolából, ezek szerint a cselszövés főleg B. ellen irányul. És vele együtt ellenem is, hiszen tudják, mellette én is támogatom a klubot. Ha ő nem dolgozna a klubban, talán kevésbé támogatnám a

két együtttest? Nem hiszem. Ugyanis a Zsebszínház olyan lehetőség, amit nem szalaszthatok el. Létezésével kívánom bizonyítani, hogy a magyar nyelvű munkásművelődést kell és lehet még támogatni. A Kolozsváron élő magyar dolgozóknak szükségük (és joguk) van, nemcsak erre az egy színjátszó csoportra, hanem sok más műkedvelőcsoportra, művelődésformára és az ezekben való együttlétre. És ez megvalósítható még ebben a nehéz időszakban, a fokozódó elnyomásban is.

Ha kiteszik állásából B.-t, akkor itthon ül majd. Amíg lesz munkám, kijövünk majd a fizetésemből. Persze, nem hagyom, hogy csak úgy csöndben, sunyin kitegyék. A múltkor is az országos szakszervezeti szervekig jutottam; azzal érveltem, hogy nem tehetnek ki egy szakképzett könyvtárost, az egyetlen szakképzettet a városban. Beadványaimból megértették, hogy azért mégsem csinálhatnak velünk azt, amit akarnak.

Suttogják, hogy Sz. G.-t kiengedték. Feleségével együtt látták őt a klinikán. Bottal jár, sántít, haját lenyírták, és nagyon rosszul néz ki. Ma van az Országos Pártkonferencia. Lám, mégsem merték eltenni láb alól. Hogy mennyi maradt a verések (kezelések) után Szöcs Gézából, azt majd meglátjuk.

Furcsa helyzetbe kerültünk! Úgy tűnik, hogy olykor egyáltalán nem tartanak tőlünk, nem számolnak velünk, máskor meg félnek minden velünk kapcsolatos botránytól.

Olvasom Ady nyolcvan évvel ezelőtt írt újságcikkeit. Akkor még volt nyílt véleménymondás. Lehetett ellenvéleményt nyilvánítani. Még akkor is, ha ez sértésnek minősült néha, mint például Adynak a Káptalan-sorról írt jegyzete, amelyért háromnapos fogságát kapott. Különben, ez a három nap egyfajta mérföldkő újságírói munkásságában. A fogságban írott cikkeinek hangvétele komolyságát, alaposságát bizonyítja. Ki tudta használni az ott eltöltött időt.

Szókimondás most is van, csak hogy nem itt nálunk, az országban. A hazai nagyobb disznóságokat szinte rögtön fűjják, szellőztetik a külföldi rádiók. Működik a híradás és riasztja az egész világot. Ez a szerencsénk. A diktatúrák főként a dolgok elhallgattatására építenek. A haladó világban ez egyre nehezebb. Emlékszem apám, a negyvenes években Londont hallgatta a paplan alatt. Most mindenki a SZER-t hallgatja, és jobban értesült, mint azt a hatalom szeretné. Egyébként miből is következethetnének a világ fejlődésére. Nálunk mintha minden visszafelé mozdulna. „...oroszlán szerepét játszó sakálók módjára pusztító, uralkodó szamarak”-kal vagyunk körülvéve. Újra kiálthatjuk a költővel: „A kutyafáját, hát mindig ilyen komisz lesz az élet? A fiaink újra kezdik utánunk az élet seftjét reménykedéssel és szabad alkuval, s mind csöddel fogják végezni, mint mi és apáink?...”

„Elfog bennünket a keserűség és a düh, mikor látjuk, mennyire nem akarják és nem tudják megmenteni az országot a teljes elzülléstől, s mint játsszák ki a milliókat néhány száz ember kedvéért.”

Most jut eszembe, hogy Sz. G. párttag, hiszen a lapnál másként nem dolgozhatott. Párt-szervezeti megtárgyalás és kizárása nélkül eddig nem igen mertek hozzájárulni bizonyos emberekhez. De most már ez sem tabu! Már nincs szükség a megrendezett kizárásokra? Vagy nem merik megkockáztatni még az ilyenfajta „nyílt tárgyalást” sem?

Hazatért M. T. Líbiából. Poggyásza felét elvették Líbiában, ahol a román fél kérésére egyetlen bőröndben elférő mennyiségre csökkentették a vendégmunkások által hozható holmikat. Csomagjuk másik felét száz százalékos vámmal sújtották. A román vendégmunkások a legkizsákmányoltabbak. A magyarországiak háromszor akkora fizetést kapnak, és megfelelő életfeltételeket biztosítanak számukra. A románok még postájukat sem kapják meg rendesen, mert gazdájuk, az építést vállaló külkereskedelmi vállalat ezt is „elfelejtette” kifizetni.

Munkálataiknál óriási a tervleamaradás. A román munkások szálláshelyükön mindenüvé messze látszóan felírták: Maffia-olteneascá! (Oltyán maffia). M. T. nem akar visszamenni, spekulál miként bújhatna ki a kötelesség alól. Rabszolgának érezte ott magát. Ezt nyilván nagyon nehéz elviselnie egy épeszű európai embernek. A munkájáért neki járó pénzből majd csak tavasszal kap valamennyit.

Az Országos Konferencián „első emberünk” már megint kihangsúlyozta, hogy minden nemzetiségi állampolgár a többiekkel egyforma jogokat élvez. Gyér tapssal vette ezt tudomásul a konferencia, mert a tapsoncok tudják, hogy ezt nem gondolta - senki sem gondolja itt már ezt - komolyan.

1982. december 18.

A kilátástalanság úthengerként rohan felénk és elfedi előlünk a jövőt. Az „úthengerlő” újabb lépcsőfokkal magasabbra, magához közelebb emelte a „herceget”. Bővítette a KB-t, és az újak között ott találjuk tanácsadóit is. Biztosan kitűnő tanácsokkal látják el a dinasztia kiépítését és hosszú életének biztosítását illetően. Évekkel ezelőtt, amikor az ifjúsági szervezet legfelsőbb vezetőségébe emelték szeretett fiát, nagy fölháborodást váltott ki a közvéleményben az, hogy mindjárt a titkári, illetőleg az ifjúsági miniszteri székbe akarja ültetni. Pszichológiai cselvetés volt az, hogy a hírt előre bedobták. Amikor aztán a kongresszus előtt felolvasták a javaslatokat és kiderült, hogy „csak” a titkárságba kerül a titán fia, és ott is csupán sportügyekkel és más apróságokkal foglalkozik majd, föllélegzett az ország, és „rosszabb is lehetett volna jelszóval napirendre tért a dolog fölött. Most ugyancsak szakavatott módon a KB-ba kerültek közül elsőnek olvasták fel a fiú nevét, hogy mire a névsor végére érnek, a hallgatóságban tompuljon a fölháborodás a kapott „mellpor” miatt. És természetesen, mint minden alkalommal, most is egyöntetűen megszavazták a jelenlevők a névsort. Ha lesz, akit ezért hibáztatni kell akkor majd a legfőbb javasolóra mutatnak, valószínűleg továbbra is egyöntetűen. De ilyet legfeljebb csak a történelem fog hangoztatni, s ki tudta mikor? Ha akkor nem a „herceg”, hanem valaki egészen más vezeti majd a nagy úthengert. Úgy gondolom, hogy a tanácsadók tévednek abban, amikor az utódot valósággal belopják a legfelsőbb vezetők közé, és nem adják meg neki a népszerűsítés immár kötelező lehetőségét, amely abban áll: az utód kíméletlenül leleplezi elődjét, be is mocskolja kissé, hogy saját magát könnyebben fölé emelje. Pontosan úgy, ahogyan ezt a mostani szeretett fiú apukája tette azzal, aki őt fiául fogadta. Nyilvánvalóan sokan várják már azt a percet, amikor ez bekövetkezik, és ennek vagy hasonló húzásnak a következtében a gyorsan talpalt látszatnépszerűség babérjaival fölékesítve valaki átveszi a hatalmat. Persze, ne felejtjük el, hogy előbb a hatalom, aztán a népszerűség. Ugyanis nem nehéz elképzelni, hogy előbb a belügy átveszi (már át is vette) a hatalmat, és a „herceg” kezébe teszi. Ez minden bizonyjal így történik majd, ha nem várják meg, hogy végleg lehunyja a szemét, akinek a parancsára áttestálják a hatalmat a dinasztia valamelyik tagjára. Szörnyen kilátástalan az, hogy életünkben már minden előre megrendezett, a szerepeket, tudjuk, hogy kiosztották, és folyik a nagy el(ö)adás. Nekünk csak a közbejöhethető apró bakiknál felröppenő reménység marad, és a bivalytürelemmel elviselhető igavonás a valamikor eljövendő tisztítótüzig vagy utolsó utunkig.

Felszólalt a Konferencián két magyar is. H. Gy. az irodalmi területeken felejtett karrierista, és L. L., a nyávogó költő. Ők hát azok a „kommunisták”, akik minket képviseltek a Konferencián. Hova süllyedtünk! Hova süllyesztettek!

És megszavazták ezek a „jó emberek” többek között a kötelező tevénytartást is. Vajon mivel tartják majd ezeket az állatokat, amelyek sehol sincsenek, ha már elvették a parasztoktól a kukoricát. De kimondatott végre az, amit magam is mondok vagy tíz esztendeje, és pedig, hogy nem kell félni attól, hogy a földművelők meggazdagodnak. Micsoda zseniális vezetőnk van, akitől akkor hallja vissza az ember a józan paraszti ésszel is elgondolható bölcsességet, amikor már késő, hiszen megvalósíthatatlan dologról van szó. Az ismételt késve gondolkodás olyan, mint a régen megdöglött lovon a friss patkó. Olyan, mint amikor az éhen veszőnek nagy jó szívvel jó étvágyat kívánnak, és a szocializmus építőit középkori dogmákkal lelkesítik. Tényleg, minden zseniális! Legfőbbképpen az, hogy miként lehet ilyen csökött ésszel, ilyen csiga-gondolkozással országot vezetni. Csakis egyféle módon! Ha például az orránál ragadjuk meg az embereket, és úgy vezetjük őket. Ez arra is nagyon jó, hogy ne érezzék a rothadás egyre fertelmesebb bűzét.

1982. december 19.

A szakszervezeti kultúrunka elemzésekor a jelentésben azt írták, hogy az ellenőrzések alkalmával a munkásklubokhoz nem méltó tevénytartókat (csoportokat) találtak, és az ügyet ezért a pártbizottság elé viszik, ahol megfelelő intézkedéseket hoznak a hibát kijavítandó. Arról van szó, hogy a Vasutas Klubban (az egyetlen anyagilag kifizetődő klub az országban, ahol magyar nyelvű csoportok is működnek) fel kell számolniuk a táncházat és a Zsebszínházat. Nyilvánvaló sovíniszta indulatú tettük leplezésére a szakszervezetiek felhasználják a klubhoz tartozó bridzsezők ellen művileg keltett ellenszenvet is. Éppen most fedezték fel, hogy ez egy polgári csökevény és megengedhetetlen egy munkásklubban. (Állítólag a nagyvezér egyik fia is hódol ennek a játéknak és az anyja le akarja szoktatni erről.) Csakhogy ez és a többi munkásklub már csak nevében munkásklub, egyetlen tevénytartási formája sem csak kimondottan munkásokat vonz, hanem a városiakok legkülönbözőbb kategóriáit. Nyilvánvaló, hogy azért támadják a bridzs-körét, hogy ne csak a két magyar csoport ellen járjanak el, és megtarthassák a nemzetiségekkel szembeni igazságosság látszatát. De a szög csak kibújik a zsákból. Ilyenkor az is mindenképpen megmutatkozik, hogy ezek a szakszervezeti semmittevők a szétzüllesztésen, az elidegenítésen és leromboláson kívül semmihez sem értenek. De még ezekhez sem igazán, mert például a nemzetiségek üldözésekor nem jut az sem az eszükbe, hogy mi alkotmányos jogainkkal élhetünk, és van még sajtónk is, ahol valamiféleképpen nyilvánosságra hozhatunk valamennyit felháborodásainkból, elhelyezhetünk levelet, tiltakozást, olykor csak néhány szót, amelynek eredményeképpen némi visszakozásra kényszerülnek azok, akik kissé elgaloppozták maguk a nemzetiségek felszámolásának lassúra, de megállás nélkül tervezett folyamatában. Ilyenkor valahol fönn megnyomnak egy vörös gombot, és dorgáló hangon leszólnak, hogy ejnye, ejnye, ezt nem kellett volna éppen most, és éppen így, meg éppen ennyire. A vadra éhes ebekre szólnak ilyenformán fedőleg, amikor csorgó nyállal idő előtt rohannak a kiszemelt áldozatra. Olyan tangó ez, amit velünk járatnak, amelyben nekünk fájdalmas minden lépés, nekik pedig unalmas a két előrelépés után egyet visszakozni. Türelmetlenségüket kötelességünk minden esetben a magunk hasznára fordítani.

A Vasutas (volt Vasas) Klub ötven éves. A két világháború között, a királyi Romániában a magyaroknak több lehetőséget nyújtott a művelődésre, mint jelenleg. A klub történetében számos példát találunk a magyar-román együttműködésre, a kölcsönös segítségnyújtásra. A klubban rendezték meg előbb hat, majd nyolc román képzőművész kiállítását. A kiállítás rendezői, segítői magyarok voltak. Az öntevékenység kifejlesztése ma sem román kezdeményezésre indul, most is mindenben megmutatkozik, hogy az elnyomás ellenére a magyarok azok, akik a közművelődés különféle, nem csak az ajánlott, hanem a maguk által kigondolt és

vezetett változatos formáiban tevékenykednek. Azt hiszem, évszázadok kellene ahhoz, hogy elhalványítsák bennünk a kultúra iránti tiszteletteljes vonzódást. Ez lehetne megmaradásunk alapja, erre kellene építenünk minden közművelődésünket megtartó formát, melyeket körömszakadtunkig védenünk kell. Csak az elbutult és elbutított népek irthatók ki, téríthetők át baromként más nemzetiség szolgálatára, a saját hagyományaik feladására. Amíg hagyományaink irodalmunk, művészetünk, tudományos életünk büszkeséget jelentenek a magunk és utódaink számára, addig jó magyarnak lenni. S amíg él bennünk s múltunk iránti tisztelet, az ellenállásunk is újra és újra kialakul az önfeladókkel és üldözőinkkel szemben. Bízom abban, hogy nemcsak érzéseinkre, hanem józan eszünkre hallgatva, megtartó gondolataink a mostani körülmények között is terjeszthetők, eljutnak az egyszerű emberek közé és hatnak, mert akármikor logikusan végiggondolhatók.

Ma van a nyomdászok napja és ebből az alkalomból Lăcrănján olvasott fel a tévében sugárzott szokásos képsorokhoz szöveget. Az, ami az egészben nem szokásos és nem szép, hogy nyilvánvalóan provokatív céllal olyan embert szerepeltetnek a tévében, akin egész Európa röhög, hiszen nemcsak magát, hanem a meghirdetett nemzetiségi pártpolitikát is lejáratva. Ezért úgy illenék, hogy ne engedjék nyilvánosan szerepelni. De mert valószínűleg nemcsak a saját fejétől dobta el a sulykot, hanem felsőbb parancsra is tette, most igyekeznek legalább itthon rehabilitálni, és további, a saját szempontjukból hasznos munkára ösztönözni. Másként mi végből mutatták közelképben azt, hogy miként dedikálja vitatott könyvét?! Nem őt mutattak. Arra nagyon is ügyeltek hogy ne lássuk az arcát, hanem csakis a könyvét. Miféle apropóra vették elő most ezt az uszításra és csakis uszításra jó könyvet?! Kár, hogy nem láthattuk a szerző arcát. Magam is szerettem volna látni, hogy ha valamikor találkozunk, illően megköszönjem neki gátlástalanságát...

1982, december 28.

Miközben a fenti sorokat írtam, Lippán, ordító gondatlanság következtében, meghalt egyetlen jó fiam, Zsolt, aki harmadik hónapos katona volt. Csengett a telefon, egy ezredes közölte velem a hírt. Bălăjtotól kaptam benzint, és mert ezen a vasárnapon nem járhattak a páratlan kocsik, csak éjfélkor indulhattam Arad felé. Végig esett a havas eső. A szemem a vezetéstől és a sírástól bevörösödött. Baba és B. I. Gh. jött velem. Babának nem mondtam meg. Én magam sem hittem a szörnyű hírt. Hajnali ötre értünk a lippai kórházba. A fiam mintha csak aludt volna. De a szája környékén, az orra alatt látszottak a véryomok. Lehántottam a bal lábáról a kötést. Ujjnyi átmérőjű, nagyon mély sebet találtam. Már nem volt gennyes.

Akkor már tudtam, hogy ez okozta a halálát.

A napokba, másoknak küldött leveleiből rekonstruálhattam a történeteket. November 24-én több helyen feltörte a bakancs a lábát. A sebek egy része begyógyult. A sarkán lévő vízholdyag alatt gennyes góc alakult ki. Nem kapott semmiféle antibiotikumot. A gennyes fertőzés fokozatosan eluralkodott a szervezetén, megtámadta a máját, tüdejét, agyát. Az orvos biztatta. Ő hitt az orvosban. De ez elementáris hibát hibára halmozott. Loghinnak hívják és ezredes. A lippai kórházban úgy beszéltek róla, mint akit nem tartanak orvosnak...

Zsolt megírta Évának, hogy gennyes a lába, de megtiltotta neki, hogy nekünk is szóljon erről. Még az utolsó napon is lebeszélte P. Istvánt, hogy telefonáljon nekünk. Az orvos kötelessége lett volna, hogy idejében értesítsen minket. Legalább akkor kellett volna értesítsen, amikor a tüdejében is rendellenességet fedezett föl. De röntgenre sem küldte. Nem tudom, hogy tudatlanságból vagy más okból ölte meg...Nem értem, nem értem, mi történhetett?!

F. K. felesége kezdő orvos, és mégis a leírt tünetekből rögtön felismerte, hogy vérmérgezésről van szó. Egy harminc éve gyakorló katoniorvos ne ismerte volna fel?

Szörnyű csapás ért bennünket. Emberré növekedett és érett fiam volt a mi jövőnk. Sikerült, de mennyire sikerült legjobb magamat is beleneveltem. (ide kellene másolnom leveleit.)

...És most kinn nyugszik a Házsongárdban.

Protekcióval, persze, mert csak barátaink segítségével sikerült sírhelyet vásárolnom Brassai Sámuel, Nagy István és Bölöni Farkas Sándor sírjainak közelében, de lenn a völgyben, egy eléggé nedves részen. Egy meg nem váltott sírt adtak, ahova 1911-ben temették Fehér (?) kőfaragót. Sírkövét ledöntötték, de egyelőre visszaállítottam. Talán felújítjuk? Zsolt fejéhez az eddig szobadísznek tartott kopjafát állítottuk, amelyet Kiss János a magyarókerekei temetőben évekkal ezelőtt tett látogatásunk után rajzolt és a helyi faragómester elkészített. Ez egy nőnek való kopjafa volt, ezért most kérésemre Feleki Karcsi zászlótartóval egészítette ki. Sokan, nagyon sokan voltak a temetőben. Eljöttek barátaink, a Brassai Sámuel Líceum tanulói, Zsolt osztálytársai, barátai, aggódó szőlők.

Lászlóffy Csaba ott mondta, hogy verset írt a temetés alkalmából.

REKVIEM T. ZS.-ÉRT

„A morbid öl.

*baromidol
Idom rabol.”*

(Szécsei Margit: Birodalom)

*Lövés nélkül is
megtöltött temetőárok
világot vakon védő okosok
félkegyelmű gondviselők
gránátduhú káplárok
szadista századosok

nem lesz több szünidőd

pedig mint kizöldült vetés
még te szorulnál védelemre
nagy manőver ez - a jövőt
idézik fenyegetve
zabszemlelkű zupás
őrmesterek s békében
te vagy a hadisarc

kincstári bakancsok
mint középkori tankok
csizmába dagadt lábad vére
nem véletlen kudarc*

*ne hidd hogy az leszel
ami lehetnél
szaros újonc vagy rühes
reményű entelektüell
a képedre van írva
egy kis masírozás
s a sarkadból genny robban
apád anyád mire megérti
belerokkan*

*(a fiú feje oldalra billen
pedig csak hordágy nem kereszt
a lator hol van?
ne is keresd
ne képzeld magad az ókorban
elárult ifjúságod
ma úgy sem ezüstérték)*

*nagy hó van
vagy nagyobb a sötétség?*

1982. XII. 21.

Meghalni lenne jó! De Zsoltot már nem tudjuk föltámasztani.

Magunkat sem.

Barátaink velünk vannak. Különösen Varró János érez velünk együtt. Együtt sírtunk. Vallo-
másos perceiben most elmondta, hogy őt 1958-ban tizenhat évre ítélték. Akkor elsőként D.
Gy.-t, tartóztatták le, és aláírtak vele egy nyilatkozatot, miszerint, ő, L. E. és Varró János
elhatározták, ha ellenforradalomra kerül sor, a hegyekbe vonulnak, és csapatot szerveznek.
Erről persze, egyetlen szó sem volt közöttük. A másik vád az volt, hogy a temetőben azért
biztatta Varró János az ősök sírhelyének gondozására diákjait, hogy nemzeti érzésükre
apellálva ellenforradalmi tevékenységre serkentse őket. Varró hiába védekezett azzal, hogy a
rektor írásbeli engedélyével végeztek kegyeletteljes munkát a házsongárdi temetőben
irodalmunk jeles embereinek sírjánál, az ítélelhozók ezt nem vették figyelembe. Varró abban az
időben az öngyilkos Szabédi László tanársegédje volt, és irodalomkritikusként összetűzésbe
került Csehi Gyulával, akiről Czíki Lőrinc mesélte Bukarestben, hogy Nedelcunak, a Kolozs
tartományi rendőrfőnöknek maga ajánlotta fel besúgói szolgálatát. Nedelcu még azt is
elmondta neki, hogy Csehi ezért 800 lej havi bért kapott. Állítólag Sóni Pál is utal erre
önéletrajzi írásában. Nos, Csehi Gyula egyszer a következőket mondta Varrónak: „Csak bátran
fiatalember, bátran és arcátlanul!” Ebből arra lehet következtetni, hogy ő juttatta börtönbe.
Különben akkor a Bolyai Egyetem egyesítését (beolvasztását) a Babes Egyetemmel nagyban
megkönnyítette az, hogy eltávolították onnan a fiatal értelmiségieket. Mert valószínűleg ők
nem hagyták volna szó nélkül az egyesítést, véleményt mondtak volna. Így aztán csak Nagy
István volt az, aki szót emelt. És ezután lett ő is kegyvesztett, rendre kihagyták minden
hivatalos helyről és szereplésből.

A per alkalmával D. Gy. szóban is megismételte írásos vallomását. Ugyanis neki olyan Varró
aláírásával ellátott vallomást mutattak, amelyben az állott, hogy ők hárman egyességet kötöttek
a katonai ellenállásra. Három fiatal tartalékos tisztről lévén szó, az egészet így katonai össze-

esküvésnek tüntették fel. Varró tizenhat évet kapott. És doktorátusát azóta sem védhette meg. Amikor kiszabadult, azt mondták ártatlan volt. De hiába jelentkezett az akadémia megüresedett irodalomkutatói helyére, nem engedték versenyvizsgára. Amikor reklamált, a titkár kirúgta irodájából, beadványát az ügyészség nem fogadta el. Ez egy állítólagos jogállamban történt. Mit szenvedett ez az ember?!

És mi szenvedés vár mireánk is ezek után...

Én ezt a naplót, csak magamnak megvallva, a fiamnak írtam. És neki gyűjtöttem könyvtárban a könyveket, ráhagytam volna minden küzdelmemet is. Képzettebben, jó érzéssel, nagyobb román és magyar nyelvtudással, korszerűbben folytatta volna a munkát.

Nekem már nincs jövőm.

Illetve már csak annak fele van meg. Zsuzsa lányom, ha így halad, talán örököl valamit az íráshoz való kevés tehetségemből. Talán sikerül majd neki, hogy fokozatosan okosodva túlhaladjon, többet végezzen annál, amit most kétségbeesésemben kishitűen elképzelhetek. Családnevünket is már csak ő tarthatja meg. Talán még unokáink is lehetnek, hogy Zsolthoz hasonlóká neveljük őket. Ha nem üldöz továbbra is a balsors és a hatalom, amely már mindenütt jelen van emberi kapcsolatainkat mérgezõn, régi erkölcsöt feldúlva, becsületes magatartást kiölve, az emberekbe vetett hitet gyengítve, minden jó helyébe korrupciót, rokonosdít, klikkszellemet, az elemi kötelességek semmibe vételét állandósítva, talán sikerül tovább vonszolnunk magunk ebben a céltalanná tett életben.

Rohadt világban élünk, a mérgezés tömeges, úgy tűnik, menthetetlenek vagyunk.

Levelet írtam a tábornoknak, aki kivizsgálta a Zsolt esetét. Tíz évvel ezelõtt interjút készítettem vele a katonaéletérõl. Szeretném, ha megértené, hogy olyan felületes emberekkel, mint az a katonaorvos és az az egészségügyi személyzet, amely a lippai kaszárnyában van, életet menteni nem lehet, csak rombolni. Beadványt készítek minden fórumhoz, hogy ilyen többé ne fordulhasson elõ. Ez emberi kötelességem. Az orvos diplomáját sem volna szabad meghagyniuk, hiszen a laikusoknál kevesebb ismerettel rendelkezik.

Hát miként lehetséges ekkora tudatlanság, ekkora melléfogás?

Vagy talán ártatlan gyermekemet ölték meg helyettem?...

Amikor elkezdtem ezt a naplót, Michelangelót idézve *a Faragott fájdalom* címet írtam az elsõ oldalra. Jaj, nem tudtam, hogy mekkora fájdalom ér még ebben az esztendőben. Naplóm befejezése elõtt...

Kire hagyom már ezek után igazságtalanságaink és fogadkozásaink krónikáját?!

Talán vállalod Te valamikori, századunkba is visszapillantó, jövõt hozzám hasonlóan féltõ olvasó?!

UTOLSÓ DADOGÁSAIM

a napló folytatása

1984-1988

Mottó

„Ennyi év diktatúrája kifecamította rég a lelkünket: sok időbe kerül, amíg újra normális életet fogunk élni.”

„A diktatúra az értelmiség és kultúra elpusztításával egy üres és holt teret hagy maga után, ahol nem hajt ki egyhamar a gondolat fája.”

„Elég, ha jól összerázzuk, megkeverjük, áttelepítjük, szétszórjuk az embereket, és mindenhol nyugalom lesz.”

„Elkerülhetetlen a szó, nélkülözhetetlen a mindent megvilágító gondolat. Ezért a zsarnokok a mozsárágyúknál és gyiloknál is jobban rettegnek a szavaktól, amelyek fölött elvesztették az ellenőrzést, az elejtett, illegálisan, lázadóan keringő szavaktól, melyek nem öltöztettek díszruhába, és nem láttak el hivatalos pecséttel. De az is megesik, hogy az ilyen, egyenruhába bújtatott, hivatalos pecséttel ellátott szavak robbantják ki a forradalmat.”

„A forradalmat a hatalom provokálja ki. Aligha tudatosan. Életvitele és uralkodási módszere azonban végül mégis provokációvá változik. Ez akkor következik be, ha a kiváltságosokon elhatalmasodik a büntetlenség érzése.”

„A forradalomról írt könyvek első fejezete mindig a letűnt hatalom rothadását vagy a nép nyomorát és szenvedését ecseteli. Pedig ezeket a könyveket a lélektanról szóló fejezettel kellene kezdeni. Vagyis azzal, hogyan küzdi le félelmét a megkínzott és megfélemlített ember, hogyan lesz úrrá a félelmén: Ábrázolni kellene ezt az egyedülálló folyamatot, mely néha egyetlen szempillantás alatt megy végbe, mint valami megrázkódtatás, katarzis. Az ember legyűri félelmét, szabadnak érzi magát. E nélkül nem létezne forradalom.”

„A zsarnok által sanyargatott nép, a tárgy szerepére lefokozott nép menedéket keres, egy helyet, ahol körülsáncolja, elkerítheti magát, ahol önmagára lelhet. Szüksége van rá, hogy megőrizhesse nemzeti jellegét, identitását, sőt egyszerűen a mindennapi létét. De mivel egy nép nem emigrálhat, megkezdi vándorlását: nem a térben, hanem az időben: visszatér a múltba, mely a körülvevő valóság keserűségéhez és fenyegetéséhez képest elveszett paradicsomnak tetszik.”

„Jóllehet a diktatúra megveti a népet, mégis mindent megtesz, hogy az elismerje őt. Noha törvénysértő, nagy gondot fordít a törvényesség látszatára, pontosan azért, mivel semmibe veszi a törvényt... Mindent elkövet tehát, hogy bebizonyítsa önmagának és másoknak is, hogy a nép támogatja és elismeri. Még ha ez a támogatás csak látszólagos - elégedettséget érez. Mit számít az, hogy ez csak látszat. Hiszen a diktatúra tele van látszatokkal.”

*Ryszard Kapuscinski: A sahinsah
(Warsawa, 1982). Európa, 1985.*

1984. január 1.

A szilveszter-estét otthon töltöttük. Zsuzsa Éváéknál volt, elvittem barátnőjével együtt, mert batyus szilvesztert rendeztek. Ott voltak fiam barátai, talán a tavalyi, kihagyott együttlét emlékére, amit Zsolt leveleivel olyan aprólékosan szervezett, minden részletre, igényre ügyelve, és irányítva Évát egy mértéktartó, kellemes újévkezdés megrendezésében. Mi otthon ültünk, be sem kapcsoltuk a tévét. A rádiót hallgattuk, a rövid kabarét. A Szózat után lefeküdtünk. Senki sem hívott, mi sem telefonáltunk senkinek.

Ma láttuk, hogy nem tévedtünk a tévéműsor nem nekünk való. A mi tragédiánk az, hogy európaiak akarunk maradni a rohamosan balkániasodó Erdélyben.

Érdemes újra felidézni ennek a folyamatnak a kisember által is érzékelhető momentumait. Először a tisztviselőréteg változott, feltűntek az oltyánok, minden fontosabb székbe ők kerültek. Egyelőre nem a pártban, hanem az államapparátusban, katonaságnál, kereskedelemben, más hivatalokban. Ennek következménye a korrupció általánosodása. Aztán a városok képe megváltozott, lassanként elborított mindent a kosz. A ragyogóan tiszta erdélyi városok két évtizede szemetesek, nem költenek a karbantartásukra. Ezzel együtt változtak a vendéglők, fokozatosan kicserélték a személyzetet; másfél évtizede még ankétban mértük föl, és például a vásárhelyi vendéglátáshoz hasonlítottuk a kolozsvárit. Azóta rohamosan szegényedett minden vendéglő étlapja. Eltűntek a magyaros ételek, a levesek, a cukrászsütemények. A régi szakácsok nyugdíjba mentek de már azelőtt az étlapokat „hazafias” felelősök állították össze. Bejött a „gratar” és a „mititei”, a „ciorba”, még a „ciorba de burta is. Eltűntek, kivesztek a civilizált pincérek, a személyzetről ma már messziről megállapítható, hogy nagy részük nemrég került be faluról, és otthon sohasem ült terített asztal mellett. Ezután következett a közszállítás minősíthetlenné „fejlesztése”. Elhanyagolják az utak és utcák karbantartását. A lényeg az, hogy hol jár a főnök, és az, hogy a látogatások előtt gyors aszfalt kerüljön valamely gyár és repülőtér felé vezető útra. Ezzel egyidejűleg került sor a kultúra fokozott leépítésére. Mutatja ezt a plakátok hiánya, az utca arculatának elszürkülése. De silánnyá váltak a színházak és az operák műsorai, a mozihálózat nem fejlődött a tévé miatt. Talán ezután valamivel növekszik majd a mozilátogatók száma, mivel a tévé ritkán tűz műsorára filmet, és amikor ezt teszi, akkor is régi, rossz filmeket ad. Hasonló átalakuláson ment át a kereskedelem. Két évtizeddel ezelőtt még magyarul is lehetett kérni valamit az üzletekben. Aztán megtiltották, hogy magyarul beszéljenek a kiszolgálók. És csak románokat vettek fel ilyen munkára. Fialal falusi lányok lepték el a különféle üzleteket. Nem tudnak, mert nem akarnak kiszolgálni, viselkedni sem tanította őket senki. Az árukiosztás még inkább lerontotta a kereskedelemben joggal elvárható civilizációs szintet.

És végül az egyszerű embernek is észre kellett vennie, hogy minimálisra csökkent a sportrendezvények száma. Még a felszabadulás utáni években is tornatermekben, szabadtéren, sporttelepeken vasárnaponként, ha nem más, háziversenyeket rendeztek, a kisebb lakosú Kolozsvár ekkor több érdeklődőt adott, mint most. Leromlottak a híres sportegyesületek, az olyan szakosztályok (vívás, torna, atlétika, kosárlabda, ökölvívás, kerékpár stb.), amelyek sok sikert hoztak, nagy szurkolótábort vonzottak a városban és Erdély-szerte mindenütt.

Eltűntek a régi bálók, a tánchelyiségek. Igaz, új helyek (disco) alakultak az iskolákban, főiskolákon. De a hirtelen megnövekedett számú munkásfiataloknak nem maradt más csak az utca, a kocsmák. Ez utóbbiak sem sokáig, mert állami kezelésbe jutva gyorsan leromlottak.

A magyarság kulturális tevékenységének visszaszorításával (nem maradt csak 1-2 magyar nyelvű színjátszó csoport) a két-három évtizede még sokféle közművelődési lehetőség (tudománynépszerűsítés, zene, könyvtár, klubtevékenység, sakk, bélyeggyűjtés, vitakörök, nőszo-

vetségi körök) léteztek. Most majdnem semmi. Még román nyelven sincs, mert nem igénylik, úgy ahogyan nem igénylik a színházat sem. A Román Opera előadásain alig néhány néző jelenik meg, évek óta a Magyar Opera gyakori operett előadásával hozza az egyesített adminisztrációs művészeti intézmények számára a pénzt. Úgy tűnik, hogy a szocializmus építését - szabályszerűen az operett dalok muzsikájára, grófocskák és delnők szánalmas történeteinek akkordjai közepette, nyitányaival és érzelmes díváinak hangja mellett kell végezni. Mit bizonyít ez? Azt, hogy a hatalomra jutott műveletlen vezető réteg és az utánuk igazodó új tisztviselő réteg csak a kispolgári szintig volt képes eljutni, ehhez pedig igazán nem kellett több műveltség. Az operettet is csak azért kedveli, mert vendéglőkben, tévében erre nevelték, érteni azt nem kell, csillogással, külsőségekkel jár, amit a hatalom a maga számára mindig is elvárt.

Itt élünk hát egy félművelt (a legjobb esetben félművelt) vezetőséggel a nyakunkon. Igényeik: a drága ruhák, a tele has. És a buta nőcskék használata, amiért nem áttalják maguk közé fogadni, aktivistává kinevezni az erre hajlandókat. Ez a réteg csak a magukhoz hasonlókból választ munkatársakat és utódokat. A nemzetiségekből, hogy bizonyos százalékot kimutassanak a vezetőrétegben, még náluk is műveletlenebbet válogatnak, hogy felsőbbrendűségüket gyakorolhassák. Ezek sem románul, sem magyarul gondolkodni nem tudnak. Szólni nem mernek. Nyilatkoznak, ha kell, előre gyártott szövegeket felolvasva, gyűlésen tévében, rádióban. Az a néhány értelmiségi, amely a felső vezetőségbe került, garantáltan gyáva, csak gyógyíthatatlan betegségük esetén szánják el magukat petíciók aláírására, a régi sérelmi politika halk szavú folytatására.

Mi a teendő? Miközben az orvostudomány aprólékosan leír valamely betegséget, figyeli előrehaladását, a páciensek rendre elpusztulnak. Áldozatuk nem volt hiábavaló. De ésszerűbb lett volna a beavatkozás, a megelőzés, a mentés. Úgy néz ki, hogy ebben a szakaszban minékünk a magunk megmentésére kell ügyelnünk. Megfigyeléseinknek is ez kell legyen az indítóoka. Megmaradásunk hasonló a halálraítelt józan erőfeszítéséhez, hogy életének minden pillanatát tudatosan élje, hideg fejjel rögzítse és gondolja végig mindazt, ami vele történik nemcsak azért, hogy tanulságait az utánuk jövőkre hagyja, hanem mert remélnie kell! Életünk pillanatainak elemzésekor talán még találhatunk megoldást a csúfos vég elkerülésére. Minden hatalom önmagát pusztítja, amikor az ember ellen cselekszik. A fölöttünk uralkodó hatalom embertelenségét naponta észleljük. Ezt jegyezni kell. Nemcsak az emberi butaság történetére, de az emberi aljasság történetére is szükségünk van a valamikor általános elaljasodás elkerülhetősége érdekében.

Ezért kezdtem - a gyászév után - újra naplózásba. És ezért a napi események annyira fölhabóritóak, hogy nem elég azokat memóriánkra bízni; eljön az idő, amikor föl kell majd olvasni, előszámlálni kell ezeket.

1984. január 2.

December közepén összehívták a KISZ KB-t és kabaréba illő módon felmentették az ifjúsági minisztert, akinek a helyébe ültették a legfőbb vezető fiát. Jó időpontot választottak, az év végi hajrában az emberek figyelme elsiklott az esemény fölött. Üdvrivalgásra úgy sem kapatták volna magukat, hiszen köztudomású, hogy a bározó rulettjátékos gázolós botrányba keveredett, Piersic-Széles Anna konfliktust előidéző, irodájában nőkkel bezárkózó fiatalúr nem nagy szimpátiának örvend. Az külön vicc, hogy a doktori címet is megszerezte. Csak tudánk, mikor oldott meg ehhez legalább egyetlen fizikapéldát. De hát az alma nem esik messze az anyaalmafától. Most legalább hivatalosan ülhet, állhat a zseni-házaspár szülők közelében. Miután a parlamentbe is bekerült, a párt KB titkárságába is besétál. Nyilvánvaló az igyekezet,

hogy az idei XIII. kongresszuson a lehető legmagasabb polcra ültessék. Utódlás céljából. Szegény ország! Miféle nép az, amely előtt még a látszattal sem törődnek (illetőleg ilyen primitív módon törődnek). Mert ez az ifjú titán lehetett volna hangadó, valódi ifjúsági vezető, lelkes, apján könnyűszerrel túltevő szónok, szimpatikus, újat akaró fiatal, hiszen külföldön taníttatták, minden lehetősége megvolt a valóságos vezető műveltségének elsajátítására. De csak addig jutott, hogy ünnepi gyűlés elnökségében beszédet mondó apját utánozta az idomított közönség megrökönyödésére. „C. junior - viitor conducător” ordíttatja Páunescu nacionalista delíriumba hajszolt fiatalokkal mostanában ritkábban engedélyezett összejövetelein. Sajnos, ezt is meglátjuk.

Újabb hír: Brassai Sámuel neve lekerül az iskola „cégtáblájáról”! Miután a volt piaci gimnáziumot és a volt tanítóképzőt hiába próbálták „szétbombázni” (csak annyit értek el, hogy romár nyelvű esti líceumot varrtak a nyakukba), most a Brassaira vetették magukat. A javaslatot mindenféle meglepéssel beszélnek a hazafiasságtól begerjedt román értelmiségiek és szörnyülködő suttogással a magyarok. „Már Brassai neve sem jó, azé aki többnyelvű lapjában a románságot támogatta.” Fáj nekik az itt meghonosodott iskolaszellem, a hagyományos ballagás: az, hogy nemrég megtalálták a befalazott iskolazászlót a *Musis et virtutibus* felirattal, és hogy ezt körülhordozzák érettségi előtt a búcsúzóik. Az is fáj, hogy a vendiákok visszatérnek és segítenek a nevelésben, együtt fociznak a tanulókkal, barátkoznak. Fáj nekik az is, hogy az iskola olyan közösséget teremtett, amelybe a szülők is beletartoznak, azok, akik anyanyelvükön hallgathatják a gyerekeikhez intézett felemelő tanári szavakat. Nem erős iskola a Brassai, az oktatás színvonala alig közepes, de azt nyújtja a fiataloknak, amire szükségük van: közösséget. És most át akarják tenni a líceumi részt a 3-as iskolába! És a Brassait elemivé lefokozni, hogy ezzel nevét veszítse, hagyományos ballagásainak pedig vége legyen... Tiltakozunk. Félve várjuk a vakáció végét.

Az egyháznak tulajdonképpen félnie kellene az egyszemélyes hatalomtól, mert az nem tűr maga fölött urat. De végeredményben a kettő megfér egymással, hiszen célok és a célnak megfelelő doktrínájuk egy: istenné kiáltani ki valakit, akinek teljes engedelmességgel tartozunk. Ezért is fér meg egymás mellett olyan békésen a kommunizmust ígérő egyszemélyes diktatúra és az egyelőre lelki alázatot igénylő egyház. A kettő közül még mindig az egyház a haladóbb, hiszen a belenyugvást, szelidséget, lehajtott fejűséget a túlvilági élet reményében, a mindenk fölé emelt, a láthatatlan Isten szolgálatában igényli. Ennél primitívebb az egyéni hatalom, amikor elvárja, kikényszeríti a polcra emelt műveletlen ember dicsőítését, nem törődve azzal, hogy ezt a készakarva tudatlanságra és anyagi stagnálásra ítélt tömegek csak képmutatóan, a gyávaság súlyosbodó nyomása alatt teszik.

Az emberiség megjárta már ezt a poklot is. A görögök bölcs demokratizmusa, többistenűsége, amely lehetett egy-egy tudomány szimbóluma is, miként, melyet törvényszerűségnek engedve fordulhatott át a mindent birtoklás vágyától lüktető hatalomvágyássá, amit fáraók, császárok, hadvezérek megszállottan még inkább túlfeszítettek. A hatalom végtelenbe helyezésével olyan átmeneti filozófiát kaptunk, amelynek hatásában ki kellett volna józanodnia az embernek. Az „Egy az Isten!” jelszavával minden hívő ember lelki tisztántartásához nyílt út, de végül ez sem vált be, tartósan nem alakulhatott történelmet irányító, emberiséget megnyugtató eszmévé. Mert az egyház szervezettségében a régi hatalmi rendszert sietve kiépítette; „Isten rokonsága”, baráti köre lett a kormányzókból. És a középkorban az egyház már nem tűrt ellenkezést, vallásellenes véleményt a legkevésbé. Az inkvizíció megtartotta az emberiséget arra, hogy a végtelenbe kihelyezett úr nevében is embertelenül uralkodhat minden hatalomra építkező emberellenes szervezet. Mint minden túlkapás, az inkvizíció is megszülte a maga ellentáborát... A reformáció aztán lenyesegette a vallási vezetés tiranikus hajtásait, demokratikus keretet teremtett, és itt nálunk, a többnemzetiségű, többvallású Erdélyben rövid évszázadig lehetőséget

az emberi többféleségre, az egymás közötti ellenségeskedés túlzásai nélkül. Maradt a mindekfölötti, a lelkünk fölött uralkodó Isten, amely a világ tudományos kiismerhetetlenségének szimbólumaként jogos és ésszerű, akár egy matematikai egyenletben az ismeretlen, a kiszámíthatatlan x.

A kommunizmus eszméje a világi élet reformációja volt, az egyenlőség, a testvériség, a szabadság újra-meghirdetése, amelyhez ugyebár minden embernek megközelítőleg egyenlő anyagi feltételek is kellenének. A hatalomra jutott szocializmus elszigeteltséggel, nyomorral, tudatlansággal és a primitív ember azon tudatával, hogy maga fölé mindig irányítót, szolgáltni való urat óhajt, amely bizonytalanságérzését, az életirány miatti pánikszerű félelmét enyhíti - nem tudott megbirkózni. Az uralkodási vágy, a meghirdetett jelszóból is kiérezhető hataloméhség (A tudás hatalom!) újabb csoportosulásokat szült, vezetőket, akik aztán királyként, császárként, istenként viselkedtek (A hatalom tudás!), és a népet még inkább kihasználták. A második világháború után újabb lehetőség csillant, a meghirdetett internacionalizmus a vallással nem ellenkezve erős eszmének bizonyult. Sajnos, tiszavirág életű volt a visszahúzó erők: anarchikus hatalomra törekvő csoportok, a zavarosban halászó műveletlen diktátorok céltudatosan törtek hatalomra. A központ, a kicsi országok fölött uralkodni vágyó nagyhatalom saját embereivel manipulált; ellentáboroként erősödött a nacionalista klikk és szellem amely kisajátította a szocializmus eszméit, és ennek jelszavaival olyan diktatúrát hozott létre amely felülmúl mindent, amit a történelem eddig alkotott. Az anyagi, termelési, gazdasági kérdések megoldhatatlansága, az erőszakolt függetlenségéből és a civilizáció elmaradottságából ered. Csökönyös tiranizmus előrelátható válasza erre nem más, mint a már meghaladott társadalmi rendszer kipróbált fegyvere: a sovinizmus. Már csak a vérfürdők hiányoznak. Nálunk és másutt is. Mi lesz ezután? A kis nemzetiségek beolvasztása után milyen fegyverhez nyúlnak? Ha nem jön a háború, mivel fékezik az ígéretekkel hülyített népet? Megfékezéséhez már most alig elég a belvédelem, a kiépített sűrű besúgórendszer és minden, amit már a múlt században produkáltak a modern államok. Érezhetően nagyobb teret kap az egyház. A túlvilági távlatokba helyezett igazság és béke elfogadhatóbbak, mint a tévé képernyőjéről szemünkbe fröcskölő, a valóságnak ellentmondó, sokat hangoztatott, alaptalan és hihetetlen, üres jelszavak sokasága.

Az egyház a nemzeti kisebbségek esetében az anyanyelv gyógyírjával is nyugtató a félelmeket, az étellel, a jövővel szembeni pánikot kivédő hatásával újra a legjótékonyabb intézmény. Az újrakezdés lehetőségét tartogatja talán, de eltompító, a külvilági-evilági eseményekkel szembeni magatartásával jámbor népet ugyanakkor még inkább kiszolgáltatja az elnyomóknak.

A végtelen világról egyszer majd annyi mindent tudunk, hogy lemondunk a magunk fölé helyezett, az önként vállalt istenekről. És akkor a gyarló, a hataloméhes ember is elveszti példaképét, az uralkodót, a mindenekfölötti parancsolás igényét. A görög demokratizmus sokistenűsége után, az „egy istent” imádók kommunizmusa lehetetlenség és tarthatatlan állapot. Az emberiség történelmének spirálútja bizonyára ennél bonyolultabb. Törvényszerűségekkel tele szakaszait ismerjük és talán számítógépek segítségével felrajzolható lesz az a jövőbe vivő pálya is, amelyen az utánunk következők előre vagy hátra lépnek majd.

1984. január 15.

Felhívott Goczella telefonon, hogy menjek be hozzá egy kis beszélgetésre. Dolgom volt a városban, bementem az Igazság újdonsült főszerkesztőjéhez. Jó tíz éve ismerem, a KISZ KB aktivistájaként sokáig az Ifjúmunkásért felelt; nem sok vizet zavart, békés idők voltak, benézett Cseke Gáborhoz és ment tovább sörözni. Egy kiértékelő gyűlésen mondta épületes marhaságai közül a legnagyobbat: „Kedves elvtársak, igazán meglepett, hogy itt az elvtársak komoly hátgerinces problémákat emeltek fel...” Nem tudott magyarul, románból fordította az akkor

szokásos nagyotmondást, sablont: („probleme spinoase”). Kitért a röhej. Annyira nem értette a dolgot, hogy meg sem sértődött. Most sem hagyta abba a „problémák felemlegetését”, pedig szóltunk neki, hogy ilyet nem szokás magyarul mondani. Szakszervezeti aktivistának tették, ki tudja miért, haza akart jönni, talán Torda vagy Mócs vidéki. Jött a megyei bizottsághoz, felelt - többek között - a Korunkért, színházakért stb. Mindenütt szörnyülködtek műveletlenségén. Aztán kinevezték főszerkesztőnek. Azt mondják, Orbán Feri, Aniszi Kálmán kellett volna betöltse a K. Gyu. helyét, aki - állítólag - fia baklövéséért lemondott a főnökségről. A fiú másolni szándékozott egy könyvből vizsgáján. Kicsapták egy évre. De már előtte letiltották, nevét nem volt szabad leírni az Utunkban például. Ezért még nem megy egy főnök. Fiának nagyobb büne lehetett, talán a Szócs Géza-féle ügy részese volt, ami könnyen meglehet, hiszen hozzájuk tartozott.

Goczella felajánlotta, hogy áthoz az Igazsághoz. Kérdezte, mit szólok hozzá? Később bejött Kiss János. Előtte is elmondtam, hogy elvben elfogadom, hiszen az Ifjúnunkástól a fiatalítás miatt valószínűleg el kell jönnöm. (Azt mondja Goczella, hogy a Balla Mária helyére kellek), aki a pártbizottsághoz kerül majd a Goczella volt posztjára. Röhej! Ambrusnétől tudom, akivel évfolyamtárs volt az akadémián, hogy ez a tordai nő gátlástalan testbedobással jutott idáig, már a főiskolán rektor elé került az idegen diákokkal való együttlétért (karambolozás stb.). Műveletlenségével túl tesz Goczellán is. (És most majd ő irányítja a kolozsvári lapokat!) Mondom, hogy elvileg elfogadom a felajánlott helyet, nincs hova mennem. A Korunknál voltam, a megye felterjesztését pedig a KB-nál M. Enache nem fogadhatta el, hiszen nem én, hanem Goczella ül a főszerkesztői székben. Meglepődtek, nem tudták, hogy engem is javasoltak. Úgy éreztem, el kell mondanom nekik, ha esetleg kezük alá kerülök, tudják, kivel dolgoznak, és az sem baj, ha tőlem tudják, hogy mennyire nem jó a doszárom. Igazság szerint nem sok kedvem van Goczella félős és hozzá nem értő irányítása mellett dolgozni. Minden lépésével a fizetését, helyzetét védi, és gondolkodás nélkül kiszolgálja a nála primitívebb és elszántan nacionalista vezetőket is.

Balla Mária helyén nem hiszem, hogy biztosíthatják jelenlegi fizetésemet. Kérdeztem, mit dolgozott B. M.? - Semmit! - mondta nyomatékkal Goczella. Ezt különben magam is tudtam, láttam a lapból. Tizenkét évem van a nyugdíjazásig. Ha elfogadnák, hogy életszagú riportokat írjak és ne muszáj-anyagokat, nem lenne rossz, valamiképpen hasznukra dolgozhatnék. Ezért mondtam, hogy köszönettel elfogadom a jelöltséget (3 embert kell, hogy felterjesszenek erre a helyre). Ha nincs rám szükségük, vagy később megbánják, mert „fűrészport” nem leszek hajlandó szállítani nekik nem bánom. Ha tovább folytatódik a hozsánna és a szemfényvesztés, jobb kimaradni a cirkusból. Valamilyen kenyérkereső helyet csak szerzek...

A múlt héten tizenöt elfogadott félperces groteszkjeim közül egyet közölt az Utunk. Fél év alatt kettőt - ha így haladok egészen ismert író leszek. Molnos kért riportot a Csatornákról. Könyvemből válogatott és írtam hozzá két és fél flekket *Szilánkok egy emlékenekarra* címmel (Ancora, Legato, A prima vista Jubolivo alcímekkel). A főszerkesztő persze címet, alcímeket elhagyva, de főnöki idézettel megerősítve hagyta jóvá. Egye meg a fene! Lássuk, ezután e „szolgálat” után sem közölnek részletet a regényemből?

1984. január 17.

A Daciánál készül a Tanulók Könyvtára sorozatban egy mai novella kötet. Nagy Pál szerkesztette, nyilván kihagyott belőle. Szóltam Jánosnak. Azt mondta semmi baj, vigyek írást. Vittem. Betette és felküldte ellenőrzésre. Telefonon értesítették, hogy egy író kivételével minden rendben. Ha én vagyok az az egy, akkor ez sok mindent megmagyarázna: Azt, hogy elhallgatták a regényem, és azt hogy a Rácz Győző által díjra ajánlott riportkönyvemről eddig

az Igazságon kívül senki sem írt. A Korunkban sem jelent meg a novellás kötetemről a már megírt, elfogadott, kiszedett, betördelt kritika. Különbösen az elhallgatást - most már biztosan tudom - központilag irányítják. Molnár H. Lajos utolsó könyvéről szóló ismertetőket kivették A Hétből, a tévéadásból és talán az Utunkból is. Úgy néz ki, nem művekre, hanem szerzőkre vadásznak, fekete listákkal nemcsak fenyegetnek, hanem sújtanak is keményen.

1984. január 18.

Megjelent az új határozat, amely a háztáji gazdaságokat, és a nem szövetkezetesített területeken élő földműveseket kötelezi a többtermelésre. Új beszolgáltatási rendszerről van szó. Újra követelésekkel áll elő a hatalom, az anyagi érdekeltség sápadt és lejáratott jelszavának hangoztatásával. A sebtében behordott hűségnyilatkozatok ellenére úgy tűnik, még inkább elriasztják a munkától a parasztságot. Előírni kötelezettségeit persze a lehető legkönnyebb. És nem kerül semmibe. Csakhogy „sokoldalúan fejlesztett” parasztságunknak nem rezeg már a gatyája. Eddig sem dolgozott szívvel-lélekkel a termelőszövetkezetben. Most ugyanezt teszi majd a háztájiban. Visszaadja a földet miután mindenféle módon, megpróbálják kisajtolni belőle a határozatban előírt különféle mezőgazdasági terményeket és az állatokat. Mintha csupa analfabéta irányítaná ezt az országot, akik nem hallottak még a kereslet és kínálat és egyéb közgazdaságtani fogalmakról, elvekről és törvényekről, amelyek önműködővé teszik (tehetik) a kistermelő és a piac között elvárt reakciókat. Nem és nem! Itt mindenben a buta erőszak dominál. Nem a középkorba, hanem a rabszolgakorba jutottunk. Az egyéni érdeket félretéve valami közös egyetértésben ájtatoskodó, az eljövendő szocializmusban hívő tömegnek nézi a hatalom az ország lakóit, akik jószántukból hajtják igába fejüket! A valóságos helyzetből kiindulva, a reális viszonyokat felmérve kell új utat szabni, tanítják a broszurák. Csakhogy ezeket a broszurákat nem olvassák, csak aláírják a vezetők. A primitivizmussal beoltott balkánizmus hatalma valószínűleg még sokáig dül az ország felett, koldusszegények leszünk, és a hatalom felvigyázóinak tömege fokozatosan növekszik majd.

Ausztriában az állam pénzzel segíti a mezőgazdaságot korszerűsíteni óhajtó gazdákat. Gépvásárlás, lecsapolás, állattartás, útépités, sportpályák fenntartása, legelők tisztítása stb., megállapított árak megfelelően, az állam 50-80 százalékos pénzsegítségével zajlik.

Vegyünk nálunk egy vízlevezető vagy egy öntözéshez szükséges árok elkészítését. Állami vagy termelőszövetkezeti alapból, gépekkel, de inkább lapáttal készül, központi tervek alapján. Karbantartására nincs erő. Idő, pénz sincs. Felelőse sem lesz. Néhány év múlva újabb beruházás szükséges, mert a régi árok eltűnt, használhatatlan. Ha házanként, gazdaságonként, fálvakként állami kölcsönrel maguk az érdekeltek készítenék, tehát kapnák a pénzt, magukénak éreznék a földet és a létesítményt, gondjuk volna reá. És a munkájuk után járó pénzt gyümölcsöztethetnék.

A munkás-paraszt szövetségből az lett, hogy a falut szétverte a szocializmus. Anyagilag és erkölcsileg egyaránt. Mikor jönnek már rá, hogy a paraszt gazdagodása az ország gazdagodása, a nagyobb állami és egyéni beruházások nemcsak a belföldi piacon és a turizmusban, hanem a külföldön is előnyösen megmutatkozna? Ma már nyilvánvaló, hogy ez a hatalom a falu ellensége: nem engedi, hogy sem az egyéni, sem a közös gazdaságok meggazdagodjanak. Miért? Az állami alap gazdagítása, a fokozott, esztelen beruházások, diplomáciai költségek, külpolitikai célok érdekében, illetőleg egyetlen ember nimbuszának kiépítése céljából szükségesek. S mivel ez már jó ideje hasztalanul folyik, most nyögnünk kell a mértéktelenségből eredő adósságokat is. Munkások, parasztok kizsákmányolásában is túlhaladjuk a régi földesurikapitalista rendszert? Miért ne! A hatalom kisajátította a szocializmus eszméit, ezt lépten-nyomon hangoztatva, megvalósítja az eddigi legtökéletesebb elnyomást: a termelésben, otthon,

az állítólagos közéletben, iskolában, szabadidőben, ágyban - egyszóval az élet minden területén gondolkodás nélküli, központilag megszabott cselekvést engedélyez, fajra, nemre való tekintet nélkül. A robotoknál szófogadóbb ember kinevelésével tútesznek a fasizmuson is, éppen csak a romboló cél, a terjeszkedés, a vad erőpolitika hiányzik; de ez is megvan a belpolitikában, az erőszakos elnemzetlenítésben, a beolvasztásunkban, az egyre kisebbedő kultúra terjesztésben, a hazafias büszkeség rangjára emelt egynyelvűség erőszakolásában, a mindenféle szellemi elnyomásban, a korrupció mindent behálózó, embert fojtogató napi tetteiben.

Ez az év a rekordtermés éve lesz - mondta a császár vagy inkább isten. És úgy lón! Függetlenül az eredményektől, mert számokkal még nem hazudtak annyit az emberiség létezése óta, mint itt és most nálunk. A dinasztia kiépítése éppen ezért törvényszerű, mert az ilyen hatalmi vezetést, a hazugságra épített akarnokságot nem lehet másnak átadni, csak családtagnak. Erkölcsüket ismerve még így sem biztos, hogy a következő hatalom nem az előtte járó apa vagy férj (vélt) hibáinak előszámlálásával kapkod majd a népszerűség után. Ez csakis az elnyomó közeg fölötti uralkodás mikéntjétől függ. Pillanatnyilag az ország egyetlen mindent behálózó ereje a belpolitikai rendőrség. Ha vezetői közül támad valamelyiknek kedve a hatalom átvételére, akkor megismétlődik a szovjet példa. És akkor még sötétebb (így is, úgy is sötét) napok, évek, évtizedek jönnek.

1985. január

Ezt a naplót nem lehet nem folytatni. Naponta sűrűsödnek beolvasztásunk (erőltetett) hajmeresztő, megdöbbenő, felháborító jelei. A föld forog, mi kétmillióan is kis és lényegtelen része vagyunk az emberiségnek. A világpolitikának ránk nem jut ideje, de a kurdok, siiták, bulgáriai törökök és más hírességek mellett mirólunk is egyre több szó esik. De az „apróságok”, az elnyomás kézzelfogható jelei rejtve maradnak. Pedig a Hogyan tűnik el az erdélyi magyarság? kérdésre nem lesz elég a vállvonogatás; a fasizmus leleplezéséhez is ismernünk kellett a gázkamrák működésének műszaki leírását, az emberirtás módozatait.

Naponta felriadok a különféle híradásokra, ezeket le kellene jegyezni, hiszen magam is elfelejttem jó részét, az újabb és újabb „meglepetések” áradatában. Módszerként tehát a friss történések feljegyzésekor a témával kapcsolatosan visszafelé forgó forgószínpadszerűen írom az általam lényegesnek tartottakat.

A napokban játszották „utoljára” a Hunyadi Lászlót. A közönség az előadás végén ülve maradt és lassan, állítólag egy órán át tapsolt. Nem volt szabad az ismétlés, a művészek jöttek, meghajoltak és a közönség tapsolt. Újra jöttek, újra erősödött a taps, és így ment tovább. Aztán a meghatódottságtól a színészek és a közönség is sírt. A teremben jelen volt a magyar konzul is. A taps ellenére, azt hiszem, csendes, civilizált tüntetés volt... Egyfajta temetés, de az összetartás megmutató, forró jeleivel. Semmi rendzavarás, semmi magyarkodás. Mert nemcsak magyarságunk melletti kiállítás, hanem a kultúra melletti tüntetés is volt ez az alkalom. Zsuzsa szerint (egyik osztálytársától tudja) egy másik előadáson hasonlóképpen történt. Ma hallom, hogy elrendelték: az Állami Magyar Színház mostani előadásaira kétszáz jegyet nem szabad eladni, hogy kevesebben legyenek a teremben, hogy ne legyen telt ház. A mostani előadások azt jelentik, hogy egész sor előadást betiltottak, talán már a következő hónapban nem játszanak. Így azokat, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchiával hozhatók kapcsolatba. És nyilván, a magyar történelemből vett témájú előadásokat. Az operetteket nem is bánám, de most nem jön helyettük semmi (se jobb, se rosszabb), kevesebbek leszünk a színpadjainkról elhangzott magyar szóval. Hol maradt még magyar közönség előtt elhangzó magyar szó? Már csak néhány talán tucatnyi előadáson, műkedvelők színpadán (Kolozsváron már csak egy szórakoztató előadással évenként egyszer-kétszer jelentkező ilyen csoport van) a tévé

nyúlfarknyi magyar adásában (Ki nézi még? Kibírhatatlanul semmitmondó, bárgyúan, primitíven hozsannázó) és a templomokban. Mostanában egyre inkább tisztelnünk kell őseinket, akik „Erős várunk...” jelszóval évszázadokra megmaradóan építkeztek. Persze, az épületek: nem minden. Elvehetik, lebonthatják... Valószínűleg a paputánpótlás akadályozásával próbálkoznak majd egy valamikori következő asszimilációs fázisban.

Most szűnt meg egyik napról a másikra a kolozsvári rádió. És a vásárhelyi, a temesvári... Megszűnt ezzel az a sajátosan, néha szégyellni valóan rossz vagy helytelen kiejtésű magyar hang a rádióhullámok között, amely ország-világ előtt figyelmeztetett nyelvapolásunk szükségességére és persze az elmondottak ürességére is. A magyar kisebbségi kultúrában elhelyezkedő értelmiségi (és nemcsak értelmiségi) réteg beszűkülése még inkább válságosra fordult: a rádió szerkesztőit egy gyászos gyűlés után szabadságra küldték és megígérték, hogy három hónapon belül elhelyezik őket. Hova? A kérdésben magam is érdekelt vagyok, főszerkesztőm ismét felszólított, hogy nézzek állás után, májusban ő már nem lesz a lapnál, utóda majd tetszése szerint (el)bánik velem.

Tíz napja sincs, hogy kirúgták, elbocsátották Bekét! Telefonon értesítették, hogy már nem A Hét munkatársa. Ugyanakkor Ana Blandiánát is utcára tették. Azt mondják, sikerült visszaverednie magát és talán Bekét is visszaveszik. Így hát megkezdődött (csikorogva bár) az idei tavaszra ígért leépítés, szerintem tisztogatás. A rádiók megszüntetését már tavaly hallottuk, állítólag valaki befújta a császárnak, hogy minek annyi rádió, hallgassák Bukarestet. És ezzel a húzással sikerült a nemzetiségi adásokat megszüntetni. Valószínűnek tartom, hogy az esetleges visszaállításkor „megfelelnek” majd a magyar adásokról! Iași-ban, ahol nem volt nemzetiségi adás, maradt a rádió! Amikor a megyésítés következtében magyarlakta területek (Zilah, Beszterce) magyar nyelvű lap nélkül maradtak, lapot ígértek (oldalt) nekik. Aztán szépen elfelejtették. A kirendelt magyar szerkesztőt (Zilahon Szenyei Sándor volt) szélnek eresztették. Nyilvánvaló, hogy előre, alaposan kidolgozott asszimilációs terv szerint dolgoznak, a mind jobban összeszorítható hurok technikájával.

Ma az Igazságnál a munkatársak egyenként 3-4 oldalnyi fordítani való anyagot kaptak. Ez egyre gyakoribb; a lap nagy részét fordítják, ugyanis a hivatalos anyag egyre több (táviratok a főnökhöz, ünnepi gyűlések, megemlékezés, nyilatkozatok stb.), és egyre gyakrabban kell ünnepelni.

Anyám meséli, hogy mikor a felszabadulás után román templommá akarták nyilvánítani az Egyetem utcai katolikus templomot, a pártszervezet mozgósította tagjait, és a munkásokat tüntetést szerveztek. Anyám azt mondja, csak most értette meg, mire volt jó az a tüntetés akkor, amely ellen másokkal együtt dohogott, ugyanis sehogy sem találták megmagyarázhatónak az ateista felfogást a templomvédelemmel. Valószínűleg a Magyar Népi Szövetség a városi pártvezetőségben is, jelentős szerephez jutott tagjai keltek ilyenformán is a nemzetiségi jogok védelmére.

Most jutottunk el oda, hogy minden szervezés nélkül, a nyilvánvaló erőteljes és eszközeiben már nem válogató asszimiláció ellen valamennyi jóérzésű, emberi mivoltát féltő kisebbségi spontán ellenállásba kezd. Sajnos csak néma tüntetésre futja erőnkől. Jó lett volna ott lenni a színházban. Zsolt halála óta nem járunk szórakozóhelyre.

1985. február.

Hosszas huzavona után kútba esett az Ifjúmunkás antológia. Miután Cseke Gábor lemondott megjelentetéséről, átvettem és két kötetben szerkesztettem: 1. *A régi Ifjúmunkás*. (Bodea I. Gh. dolgozatából fordítottuk Hegyi Istvánnal, 2-3 ívnyit magam írtam, mert ízléstelenül nacionalista ízű volt. Többek között az erdélyi magyar munkássajtót a később megjelenő román lapokból eredeztette, illetőleg ezt a látszatot keltette a lapok felsorolásával. De ezt is annyira primitív módon végezte, hogy a lapcímek mellé írt évszámokból kiderült a turpisság, következtetéseinek hamissága. Amikor, ezt szemére vettem, rám hagyta a dolgot, év pedig beleírtam az „Ifjúmunkás” megnevezés köztudatban ismert jelentését azt, hogy a század elején indult ilyen nevű lap Budapesten, és hogy az erdélyi munkásmozgalom magyar és német hatásra alakult és fejlődött, szervezetségének mintáit és belső életét, igényeit stb. onnan vette, nem pedig a Regárból, ahol még a húszas években is nem az ideológiai felvilágosítás, a nevelés, hanem az anarchista tevékenység volt a baloldali szervezetek sajátja. Erdélyben e kommunista eszmék és minden másfajta munkásszolidaritás gyakorlata nem jöhetett az iparilag fejletlen Romániából ez nyilvánvaló [a könyvben ennek a nyíltan ki nem robbantható vitának számos bizonyítéka van], de Bodea a hivatalosan ultranacionalista szemüvegen át úgy akarta láttatni, mintha minden a későbbi „központból” jött volna.) 2. *Az új Ifjúmunkás*, amely *Névsorolvasás* címmel bekerült a kiadói tervbe. Varga József kinevezett főszerkesztőt kellett megnyernem az előszó írására, miután Domokos Géze az Ifjúmunkás legkiemelkedőbb főszerkesztője ezt számomra ma is érthetetlen módon nem vállalta. Varga akkor még beszélni nem tudott helyesen magyarul (ma sem tud), az előszót megírtam nevében. A Politikai Könyvkiadó szerkesztője, Bitay Ödön vállalta a kiadást, de lelkesedése számomra ugyancsak érthetetlen módon titkoltan lelkadt. Három könyvünk volt nála. A Bodeával közösen írt, a háború utolsó évét bemutató, dokumentumokból, riportokból és visszaemlékezésekből összeálló *Ki a labirintusból* című (a címet Balogh Edgár adta); a MADOSZ-évfordulóra készített interjú-sorozat és az Ifjúmunkásról szóló könyv. Mindegyiket elfektette. Csak sejtem, hogy a nemkívánatos Bodea miatt.

Szóval az Ifjúmunkás kötet, amely 60 éves évfordulónkra készült, az évforduló hivatalos ünnepségének elmaradásával lekerült a Politikai Könyvkiadó listájáról. Miután Bitay elkerült a kiadótól, elhoztam a kéziratot és Vargát megnyerve, a Daciánál jelentkeztünk vele. 1985-re tervbe került, de ekkorra Varga már visszavonta „előszavát”. Ezért Cseke Gábor visszaemlékezésével indult volna a kötet, és folytatódott volna az 50. évfordulón megkérdezett főszerkesztők vallomásával, az időközben elhunyt Molnár Erzsébet *Emlékmorzsáival*. Ezután a *Mindenheti kenyérünk a riport* című fejezetbe olyan érdekvédelmi írásokat válogattam, amelyekre egyszer vagy kétszer visszatértünk a lapban. A *Vitáinkról* fejezetben a romantikáról folytatott, több, mint egyéves vitát Cseke Gábor állította össze, a városiasodásról és a Fellegvárról pedig én készítettem anyagot. A könyv befejező részébe, a *Magyarázzuk a lapot* Kovács Nemere (Politikai lap vagyunk), Bodó Barna (A riportról), Lázár László (Az Ifjúmunkás irodalmi művészeti mellékletéről), valamint a lap tömegkapcsolatairól szóló saját tanulmányom került. A PK-nál ehhez pályaválasztási tanácsadó, a Bajor-Sinkó-Zágoni hármas (matinéinkon sikeresen szereplő hármas volt) írásaiból válogatott olvasmányok, valamint lapfelmérés és elképzelt 40 oldalas lapszámunk is szerepelt. Az utóbbi a lapban megjelent legnevesebb írók, közéleti emberek írásaiból, sajátos Ifjúmunkás publicisztikából összeválogatott, és Pusztai Péter korszerű grafikai elképzelésével tálalt mintalap lett volna. Évtizedes tervezetések eredményeként ez, egy valóban érdekes lapszámnak ígérkezett, olyannak, amilyennek ezt olvasóink sok éven át kérték tőlünk.

A Daciánál sikerült, a megengedett 15 ívnyi terjedelemben, egy, a lap aranykorára emlékeztetően olvasmányos kötetet véglegesíteni. Az átgépettés előtt húzni kellett riportokból, vitákból, mindenből. Ekkor a könyvkiadó új, pártaktivistából lett igazgatója, akit addig is a magyar nyelvű kultúra gáncsolójaként volt alkalmam kiismerni, azt kérte, hogy a csatornáról is legyen írás a riportok között. Az antológiát 1982-vel zártam, hiszen a 60. évfordulót kimondatlanul is jelezni kellett, de nem zárkozhattam el az igény elől. Így került R. László Ferenc '83-ban írt riportja a kötetbe. Ekkor a csatorna megnyitójáról is írást kértek. Betettük B. Kovács András kétflekkés írását. Indult a kézirat a nyomdába... Újabb „ötlettel” akadályozták: „A riportok mai, még nem közölt írások legyenek.” Ez ellentmond a kötet antológia jellegének. Nem volt kinek megmagyarázni. A viták és a lapról szóló tanulmányok megmentéséért ezt is vállaltam. De már be kellett kapcsolnom Vargát, aki állítólag felső jóváhagyást kért. Ott először elemezték az egész kötetet, amely az ifjúság nemzetközi éve alkalmából készült, aztán visszatérve az ügyre, azt kérték a kiadótól, hogy kétnyelvű kötet legyen. A Scînteia Tineretului, és az Ifjúnunkás írásaival... Azt hiszem, így még nem fúrtak meg nemzetiségi múltat felmutatni készülő kezdeményezést.

Körlevél kollégáimhoz:

Kolozsvár, 1985. február 8.

Tisztelt Úr!

Az előbb telefonáltak, hogy Varga József közbenjárására antológiánk ügye mély kútba esett. Előbbi levelemben kért írásodra tehát nincs szükség, illetőleg azt a főszerkesztő szempontjai szerint kell majd megmódoznom.

A történetek a következők: Az antológiát Vargával együtt vittük el néhány évvel ezelőtt a Daciához, miután Bitay galád módon elfektette kétkötetes kéziratunkat. A Dacia vállalta a második kötetet. Összeállítottam a következő szempontok szerint: 1. Legyen benne a felszabadulás utáni szerkesztők névsora, visszaemlékezések, interjúk főszerkesztőkkel. 2. Érdekvédelmi riportok a lap aranykorából. 3. Viták. 4. Tanulmányok alapról. Tavaly, amikor a könyv bekerült a szerkesztőségi tervbe, újra át kellett szerkeszteni a kötetet. 1. Varga visszavonta az előszavát; 2. Több volt szerkesztő elhagyta az országot, írásuk nem szerepelhet az antológiában; 3. A Fellegvár vitát eltanácsolták 4. A terjedelmet 15 ívben szabták meg. Az átszerkesztés után átgépettettem a kötetet, mert a terjedelmet csupán írások kiemelésével nem tudtam megoldani, húznom kellett. Ettől még jó lett a kötet a szerkesztő nagyon elégedett volt vele. Átment az első ellenőrzésen. A második ellenőrzés előtt a kiadó új igazgatója, Stoica Leontin elvtárs felső igényekre hivatkozva azt kérte, hogy a riport fejezetbe csatornáról szóló írást is tegyünk. Tettünk. Aztán azt kérte, hogy a csatorna megnyitásáról is tegyünk írást. Tettünk. Utána pedig azt kérte, hogy a riport fejezetet főleg mai, még nem közölt írásokkal helyettesítsük. Mondtuk, hogy ez antológia és célja szerint egy nem akármilyen lap bemutatását terveztük. Hajthatatlan volt, hogy mentsük a Vitáinkból és a Magyarázzuk a lapot című fejezeteket elvállaltuk a mai riportösszeállítást. Ekkor írtam nektek a levelet. És szóltam a főnöknek is, hogy talán hasznos volna előszót írnia, Peleintettel az ifjúság nemzetközi évére. Ehhez neki jóváhagyást kellett kérnie. Nem adták meg. Később úgy módosította a dolgot Bontas elvtárs hogy kétnyelvű kötetet kell megjelentetni, mégpedig a három lap írásaiból. Nyilván ezt már nem én szerkesztem. Különben is a Stoica elvtárssal folytatott beszélgetésben Varga elvtárs úgy nyilatkozott, hogy „s-a implicat un redactor” ez valószínűleg én vagyok annak ellenére, hogy a kötet összeállítását annak idején még Cseke Gábor hagyta rám, és ezt én legjobb tudásom szerint elvégeztem. Szívügyem volt és marad

alap múltjának ismertetése amit nem tartok szégyellni valónak, ellenkezőleg hasznosnak, nevelőjellege szerint szükségesnek.

Szerepem ezzel befejeződött. Kérlek, nézd el, hogy fölöslegesen riadóztattalak, ámitottalak hülyítettelek stb. Mentségemre legyen mondva, velem is ezt tették és többrendűleg is megfizettem érte.

Tisztelettel üdvözlő:

Tar Károly s.k.

Az Ifjúnokás hiába igyekezett mutatni magát, minden kezdeményezését (évkönyv, kis formátum, képeslap előadás-sorozat, baráti társaságok kialakítása, sportrendezvények és lásd Ifjúnokás tollas-labda bajnokság, amely lényegében ebben az új sportban országos bajnoksággal volt egyenlő) elgáncsolták, letörték.

Az Ifjúnokás nem lehetett hivatalosan hatvanéves, hiába a romániai magyar sajtó legrégebbi lapja. Terjedelmének fokozott visszaszorítása mutatja, hogy megszűnése elhatározott. Példányszáma (a húszezer alá nyomott havi átlag), és főként egyre sablonosabbá kényszerített tartalma miatt olvasóit is elveszíti. Ezt a szombaton megjelenő lapot Erdélyben csak kedden, szerdán látják, és akkor is nehezen kapható, kis példányszámban terjesztik (inkább titkolják). Mindez olvasói táborát elkedvetlenedésre ítéli, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy megszűnésekor a lap hiánya ne tűnjék föl. Ahogyan ezt a tévé magyar adásával is tették. Előbb munkatársai közül a legjobbkat kirakták, aztán csökkentették a műsoridőt. Aztán hétfő délutánról keddre, majd szerda délutánra helyezték át a műsort, amikor a futballmeccsek miatt el-eltolódott vagy elmaradt, s ezt, ha jó volt a mérkőzés, nem is bánták, vagy indokoltnak tartották a magyar nemzetiségű nézők. Aztán januárban se szó, se beszéd: beszüntették, azt sejtetve, hogy erre az energiatakarékosság miatt került sor.

Mi lesz ezután? Nem nehéz a következtetés, újabb nyomást gyakorolnak majd elsősorban a nem kifizetődő lapokra, a réteglapokra és azokra, ahol még mindig van lehetőség az asszimilációt zavaró önismereti anyagok közlésére. Az Ifjúnokás, a Falvak Népe, a Munkásélet A Hét (az új vezetők lapszerkesztését nem szeretik az olvasók, a lap előfizetőinek száma az indulás utáni hónapokat idézi, alig néhány ezer), de a megyei hetilapok (nagybányai, brassói) sem élnek már soká. Talán ér az valamit, hogy néhány lap az ENSZ nyilvántartásában is szerepel? Az ország anyagi helyzetére hivatkozva most kivételesen sűrűn és nagyokat üthetnek a kisebbségen.

Az antológia átgépelteése kétezer lejnyi „kárt” okozott háztartásunkban, de még mindig jó így: próbálkoznom kell vele a Kriterionnál. Esetleg évtizedek múlva, a lap valamelyik kerek évfordulóján? De temetik már a Kriteriont is! Azt mondják, az a tény, hogy meghagyták az élén Domokos Gézát, a megszüntetését jelenti, amit, a túlzott központosítást folytatva a kiadók összevonásával kívánnak elérni. Addig is a legvérmesebb testvériesség nevében minden múltat rögzítő, az erdélyi magyarság létét bizonyító összegezést megfűrnak, tiltanak. *Az Irodalmi Lexikon* harmadik kötele kész, de a második sem szerepel az idei könyvek listáján. Pedig ebből hiányzik a vitatott K. betű. Kós Károly neve nélkül Balogh Edgár nem vállalja, de már át is adta a további szerkesztés munkáját Dávid Gyulának.

Az asszimilációt siettető intézkedések brutális gyarapodására számíthatunk mindaddig, amíg a primitív vezetés dominál. A többnyelvűség nyitottságot, műveltséget igényel. Nálunk ennek ellenkezőjét tapasztaljuk. Elzárkózást, fizikai és szellemi határok erősítését, különállást. Ehhez törvényszerűen egy nyelv is sok: megvalósul tehát a hallgatás, a robotolás adekvát „nyelve”, a hurrázás és tapsolás a primitivizmus. Előbb kiírják: mindenki beszéljen románul!, de azt értik:

hallgass! Később: a kuss! járja (már most gyakorolják az erőskezű aktivisták) és korbács! Közben katonásdit játszanak velünk, hogy ne tűnjék föl a sok reánk felügyelő katona. Ehhez némi császár-családi kultusz és felsőbbrendűség-imádat hajlongás, kézcsók, leborulás kell és máris kész a középkori műveltséggel működő fasizmus, az eredetnél ez tökéletesebb változat, hiszen adekvát szervezettség, csiszlik erkölcs balkáni nagyvonalúság és műveltségigény hiánya ez alapanyaga. Hataloméhség hatalomvágy, hatalmi elbizakodottság... Mind olyan dolog, amelyek magukban hordozzák az elkerülhetetlen bukást. De előbb a civilizációt, a humanizmust temetik el és néhány nemzedéket, amely az eddigieknél inkább megközelíthető szabadságról álmodott.

Ha nem volna ebben az országban a kétmilliók kisebbség, a hatalom háborúban (Besszarábiáért) mutatná meg fasiszta voltát. Így elég ez a belső háború, amely egyre inkább lefoglalja, mert türelmetlensége az ország anyagi romlásával együtt nő. Már a vezetőrétegnek sincs más célkitűzése, nem állítanak elé más, sikerrel kecsegtető tennivalót csakis a nemzetiségek felszámolását, amit dühödten és a legnagyobb lelkiismeretességgel végez. Ez a hatalom a szocialista jelzővel díszített polgári ultranacionális álmok vaskezű megvalósítója és zavaros századvégi elméletekre támaszkodik, azokra, amelyek a fasizmust is szülték. Freitske: „minden állam joga a benne egyesített nemzetiségeket eggyé olvasztani”, a német nemzetelmélet alapján a dák eredet és műveltség felsőbbrendűségének belemagyarozásával, a román kommunizmus megvalósításának sűrű hangoztatása közepette, de átvéve és alkalmazva Deák Ferenc idevágó nézeteit, miszerint az oszthatatlan és egységes nemzetet képez mindenki, bármely nemzetiséghez tartozzék. A politikai nemzet fogalmával meghirdetett egyenjogúság nyilván az asszimiláción alapul és - Deáktól eltérően - a művelődésre is kiterjeszhető, ami teljes elnyomással, a nemzetiségek teljes megszüntetésével jár. De Deák azt is tudta, hogy „ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk, ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron magyarosítsuk hanem az, hogy velük a magyar viszonyokat megkedveltessük”. De annak idején honpolgárookra volt szükség. Itt és most: robotoló igénytelen tömeg kialakítása van folyamatban, egyféle rab-szolgaság kialakítása, amihez nem megnyerni akarják az embereket, hanem ellenőrizhetően korlátozni tevékenységüket, hogy minden felülről jött parancsot gondolkodás nélkül végrehajtsanak, és jópofát vágjanak valamennyi legfelsőbb vezető nagyzási hóbortja kielégítésére rendezett cirkusz (nagygyűlések, mindent egyöntetűen elfogadó kongresszusok, semmit sem érő látogatások, születésnapok, választások) statisztálóiként, a szükséges tömegjelenetek részvevőiként. A hatalom legfőbb fegyvere nem a szédítő propaganda, mert ennek hatása csaknem a nullával egyenlő, hanem a rohamosan növekvő, mindent behálózó belügyi rendőrség, amely átvette a régi káderosztályok nyilvántartását és hatalmát, meghatározva mindenütt, hogy milyen képesítésű, nemzetiségű és igényű emberek kerüljenek nemcsak a fontos, hanem a kevésbé fontos vezető állásokba. Ezért itt mindig azé lesz a hatalom, aki a belügyre ráteszi a kezét, aki, vagy akik ellenőrzésük alatt tartják ezt a hadsereget. A hatalomátadás ilyen formája már Gheorghiu-Dej idejében gyakorlat volt. Az új dinasztia is erre épít, amikor gátlástalanul előkészíti uralmát a következő évszázadra, hatalom közelbe juttatja a C. család minden tagját, hogy a fiú hatalomátvételét zökkenőmentesen előkészítse.

Ezt a klikket megtörni csak külső beavatkozás, háború vagy egészen alulról jövő emberi felháborodáson, elnyomást megaléelő önfeláldozáson alapuló lázadás képes. Mindez kilátástalanul messze van - olykor ijesztően közel - nem úgy tűnik, hogy valamiféle törvényszerűség közel hozná vagy távolíthatná ezt a végtelenbe. De múlt századi romantikusokkal kell mondanunk és hinnünk: az idő nekünk (az emberiség emberségben hívő, elnyomást ellenző felének) érik!

Azt mondják, hogy bemondta a Szabad Európa: elbocsátották Domokos Gézát. Ha még nem bocsátották el, rossz jel. Ha elbocsátották, ami vérható, azt is jelenti, hogy egyre nehezebben terjednek a minket érintő hírek. Azt magam is hallottam, hogy Király Károly a megyei

titkárhoz írt a belügyiek túlkapásai elles. A Vásárhelyes végzett orvosokat mind Moldvába küldik, pedig már egy-két tantárgyon kívül nem tanulnak magyarul.

Láttam Zsolt könyvének kefélenyomatát. Nem volt erőm elolvasni, Jánosra bíztam. A nélkül is megkérdezésem nélkül húzott belőle. Miután leállították a szedést, nehezen hittem-hisztem, hogy megjelenik. Pedig láttam már a borítót is. Nagyon drága könyv lesz. A tavaly megjelenetekhez képest legalább ötven százalékkal drágább. Alig tíz ív és húsz lej. A végén maradt három üres oldal. János elutazott Bukarestbe atesztálásra és itt hagyta megoldás nélkül a három oldal ügyét végül bele kellett egyeznem, hogy elhagyják a tartalomjegyzéket, így négy oldallal kevesebb lesz a könyv. Pedig az utolsó fejezet ritka sorokba tördelése tartalmilag is indokolt lenne. Csak küldjék már vissza a nyomdába. Nemere telefonált, hogy az ő könyvét felkérték a KISZ KB-hoz. Ha jól tudom, a művelődési csoportok szervezéséről írott, kézikönyvről van szó. Az sem lehetetlen, hogy minden ifjúságot érintő könyvet újra elolvasnak - ellenőriznek: így akadályozzák a magyar könyvek megjelenését. Az is ok lehet az ellenőrzésre, hogy ifjúsági lapnál dolgomra. Úgy látszik, tovább erőltetik a Varga által közvetített parancsot, miszerint nincs jogunk sehol sem közölni jóváhagyásuk nélkül. Megmondtam, hogy ezt törvénytelenységnek tartom, nem is küldtem semmit ellenőrzésre. Nem szóltak megjelent írásaimról. Ilyenkor azt a bevált módszert alkalmazzák, hogy nem vesznek tudomást arról, ami csorbítja tekintélyüket. De igyekeznek mindenben akadályozni. Ilyenkor nem az írás számít, hanem a név. A Korunkból már több mint egy éve ki-kiveszik írásaimat. Most a Lászlóffy Csaba könyvéről írt jegyzetemmel együtt már hat (három e nyomdában) várja a megjelentetést.

Az elnyomás fokozódásával az erdélyi magyar értelmiségiek között tovább erősödik az atomizálódási folyamat, a gyávaság, a megalkuvás, az egymás elleni torzsalkodásokban megszerezhető bármilyen kicsi előnyért vívott küzdelem. De van, akit nem a mostani nehéz helyzet, hanem a régi klikkszellem vezet továbbra is. Marosi áll ezek élén. A kritikai rovat vezetőjeként és a főszerkesztő teljes bizalmát élvezve uralkodása mellett a végletekig kitart, pedig már hét éve elmehetett volna nyugdíjba. A nyáron azt mondtam neki, nem vagyok hajlandó olyan riportot írni a csatornáról, amelybe ők aztán beleerőszakolják a legfőbb vezér aranyköpéseit. Nézett és hallgatott. Csaba mondta, hogy az Utunk szerkesztőségében mindent lehallgatnak. Ha ez nem bizonyítható arról viszont sokaknak tudomása van, hogy elszólások, viták, megjegyzések egy az egyben átkerültek a belügyiek dossziéiba. Ha nem a lehallgató készülék, akkor valaki a bentiek közül jelentget. Van itt teljesen megbízhatatlan rosszindulatú, erkölcsi tartás nélküli ember, aki tökéletesen elsajátította a klikk-kiépítést és a helyezkedés módját. És van itt nyúltság nélküli, fondorlatos is. Olyan, aki eddig egyetlen írásomat sem közölte, de egyre sem mondta azt, hogy rossz. Ellenkezőleg, dicsérte és dolgoztatott, hogy aztán elfektesse eltemesse, és visszaadja azzal, hogy nem rajta múlik a közlés. Neki köszönhetem, hogy Marosi hiányzásakor „kimaradt” a Tamás Gáspár évfordulóra előzőleg elfogadott írásom. Halálának évfordulóján sem jelenhetett meg, állítólag egy másik nagyobb alapon maradt írásomért. Visszakaptam. Később mondtam Marosinak, hogy elviszem a Gazsi bácsi sírjára. Leteszem, és ott elmondom, hogy Marosi „jó” román ember: balkáni, akinek semmit sem jelent, ha saját szavát nem tartja be.

Elhatároztuk a Zsebszínház megszüntetését. A Vasutas Klub új igazgatója a vasutas szakszervezet elnökének menyé. Niculescutól, a szaktanács aktivistájától felbújtatva rosszállóan nyilatkozott a magyar nyelvű műkedvelőkről. Maga az elnök is fenyegető kijelentéseket tett. A festéskor, a kellékes szoba kiürítésekor is elmondták, hogy majd másképp lesz a jövőben, majd megnézik hogy kik és mik veszik igénybe a klubot. Nyilvánvaló utálkozásukból látjuk, hogy a csoportnak a további visszahúzódás a sorsa. Tavaly egyetlen új előadását sem engedélyezték. A kivándorlásra kész Dusa Ödön helyett Feleki Károlyra azért bízom a csoportot, mert

lehetősége van arra, hogy a fások klubjába menekítse a társulatot. Ez a klub a bútorgyárhoz tartozik, Feleki a gyár tervezője, a kultúrfelelős jó ismerőse és hajlandó megtűrni a műkedvelőket és kiállni a csoport érdekeiért.

Megegyeztünk Ödivel, hogy megpróbálom nézőként (az ő jegyzeteire támaszkodva) leírni a mozgásközpontú színház előadásait, jeleneteit, mindenekelőtt a *Drága föld avagy Erkölcsi improvizációk* címmel futott, egész estét betöltő sikeres előadásukat. Ezzel - ha a könyvecske megjelenne - a Dusa távozása után is tovább éltehetőnk a műfajt, a közönség (főként fiatalok) által kedvelt, sokszor telt házat vonzó bátor mondanivalójú színházat. A nyáron játszva megcsinálom. Mutatót belőle, hogy Ödi is lássa, már megkezdtem. Kb. 8 ív lesz. Probléma, hogy szerepelhet-e vagy nem Ödi neve benne?

A volt kolozsvári rádió munkatársainak elhelyezéséről hallott Baba a szakszervezetnél. Az egyik az Uránia mozi felelőse lett... Ezek mondvacsinált, bizonytalan állások. A magyar szerkesztők elhelyezéséről semmi hír.

Nyirediéknel voltunk az egyik este. A fia sok évvel ezelőtt Olaszországon át kiment Amerikába. Felesége román, a Tehnofrig szakiskolában találkoztak, Blauék ismerőseiként találkozott velük Baba, és miután hazatért, segítették a lány szüleit. Nyirediné elhatározta, hogy végleg kimegy a fiához. A fiú apja kényelmes ember, most műtötték kétszer is sérvvel, senkije nincs már a városban, de mégsem hagyná szívesen itt a szülőhelyét. Azt mondja, szülei, rokonai egymás mellé temetkeztek, volt amikor nyolcvan ember találkozott ott a sorakozó sírok mellett. Évek óta már csak ketten állnak a hat vagy nyolc családi sírhely mellett Halottak Napján. És a rokonok sírhelyét eladta az állam, románok temetkeztek oda is. Apatársa és vasúti szolgálatban lábára nyomorékká vált felesége tavaly nyáron jártak kint a síroknál. Nemrég fejezték be szucsági házukat. Most Nimät (nem Német) a kocsmákat járja, be akar költözni Kolozsvárra. Az asszony mentené, ami menthető. Ha eladják a házat, a pénzt elissza az ember, a volt vasutas: megzavarta őket az amerikai életmód, látták, hogy vacak házukért egy életen át szolgáltak a vasútnál, nyugdíjazásuk után sikerült úgy-ahogy tetőt építeni a fejük fölé, ezzel szemben a lányuk családja (három lányunokájuk van) most fejezi be összehasonlíthatatlanul nagyobb és szebb házát Boston mellett. És nem nyomorogva éltek le azt a nem egészen tíz esztendő, amióta kimentek. A lányának pedig csak mostanában került valamiféle állása. Érdekes, hogy a Nyiredi-Nimät házaspárnak ott kinn nincsenek nemzetiségi kérdésből adódó gondjaik. Az unokák románul semmit sem tudnak, magyarul sem sokat. Szüleik a férj nyelvén vagy a feleség nyelvén beszélnek otthon? Társaságban? Minden igyekezetükkel amerikaiul kívánnak tudni: a szülők, hogy dolgozhassanak, a gyerekek, mert szégyellik már bevándorló mivoltukat. Beigazolódik példájukkal az is, hogy nem kiagyalt elméletem, hanem a valóság szerint is, akármilyen nemzetiségű ember szívesen tanulja a magasabb színvonalon állók, tehát nagyobb műveltségű (nem feltétlenül humán műveltségről van szó) emberek nyelvét. Felfelé igyekvésünkben szívesen asszimilálódunk (így történt ez a régi Romániában a csaknem elfranciásodott, szíve szerint elfranciásodni nagyon is óhajtó polgársággal), lefelé, tehát egy civilizálatlanabbul élő, életvitelben, az európaiól százötven évvel lemaradó népbe olvasztani magasabb kultúrájú embereket - lehetetlenség. Hogy a zsidók ezt önszántukból nem egy országban megtették, az nem vitás, de ők ezekben az országokban egyből az elitrétegbe asszimilálódtak; egyfelől az anyagi jólét megteremtéséért, másfelől az értelmiségi pályák elfoglalására törekedve, tudatosan vállalták a névcserét, és nacionalistábbaknak mutatták magukat a bennszülötteknél. De mindig és mindenütt jó értelemben zsidók maradtak az összetartásban, a hagyományok ápolásában, a családseretben, a temető védelmében... Számunkra, erdélyi magyarok számára, egyik út sem járható. Nem vállalhatjuk az erőltetett asszimilációt, ezt sem önérzetünk, sem méltányosságérzetünk nem engedi; az önkéntes beolvadást számbeli nagyságunknál fogva sem vihetjük végbe. Ezt különben évtizedekkel

ezelőtt kellett volna elkezdenuk, amikor a Regétben, Moldvában és Dobrudzsában két kézzel kaptak az erdélyi szakemberek után. Ma az erőltetett ütemben épülő ottani városok elitrétegét alkothatta volna az erdélyi magyarság, ha tudatosan vállalja az ötvenes években erőltetett kivándorlást, és a nem rosszindulatú, hanem a románok kiejtését könnyítő névváltoztatást. De míg a zsidókban élt és él ez összetartozás érzése, az azonos vallás, az entitás tudata, az erdélyi magyarságban csak a büszkeség és a porlandó szikla fölötti bánat volt a közös, műveltsége sajnos nem volt európai, legalábbis nem többszörösen magasabb rendű az erdélyi románságnál. A munkás és paraszt nem asszimilálódott, de többnyire testvériesen megfért egymás mellett, bármilyen nemzetiségű volt. A kisközösségek kivívták maguknak a tiszteletet, a nemkeveredés jogát, amit sok helyen mindkét vagy mindhárom fél részéről betartottak. Így éltek egy faluban három vagy négy nemzetiségűek. A szocializmus megvalósításának gyakorlatában a felbontott kisközösségek és a kisközösségek közötti kapcsolatok erkölcsét felrúgták és kivetették a gyakorlatból, mint a kultúrából az osztálytagozódás miatt elfogadhatatlan értékeket. Helyébe nem került más, csak a primitívség, a műveletlenség. Akár az anyagi termelésben, az új közösségek erkölcsében is visszafejlődés következett be. Ezt használta ki a hatalom, amikor a nemzeti érzések felgerjesztésével próbált valamiféle közös haza érzésének elterjesztésével hatni az eszmét vesztett népre. A nacionalizmus túlzásai nálunk mindig virágzóvá tették a sovinizmust. Különösen, ha egyre rosszabbul áll az ország szénája. Az az érzésem, hogy nálunk, a kezdeti évek szépen induló békessége után (a háborút követő békességvágy kiterjedése folytán), nem jutottunk volna el az új sovinizmusig, ha nem hajtja erre az országot az esztét vesztett hatalom, a grandomániás oltyán beállítottság, a műveletlenséget takaró hazafiság, a történelminek mondott, bársonyosnak feltüntetett erőszak, a mindenáron való hírnévszerzés és címkórság, a hozsánagyűjteményes nagyképűség, a dinasztia alapítási vágy és világalomlétség és egyéb kis- és nagypolgárok által levetkezett szokás, amit itt új divatként felkapott a munkásnak még éretlen, többnyire faluról beözönlött és irányvesztett vagy irányt sohasem ismert vezető réteg.

Most a Szabad Európa román nyelvű adása közvetíti Király Károly levelét a Maros megyei belügyiek magyar üldözéséről. Ha már ők is elismerik és elítélik az üldözést, nagy szó, hiszen őket sem lehet magyarbarátsággal vádolni. De amikor a magyar mezőgazdaságot dicsérték, mégis elfogulatlanabbak voltak, mint a „testvéri” szocialista szomszédként erről tudomást vevő Románia. Szó sincs itt internacionalizmusról, testvériességről, nem számít itt a szocialista jelző, csak az az állam jöhet számításba, ahonnan a „legelnökibb román” hiúságát legyezik.

1985. február 15.

Kezd beigazolódni sejtésem, miszerint a decemberben Varga által bizalmasan közölt Korunk főszerkesztőhelyettesi kinevezésem irányított blöff volt, valamilyen jól meghatározott céllal. Annyira, hogy most már nyíltan beszélhetek róla, Koppándi elvtársat dicsérve, hiszen ő ígérte. Talán arra számított, hogy telekürtölve a szerkesztőséget, elterelem a figyelmet más változtatásokról, amelyek felháborították és felháborítják az értőket. Például Gáll Ernő csöndes nyugdíjaztatása, Rácz Győző minősíthetetlen rugaszkodásai, nyalásai a főszerkesztői szék megszerzéséért, Aradi Jócó munkájának elprédálása: miután végigvitte ötletét, a *Beszélő történelem* pályázatot, amelyre 157 munka érkezett, kötetet szerkesztett otthon ülve, hogy megóvja a szerkesztőséget jelenlététől, attól, amit egy kivándorló közreműködése kapcsán a belügyi szervek ráhúzhatnak az ilyeneket megtűrő közösségekre. Miután elhagyta az országot - még könyveinek gépelt-listáját is elvették tőle -, félretették munkáját, a kéziratokat továbbgondozó Kántort leintették. Három munkám bánja, több, mint kétszáz oldalnyi szöveg... Hogy mi van az elindított feltételezés mögött, talán ki fog derülni. Szerintem a nagy leépítés

előtti „zsibbasztást” gyakorolják. A zsidóknak gázkamrába terelésük előtt szappant is adtak. Mi is készíthetjük már a megkülönböztető jelet, például a zöld csillagot...

Balogh Edgárról mostanában semmit sem hallani. Pártgyűlésre sem jár. Állítólag bűnösök vagyunk (Sütővel, Kántorral, Kányádival stb. és velem együtt) a Magyarországon közölt írásaink miatt. A pártkongresszus előtt még volt egy kísérlete (megalkuvása?), előadást hirdettek az RKP politikáját dicsérő címmel, amelynek ő volt az előadója. Felhívott, hogy a Zsebszínházat vigyem el az előadásra. Sajnos lehetlent kért, minden ilyen előadástól már rég idegenkednek a fiatalok. Magam sem mentem el, talán nem is volt előadás a közönség távolmaradása miatt. Lehet, hogy megsértődött az öreg úr, de legalább tisztábban lát. A múltkor kikérte véleményemet a nemzetiségi kérdésben, elmondtam, hogy reális alapokról, valós látellel kell indulnunk, és ezek szerint már rég nem a testvériség és nem az együttélés a valóság. Az elnyomott, az asszimilálásra ítélt kisebbségi helyzetéből a szocializmust is megcsúfoló hatalom ellen kell küzdenünk. Évekkel ezelőtt a testvériség két oldalát kértem számon, most a nemzeti kisebbségek tudatos, sokoldalú és tervszerűsített elnyomását és felszámolását. Nyilván kényelmetlen feladat ez azoknak, akik életen át a testvéri együttműködést és a közös hazában való együttes építést hangoztatták. Csakhogy ez a négy évtizede állandóan visszavonuló pártaktivista és magyar értelmiségi réteg nem veszi észre, hogy alamizsnából élt, konccal, amit időnként odadobtak nekik, anélkül, hogy jogait hirdette, tudatosította és megőrizte volna a felnövekvő új nemzedékekben. Most itt állunk a megmaradás homlokráncával elgyávult magyarság tehetetlen és közösségét nélkülöző tömegével, egymást jelekből ha értjük, gyanakodva figyeljük, kibem mire van hajlandóság románul szólunk egymás között is, nehogy a hallgatózót sértsük anyanyelvünk használatával. És hovatovább megkapjuk az alantas munka, a gyengén fizetett munka jogát, a tapsolás jogát, a hallgatás jogát, a kisebbségi sors jogát, amikor közölünk nem az értelmes, hanem a szolgálatkész, a műveletlen, a primitív kerül „állatkerti bemutatásra”, bizonyítandó, hogy ilyen szintű az egész magyarság, s az ilyenekkel nincs mit kezdeni, az ilyeneknek áldás az asszimiláció, mert magasabb kultúrához juttatja őket. Úgy néz ki a dolog, hogy a nemzeti elnyomást szolgálja a „tudományos” káderkiválasztás is, az ún. munkáskáderek kiemelése. Lám, a legfelsőbb pártvezetésben is az egy Fazekas Lajos maradt, akit bokázó szervilizmusáról, kispolgári elmaradottságáról a pártiskolában nullának hittünk. A gondolkodó, a tette vágyó Fazekasnak (János) mennie kellett, mert akkor is magyarnak vallotta magát, amikor nem kellett volna. Kaméleon Vincze-Vințe Jánosok (Ion-ok) kellene és vannak is szép számmal. Az erdélyi magyarságot nemcsak lerohanták, nemcsak szépen leépítették, hanem belülről eladták a román nacionalisták által megnyert karrieristák, talpnyalók, semmi emberek. Ezért van tele mindenféle vezetőség kispolgárokkal, az az eddig százalékban mért néhány magyar sem kivétel, hanem mint minden szolga, a hatalmon lévők életmódban, erkölcsben, határozatlanságban, szolgálalkúságban törtetően utánzó gerinctelen ember. Eladták népünk ügyét a MADOSZ megszüntetésével, az MNSZ orrunk előtt történt lebontásával, a vezetésről való lemondással a hatalmat kiszolgáló névtelen tisztviselők javára, akik örömmel mondtak le szervezésről, fejlesztésről, aktivitásról, és minden nemzetiségi fórum megszűnésekor fellelegezve járultak a legfelsőbb vezetéshez a jutalomért, de nem hatalmat kaptak, csak kispolgári élethez elegendő nyugdíjat, ingyenes kezelést, és beutalót közepesnél jobb nyaralókba, szanatóriumokba, aztán időnként egy-egy meghívót a dísztribünre, az ünnepi gyűlésekre, hogy elhiggyék, a vezetőréteghez tartoznak. Ezt kapta apám is, aki szerencsére még 1953-ban kibékült az aránylag nagy nyugdíjával. Később a hatvanas évek végén, amikor a tartományi pártbüro tagja volt, kellemetlen kérdéseket tett fel: miért nem vesznek fel magyar munkást a cipőgyárba? stb., addig-addig kérdezett szóban és írásban, amíg aztán „elfelejtették” meghívni a bürogyűlésekre, a díszvacsorákra és más ünnepi eseményekre, a következő választáskor pedig kihagyták a vezetőségből. Helyette maradt a felszabadítás utáni rendőrség szocialista beállítottságú embere

Timofi és Koncz, akiből apám csinált párttagot, aki olyan gyáva volt, hogy bombázáskor jajgatva lapult az ágy alatt. Ez a semmiért nagy pártnyugdíjat kapott ember még az elmúlt években is kiszolgálója volt a hatalomnak, a nyugdíjas pártszervezetben feszített, amíg a növekvő románság kinyomta onnan, eltűnt a tündöklőnek nevezett új idők személtárájában. Apám pedig csak írta, írta jelentéseit a Központi Bizottságnak, lázadozott és vagdalkozott, de nyíltan szólt az erdélyi magyarság jogairól. Ezeket a leveleket Vincze János eltűntette, bevallottan nem adta tovább. Mutatta, hogy mennyire átdolgozta fordításkor és úgy adta tovább, hogy köszönetet várt tőlem, amiért nem juttatta a belügy kezére apámat, hiszen „minősíthetetlen” kifejezésekkel illette a „hőn szeretett vezetőt”, bírálata pedig senkit sem kímélt. Apám természetesen nem kapott sem érdembeli, sem másféle választ leveleire. Belefáradt, és amikor évekként ezelőtt néha felhívott, románul beszélt. Hiába figyelmeztettem, kitartott rossz románsága mellett, hiszen a legtöbbször a párttörténeti intézetből hívott. Ő nyilván ismerte a kisebbségi sorsot, és tudta, hogy a régi Romániában miként kellett viselkedni, ezt erőltette akkor is és most is. Ezzel kissé mindig feldühített, mert nem szerettem a megalkuvó, nyelvét kímélő, hivataloskodó, kötelességét teljesítően hazafiaskodó polgárt, a sunyító, nyúlszívű magyarságot, azt hiszem, éreztem, hogy ez a fajta viselkedés hova vezet: a mai nyíltan erőltetett végleges felszámolásunkhoz. Bethlen Gábor lehajtott fejűségét eltökélt szilárdsága, szívós kitartása, mindent elszámoltató természete, egyszóval állandó aktivitása magyarázza. Nálunk önmagunk keresése és megtartása nem tettekben mutatkozik, hanem a végzetes magunkba roskadásban, a lemondásban, a gyávaságban. A Király Károly-féle kiállítás és az áldozatvállaló kiállítások sora inkább akadályozná az asszimiláló intézkedéseket, mint a hallgatás, a mindenbe való beleegyezés és beletörődés. De hát ki neveli hőseinket? Kevesen. Családban elhullatott megjegyzésekkel, lefojtott indulatok ki-kitörésével. Az ilyesminek a vége olyan, mint a nemrégiben Vásárhelyen kitűzött magyar zászló. Két Szabó nevű tizenéves hőstette. Vasile Roaitá, Nyilas Mihály (kolozsvári) zászlótűzése ehhez hasonló, életkoruknak megfelelő reakció az elnyomásra. De Szabóékból is csak akkor lesznek hősök, ha a náluk képzetebbek és okosan bátrak változtatni tudnak ezen a világon.

1985. április

A legújabb galuska: az egyetemi felvételin csak román nyelven lehet vizsgázni. Zsuzsa magyarul tanulta a fizikát: máris lemondott arról, hogy egyetemre jusson. Osztálytársnője négy éve magolja a biológiát. Most hogyan álljon át? Négy hónap alatt nem képes románul újratanulni az egész anyagot. Váratlanul ért minket az újabb szorítás, pedig már tavaly csúfságot űztek a tanársegédek abból, hogy le kellett fordítaniuk a tételeket magyar nyelvre. A műszaki egyetemen ilyen célból, egyetlen tanársegéd járt teremről teremre és ez tetemesen késleltette a magyar anyanyelvű felvételizők munkáját. Máshol úgy csúfoltak, hogy megengedték, felvételizőként csak egy-egy szó lefordítását kérhetik, a többi fordítsák - ahogy tudják - maguk.

Szóval ha jobban figyelünk, kikövetkeztethettük volna ezt a szorítást is...

Köszönet és hozsánna továbbra is előzönlí a lapokat, gyűléseket, mindent. Senki sem mer szólni.

Eszényi jelentkezett egy mellékapcsolás révén, Székely Győzőékkel akart beszélni, akiknek egyel nagyobb a telefonszámuk. Átjöttek Bodeával ketten, valami ivászat után lehettek. Bodea elővette Ana Blandiana kézírással lejegyzett két „forró” versét és felolvasta. Az egyik egy groteszk hangulatú felsorolás. A kapható és nem kapható dolgok között nemcsak áruk, hanem szellemi táplálék-hiányjelek is sorakoznak. A vers hangulata fagyasztó és tökéletesen

ráillik közérzetünkre. Állítólag az Amfiteatrumban jelent meg. Kértem Bodeától, hadd másoljam le. Összehajtogatta, és mint különösen értékes valamit visszatette a belső zsebébe.

Bekével találkoztam az utcán. Felhívták Bukarestbe és visszavették a laphoz. „Félreértés volt.” Szerintem az örökös „tangót” járják megint az „elvtársak” Mohón mindig kettőt előre. Aztán, mert túlfeszítették a húrt, egyet vissza. De a Beke esete jó volt arra, hogy megfélemlítsék a még „hőzöngő” nemzetiségieket. Kérdeztem Bakétól, mit csinál? Hallgatok, mondta, azért fizetnek.

A múlt hónapban itt járt Jánosi Tibor, hozott Új Tükröt, benne öt rövid írással. Az egyiket amelyikről az egész oldal a címét kapta (*Mese a változhatatlanra*), mivel három alcímes, összekeverték, illetve a tördelésnél az első rész után következett egy nagyon rövid különálló groteszk írás (*Kívánság*). Ezzel megtört az ismétlésre alapított és a fokozással kihangsúlyozódó asszimiláció-ellenes mese ereje. A végén pedig belejavítottak: „akit megesznek” helyett „amit megesznek” jelent meg. Egy okos szerkesztő nem a mondanivalót nézte, nem az emberevést illetőleg ennek a groteskségét, szerinte „akit” nem ehető. Kerülne a helyünkbe, akkor bőrén érezné, miként eszik itt a fajtáját.

Kiderült hogy sok írást Koppány Zsolt névvel adott le, másokat pedig közös ismerősünk protezsált. Tibor levelemből megértette, hogy szorongatott helyzetben vagyok kicsit későn, de írt egy választ, amiből érthettek a levéllenőrök is. Részünkről az ügyet lezártak tekintettük. Megkértem Tibort, érdeklődj meg, milyen lehetősége, van egy költözködésnek odaát, ha itt „minden kötél szakad”. Később D. Ödöntől megtudtam, hogy Tibort felhívták a belügyhöz, kérdezősködtek, puhatolóztak. Vajon mit akartak? Tibor elmesélte nekem, hogy ott náluk látott egy idevaló „belső embert”, akit, mivel kémkedés gyanús volt, telefonon feljelentett. Láta, hogy elvitték. Valószínűtlen történet... Az az érzésem, nem jóra bíztam az érdeklődést, de már annyit nyaggat Baba ezzel és általában a jövőt illetően, hogy valamit kellett csinálnom megnyugtatónkra. Valószínűleg egyre nehezebb lesz itt az életünk. De még annyi mindent tehetnénk, még sok mindent nem fejeztem be aztán meg Zsolt miatt sem elhatározott a vándorlás. És az öregek? Ha már nem engednek írni, és Zsuzsa előtt is bezárulnak a tanulás kapui, nyilvánvalóan mindent el kell követnünk, hogy megszabaduljunk ebből a cirkuszi előadásként megrendezett pokolból.

Az emberek ezen a tájon mindig is jöttek-mentek. A héten voltam Igazfalván. Mesélte Dobó Regina tanítónő, hogy ő úgy tudja, a század elején települt a falu Békés megyéből. Az ő nagyapja jött, és posztóvarrással foglalkozott Regina szerint - olvasta valahol - a 48-as szabadságharc idején említik Igazfalvát és Fecsetet is (Fáget).

Érdekes, amit az édesapja mesélt: a kimért 25 holdakkal nem voltak megelégedve a békésiek, mert „savanyú föld” volt. Nagy részük visszatért szülőföldjére. Akik maradtak, hiába szereztek földet, azt elvették ‘21-ben.

Dobó Lajos román katona volt a második világháborúban. Azt mondja, előbb együtt voltak románok, nemzetiségiek vegyesen. Aztán kiválogatták őket, 17 000 magyart külön táborba gyűjtöttek, nyolc hónapig képezték őket. Aztán román nemzetiségű bűnözőkkel együtt felöltöztették őket olasz ruhákba, és bevetették az orosz fronton. Az utolsó nagyobb ütközetben egy német és egy olasz (romániai magyar vagy román börtöntöltelék) állt az első vonalban. A németek olasznak tudták őket, bár a sapkájuk már nem olasz, hanem fülrehúzható orosz sapka volt. Furcsa érékessége ez a második világháborúnak. Sehol sem olvastam erről, de a nemzeti megkülönböztetés ilyen formája is jellemző a régi Romániára, s mert ezt

másolják egyre hűebben ma is, tanulhatunk a történelemből. Nem az írottból, hanem az igazból, a beszélt történelemből.

Íme, mit újságot Kuki, a fiam barátja, aki Temesváron katonáskodott a rádiólokációs egységénél, ahol kapcsolatot tartottak szovjet, magyar, bolgár hasonló egységekkel. Nemrég meglátogatta egy tisztje. Tőle tudja, hogy a Kuki helye (tolmácsként működött a magyarokkal) megszűnt, a magyarokkal már nincs együttműködés, a magyar-román határon pedig a román jugoszláv határhoz hasonló készültség és őrség van: Mindezt annak bizonyítására mondta el, hogy a „magyarokkal megromlott a kapcsolat”.

Két héttel ezelőtt beszéltem Domokos Gézával. Ildikó mondta, hogy jót tenne neki, ha a gyűlésünk után lemennék hozzá, mert „olyan egyedül van”. Érdeklődve fogadott, szívélyesen félig-meddig tegezett. Láttam rajta, hogy megviselte az idő. Hatalma teljében nem volt ilyen szívélyes. Főleg amikor az antológia előszavának megírására kértem. Nem volt nehéz kiéreznem lebecsülését. Most, hogy az Új Tükörben és a nálunk megjelent írásaimról is tud talán enyhült irányomban. De a tavalyi nagy ellenőrzés után, amiből Balogh Edgár szerint győztesen került ki, kissé romokban van. Kiderült, hogy azért érdekli az Ifjúmunkás, mert ő is számít ennek a lapnak a megszüntetésére. Ebben egyetértünk. Jeleztem, hogy a vidék már temeti a Kritériont, amit nem megszüntetnek, hanem átszerveznek majd. Mondta, hogy néhány ügyet, például a jövő évi terv végleges jóváhagyását-kiigazítását még megvárja, aztán elmegy szabadságra. A nagyfőnökök tavaszi szabadságolásáról az a véleményem, hogy lelépésük előszelét jelzik. Mindenféle vihart elkerülendő ezt is betervezhetik, számolva talán azzal, hogy az infarktuszos korban lévő vezetők pihenten kapják a kegyelemdöfést. Mire ezeket és a *Tanítók nyomában* című riportkötetemet sorsát úgy-ahogy megbeszéltük, nyílik az ajtó, és belép az élő példa, Huszár. Az ő leváltása gyomorvérzéssel és hosszas kórházi kezeléssel járt. Jólnevelten átadtam a helyem, hagytam őket csevegni.

Hazatérve, a Dacia Könyvkiadó igazgatójával beszéltem, János azt ajánlotta, ne utasítsam vissza kérésüket, hogy az antológia helyett kínjukban tervezett összeállításban közreműködjem. Végül újságot, hogy felső szinten kiigazították a KISZ KB titkár elképzelését: magyar nyelvű, de nem magyar kötet lesz, 60 százalékát fordítani kell Gavra, a Scînteia Tineretului tudósítójának válogatása alapján, 40 százalék pedig általunk írott szöveg kell legyen. Tervet készítettem, és ez alkalommal János írt kollégáimnak, hogy küldjék az anyagot. Nem hiszem, hogy év végéig lesz belőle valami. A közreműködéssel, János szerint, nem vágom el az útját egy újabb könyvem megjelentetésének. Erre pedig valóban szükségem lesz, mert a Ceresnek leadott Zsolt nevét idéző *Viselkedjünk* című kiskönyv kiadására, ott nem sok lehetőséget látok. A magyar szerkesztő elmondta, hogy munkám egyelőre nem került szóba, amikor a jövő évre terveztek. Innen is következhetni lehet a kiadók átszervezésére. Mondta, hogy ő nem hiszi el a megszüntetésüket, különben is megkérték, hogy hallgasson róla. Azt mondja, hogy várni kell, ha ősszel nem kap igenlő választ, nagy ribilliót csinál. Bazsó Zsiga náluk tízórazott (az Igazság egykori klubszobájában van a fiók), pálinkát is ittunk, azt hiszem a kedves szerkesztő kissé beszeszelt. Harminc egy-néhány éve szerkesztő, már nem sok van hátra a nyugdíjazásáig, elege lehet mindenből, hogy ennyire elkapta a bátorság. Szóval a kéziratot valószínűleg át kell hoznom a Daciához. Talán 1987-re bekerül a terveikbe.

Különben a Daciától lelépett Jancsik Pál. Végül is elvitte őt Rácz Győző. Előzőleg felhívott, hogy nekem és Nemerének helyet talált. Sejttem, hogy miért kérte legalább elvi beleegyezésemet a meg nem nevezett funkció betöltésére. Azért, hogy ezzel érveljen a megyei pártbizottságnál, ahol kádertartalékba tettek, hogy a művelődési bizottság felügyelői helyét szánták nekem. Tegnapelőtt telefonált Varga, hogy egy elvtárs akar velem beszélni Bukarestben, de én

ne tudjak róla, nekem tervmegbeszélésre kellett jönnöm, állítólag. Sejttem, hogy Koppándi határozott valamit felőlem. Nosza, elmentem Győzöhöz és megkérdeztem, milyen helyre javasolt, hogy nem mondhatta ezt telefonba. Így derült ki a művelődés, ahol voltam már másfél évig 1600 lejes fizetéssel, és rövid idő eltelte után azt kérdezték, nem gondolom, hogy igen sokat dolgozom? Én voltam az utolsó nemzetiségi művelődést irányító felügyelő Kolozs megyében. Néhány felmérést végeztem (kultúrotthonok helyzete falun, kultúrigény stb., és feltérképeztem a falusi könyvtárak magyar és más nyelvű könyvállományát, megszerveztem a differenciált könyvellátást annak érdekében, hogy a lakosság összetételének megfelelő könyvállományt alakítsunk ki minden községben). Soha nem írtam annyit lapokban és mégis sokallták az általam szervezetteket: a városra kerültek faluba látogatását, megszervezett segítségüket néhány falu művelődési életének biztosítására, a tordaszentlászlói és a magyarfenesi énekkar 80 éves évfordulójának előkészítését stb.

Mégsem hiszem hogy a felügyelőségről lenne szó, hiszen az megyei szintű kérdés. Ha Koppándi hivatott, akkor nyilván nem erről van szó. Ez különben megvilágítja a Koppándi-Rácz Győző barátságot is - azt mondták, együtt vacsoráztak -, Győző a főszerkesztői székért mindent megtett. De Koppándi nyilván kisfiúnak tartja Ráczot. Nemrég, amikor elemzést tartott a Korunknál, szemükre vetette, hogy Madách nevének elhagyását nehezményezték a Központi Bizottságnál, megkerülve őt. Ez Kántor volt de Rácz Győző is kapott a rosszallásból. És Koppándi megmagyarázta nekik, hogy Madách műve túlhaladott, az eddigiektől eltérően értékelendő. Gyönyörű perspektíva. Már csak Petőfit kell száműzni, mert megírta, hogy akasszák fel a királyokat. Hátha az olvasó a királyokon mindenféle vezető gondol. Ilyenformán bizony nagyon veszélyes Petőfi is. Akárcsak Caragiale, akinek választási komédiáját eltiltották és más darabját is, mert nagyon maiul hallatszott az iróniája. „A román ipar legfőbb jellegzetessége, hogy nem létezik.” És ehhez hasonlók...

A héten utaztam Nagybányára, Igazfalvára, innen a fővárosba. A vonatok zsúfoltak. Az ötórás utat lábon állva tettem meg. Nagybányáról Kolozsvárig 2-10 óráig tart most az utazás. Azt mondják, a közlekedéssel foglalkozó miniszterhelyettest leváltották, mert nyersolajat merészelt kérni. Pénteken már nem kaptam vasárnap estére jegyet a fővárosba. Az utolsó vasárnap reggelre szóló repülőjegyet sikerült megszereznem. Húsvét van, itt ülök a szállóban és próbálom összeszedni emlékezetemből mindazt, ami e naplóba tartozik. Újra érzem, hogy az ilyen, főbb hetet sűrítő összegezések azért nem megfelelőek, mert asszimilációnk felgyorsulása következtében az egyre szaporodó események mellbevágó döbbenete hiányzik belőlük. Az, ahogyan átéljük ezeket, amikor tudomásunkra jutnak. Az, amikor még naplót írni sincs kedve tőlük az embernek.

Húsvétra - afféle feltámadásként, amely vigaszt nem hoz, csak keserűséget - ki kellett volna jönnie Zsolt könyvének. Voltam Váradon Jánossal, és a nyomda főmérnöke megígérte, hogy juttat néhány kötetrel többet (végül nyolcezer négyszázat nyomtak), hogy legyen mit adnom az iskolájának. Nem akarnám felvásárolni a Kolozsvárra kerülő amúgy is kevés példányt. Kinyomták, szombaton nem találtam a kiadó emberét, nem láttam végül, hogy néz ki a könyv. János jelezte, hogy nyolcványi sem. Ez megdöbbenett. Kilenc ív volt. Végül is annyit húztak volna? Kivették a Lászlóffy Csaba verssorait a Zsolt emlékére írt költeményéből, és az utolsó pillanatban, már a kész könyvből ki kellett venni a mottóból Ilyés Gyula mondatát is. Ezen kívül számos, a megyei ellenőrzés kérésére minden gyanús helyen (több) sort kihúztak. Nem volt merszem elolvasni a „semnal” példányt sem. Eljárásuk akár a hullagalázás. Nekem ez a könyv - sírkő. Nyolcezer példányban figyelmeztetés a kisebbségi sors kegyetlenségeire. „Unguru”, így szólították a fiamat a században, és senki sem akadt, aki bár hivatalból, bár emberségből kéthetes súlyosbodó fertőzését tudomásunkra hozta volna...

Zsolt emléke ez a könyv. Már kértek, hogy dedikáljak. De egy sírkövel nem lehet dedikálni. Amikor az idén beindulhattak a kocsik (március végén, hogy ne követeljék az emberek a negyedéves gépkocsiadó eltörlését, hiszen télen nem használhattuk a járműveket), kivettem Pócsait, a kőfaragót a temetőbe, rárajzoltam a gránittömbre székely rovásírással:

Az ismert katona

Ez a könyv címe. Feleki Károly Zsolt utolsó képét, azt a szemüveg nélküli és Zsolt által is ijedt képűnek tartott fotót felbontva-pontozva helyezte el a borítékra. Ennek a fiatalembernek a szemén látszik a közelgő veszedelem, minden, ami ezekben a hónapokban, esetleg években reánk vár...

1985. április 8.

A Munkásélethez akarnak helyezni. Nagy titkolódzással. Felmentünk Vargával Koppándihoz. A megbeszélést önmaga igazolására használta. Nem tagadtam, amit ő is tud, hogy mindenütt utálják. Mert legutóbb Kántor a Központi Bizottság magasabb rendű aktivistájának jelezte, hogy képtelenség vele dolgozni, hiszen a klasszikusokat is törli, kiveszi, elparentálja. Olyan kijelentéseit hallgattam, amelyek távol álltak az igazságtól. Például azt jelentette ki, hogy ő valamirevaló író írását még nem vette ki, nem bántotta egyetlen lapban sem. Kapásból jó néhányat mondhattam volna, de most jószándékúnak mutatkozott, állást úgy kínált, mint olyannak, akivel kivételt tesz tehetségére és alapvető jó tulajdonságaira való tekintettel. Sütő írásait vette ki, annak saját lapjából, az Új Életből is és ki húzott belőle? Koppándi! Azért hát a titkolózás. Mert azt hiszi, mások nem tudnak pofátlanságáról. Szót kerített a tavalyi, az augusztusi, a Dolgozó Nőbe írt vezércikkemről. Miért Petőfivel kezdtem? Mondtam, azért, mert olvasóinkban Petőfi neve a szabadsággal párosul. Augusztus 23-át miként lehet másként az olvasók figyelmébe ajánlani?! Azt mondta, ha ezt kifejtem, talán nem veszi ki a cikkem. Szerintem, akkor is kivette volna, mert nem a Petőfire utalást, hanem a demokratizmust, az igenelessel felérő tagadást követelő mondatomért nem tetszett neki az írás. A harag pedig azért van benne, mert tíz hónap múlva mégis lehozta az Utunk nem vezércikkben, de elbújtatva, lehozta.

Azt hajtogatta Koppándi, hogy őt nagyon utálják pedig hat éve csakis jóra törekszik. Arra, hogy ne hőzöngjenek az emberek: nem az embert nézi, hanem csakis az írást. Ennek ellenkezőjét bizonyította azzal, hogy amikor Varga a romániai magyar irodalomról szóló íráshoz szerzőt keresett sorra kiebrudalta a kritikusok sorából Kántort, Markó Bélát, Kovács Jánost különféle, vele szemben elkövetett vétségeikért. Az utóbbi például a következő mondatot akarta becsempészni a Méliusz könyvéről szóló kritikájába: „Életünk olyan, mint egy sötét alagút, csak néha-néha csillannak fel benne a fények.” Természetesen kihúzta, és ha A Hét nem adta volna le az első részt, nem engedélyezte volna a másodikat sem. Ha már kihúzta a mondatot, akkor a szöveggel nem volt baja, de a szerzőt valahogyan büntetni kell - mondta. Így fest a dolog! Nagyon tanulságos találkozó volt. Megtudtam, hogy Molnár H. Lajos olyat állít regényében, amit az életben nem lehet megtalálni: egy újságírót azzal bíz meg a belügy, hogy kollégáját figyelje. Ki látott olyat, ki hallott ilyesmiről?! Nem esett le a tantusz, hogy magamra mutassak és megnevezem a kapitányt (és az első titkárt, aki tudott a dologról), aki ezt pártfeladatként követelte tőlem. Ehelyett arra hívtam fel a figyelmét, hogy amennyiben a könyvben írt dolgok nem találnak a valósággal, akkor valószínűleg regényről van szó, tehát fikcióról. Nem értett velem egyet, annyit ő is tud, hogy Molnár könyve inkább riport és tényregény, mint mese.

Az áthelyezéssel elveszíteném 8 évi esedékes fizetési kategóriaemelésem, a kért idei külföldi utam, és félezer lejjel kisebb besorolást kapnék. Néhány év múlva egy káderes pedig kisütné, hogy belém lehet rúgni, hiszen fentről már megasztajtottak. Nem vállaltam. Abban egyeztünk meg, hogy Bányaival megbeszéljük a fizetés körüli dolgokat, aztán döntök. Bányai nem volt benn. Másnap sem telefonált Varga, és harmadnap is hiába vártam telefonját. A fővárosi utazással elvesztettem két napot.

Hazaérkezve felmentem Csillag Endréhez, a megyei pártbizottság gazdasági titkárához, volt osztálytársamhoz. Nem javallotta a Munkásélethez való átvándorlást, és semmilyen magyar nyelvű laphoz; nem nagy jövőt jósol nekik. Azt ajánlotta, térjek vissza egy gyárba. Megpróbál nekem valamilyen helyet találni a Nehézgépgyárban. Azt hiszem, ez lesz a legjobb. Megszabadulok a csúszómászók világából. Mielőtt hazarepültem volna, elhívott magához Nits. Húsvét volt, ettünk valami maradék levest és rántottát. Nem ezt volt jellemző rájuk. Ilonka mutatta, hogy üres a hűtőszekrény. A fiuk katona. Ilonka, a jólétesült, mondta, hogy ami ezután jön, az erkölcsi fertő. Már nem az asszimilációellenes írásokat tiltják, hanem az asszimilációt sürgető írásokat követelik tőlünk. Aki erre is képes, arra valószínűleg köpnek majd. Még akkor sem kecsegtető perspektíva, ha nagyon sokára jön az a világ. Persze a gyár sem örömtanya, ha nem megy a termelés, nincs egész fizetés. És kivághatnak, leépíthetnek, különösen, ha Csillag már nem lesz a polcon. Évei meg vannak számlálva.

Éppen ezen a napon (április 10.) megjelent a fiam könyve. Nem kaptam példányt a kiadótól, de a váradi nyomda főmérnöke állta a szavát, küldött egy csomagot. Itthon nagy szomorúságot okoztam a könyvvel. Sírunk, ha ránézünk, ha belelapozunk. Könyvespolcaink tele vannak sírkövekkel. Félretettem belőle a T. K. Zs. emlékdíjra. Osztálytársainak és tanárainak is szereznem kell. Felhívott Bázsa Zoli, fiam volt osztálytársa, félretett 50 darabot. Jánosnak adtam először, neki köszönhetem, hogy végül megjelent. Bár minden húzásba bele kellett egyeznie. A Csabának szánt könyvbe beírtam a mottóból kiemelt vers részletét (*Rekvium T. Zs.-ért*) és az Illyés Gyula idézetet: „*Higgyétek, hogy a halál: legyőzhető, ha én, lám, elestem is.*” Miért kellett ezt kivenni. Mert Illyés Gyula írta! Az az Illyés Gyula, aki a költők névtelenségét hitte igaznak, és mindenekelőttinek a gondolatot, legyen az bárhol, bárkitől. És most ez az életet igenlő sor azért nem jelenhetett meg, mert ő írta, és a neve nem tetszik a dühödt sovínisztáknak, mert az erdélyi magyarság mellen kiállva „magára haragította” őket. Ezt a sort egy Pezderka nevezetű csúszómászó vétette ki.

1985. április 13.

Tegnap este volt nálunk Nagy Robi és Bogdán Tibi a Munkásélet új munkatársai. Az utóbbi mesélte, többek között, hogy Halász Anikó szerint Auschwitzban, ahol lágerben volt, jobb volt a fűtés, mint az elmúlt évben Romániában. És mindennap 2 deka vajat kaptak. Ez több, mint a mi havonkénti 10 dekanék. Mert egy idő óta csak ennyi jár.

Állítólag Bisztrai Mária felment kihallgatásra a „nagyúrhoz”. Nem fogadta. Nehezen, de bejutott a feleségéhez. Elpanaszolta, hogy az engedélyezett repertoárral nem lehet rentábilis színházat fenntartani. Megnyugtatta, hogy változtatnak a dolgon. Így is történt. Mire hazaérkezett, megmutatták neki a nyugdíjazásáról szóló papírokat. Az új igazgató Kötő József. Amikor Zsobokon volt tanár, írtam róla. A feleségével együtt ebben a kicsi kalotaszegi faluban olvasásra szoktatták az embereket. Valószínűleg jobban vezetné a színházat, mint Groza leánya. Ha hagynák! Csakhogy a magyar színházak is lassú (gyors?) sorvadásra vannak ítélve.

Bogdán elmondott egy viccet: Reagan, a szovjet és a román főnök találkoznak, és versenyben vállalják a világűr meghódítását. Az amerikaiak a Plutóra terveznek utat, a szovjetek egy másik naprendszerbe, az oltyán egyenesen a Napba. Hogyan? - kérdik tőle. - Mi, az akadémikus feleségemmel az egész nép által körülvéve elhatároztuk, hogy egyenesen a Napba küldünk űrhajót. - Mi lesz, ha a közelébe érve elolvad az űrhajó? - Úgy gondoltuk, hogy éjjel indítjuk a gépet, mikor nem süt a nap!... Jellemző az itteni tudományos színvonalra. A viccekből lemérhető, hogy a vezetés blódségeit hamar átlátja és bölcsen, tömören megfogalmazza a gondolkodó népréteg. Gyilkos humorral túlteszi magát az ember a hétköznapi poklán, véleményt mondani annyi, mint felülemelkedni a mocskon, amely áramol, zúdul mindenfelől.

Szilágyi az operaénekes hallotta, hogy az egészségügyi helyettes miniszter kihallgatáson volt a császárnál. Öt percet engedélyezett és nézte az óráját. A miniszter sorolta: a csecsemők meghalnak a kórházakban, mert nincs fűtés, nincs villany, nincs orvosság stb. Akármennyire tömörített, elnyúlt a felsorolás. A császár óráját nézve, kijelentette: „Hét percet elvettél egy olyan államfő életéből, aki csak minden fél évezredben születik.” Az oltván pöffeszkedés és elbizakodottság jellemző példája. Ha nem is így történt, hasonlóan kellett lejátszódnia: ez az egész országban divatos, erkölcstelen magatartás és handabandázás gyakorlatán látszik.

1985. június 13.

Csikszeredán jártam, hogy a *Kárpátok jövője* című interjúkötetet Bálint Dénesre bízam, ő könnyűszerrel kiegészíthetné a begyűjtött anyagot. Két interjút azon nyomban elkészítettünk Boros Csabával és Pakot Elekkel, két mezőgazdasági emberrel. A többi 7-8-ra ki tudja, mikor kerül sor. Bálint Dénes nyargalászó ember. Ha összegyűjtené a szöveget, kidolgozhatnám, szerkeszthetném a könyvet. Egyelőre kérdeznie kellene megtanulni.

Mirk Lacival arról is beszélgettünk milyen a fokozott asszimilálás Székelyföldön. A helyzet a következő: minden vezető állást igyekeznek betelepült románokkal megtölteni. Mostani huszárvágás, hogy a megyei KISZ-titkár sem magyar már, hanem román. Eddig ezt nem próbálták. Bontaş (a KB propaganda titkára) utolsó fegyverténye, mielőtt lelépett volna a KISZ-től, hogy ezt véghezvitte.

Épül az új főtér a városban. Szép, korszerű, de sarkában a harmincas években épült beton-szürke templomot nem merték lebontani. Păunescu cikkezett felháborodva, hogy ezt tervezték az ortodox templommal. Sem nem emlékmű, sem nem szép, jelentéktelen kívülről-belülről. De míg a fővárosban valós értékű templomokat és százados emlékműveket bontanak le, itt nem merték ezt megtenni ezzel a félévszázados épülettel. A helyébe tervezett, uszodával ellátott szálloda így kisebb lett, uszodája sem lesz, tehát nem felel meg a nemzetközileg elismert első osztályú szállodahálózat követelményeinek.

Voltam a temetőben. Kerestem a Kozán Imre bácsi sírját. Valószínűleg nem abban a temetőben jártam, ahova temették. De mivel összejártam a temetőt, láttam, hogy a friss sírok között sok a román és ezek az elhanyagoltak.

Az asszimilálódás itt nem csekélyebb gátba ütközik, mint abba, hogy a lakosság a betelepülések ellenére túlnyomórészt magyar. A párt, a néptanács, a törvény szervei, a milícia, a belügy, az egészségügy, az ipar és a tanügy románosítása a céljuk, és ez gyorsított ütemben halad. Laci elmesélte, hogy egy fizikaórára betévedt pártaktivista vagy tanfelügyelő felháborodva félbeszakította az órát, mivel nem értette az előadást. Telefonált Bukarestbe és külön brigádöt kért a kérdés kivizsgálására. Jöttek az ellenőrök, ültek néhány hetet. A végeredmény az volt, hogy a szóban forgó liceum igazgatójával és tanáraival vállalat akartak aláíratni, amely szerint sem órákon, sem tízpercben, de még a tanárban sem beszélnek magyarul, és erre szoktatják a

tanulókat is. Az igazgató az alkotmányra hivatkozva megtagadta a szöveg aláírását, így a tanárookra ezt már nem erőszakolhatták. Összepakoltak, és távoztak. Tapasztalatból tudjuk, hogy egyetlen visszavonulásuk sem végleges. Ha nem megy az első próbálkozás, néhány hónap múlva másként próbálkoznak, ha kell többször is, amíg céljukat el nem érik. Így kerültek először esti osztályok a kolozsvári 3-as liceumba, később a nappali tagozatra is. Így jelentek meg a nővérem iskolájában (a volt ref. leánygimnáziumban, ahol most az elemiben tanít) iskolakezdekskor és foglalták el a legjobb osztálytermeket. Sikerült első alkalomra. Nem kellett visszakoziálni. A következő tanévben várható az iskola vezetőségének a román káderek közül való kinevezése (választást mondanak).

Az asszimilálás folyamatában most a könnyű állásokból, az értelmiségi munkából való kiszorítás folyik szerte az országban. Ugyanakkor a kis fizetésű és alantas munkahelyeket előszeretettel ajánlják fel a magyaroknak. Ezt sem mindenütt. A gazdasági válság terheit a kisebbségnek jobban meg kell éreznie, mint a románságnak. És mégis szinte lehetetlennek látszik az asszimilálás Székelyföldön. Tudjuk, hogy értelmiségi nélkül kipusztul a nép. De már annyi az értelmes munkás és kishivatalnok közöttük, hogy reménykedhetünk, az asszimiláció folyamata nem lesz éppen olyan fergeteges iramú, ahogyan azt a mánisták, a dühödt nacionalisták unokái, a műveletlen és civilizálatlan, hazafias frázisokat hangoztató tömeg szeretné. Mi leszünk, mi vagyunk a néger, ha külön negyedekbe még nem tömörítenek is. Ez csak azután következik, amikor az ország „gyengén művelt” vezetői belátják, hogy a teljes asszimilációt nem érik meg, álmuk megvalósítása hiú remény. Ekkor következnek a dühödt lépések, ez már nyílt fasizmus lesz.

Julika (Burcă) mesélte, hogy náluk az egeresi állomáson megjelentek a karbantartók, és kérésükre sem voltak hajlandók zöldre festeni, sem a falat, sem a bútorokat. Vezetőjük fennhangon hirdeti, hogy eljött végre az övéinek az ideje, ezt a gyűlölt szint végleg számúzik az országból. Három színt ismernek, semmi mást... Csíkszeredán vagy Szatmáron egyik megyei titkár villájának kerítését festették. Az alapozáshoz harsány kéket használtak. Hagyják így!, parancsolta a titkár felesége. Végre egy kedvemre való szín. A kerítés rikítva virít. Persze, a környéken nincs párja.

Szerencsétlen emberek. Vajon kik fakasztották föl bennük a század eleji primitív ösztönöket, az acsarkodást. Sajnos, az ország nem a háború után megkezdett közös művelődés, egymás értékei iránti tisztelet útján folytatta útját, hanem a gazdasági lét fokozott romlásával, a kultúrára fordított anyagiak fokozott megszűnésével, az iskoláztatás primitív eltechnicizálódásával, a humaniorák kiszorításával Románia újra kikerült az európaiságot áhító népek táborából, és lett manipulálható műveletlen tömeg. Újra és újra meggyőződhetünk arról, hogy sem a szocialista eszmék, sem a korszerű kapitalizmus erkölce nem hat reánk. Mi van helyettük? Kilitástalanság, familiarizmus, tömény balkanizmus, barbár erkölcsök, embertelen tülekedés a kivételt képező helyekért, a státus elnyeréséért bármi áron. Tapsoncoknak, nyalóknak, köpenyegforgatóknak, semmi embereknek való világ.

1985. június 23.

Tegnap volt Zsolt 21. születésnapja. 21 gyertyát gyújtottunk a temetőben. Délben Cseh Gusztit temettük. A Diákházban előttem két belügyes állt. Az egyik a szemét dörzsölte, hogy megfelelő ábrázatot öltson, a másik, aki évekkal ezelőtt rámszállt, a nyakát nyújtotta érdeklődően, amikor Benkő Samu beszélt. Mit értett belőle, nem tudom. A román beszéd nem érdekelte ennyire. Nyilván, mert csupa magyarok között állt és így akart belesimulni a környezetbe. Bálint Tiborral találkoztam a főtéren, majd a Diákház bejáratánál. Süt róla a rosszindulat. Nem tudom, mi baja van velem. Már a múltkor, amikor könyvet vittem neki, alig türtőztette magát,

hogy ne mondjon valami gorombaságot. Most valami megjegyzést tett, amiben az ügyködés szó is szerepelt. Halkan, alig kivehetően, de elküldtem melegebb éghajlatra. Kányádi harciasan utánam nyomult. Csak megnéztem. Félek, hogy megint a belügyisek keltették olyan híreket, amiért az erdélyi magyar értelmiség jelesei utálattal néznek rám. Jó fegyverük az emberek közötti ellentét és utálat keltése. Azt hiszem, értenek hozzá. Pedig most összetartásra lenne szükség.

A zeneiskolában újból eltöröltek magyar osztályokat. A fővárosban próbálták közbejárni a szülők. Előzőleg a sovinszta igazgató nem engedélyezte az egyetlen magyar nyelven előadandó vers elmondását az évzárón. Felkerültek az ügyel a párthoz. Ott mosták kezeiket és kijelentették, hogy ennek nincs akadálya. Visszatérve az iskolába, az igazgató mégsem engedett a magáéból. Azt mondta, neki magasabb szintről parancsolnak, mint a megyei pártbizottság. Nemcsak ez mutatja, hogy a nacionalista-sovinszta réteg uralja a pártot, a belügyet, a közigazgatást... Most már nyíltan is merészkednek fellépni, hogy elnyomják a magyarságot. Állítólag körlevél érkezett az iskolákba, miszerint egyetlen iskolai rendezvényt, de még osztályfőnöki órát sem szabad magyar nyelven tartani. A Brassaiában jövőre román osztályok indulnak. Nagy nyomás alatt van a tanügy. Szeretnék a magyar szót kiirtani minden iskolából. De nő az ellenállás is. A Brassaiában a 64-ben végzetek 1000 lej értékű díjat adnak évente a tanulóknak, és 1000-1000 lejt a könyvtárnak és sportfelszerelésre. A zeneiskola évzárójára csak azért is elmentek a szülők és a magyar konzul is, akinek gyereke ott tanul.

A szakszervezeti aktivisták előtt kihirdették, hogy nem szabad terven kívül semmiféle előadást szervezni, videotékát nem engedélyeznek, a tulajdonosokat behívják a milíciára, hogy megtudják milyen módon jutottak felszereléshez. Aki vám nélkül hozta be, attól elkobozzák. Nem szabad nyugdíjazási ünnepséget rendezni, discót csak iskolában, felügyelettel. Otthon sem szabad még családi ünnepséget, sem rendezni, csak a milícia engedélyével... Félelmükben rendőrállammá alakítják az országot. Szegénység és műveletlenség - ez a jövő.

Felhívott ma egy nő, hogy ötven gyulafehérvári katona nevében üdvözljön. Király Attila is tolmácsolta üzenetüket: Zsoltra gondolnak! Úgy érzem, olvasták a könyvet, és a hatás nem maradt el. Gondolkoznak - és ez egyetlen mentségünk...

1985. július 29.

Megvolt a felvételi. Előtte nagy volt a zűr. Az utolsó pillanatig nem lehetett tudni: magyarul szabad-e felvételizni?! Még a Scînteia is a Forumra (5-ös szám) hivatkozott és az Ifjúmunkás is „rendelkezése” értelmében írt a lehetőségekről. Márpedig a Forumban elhomályosított módon azt hozták az olvasók tudomására, hogy nem lehet anyanyelvünkön felvételi vizsgát tenni. A Forum nem hivatalos közlöny, de szándéka világos: visszaszorítani a magyarok jelenlétét az egyetemeken. Mindezt az egyenlőség sűrű kinyilatkoztatásával. Végül a Tudományegyetemen írhattak magyarul a felvételizők, de a tételeket csak románul írták fel. Aki nem értette, annak félórás késéssel lefordítottak egy-egy szót belőle. Nálunk készült felvételire Pekári Jutka. Józsi ajánlotta be hozzánk ezt a tasnádi kislányt. Biológiára készült. Az egyik vizsgáján, mivel összefoglaló tételt kaptak, és nem értette a kérdést, elhagyott egy részt az anyagból. Tavaly 7,20-at ért el. Az idén csak 5,80-at. Az első vizsgáját a tanára is kiértékelte, és mindenképpen hetesen felülre várta. Az eredmény 4 és valamennyi. Tehát gondoskodtak arról, hogy a lehető legnagyobb szigorral bírálják el a magyarul írókat. A Politechnikán, ahol Zsuzsa vizsgázott, a felvételi kérvényen nem volt szabad kitölteni a *Milyen nyelven akar vizsgálni?* rubrikát. Azt mondták, vonalat se húzzanak. A felvételi előtti nap megkérdeztem a titkárságon, mi a helyzet? Azt válaszolták, nem érkezett semmi rendelet, amely megengedi, hogy a románon kívül más nyelven vizsgázzanak. A fizikánál aztán olyan kérdéseket és elméletet kaptak, hogy román

tudás nélkül nehezen boldogultak. Az eredményeket még ma sem tették ki. Fővárosi jóváhagyás végett felvitték a listát, onnan fogják majd letelefonálni. Nem lehet tudni, mit kell Bukarestben „jóváhagyni”. Nyilvánvaló, hogy itt is segítenek a nemzetiségi összetételen. Különböző miért szerepel az összeírtak névsorában a katonaköteles, nem katonaköteles mellett a nemzetiségi kategória? Ha mind románok vagyunk, ahogyan az a XIII. kongresszuson megfogalmazódott, akkor miért van szükség a megkülönböztetésre?

Az állatorvosin egyszerűen nem engedték leragasztani a jelentkezők nevét, tehát a felvételi dolgozatokat a jelentkezők nevének tudtával javították. Ilyet sem látott még Európa!

Már a SZER román adása is nyíltan beszél arról, hogy Romániában fokozódott az asszimiláció! De itt, a tudatosan visszaszorított és műveletlenségre ítélt tömegeknek arról harsog a propaganda, hogy a nemzetiségi kérdést már rég és véglegesen megoldották.

Jövőre, egyetlen magyar szülő sem kételkedik abban, hogy csakis román nyelven lehet majd felvételizni az összes felsőiskolára. És a megkülönböztetés tovább folyik, hiszen nem szabad megengedniük, hogy sok magyar kerüljön az egyetemekre, ezzel is bizonyítani akarják a románok felsőbbrendűségét, tagadni azt a nyilvánvalóságot, hogy még ma is több a magyar értelmiségi és a munkások, kisvárosi polgárok gyermekei közül is többen indulnak értelmiségi pályára, mivel környezetük erre inkább felkészíti őket, mint a műveltség dolgában hagyománytalan nagy román többséget. A változás itt csak annyiban igaz, hogy eddig fasiszta politikát még sehol a világon nem csináltak, szocialista és kommunista frázisok puffogatásával, izléstelen propagandával. Mint amilyenek a IX. kongresszus 20. évfordulójának ünnepei voltak, és amit igyekeztek felhasználni a személyi és családkultusz továbbnövelése érdekében. Tipikus oltyán nagyotakarás, nagyotmondás, handabandázás és „smecher” politika. Újra és újra beigazolódnak az, amire már a húszas években figyelmeztetett az erdélyi-bánati munkásmozgalom: a regátiakkal nehéz az egyesülés, mert a politikai munka, az elméleti felkészülés és tömegszervezkedés helyett anarchista hatalomra törekvésben mutatják minden erejüket. Kis csoportok, tömegbázis nélkül. Ma sincs ez másként. A hatalom egy család kezében, egy országra épült aktivista réteg kezében, akik nem hitből, hanem anyagi érdekből, uralmuk meghosszabbításának vágyával cselekednek. A nép megcsömörlött és távol tartja magát a politikától. A félelem hajtja ide-oda, szavazásra is, amit rendszeresen meghamisítanak. Az ilyen hatalom önmaga sírját ássa. Nem egyéb ez, mint a többi elvérzett diktatúra, amelyet előbb klikkek döntenek meg, később, amikor mindenki hitelét veszítette a politikusok közül, a józan ész terel valamiféle polgári rendbe. Csiszlikék országa, középkori elmaradottság a szellemi életben, akarnokok pöffeszkedése, mindezt majd egy ember számlájára írják, egy korszakéra, amit Caragialeval szólva, huszonvalahány évig túrtünk... túrnunk, és apatikusan szemléljük haldoklásával a saját elmúlásunkat is.

Voltam Szamosardón, Molnáréknál. Beigazolódnak jóvendölésem, hogy az egyházak ellen indítják a következő támadást. Jól menő magyar iskola van a faluban. Az igazgató és a református pap összejárnak, a művelődési életben is többet akarnak, mint amit a máramarosiak megszoktak. Volt itt Kriterion-találkozó és könyvkiállítás a helyiek könyveiből, országjárás és egyebek. A belügyiek a szokott ötlettelenségükkel azért citálták egyre-másra be az értelmiségieket, mert állítólag a székely himnuszt énekelték együtt. De más népdalokat is énekelhettek, amelyek nem tetszenek nekik. Mármint a belügyieknek. Valamelyik tanár aztán rábólintott, hogy ha nem is énekelték, de „fredonálták” a tiltott dalt, és aláírta a jegyzőkönyvet. A következőt már úgy győzték meg, hogy elé tették a jegyzőkönyvet: „Te miért tagadod? Mindent tudunk!” Aztán aláírta más is. Csak Molnár tiszteletes nem írta alá. Emiatt megrovásban részesült. Közben házkutatást tartottak az iskolaigazgatónál (engedély nélkül) és megtalálták Szamosközy *Erdély romlása* (?) könyvét, valamint egyéb hasonlókat, amelyeket

elkoboztak. A magyar koronát bemutató kiskönyvbe Molnár Tompa-idézetet írt ajánlásképpen: kész volt a vád, hogy káros könyveket terjeszt. De nála nem mertek kutatni, mert azt mondta, elégette a magyar történelemmel foglalkozó könyvet. Aztán két évvel ezelőtti történésekkel hozakodtak elő, amikor valaki idegen látogatott a templomba.

Közben nyugdíjba ment az egyháziakkal foglalkozó ezredes és hívő lett! Mondtam Molnárnak, nem hiszem, hogy nem megbízatásból tette. Hinni az ilyeneknek nem lehet, nem is kell. Minden eszközzel elásni szeretnék a magyarokat.

A Zsebszínház már a harmadik „főpróbát” tartja a fásoknál. Előadásra nincs engedélyük. A napokban megkezdem a mozgásközpontú színházról tervezett könyv írását. Nyersanyagnak összeszedte Ödi a szövegeket és a színház eddigi előadásainak jegyzékét.

A Tanítók nyomában-t befejeztem, de Egyed Péter szerint csak '87-ben kerülhet rá sor. Írtam Domokos Gézának. De hallom Bekétől, hogy különféle rendeléses könyveket terveztek be a jövő évre, az egyiket Cseke Gábor szerkeszti arról, hogy milyen jó románul tanulni, beszélni. A másikat Beke szerkeszti a testvériségről. Adtam neki egy riportsorozatot a Zsil völgyi bányászokról. A testvériség benne annyi, hogy együtt dolgoznak ott románok és magyarok. Beke kért, hogy Cseke és Bodó riportokat is adjak, hiszen maradt az Ifjúmunkás antológiából. Odaadtam egy Cseke által jegyzett beszélgetést erről a témáról, de nem tetszett neki. Azt mondta, ez a Cseke nem tud írni. Miért éppen most fedezte fel ezt a hibáját, nem tudom. Csak sejtem, hogy acsarkodás... Mondta Beke, hogy az Igaz Szóban Lászlóffy Csaba-ellenes kampány indult, engem is emlegettek a Csaba könyvéről írt ismertető kapcsán. Ez egy új klikk erőlködése, hogy uralják az egész romániai magyar irodalmat. Széthúzásuk, klikk-rendszerük most a legártalmasabb. És vannak olyan léha, senki-emberek, akik úgy „nem politizálnak”, hogy ezzel a hivatalosságok elismerését is kivívják.

1985. augusztus 30.

Beke azt mondta Csekéről, hogy feljelentő, besúgó. Elmesélte, hogy egy fiú levelezőlapon pocskondiázta a világot, talán a főnököt is. Cseke ezt a lapot elküldte a belügynek. A fiút bezárták. Hát ezért nem akar tudni Beke Csekéről.

A klikkesdi tovább folyik. Megpróbáltam elmesélni Bekének, hogy ez milyen ártalmas számunkra. Nem Csekét védtem - mindig „gyáva nyúl” volt -, hanem elítéltem azt a felülről irányított elkülönítő igyekezetet, amellyel az erdélyi magyar értelmiségieket egymás ellen uszítják. Mert ez tervszerűen folytatott dolog. Az egymásban való kételkedés, az hogy mindenki másban látja a besúgót, mindez a belügy malmára hajtja a vizet.

Lezajlottak a felvételek. A magyarok megkülönböztetésének eredménye az, hogy kevesebben kerültek közülük főiskolára. A dossziékra kívül és jól láthatóan felírták a nemzetiséget. Minek írták fel, ha nem azért, hogy az elbírálásnál ezzel is számoljanak. Zsuzsa sem jutott be, fizikából nulla volt. Nem vették át Müllerral az elektromosságtant. Ha csak egy tételt kidolgoz, bejutott volna. Tanárját nem hibáztathatjuk, megmondta, hogy csak 1986-ra tudja felkészíteni. Holnapután kezdődik az őszi felvételi. Egy helyre heten jelentkeztek. Még kevesebb Zsuzsa esélye. Munka után kell néznie. Ez sem lesz könnyű.

Előbb már írtam a felvételiéről, de nem emlékeztem erre. Az ismétlést annak tulajdonítom, hogy számunkra lényeges kérdés Zsuzsa sorsa, foglalkozunk vele eleget. Másrészt az öregség jele az ismétlés. Ma vagyok ötvenéves.

Ödinek számlálva vannak a napjai, készülget a kivándorlásra. Még egy búcsúelőadást (főpróbát) megbeszélünk. A Benyó Krisztinával előadott szerelmes versek műsor kibővítését javasoltam: Orbók Géza klasszikus gitárszámokat, Bíró Jancsi pedig saját szerzeményű dalaihoz előjátékot szolgáltatson, és ezzel az előadás hangulata tovább gazdagodik, a zeneszámok időt adnak a nézőknek a versek „megemésztésére”. Kövesdivel és Felekivel még egy lépésre szánjuk el magunkat: a megyei kultúrfórumhoz fordulunk, ajánljanak bármit a csoportnak, játszani fogjuk, hogy elismertessük a Zsebszínházai. Ugyanis már leírták, azt hiszik összeomlott a sorozatos tiltásuk miatt. Kövesdi egy Sorescu egyfelvonásost javasol. Lássuk ezt miért nem fogadják majd el!

Még egy magyar fiút temettek, aki titokzatos módon meghalt katonáskodása alatt. A tragédia, hogy feleség és kisgyerek maradt utána. Zsolt után ez már a hányadik magyar fiú, akinek ilyen vég jutott? Negyedik, ötödik Kolozsváron?

Megjelent a Pillich könyve, *a Városom évgyűrűi*. Múltunk megőrzését elősegítő könyv. Írnom kell róla.

Bennünk élő város.

Az a körséta, amelyre Pillich László hív nemrég megjelent nagyszerű könyvében³ nemcsak élvezetes, hanem fölötte szükséges. Azt már a régiek is tudták, hogy sorvad és elenyészik minden, ha gyökereivel nem törődünk, ha pedig vágják ezeket a gyökereket, akkor az a pusztulásra ítéltetéssel egyenlő. Ennyi bölcsességnek még a nagyon sietős emberekben is lennie kell, a jövőt pedig - messzelátó terveinkből kiolvashatóan - bizonyára ennél sokkal nagyobb bölcsességgel építjük. Ilyenformán a hagyományainkra legyintők nem csupán tudatlanságból cselekszenek, hanem politikai rövidlátásból. Ugyanis, ők azok, akik egyre rövidebbre szabják a józan emberek által többszörösen ismételt kérdést a válaszadással együtt, amelyet most a Pillich könyvében az „emlékezetből való újraépítkezés” feladatának formájában szívesen látnak a gondolkodva olvasók és igenlik a felelős emberek is. Mert ezt a kérdést minden jóindulatú és minden kultúra égető szükségességét nyíltan vagy burkoltan nem tagadó ember csakis igennel válaszolhatja meg. „Az emlékfoszlányok továbbélése azonban épp azokat a gyökereket teheti szerteágzóbbá, amelyek a jelen dolgaiban tájékozódni akarókat a helyhez köt(het)ik.”

A szerző már a könyv bevezetőjével megnyeri a sétához az olvasót, tudatosítja bennünk a hagyományok szükségességét, hiszen értő és látó olvasóra van szüksége ahhoz, hogy eddig nem értékelt értéket tárjon elénk: városunk egymás után következő nemzedékei emlékezetét tanítja az eddigieknél jobban megbecsülnük. Szükségünk van az előttünk járókban „bennünk élő” városra, hogy otthonunkká avathassuk a most épülő, jövőt ígérő várost. Akik tagadják ennek szükségességét, és lényegtelennek tekintik az ilyesféle hagyományok egybegyűjtését, és az utánunk következőkre való hagyományozását, azok az ötvenes években elkövetett hibákat ismétlik, azokat az éveket, amikor az új igézetében minden örökölt kultúrát a szemétre dobtak.

Pillich László lírai szociográfiájában most olyan értékek leltározását kísérelte meg és nyújtja az olvasónak, amelyek - mert nagyapáink és apáink élnek, bennünk és utódainkban hatnak - a városi életmód kultúrájának alapjait képezhetik. A Nádas-mentén, a Kerekdombon, Hídelvén, Kakasvárosban, Kőmálon, Fellegváron, Kőváry-telepen, Monostoron, a volt hóstátokban, a

³ Városom évgyűrűi. Kriterion, 1985.

Tisztviselőtelepen, Kövespad környékén, Tóközben vagy Bulgária-telepen élő adatközlői emlékeit nem lehet múzeumok raktáraiban elsüllyeszteni, nem lehet kihagyni leltárokból, de lehet és kell a családok emlékezetén túl a szélesebb nyilvánosság elé tárni, mert az apáról fiúra maradt emlékek olyan értékeket rejtnek, amelyek mindannyiunk kincsei lehetnek. A „sorsokban tükröződő mindennaposan átélt változást” azért jó megőrizni emlékezetünkben, hogy lemérhessük újat építő munkánk valós eredményeit, amelyek nemcsak szemet gyönyörködtető tömbházsorokban, szélesített utcákban, korszerűsített városnegyedekben tükröződnek, hanem az új keretekbe átörökített jó szokásokban, hétköznapijaink erkölcsében is.

Nagyot fejlődött „kincses” városunk az elmúlt évtizedekben. Felmérni ezt a változást szinte lehetetlen azoknak, akik, mert még fiatalok vagy alig néhány íve betelepültek, nem tudják, nem is tudhatják, honnan indult nálunk a városfejlesztés. Az őslakosság számát többszörösen túlhaladták az új lakók, a város lakóinak hetven százaléka új lakásban él. Ha a lakosság több mint fele mit sem tud arról, hogy egykor a Fellegvár oldalán apró, összetákolt kunyhókban éltek az emberek, a monostori Kazános utca tájékán siralmas nyomornegyed élte fülledt életét, a Kerekdomb alatt pedig óriási óvóhely húzódott (Pillich sem talált már idevágó visszaemlékezést), amit figyelmeztetésül a világháború emlékeként talán érdemes lett volna megtartani, hogyan őrizheti meg a város hagyományosan szép és tiszta arculatát? Hányan tudják ma még azt, hogy hol és miként éltek, hogyan tűntek el a dolgos hóstátiak és a Bulgária-telepen lakó kiváló zöldségtermelők? Ha alaposabban utánanéznénk ennek, talán a zöldségellátás javítására és helyi megoldására is telne az elemzésből leszűrhető tanulságokból. És az utcaközösségek, a lakónegyedek legendás összetartó ereje, az egymást segítő lakosok készsége? Az új lakónegyedekből, a sokemeletes tömbházakból egyelőre még hiányzik az emberi kapcsolatok várost formáló ereje. Az elkülönülés, a bezárkózás nem lehet tartósan sajátunk. Van még mit tanulnunk a régiektől: a közös munkát, a város szépítését, értékeink megőrzését...

Többek között erre is fegyelmeztet Pillich László könyve, amely szórakoztató olvasmány is, hiszen adatközlői nemcsak adatokat mondanak fel, hanem regényes történeteket, tanulságos epizódokat az életükből. Csak sajnálhatjuk, hogy bizonyos meggondolásokból az adatközlők névsora kimaradt a könyvből. A szerzővel együtt valljuk, hogy sokat köszönhetünk nekik: „Hálával tartozom valamennyi adatközlőmnek a tegnapi és mai kolozsvári külvárosok lakóinak, akik a »bennük élő« várost számomra, és ezáltal olvasóim számára is befogadhatóvá, otthonná avathatóvá tették.”

E város szülőteként magam is e hely örökös vonzásában-taszításában élek, és utcáit (nemcsak a külvárosiakat) a felfedező kíváncsiságával járva érzem, hogy titkait megtudva, ragaszkodásom hozzá egyre nő. Pillich könyvét olvasva hazaszeretetében is több lesz az olvasó. Kár, hogy mint minden jó kolozsvári szerző művéből, ebből a könyvből is feltűnően kevés jutott városunk könyvesboltjaiba.

Végül, de nem mellékesen, külön figyelmet érdemelnek a könyvet illusztráló Feleki Károly szocio-fotósorozatai. Hasonlóan sikeres munkáit hóstáti témájú Korunk-kiállításán már láthattuk. Fotói olyan kordokumentumok, amelyeket csakis a szülőhelyét értő és féltő művész készíthet. E könyv külalakja mondatja ki velünk azt is, hogy ideje volna észrevennünk Feleki könyvborítóit is, amelyek korszerű látásmódját, sallangmentes grafikáját bizonyítják. (Igazság, 1985. szept. 4.)

Legépeltem a groteszk írásokat, tíz íves könyv lenne belőlük (Tótágas pillanatok). Balogh Edgár elolvasta és pro és kontra véleménye van róla. Holnap elmondja.

Megjelent egy törvénytervezet, amely újra anyagi terhet ró a lakosságra. Kiszámítottuk, nekünk háromezer lejnél nagyobb összeget kell visszaadnunk a fizetésünkből. És mindezt a növekvő „jólét” hangoztatása közepette. Figyelem, ez mennyit érlel az emberek növekvő felháborodásán. Nyíltan most sem lesz ellenvetés; egy rendőrállamban ki lehet számítani a lakosság tűrésének felső határát, amely szinte végtelen, ha erősítik az ellenőrzést, az elnyomást.

Szócs Géza elmondta a múlt hónapban, hogy a ráállított megfigyelőkről személyleírást készít. Már a negyvenhatodiknál tart. Szóval van emberük elég, és szépen megfizetik őket. Úgy látszik, a szocializmussal járó törvényszerűség, a belső ellenőrzés fokozatos növelése, a megfigyelések határtalan kiterjesztése. De hiszen ez így volt a múlt századokban is, és mindenféle uralmi rendszerben. Csakhogy most a szocializmus, a kommunizmus, a demokrácia propagandájának háttérében folyik az elnyomás. A „nép érdekében” elnyomják, hallgatásra készítik a népet. Mert az elnyomás, a megfélemlítés méretei akkorák, hogy nyugodtan használhatjuk a lakosság és a nép megnevezést. A felső hány ezer (?) uralma alatt állunk. Nem lehet ez egyetlen család! Még ha csupa doktori címmel felékesített főkből is állnak tagjai...

Zsuzsa bejutott. Nagyon akarta, hogy a Zsolt helyébe lépjen. Matematikából (hála a Józsi segítségének is) jó, de sejtem, hogy nem érdekli a mérnöki pálya. Irántunk való szeretetét érzem áldozatkészségében. Több időt kellene együttlétünkre fordítanom.

1985. október 21.

Egy hónapig Európában jártunk. Mezősason, egy kicsi határ melléki faluban kezdtük. Mezőberényben, Szegeden és Pesten folytattuk az ismerkedést a normális élettel. Aztán átgördültünk Csehszlovákián, és a Nyugat-német határ közelében rögtön Tübingiába léptünk. Meiningenben Vlas Carmen, a nővérem kisebbik lányának barátnőjénél laktunk (sajnos ott volt izákos anyja is), és bejártuk a környéket, egész Tübingiát. Jó utak, kefékkel teremtett tisztaság, rengeteg Trabant, szervezett pontosság. De sok a rendőr. Mindenütt rendőr és besúgó - mondják a helyiek. Szeptember végén már nem járnak erre turisták, csak nyugat-németeket láttunk, de ők haza, a rokonokhoz jöttek. Szép napos időt fogtunk ki. Esténként tévét néztünk. A híradások emberibbek, nem akarják minden áron a propaganda csattogásaival belefojtani a gondolatot az emberekbe. A Ny- és K-német tévé közötti kölcsönhatás nyilvánvaló. Az természetes, hogy a Ny-német hét csatorna (amit alkalmunk volt látni) közvetlenebb, érdekesebb, szórakoztatóbb. Különben az emberek itt is visszavonultan, visszafogottan élnek. Csak éppen színházba járnak, zenét közösen hallgatnak, vasárnap vendégfogadóban ebédelnek, kirándulnak, délutánonként kávéznak és így tovább. Hol van ehhez hasonló nálunk? Évtizedekkel ezelőtti polgári múltban. Tübingiában viszont a társadalom minden rétegét átfogóan európai az élet. A waldhauseni fogadóban, ahova vagy háromszor is betértünk egy sörre, egy öreg asztalos megmagyarázta, mit jelent döngetni a közös asztalon. Mielőtt belép valahova az ember - mondta az asztalos -, kopogni szoktunk. Ezt tesszük a söröző asztalánál is. A válasz egy hosszú, egy rövid koppantás: nyitva van, tessék belépni, illetve letelepedni, szomjas vándor.

Pesten megérdeklődtük, miként, milyen feltételekkel fogad be az állam betelepülőket. A gyakorlat a következő: befogadót kell találni. Ez lehet: rokonok, barátok, intézmény, amelynek szüksége van a befogadottakra. A befogadó lakást és bizonyos időre ellátást kell biztosítson. Miután ez megvan, a követség kérdőíveket bocsát az illetők) rendelkezésére, kitöltik, és megindul a hivatalos folyamat, amelynek végeredménye a hontalan útlevél (barna) elnyerése, és a távozás. Utána két év kell a m. állampolgárság megszerzéséhez. Híresztelik, hogy kb. egymillió befogadási kérést nyújtottak be a magyar kormányhoz. Gondolom, nemcsak

Erdélyből. Nincs rokonunk, nincs anyagilag jó helyzetben lévő barátunk. Intézmények sem tülekednek a mi befogadásunkért. (A fóti gyermekvárosban [árvaház] egy kolozsvári nyomdász és tanító felesége kapott menedéket, lakást, állást. A férfi örömeiben vagy bánatában ivásra adta a fejét. Egyelőre Fóton nem kérnek több kolozsvárit.) Különben is maradnunk kell, amíg lehet. Minket minden ideköt. A kisebbségi sors minden sanyarúsága kötelez a kitartásra. Amíg még meg lehet szólalni magyarul, amíg még nem kell megtagadnunk nemzetiségünket...

Itthon Nemere újságolta, hogy a postán kiírták, nem szabad magyar nyelvű táviratokat küldeni. Tegnap felhívott (Burcă) Juli. Előbb tévesen kapcsolt a telefon. A Tar lakás? kérdésre egy nő figyelmeztette, hogy itt Románia van. Elküldte az anyjába. Lehet, hogy a nőnek is magyar az anyja, mint őneki? Itt még nem tartunk! Minden bizonnyal betiltjuk a magyar hangot a telefonban és minden egyebet betiltunk. De közben nő a kijózanodó románok tömege is. Tegnap a vasútnál a gépíró megtagadta egy belső rendelkezés sokszorosítását, mert kijelentése szerint nem kívánja, hogy egyszer majd felelősségre vonják, amiért támogatta a sovinszta uszítást. Nem árulta el, mi volt abban a belső rendelkezésben, de felháborodottságát tekintve nyilvánvaló, hogy a vezetésben pöffeszkedő ultranacionalisták újra elgaloppírozták magukat. Valahogyan hasonlít ez Balogh Edgár fogalmazására és felfogására. A valóság az, hogy sovinsztákkal átítatódott, műveletlen és félművelt vezetőség kényének és kedvének vagyunk kiszolgáltatva. Cseke Pétertől tudom, hogy valuta és arany keresése ürügyén házkutatást tartottak náluk, és elvitték mindenféle kézírataikat. Mindezt azért, mert Évánál voltak az idén végzett és kihelyezésüket megtagadó filológusok beadványai. Balogh Edgár hivatalos papírt kapott a saját beadványára, miszerint már nincs magyar főszak a filológián, tehát a Minisztérium, a főszakoknak megfelelően akárhova kihelyezheti a nyelvtanárokat. Kettő kivételével Erdélyen kívül helyezték őket. Ez semmi! Százötvennégy Csíkba helyezett új tanár közül egy sem magyar anyanyelvű! Ez a válasz arra, hogy a csíkszeredai líceum igazgatója megtagadta az írásbeli fogadalmat arra, hogy sem az iskolában, sem azon kívül nem beszél a gyermekekkel anyanyelvükön. Ha nem, hát majd fokozatosan kicserélik ott a tanári gárdát, és betelepítenek románokat, akik, mert nem tudnak magyarul, úgymond természetes módon asszimilálódnak tanítják a székelyeket. Átlátszó sakkhúzás, bizonyára „eredményes lesz, de ne örüljenek az akarnokok, a kölcsönhatás, minden uszítás ellenére, éppen a túlzások miatt olyan, hogy a rendes románok nem átalják magyarul gagyogni, magyar tévét nézni, magyar kultúrával ismerkedni. Velünk van Európa, ahonnan műveltség, jólét, emberség és politikailag is haladó nemzetköziség, igaz testvériség árad, és szemben áll az akarnok-hatalom szűklátókörű, elkülönülő és elkülönülést, műveletlenséget, balkáni erkölcsöket fröcskölő gyakorlatával. Az idő nekünk dolgozik. Mint minden fekély, ez is leesik magától, csak bírjuk még a förtelmes büzt és a járvány leheletét, az egyszerű emberek józansága hovatovább erősödik és megteremti az erdélyi életben kötelező egyetértést.

Most olyan időket élünk, hogy a dühödt sovinszták magyarkodókat vadásznak, hogy indokolják a maguk tetteit. Művelt ember nem lehet sovinszta, nem magyarkodik, nem válaszol a kihívásokra és elkerüli a provokációkat. Most is csak az a dolgunk, hogy a magunk túlzóit leintsük, és valamiképpen előkészüljünk - megakadályozzuk a pogromot, amire a tudatlan román többséget egyelőre dühödt magyarságutálattal készítik. A zsidók is megmaradtak Hitler után. Mi is meg kell maradjunk - ki tudja, milyen áldozatok árán? -, mert Erdély jó román föld léte is mindenkié, és ha a szocializmus nem volt képes ledönteni a határokat, a jövő társadalmá ledönti azt, és a nemzetiségnél fontosabb volt és lesz az emberség, a jövő higgadt tervezése és megvalósítása, uralom és dinasztikus hatalom és a velejáró diktatúra nélkül, a valóságos demokratizmus kialakításával.

A távoli jövő elképzelhető, a jelen gyötrődései sajnos elképzelhetetleneket szülnek...

1985. november 19.

Már egy hónapja elment Ödi, írt már képeslapot és levelet Stockholmból. Az ottani magyarok két táborra szakadtak, egy részük tartja a kapcsolatot a magyar állammal, a másik nem. Ő folytatni akarja műkedvelő tevékenységét, nagy tervekkel indult.

Kijött a Daciánál a *Névsorolvasás*. A cím maradt az Ifjúmunkás antológiából. Visszaállítottam, amennyire tudtam az eredeti kéziratokat és elküldtem Gerelyemének, ígérte, hogy kezd valamit vele. Előkészítettem a *Tótágas pillanatok* és az *Erdélyi sors* címmel összeállított visszaemlékező beszélgetéseket is, hogy szerencsét próbáljak velük.

A Kriterion nyíltan nem utasítja vissza riportkötetemet (egyetlen könyvemet sem), de évről évre halasztja a kiadást. Egyed Péter sem nyílt ember. Molnár és Bodó nemlétező kötetét tervbe vette, az én kész kötetemet nem. Mindhárom riportkötet. Sajnos, nincs mit csinálnom. Várok.

A Dacia kitolt velem megint. A Zsolt kötetét 2800 példányban kinyomtatta Magyarország számára, 50-et ígértek belőle, ha lemondok a valutáról. Nem kaptam semmit. Közben kiderült, hogy a Lászlóffy Csaba felesége is vásárolt hat darab könyvet Miclea feleségétől, aki az adminisztrátortól szerezte. Ez pedig az igazgató előtt a törvényre hivatkozva erősítette, hogy nem lehet, sehogy sem lehet adni nekem az exportra készült könyvekből. De lopni, azt lehet.

Behívott Goczella az Igazság bot- vagy pártcsinálta főszerkesztője és felírta az adataimat. Fontoskodva mondta, hogy ahogy lesz hely, fölvesz a szerkesztőségbe. Mondtam a főnökömnek, aki megjegyezte: most már nem sürgős az eltávozásom, a KISZ-nél nem zaklatják a fiatalításért. Úgy látszik, a megszüntetésünkig ki kell tartanom. A Művelődés-t néhány oldalra csökkentve hozzácsapták a Cintarea Romăniei című „nagy sikerű” folyóirathoz. Hasonlót várnak a Jóbarát-nál is. (Addig is fordítják a Cutezătorul néhány oldalát.) Velünk mi lesz? Nem tudom. Napilaphoz nem csaphatnak, román nyelvű ifjúsági hetilap nincs. Lehet, hogy egy főszerkesztés alá vonnak, ilyenformán könnyebb lesz az ellenőrzés, az irányítás, a sablonosítás, amíg kihalnak olvasóink. A (mostani) kilenc hónapi példányszám átlaga: 20 745! Hol van az az idő, amikor vállaltam az 50 000-et, ha rám bízzák a terjesztést. Nem bízták reám. Nem bízták senkire, megy minden magától, gondolják a kívülállók. A valóságban irányított az egyelőre akarnokságukhoz viszonyítva csigalassúsággal végrehajtott visszaszorítás. Három-négy évvel ezelőtt még 26 000 volt a tervezett lapszámunk.

Voltam Szalonfán. Rávettem a főnököt, hogy alakítsunk Ifjúmunkás Baráti Kört tudósítóiinkból. Az Arany János irodalmi kör tagjaiként tevékenykednének. A régi Baráti Körok széthulltak. Lehetne új hálózatot kiépíteni? Igény mindenütt van reá, spontán módon cselekszik mindenütt a romániai magyar ifjúság.

Szereljük, szereljük a magyar műsort biztosító tévéantennát. Nehezen készül. Hol ez nincs, hol az. Ha sikerülne behozni időnként a műsort, oázis volna otthonunk. A román tévét nem érdemes bekapcsolni. Egy-egy film és nagy ritkán valami sportközvetítés kötheti le a nézők figyelmét, a többi civilizálatlan propaganda a lehető legprimitívebb formában. A kultúra nálunk a bányabéka fenekének színvonalán áll és rohamosan süllyed. A félműveltek ez a legrosszabb - magas vezető állásokban nyakkendőiket igazgatják.

Lehullott az első hó. Az idej világitáson már virágra sem tellett az embereknek... De lehet, hogy már ez sem terem. A virágházak termelése is visszafejlődik. A hó majd mindent betakar: szemetet, szégyent, mindent. Kezdődik a fagyoskodás.

Megjelent az ellátási program. Mennyire igaza van a külföldnek, amikor megállapítja, hogy egy „smecher” klikk vezeti az országot. Az idei IV. évnegyedi ellátási adatokat a jövő évi I-III. évharmad összetett adataival együtt közlik a központi lapok, hogy a szerencsétlen nép nem tudja összehasonlítani őket, és hogy úgy tűnjék, növekedni fog az ellátásra engedélyezett liszt, hús, zöldség stb. mennyisége. Aki ért hozzá és számítógépe is van, könnyen kiszámíthatja: kevesebb élelmet kapunk jövőre, mint az idén. Beismerés helyett szemfényvesztéssel próbálkoznak „szélhámosaink”. Meddig?!

1985. december 1.

Mondja a rádió, hogy egy bukaresti lakost kötetnyi naplójáért, amelyben feltehetően nem dicsérte a rendszert, behurcoltak a belügyre. Kihallgatás után közölték hozzátartozóival, hogy súlyos beteg. Másnap meghalt. Nem ölték meg, nem bántották, naplóját éppen csak elko-bozták? Ebbe is bele lehet halni! Még egy figyelmeztetés: a naplóírás nem veszélytelen dolog. Titkolni kell minden más véleményt, amely nem egyezik meg a napi „szózáttal”. Ady már a század elején látta a lehetséges „megoldást”: börtönné lehet alakítani a társadalmat. „A guillotine nem vált be, a lámparúd sem, a bomba sem, a gyilok sem, a Bibliáról, Koránról stb. nem is szólván. Hátha a börtön beválnék?!...” A mostani tömbházak többsége kis átalakítással, az ablakok stílusos rácsoztatásával tökéletesen megfelel ennek a célnak. Vigaszunk sem több, mint a nagyváradi fogdában három napig elmélkedő költőé: „Az a fő és némiképpen vigasztaló, hogy a világ, az élet sohasem volt, lehetett, lesz és lehet érdekesebb és idegpusztítóbb, mint ma.” Úgy tűnik, egy-egy nap évszázadokig is eltarthat.

A budapesti kulturális fórumon állítólag lehurrogták Hajdú Győzöt: „Hazudsz, Győző!” - kiáltotta Mesterházi Lajos helyettünk. Mert mi ezerszer kiálthattunk volna. Nem tettük, nem tettük elég hangerővel. És H. Gy. nem mondott le az Igaz Szó főszerkesztői székéről, és nem mondott le semmiről, amivel „politikus” hírnevét öregbíthette volna. Szőke tévésünk (Csáky) mesélte, amikor még volt magyar műsor, hogy H. Gy. minden előkészület nélkül olyan elsöprő handabandázásba kezdett, hogy végül kijött az a politikai töltet, amit a tévéseknek házi feladatként be kellett gyűjteniük. H. Gy. azért jó román politikus, mert gátlástalan, mert „smecher”, mert csiszlik, és ha „megfogta az Isten lábát”, nem engedi el. Most már ne is engedje, boruljon vele együtt a történelem szemétködrébe. Különben az oltyán kivagyiskodás (ahogyan a kecskeszar a deszkán fél pattogni) a megszokott módon működött Budapesten. Magyar és nemzetközi számonkérésre az erdélyi magyarság helyzetének változtatásáról tudni sem akarnak. A zárónyilatkozat megtorpedózásával szereztek elégtételt maguknak az erdélyi helyzet nyílt feltárásáért. Mert az oltyánnak minden esetben „győznie” kell. Az se baj, ha a győzelmet ő ítéli magának: végül minden esetben bebizonyosodik, hogy öndicsérettel kell megelégedniük. A félműveltek nagyravágyásával sietnek kimondani, hogy mi mindenben legjobbak a világon. Az nem baj, ha a világnak ellenkező véleménye van erről. Sajnos, ez annyira általános, hogy nyugodtan elmondhatjuk: nemzeti sajátosság.

A mi sorsunk ezek után mi lehet? Apám is mondta, magam is tapasztaltam: ha egy szájaló, anyádat sűrűn emlegető bukarestire felemelted a kezedet vagy a hangodat, egyből behúzta a farkát, és csak önmagában füstölgött. Egy most kezdődő bátrabb kiállítás, szerintem, visszako-zást váltana ki a rohanó vágtságban asszimiláló román nacionalistákból. Mindig nyomban visszavonulnak, ahol ellenállásba ütköznek. Tudják, hogy amit cselekszenek, az ellentmond a meghirdetett elveknek, még akkor is, ha lényegében elvtelenek. Teljes visszavonulásra nincs kilátás. Ez a rendszer nem bukik meg a bölcs vezető jobblétre szenderülésével. A dinasztia pedig tovább folytatja az erőszakra, az elnyomásra, a kizsákmányolásra épített hatalom-megőrzést. Évtizedekig sanyargatható ez a nép, talán évszázadig. Ha a környező országok

rendje és életmódja fokozatosan felfelé ível, akkor a külső behatásoknak engedve a szenvedő tömeg is indulatba jöhet és minden elnyomó rendőri erőszak és megfélemlítés ellenére seprí majd az országot. Az indulatok, mert már „megfelelően” irányítottak, elsősorban a kisebbséget érintik majd. De az erdélyi magyarság kibír több mádéfalvi veszedelmet. ‘48-as, ‘44-es vérengzést. Minél később kerül erre sor, annál inkább van arra lehetőség, hogy a román tömegek belássák, sorsuk nem változik azzal, ha lemészárolnak, elnyomnak erdélyi magyarokat. Ma már dühösen hallgatják a magyar szót (visszatértek a háború előtti évek), irtják a zöld színt, de a magyargyűlölet nem lehet egyenlő, mondjuk, a régi zsidógyűlölettel, mert a zsidókban azok anyagi jólétét is utálták. Az egyre inkább kisemmizett magyarságot (lásd: gyengén fizetett munkahelyek, vagyonukból kiforgatott magyarlakta falun téészek) a cigányokhoz lehet majd hasonlítani, akiktől nincs mit elvenni, s ha készek is a beolvadásra, mégsem lehet nemlétezőknek nyilvánítani őket, mert nem bőrük színe, de kultúrájuk, belső családi életük egyelőre más hagyományokból táplálkozik. Igényeik mindinkább Nyugat felé irányítják őket minden tekintetben. Az oltyán tisztviselőreteg - akár régen az anyaországi magyar tisztviselők - jól élnek Erdélyben, de befogadásuk hatalmuktól függő, időleges. Jelenlétük a magyarságot nem segíti, hanem visszariasztja az asszimilálástól. A kultúra jegyei hosszantartóan felismerhetők egy népben, a kulturátlanságot sem tüntetheti el egy nemzedéknyi idő alatt, még a jólét sem. Erdély még a következő évezred elején is az erdélyi lélek földje marad.

1985. december 13.

Visszautasította Gergely Tamás a szalontai *Baráti Körről* írt rövid beszámolómat azzal, hogy köldöknézés. Nem erről van szó. Hiába fogadtattam el munkatervbe a dolgot, Varga szabódott velem jönni Szalontára, de amikor nekiszegeztem a kérdést, beleegyezett, aztán megtorpedózta a dolgot. Miért? Mert fél a *Baráti Körtől*, mindentől, ahol kettőnél több magyar előfordul. Pedig most tanulja a sajtó lenini elveit, amelyek között a szervezés kötelessége is szerepel. Csakhogy más, amit szajkóz, és más a cselekvés, erre már rég rájött. Gergely, ahogyan ezt a lány, semmi emberek szokták, mindenben kiszolgálja főnökét.

Szőcs Géának cikke jelent meg az Utunkban. Egy román nyelvű könyvről írt, és írását az apja vitte be a szerkesztőségbe. Érdekes! A SZER-ben nemrég olvasták fel a levelét a Kulturális Fórumhoz, eddig nem fogadták el kéziratait az országban, most pedig közölnek tőle. Úgy tűnik, hogy felszólításra írta, hogy a közlegő amerikai külügyminiszter kérdését, érdeklődését megválaszolhassák a Szőcs-féle konkrétummal. Dolgoznak a fiúk keményen. És Szőcs ebbe beleugrott. Vagy be kellett adnia a derekát?

Különben vihar előtti csend van. A magyar-jugoszláv kapcsolatokban kihangsúlyozták a nemzetiségek híd szerepét. Ezt persze kihagyta a román sajtó... Ezek a hiányos információk erkölcsi bizonyítványszámba mennek, hiszen az erdélyi magyarság százszázalékosan Pestet hallgatja és a jugoszláv magyar adást, meg a SZER-t, mindez nyílt titok, a nép hülyítése a kommunikáció növekedésével szinte lehetetlen. Mi lesz az akarnokokkal, akik az egyoldalú propagandára építik zsarnokságukat. A strucc-diktatúra csak műveletlen népeknél, a világtól elzárt országokban maradhat meg tartósan. Albániában - mesélik -, hogy az élenjáróknak jár a tévé, de akit elkapnak, hogy külföldi műsort néz, bezárják. Nálunk, mert már nem kezdettől kezdték az elzárkózást, nem megy a tiltás. Nyíltan nem merik tiltani a magyar és bolgár tévét sem. Egyelőre a könyvekre, nyomtatványokra összpontosítanak. Most jelent meg a Románia Liberá-ban óriási válaszcikk azokra a vélt provokációkra, amit a „magyar revizionisták” követtek el azzal, hogy tankönyvekben a régi Magyarország térképét közölték stb.

Az előfizetéseket tegnapig halasztották, hiába álltak sorba régi nyugtákkal az emberek. Új előfizetőt már el sem tudunk képzelni. Az Igazság megyei pártutasításra csak egy lapra fizethet elő. Úgy látszik, nem elég az, hogy minden lapot csak elolvasás után, tehát nagy késéssel engedélyeznek szétosztásra, és amelyekben valami gyanúsat olvasnak (nemzetiségi kérdés, magyar vagy erdélyi történelem stb.), megsemmisítik. Mire törekednek? Azt hiszik, a folytonos visszaszorítással végül is nullára szoríthatják vissza a külföldi előfizetők számát? Ha a SZU-beli megoldásra figyelünk, úgy tűnik, minden lehetséges. Csakhogy a nagy SZU elszigetelt ország volt, és ezt elfogathatóan indokolni is tudták. Romániában ezt ma már nem lehet! Minden ilyen próbálkozás röhejes, primitív és előre kudarca van ítélve.

1985. december 19.

Három éve már, hogy meghalt Zsolt. Egyre inkább hiszem, hogy nemcsak a felelőtlenség, nemcsak a hanyagság, hanem a velünk szemben érzett gyűlölet ártatlan áldozata lett. Ion Pacepa visszaemlékezéseit sugározza a rádió, és a hatalmon lévőkről olyasmiket tudunk meg, ami visszavezethető a kurblival módszerre, ahogyan Fórist megölték, úgy tesznek el mindenkit, aki a hatalom ellen lázad vagy ellenvéleményt nyilvánít. Csép Sándor ideadta a három évvel ezelőtti beszélgetésünk szövegét. Az akkori nyálas kerülgetése a témának, ma bátor szókimondásnak tűnik.

„Úgy érzem, hogy a testvériségnek két oldala van, ez olyan, mint az érem... Gondoskodnunk kell, hogy soha nem váljék egyoldalúvá, hogy elfogultságtól mentesen tudjunk bánni vele... Nem mondhatjuk el, hogy mindent megtettünk azért, hogy minden kérdést tisztázzunk.

Véleményem szerint nyílt vitára van szükség, olyan vitára, amely, mint itt is láttuk a felsorolt tényekből is, biztos alapról indult. Ismerjük a célt is, hogy hova kell eljutnunk. A cél: a közös hazában közös új társadalmat, új embert építeni.

Varró János: Lényegében tehát ez azt jelenti, mint az előbbi hasonlatod is illusztrálja, hogy az egység, a testvériség kérdése mindig konkrétan vetődik fel. (Tehát) az, hogy az egység és testvériség eszméjének megteremtettük az alapjait, megteremtettük a politika alapjait - ez nem jelenti azt, hogy ez az eszme automatikusan, önmagától meg is valósult. Ezért minden egyes pillanatban dolgozni kell. Ez a küzdelem számunkra azt jelenti, hogy betöltjük azt a híd szerepet, amelyet nekünk a népek között játszani kell. Természetesen ezt csak akkor tudjuk betölteni, ha a szándék, a kívánság, a cél közös. (És) mint tudjuk, hazánkban függetlenül attól, hogy esetleg elmaradott nézetek hangot kaphatnak, (a) társadalmunk zöme szilárdan áll emellett az egység és testvériség mellett. Az objektív lehetőségek adva vannak, a történelmi keretek léteznek, azonban a problémák minden nap konkrétan jelentkeznek. Ezeket a problémákat megoldani csakis úgy lehet, hogy ha a felelős állampolgár felelősséggel nyúl hozzájuk, nem engedi magát félrevezetni retrográd eszméktől, sem szubjektívizmusból, hanem megpróbál érvényt szerezni azoknak a nézeteknek, amelyekért évtizedeken keresztül harcoltunk.

A beszélgetésünk elején említett hasonlatot azzal az obeliszkkal, amelyet állandóan alakítanunk, állandóan csiszolnunk kell, tehát magát a testvériséget, az együttélés kérdését csupán így tudom értelmezni, és azt hiszem, hogy ez az értelmezés az egyetlen helyes értelmezése a kérdésnek”.

A mindennap konkrétan jelentkező problémák pedig abból adódnak, hogy már beszélgetésünk előtt - azóta egyre gyorsuló ütemben - a központból ismert emberek - Szabó Sándor, Vincze János stb., tudtak róla, hogy erőteljes asszimiláció következik. Nemcsak tudtak róla, hanem elősegítették. És támogatják ma is. (Szabó azzal, hogy román nyelven való írásra biztatott,

Vincze, hogy románul nyilatkozott, és minden lehetséges alkalomkor kijelentette, hogy román származású.) A mi beszélgetésünk ezért már akkor vérforraló volt. Csépet menesztették (kis idő múlva). Egy hónap múlva vérmérgezésben meghalt a fiam. November 29-én adták a tévében az interjút, december 5-e után kétszer is felválták a sarkát és megfertőzték, rosszullétét eltitkolták, minket nem értesítettek... Az orvos pedig másnap reggel azt kérdezte, kik vagyunk, honnan jöttünk. Mintha nem ismerte volna Zsolt személyi lapját. Feltűnően tájékozatlannak mutatta magát. Mondtam, hogy tetanusz vagy vérmérgezés okozhatta a halálát. A halál beálltának körülményeit ismerve, kizártuk a tetanuszt. Erre fogadkozott, hogy arzént vesz be, ha vérmérgezés okozta a fiam halálát. A boncolás után nem vette be az arzént...

A ma konkrétan jelentkező problémák pedig a következők:

Kihagyták a tantárgyolimpiáról a magyar nyelvet és irodalmat. Ezután minden iskolai vetélkedő és verseny román nyelven zajlik. Tehát további nyomást gyakorolnak a nemzetiségi iskolákra. Megszüntetik a magyar nyelvű oktatást a zeneiskolában. Új tanulókat csak román tagozatra vesznek fel. (Lászlóffy Csaba fiáért küzd.) Ha sikerül is a meglévő három osztályt végigvinni, három év után már nem lesz magyar nyelvű tanítás a zeneiskolában, amely nemzetközi elismerésű volt. Az iskola végzettjei között sok a magyar nemzetiségű, kiváló hírnevű művész. És így tovább szorítják a többi magyar nyelvű iskolát is. Figyelmüket a lelkészutánpótlás sem kerüli el. Kb. száz lelkészre volna szükség Erdélyben, de az idén csak hat elsőéves hallgatót engedélyeztek a teológián.

Az idősebb tanárokat, tanítókat - mondja a nővérem - sűrű vizsgáztatással fenyegetik. Aki nem felel meg, kirakják a tanügyből. Persze a megfelelést a románul előadott tantárgyak szabják meg. És a párt dokumentumok elsajátításának módja. Olyan ez, mint régen a nyelvvizsgák! Akkor ezek hagyták itt Erdélyt a megkülönböztetés miatt. Most a „szocializmust” építjük, a megkülönböztetés, az elnyomás nélkülöz minden elvi alapot, de erősebb, mint a rohadt polgári rendszerben bármikor. Mert a kijelentésekben „élő” demokrácia a polgári demokrácia tört része. Csodálatos haladás! Vissza a középkorba. Mostanában egyre szembetűnőbb, hogy eszmei ninestelenségben szenvedünk. A háború után óhajtottak és elképzelték fordítottját hozta és erőlteti a hatalom: szókimondás helyett hallgatást, remény helyett reménytelenséget.

Az Erdélyi Magyar Híradó (?) 76. közleményét olvasták a rádióban. A hírek egyre pontosabbak, egyre nagyobb közérdeklődést kiváltóak. Jó érzés, hogy segélykiáltásainkat hallja a világ. Szorongatják a torkunk, fulladozunk, valakik) talán segítenek majd, de legalábbis tudnak rólunk, és sírunkra egyszer még virág is kerül...

Sokat romlik a magyarság, ezek az évek tudásban, tudatosodásban fogyasztanak, de hamu alatt parázs vagyunk, nem kell csak egy-két szabad esztendő és visszaállítjuk a magyar nyelvű népművelést, a közművelődést, könyveink forgalmát, és a műveltségre, hagyományismeretre kiéhezett nép pótolja évtizedes mulasztásait. Maradt még az elemi iskola (a tanítók munkája most mindennél fontosabb, jó lenne, ha a Kriterion végre kiadná riportkötetemet, amíg nem késő, valószínűleg '87-re már megakadályozzák), a színház, a templom és az eddig felraktározott, családba menekített könyvek. És maradt a család: a józan kitartás, az asszimilációval birkózó ellenállás helye. Nyilván ezt is célba veszik majd. De az elnyomás máris ellenállást szül. Így maradtak fenn évszázadokon át a németek és a zsidók. Az örmények és más kalmárlelkűek asszimilálása sem sikerült tökéletesre. Törvény, hogy az alacsonyabb műveltségűek nem asszimilálhatják a gazdagabb hagyományokkal rendelkezőket. És mögöttünk áll műveltség utánpótlásával egy korszerűséget befogadó, azt a maga képére formáló anyaország, ha teljesen eltiltják is a kapcsolatát Erdéllyel, beszivárogo hírsatornákon annyi, hogy magyarságtudatunkat éltesse. De nekünk segít a hatalom évek óta erősödő művelődés-utálata, irodalom- és művészetellenessége. Minél inkább visszaszorítják a román kultúrát, annál

nehezebb az erdélyi magyarság románosítása, a balkáni, külsőségeiben is elriasztó, kultúrpolitikaként általánosított rongyázogatást nem veszi be az erdélyi gyomor, hogy gondolkodásmódunkat ne is említsem, mert kenyér helyett már csak cirkuszt mérnek a hazai propaganda primitív piacán.

1985. december 20.

Már régóta elégedetlen vagyok a naplórírással. Ha gyűjteném a híreket, amelyek az erdélyi magyarság beolvasztásával kapcsolatosak, egész nap csak naplómát írnám, annyi az esemény. Úgy gondoltam, hogy a spontánul felbukkanó hírek közül azokat jegyzem le, amelyeket minden erdélyi magyar megtudhat, amelyekért felszisszen, esetleg felháborodottan tesz is valamit az újabb és újabb kényszerű keserűség ellen. Így is naponta lenne jegyezgetni valóm. Ezt sem tehetem, mert rengeteg az olyan munkám, amivel valóságosan is tehetek valamit Erdély földjéről való eltüntetésünk ellen. Maradnak az ünnepnapok vagy a gyengélkedés napjai. Most is derékfájás miatt, mivel csak feküdni tudok, nem gépelhetem Dusa Ödi mozgásközpontú jeleneteit, amelyeket átírva, összeillesztve, szerkesztve könyvvé szeretnék alakítani, ennek az Ifjúmunkás-matinén, a Visszhang-estéken és az Ifjúmunkás Zsebszínházban nagy sikereket megért műfajnak a megörökítése céljából. Ha ez sikerülne, talán tovább tudnánk éltetni a Zsebszínházban, a diákműkedvelők között. Ahhoz hasonlóan, ahogyan például az Öditől rendelt *Munka* jelenet is az Ifjúmunkásban való közlés után gyorsan terjedt, több helyen is bemutatták sikerrel. Pedig ennél jobb jelenetek, érdekesebb színház alakítható ki azokból a jelenetekből, amelyeken most dolgozom, és amelyek anyagát jó volt kipróbálni Ödiből mielőtt elment Svédországba. Befejezem ezt, és eljuttatom kiadóhoz a *Tótágas pillanatok* és az *Erdélyi sors* című könyvem, aztán végre neki kezdhetek egy nagyregényhez, amelynek *A világ legjobb embere* címet adtam még tíz évvel ezelőtt. Nyilván megint és újra: mai tárgyú regény lesz.

Az este beolvasták a PEN New York-i gyűlésének nyilatkozatát az erdélyi magyarság művelődési lehetőségeinek tudatos visszaszorításáról. Végre ez az évtizedek óta nyilvánvaló, a szocializmussal, a demokráciával, de semmiféle modern társadalommal össze nem egyeztethető kártékonyosság a világ közvéleménye elé jutott. Sok reményünk nincs, hogy változtatást érhetünk el, és a vasgárdisták maradékai megváltoznak, de legalább tudomást szerez galád-ságukról a világ, és egy eljövendő elbírálásnál tudják, miként változtatták mesterségesen az erdélyi testvériséget, a sokoldalúságot, a háromnyelvűséget, sivár nemzeti szocializmussá, amely nemcsak a kisebbségnek, hanem a román népnek is kárára van, és lesz, mert akadályozza a természetes fejlődést és kincses Erdélyünket anyagilag és szellemileg is pusztává rontja.

A PEN nyilatkozóik nem tudnak, nem tudhatnak mindent. Még az Erdélyi Magyar Híradó sem tud mindent, pedig az idevágó hírek összegyűjtése jól kivehetően legfontosabb célja. Megemlítették az *Ellenpontok* betiltását, a magyar könyvek behozatalát, a nemkívánatos magyar írók visszaküldését a határról. Ehhez képest sokszorosan fontosabb például az, hogy a Dacia tavaly megjelent 43 könyvével szemben, az idén mindössze 17 kötetet engedélyeztek. Olyan könyveket, amelyeket a szerkesztők már nem készíthetnek el idejében, fordításokat románból, amelyeket még le sem fordítottak. Mindez a szabályok szerint oda vezet, hogy jövőre a nemteljesítés miatt még kevesebb könyvet engedélyeznek magyarul. És még ez sem annyira elkeserítő, mint az a hír, hogy a kolozsvári nyomdában leállították az összes magyar nyelvű tankönyvek nyomtatását... nesze neked testvériség, egyenlőség, szocializmus! Középkori indulatok, kultúraellenesség bűzös levegőjében élünk. A költségvetés jelentéktelen részét tervezték kultúrára, tanügyre, és azt, hogy ezek kifizetődőek kell legyenek. Ha önálló lenne a könyvkiadás, bizonyára kifizetődő lenne. De a központi irányítás nálunk agyrém. Ezt

tükrözi a közétkeztetés új módszerének erőltetése is. A központban megnyomnak egy gombot, és a legfelsőbb Úr kívánalmainak megfelelően krumplicevest mérnek az összes dolgozók kosztos csészéjébe. Amikor pedig valamilyen magas rangú látogatót, például afrikai császárt várnak, ennek megfelelően köménymaglevelet parancsolnak, nehogy valaki az ünnep napjaiban valamikor elpurcintsa magát. Ezt pedig tudományosnak nevezik, hiszen ország-világ előtt csak nem fogják diktatórikusnak nevezni. Pedig az! Minden életterületen újabb és újabb ötleteket erőltetnek egy örült diktátor kedvének megfelelően. Mondták, mondják, írták, írjuk, hogy politikus ember a jövő embere. De miféle politikusság, miféle politizálás az, amely a felülről jött parancsok végrehajtásában kimerül. Miféle megértésen alapul az a magatartás, amely az értelemadó vita helyett a „gondolkodás nélküli szolgálai cselekvést bátorítja. A kételkedés nélküli cselekvésre ösztönöz a propagandájuk. Az aktivisták (még a szakszervezetiek is) szójárása „Ezt nem vitatjuk, ezt végrehajtjuk!”, és ehhez hasonló. Ma már nem politizál az ember, és nem akar semmit: csak kenyeret és nyugalmat. Milyen más volt a negyven évvel ezelőtti, az egyszerű embereket is érdeklő politika! Akkor az ún. suszterpolitika nevetnivaló volt, de százszor több és jobb volt a mostani atomizálódásnál. Az önkényuralom elnyomja az emberekben az érdeklődést a társadalmi kérdések iránt. Hogyan is szólhatnánk mi bele a különféle kérdésekbe, amikor a néptől semmi mást, csak tapsot várnak, a látszat-demokratizmusért megrendezett kongresszusokon, ahol a felszólalóknak előre megírják semmitmondó beszédjüket. Különben is olyanokat hívnak (visznek) oda, akik nem képesek bebeszólni vagy tudnak (okosan?) hallgatni. A bebeszolás nélküli politikusság ugyanolyan lehetetlenség, mint a többi propaganda fogás „a nép érdekében teszünk mindent”, „tudományos étkezés”-sel magyarázzuk az élelmiszerellátás minősíthetlenségét, „mindent megteszünk a kulturális ellátottság, a tudomány vívmányainak elsajátítása érdekében” stb., miközben a színházak műsora spongyaként zsugorodik, a műszaki-tudományos csere kimerül holmi licencek, külföldi gépek tökéletlen lemásolásában.

Az ilyen politikánál jobb az apolitika, amit ugyebár elítélünk, pedig egy ilyen lényegétől elválasztott politizálás célja apolitikussá tenni az embereket, mert a műveletleneket, a bebeszolni félőket könnyebben vezeti az önkényuralom. Igaza van Konrád Györgynek, a lehetséges emberi magatartás az antipolitika. Már megcsömöröltünk az ezerszer ismételt üres frázisoktól, a primitív vezetőréteg erőszakos butításától, az értelmiség-ellenességtől, a művészet- és irodalomellenességtől; a gondolkodásról való szisztematikus leszoktatásról.

Az antipolitika a politika meghaladása, a sémákban gondolkodó, uraloméhesek, primitív ösztönök által vezéreltek tagadása, a demokratizmust minden mozdulatával megcsúfoló hatalom, az elnyomó, a klikk-szellemű állam diktatúrája ellen. Az antipolitika az elembertelenedett politika tagadása, az emberiség kiskorúságának erőszakos meghosszabbítása helyett, bátor lépés a „saját fejünk használása” felé.

1985. december 21.

Két helyről is hallom a hírt, hogy a Kritérium megszünteti eddigi hasznos és keresett sorozatait: pl. a kislexikonokat és a képzőművészeti sorozatot. Vajon milyen politikai indoklással, hiszen ezekben a szaklexikonokban semmiféle politika vagy hagyományörzés nem mutatható ki. Ma többször is bement a SZER, hogy a PEN elhatározta, táviratban figyelmezteti C.-t, hagyjon fel a magyarok üldözésével, állítsa vissza a magyar nyelvű tévét és rádióadókat stb. Ezt a táviratot bizonyára sem az első, sem a többi oldalon nem hozzák a hazai lapok! Ilyen táviratot milliószámra kaphatna Erdélyből, ha elvinné a posta! De a postára nem vesznek fel ilyen témájú táviratokat, legyen az akár román nyelvű is.

Ez a világ mégsem olyan rohadt, hogy olykor ne szórna némi reményt gyászos fejünkre!

Miért is érdekel engem a jövő? A hírnevem néhány évtizedre való megőrzéséért? Azért, hogy Zsolt sírja még álljon a következő évezred elején is? Hogy néha virágot is tegyenek fölének? Hogy hirdesse valami: voltunk, itt éltünk és tettünk egyet s mást ezért a világot? Mi értelme van mindennek? Ha lesz még magyar iskola, könyv, újság, színház és szó legalább régi utcáinkon, otthonunkban, a temetőben, akkor a nevünk is fennmarad. Ha mindent eltörölnek, megszüntetnek, ha nyelvünket sem használhatjuk, akkor szégyentáblává válik minden sírkövünk, jobb eltűnni nyomtalanul.

Mióta írunk ilyen naplókat? Lassan egy emberélet óta, ha igaz a hetvenéves átlagéletkor. És még meddig fogjuk írni kiirtásunk történetét. Ha megszületett volna unokám, ha nem ijedt volna meg tőle a két tizennyolc éves fiatal, ha tudták volna, mi lesz a sorsuk... Most lenne kit nevelni, kikre átruházni a naplóírás feladatát. Többszörösen is tragikus sors jutott nekünk. Igazi erdélyi magyar sors. Kegyetlen.

Ha nem volna Szózatunk, talán végleg és visszavonhatatlanul elkeserednénk.

Társadalmi büntetésként be kellene vezetni a kötelező tévé-nézést. Bizonyára mindenütt van olyan központi csatorna, amit utálnak. Nálunk csak ilyen van. Már régóta nagyban hozzájárulunk a villamos energia megtakarításához: nem kapcsoljuk be a tévét. De azért még nagyszerű állampolgárok vagyunk: rendszeren fizetjük a tévé-díjat.

Ha SZER-nek kellene díjat fizetnünk és ezt valutában, az ország a tönk szélére jutna. Úgyis ott van már rég. Tavaly a legtöbb Amerikába vándorló román volt. Ez sem mond semmit az eldorádónkról prédikálóknak?!

Újabb könyv jelent meg a horthysták rémtetteiről Erdélyben, mivel egyoldalú, sem a manistákról, sem a vasgárdistákról nem esik szó benne. Nyilvánvaló, hogy miért nyomtatták: a szomszédos szocialista ország iránti „testvéri” érzés gyarapítása végett! A könyv első szerzője Bodea. De ott vannak az egykori párttörténészek: Fodor és Vajda. Az a Fodor, aki nem szólal meg magyarul a művelődési tanácsnál, ahova felügyelőnek helyezték. Az a Fodor, aki székelységével és ateistaságával kérkedik ismerősei körében. Az a Fodor, aki temetésen ugyanakkor a kántort megszegyenítő hangosan fújja a *Te benned bíztunk elejétől fogva* kezdetű világnézeti vallomását... Amit a hozzá hasonlók művelnek, már nem a megmaradásért való kényszerű küzdelem, hanem erkölcstelen lavírozás mindennapjaink posványában. Hányingert keltő.

A román SZER beolvasta az írók világszövetségének az erdélyi magyarságot támogató határozatát és hozzáfűzte, hogy a román nyelvet, a tévét, az írókat sújtják sokféle intézkedéssel. Tovább nem ment a magyarázatban, de fájlalta, hogy a világszövetség ülészakán nem volt román író, aki a román értelmiség és főleg az írók elnyomását szóvá tehetné volna. Érdekes, hogy eszükbe sem jutott a közös elnyomó elleni összefogásra buzdítani, az európai kultúra, a szabad gondolkodás, a teljes demokrácia nevében. Hangvételéből a hazai ultranacionalisták felháborodottságát éreztem. „Már megint a románoknál többet akarnak a magyarok.” Mintha e jogok szóvá tételével az övékből követelnénk egy részt. Mintha a román és magyar szabadság egyenlőségét nem döntötték volna el jóra való eleink. És nem döntötték volna meg ezerszer a hőzöngő és irigy sovíniszták?! Mit ér a feljegyzett történelem, ha az iskolai oktatásban eltitkolják, átugornak fölötte, a közéletből pedig kitiltják az együvé tartozás tényét?

Műveletlenségben tartott népnek csak az indulatai (primitív indulatai) nagyok.

Különben, a bemondó nem felejtette el kihangsúlyozni, hazai hivatalos szóhasználatunkkal élve, hogy mi magyar kifejezésű románok vagyunk (románi cu expresie maghiară), ezzel is érzékeltetve, hogy bekebeleztettünk, és az erdélyi vagy romániai magyar irodalom, a magyar

nyelvű tévé- és rádióadás, könyvkiadás stb., amolyan szükségtelen cafrang, fölösleges túlzás, amit a magyarországiak erőltetnek, hogy kellemetlenkedjenek a nemes és mindig nagylelkű, de elnyomott, és érdekeiért szólni sem tudó szegény román népnek. Hol volt Paul Goma és Radu Tudoran a francia PEN tagjai? Hol volt a többi Amerikában élő nagynevű román író, kritikus, esztétikus - Mircea Eliade például -, miért nem hallatta szavát? Talán csak nem azért, mert a nyilvánvaló tények ismeretében meg kellett volna szavazniuk az erdélyi magyarság elnyomását elítélő határozatot?! Nem kétséges a külföldön élő románok nagy része a régi sovinizmust támogató, magyarelles politikus vagy ettől a politikától átítatott ember. Ebben megegyeznek az országban uralkodó, magukat kommunistának tituláló vezetőréteggel. A szocializmus számukra csak lehetőség, csak eszköz az áhított Nagy-Románia megvalósítása érdekében. De hát a történelem példáin okulva ma már tisztességes módon is megvalósítható a múlt században megrekedt nagy népi nemzeti öntudatuk. Miért kell a régi receptet követni? Szabad demokráciában, európai nyelvek és műveltség közegében szebb, igazabb, tartósabb Nagy-Romániát lehetne építeni, mint a németek elkótyavetyéléssel és a magyarok asszimilálásával. Sajnos, ebben is a nagyarányú grandómánia és az ennek következményeképpen előállott eladósodás, a különféle gazdasági megszorítások a nacionalisták malmára hajtják a vizet. Az előállott páratlanul rossz anyagi helyzettel indokolják a kultúra, az oktatás és a magyarság mindennemű támogatásának a lehetetlenségét. Ezt kihasználva a végsőkig fokozhatják az asszimilációt, ezzel takarózhatnak is. De mit mondanak majd arra, hogy mindezt a szomszédos magyar állam szeme előtt viszik véghez? Ezért kell nekik erőltetni, feleleveníteni a horthyizmust, ijesztetni a népet Erdély állítólagos visszakövetelésével. Egy kis tudatos elferdítéssel olyan indulatokat keltenek, amely elvonja a figyelmet azokról a szarvashibákról, amelybe a román szocializmus ország-világ szeme láttára, minden téren többszörösen is belebukott. Az ismétlés tandíját (ha lehetséges egyáltalán ismétlés) mi fizetjük. Az apák hibájáért a fiúk!... És még az utánunk következők, ha majd mernek tenni valamit is, nyögik az elpocsékolt éveket. Az egyenes vonalú fejlődés úgy látszik, ismeretlen nálunk.

1985. december 22.

Amilyen a hatalom, olyan a kultúra. Barbáriában nincs kultúra.

1985. december 25.

Mindig jó mindenféle statisztika. Ha nem másra, a hamisításra. Itt van a *Teroarea horthysto fascistă in nord-vestul Romaniei* című, a Politikai Könyvkiadó „ajándékaként” megjelent könyvben idézett népszámlálási adatok az Erdélyben élőkről:

Népesség	1880	1890	1900	1910
Románok	2 294 421	2 554 444	2 763 674	2 909 260
%	47,44	47,98	47,20	46,20
Magyarok	916 628	1 146 990	1 394 647	1 617 231
%	18,94	21,50	28,80	25,70
Székelyek	353 027	267 839	404 392	441 636
%	7,30	6,94	6,9	7,0
Németek	621 583	713 720	747 852	771 964
%	12,84	13,38	12,80	11,6
Összesen:	4 334 730	5 328 857	5 853 474	6 304 172

Helységekben

Román többség	2 971	64,7%
Magyar	616	13,4%
Székely	417	9,1
Németek	350	7,6%
Mások	243	5,2 %
Összesen	4 597	100,0%

Balogh Pál: *A népfajok Magyarországon*. Bp., 1902.

Kiderül, hogy a magyarok száma (természetesen a székelyekkel együtt) már az 1890-es években elérte a másfélmilliót, 1910-ben pedig meghaladta a kétmilliót! A jelenlegi statisztika szerint mindössze másfélmilliónyan vagyunk! Ha beszámítjuk a természetes szaporodást is, érthetetlen, miként fogyott ennyire a magyarság Erdélyben?! Vagyis nyilvánvalóvá válik az elmúlt évtizedben végzett asszimilációs erőltetés és a statisztika meghamisítása. Mindezeket jegyzi, rögzíti és „dokumentálja a könyv magyar részről. Az érdekesség annyi, hogy egy szocialista állam pontosan ugyanúgy bánik a magyarokkal, ahogyan állítólag a horthysták bántak annak idején a románokkal. A kényszerű névváltoztatások tortúráján mi is átmentünk, az iskolák és a tanerők csökkentését évről évre nyomon követhettük, nekünk még kulturális szervezetünk sem lehet, a nyomtatás, a sajtó, az adminisztratív és politikai szervezetekben való részvételünk aránya már nem képezheti elemzés tárgyát. Húsz évvel ezelőtt még Központi Bizottsági brigádban kellett kimutatást készítenem a beszercei és dési szakszervezetek vezetőségének nemzetiségi összetételéről, amely már akkor sem tükrözte a lakosság összetételét. Ezt különben belefoglalták a jelentésbe, amelyet a pártbizottság elfogadott, vállalva a helyzet sürgős kiigazítását.

A románosítás pontosan végigjárta mindazokat az utakat, amelyeket a magyarosítás dühödt akarnokai elkezdtek. Annyi különbséggel, hogy ez utóbbiaknak néhány évig tartott, az előbbieknél pedig néhány évtizede tart munkájuk.

A könyv nem szól erről, de nekünk nem szabad elfelejtenünk, hogy a románosítás nem a felszabadulás után kezdődött, hanem az 1918-as esztendőktől, a második bécsi diktátumig, a földbirtokok kisajátításától (külön fejezet a könyvben a visszatérő földesurak földfoglalása 1940-ben, de arról nem esik szó, hogy a sajátjukat vették vissza, és a román kormányhoz könyveket írtak panaszokkal a földjeik körüli visszaélésekről) az iskolák eltörléséig, az egyházak, az értelmiség visszaszorításáig, a hírhedt nyelvizsgák bevezetéséig stb. tartott, és tart azóta is.

Néhány dolog különösen megkérdőjelezi a könyv „tudományosságát” és a benne felsoroltak valóságosságát:

- Lehetséges, hogy párttörténeti kutatók megfélemlenek az osztályalapon való elemzésről, a pártosságról.
- Elvakult nacionalizmusukban szót sem ejtenek arról, ami a horthysta időszakban is erdélyi sajátosság volt: a nemzetiségek osztály alapon való összefogása. A Horthy-korszakban is voltak becsületes magyarok, akik segítettek a románokat, példák ezreit lehetne felsorolni akár a párttörténetből is. De a könyv írói azt is elhallgatják, hogy az RKP erdélyi tagjainak túlnyomó része magyar és zsidó volt, és a Horthy-korszakban is együttműködtek mindenféle nemzetiségű szocialistával (mert akkor nem a magyarkodás, hanem az internacionalista szolidaritás elevenen élt lelkükben), ezért voltak elsősorban kommunisták és azután magyarok,

zsidók vagy románok), nem mint mostanság, amikor a *Világ proletárjai egyesüljete!* jelszó a románoknak fajtájuk összefogását és csakis azt jelenti.

- A könyv egyes fejezeteit vagy részeit nem jelöli meg a szerzők feltüntetésével, ahogyan ezek íródtak. Így aztán Vajda Lajos és Fodor László neve hatásos fogás akar lenni a könyv képzelt meggyőző erejének növekedésében. Kit akarnak meggyőzni a könyv szerzői? A román olvasót? Az állítólag területi igényel felépítő magyar kormányt? A világ közvéleményét? Miről akarják meggyőzni? Arról, hogy a sovinizmus gátlástalanul szabadjára engedett viharától csak a románoknak volt szenvedni valójuk. A könyvhöz hasonló többszörös terjedelemben lehetne bemutatni, hogy mit tettek a manisták és a vasgárdisták a magyarok irtásában. Még élnek, még élünk, akik a felizgatott nép magyarmészárlását tanúsíthatjuk. A felszabadulás előtt és utána is. A szocialista, de különösen az átmeneti évek idején! Amikor bejöttek a románok Kolozsvárra, összeszedték a magyar férfiakat közmunkára, sanyargatásra. Mostohaapámat csaknem lelőtte egy román katona, mert rosszul mondott neki valamit románul. Pedig igyekezett útbaigazítani, amikor a szomszéd faluról érdeklődött. És az iskolában ellenünk támadó román osztályok, a verések és verekedések, amiben nekem csak azzal volt szerencsém, hogy a szomszéd román család gyerekei, ahonnan akkori legjobb barátom, Viorel származott, megvédték. Ez a könyv uszítani akar, felmelegíteni az akkori számunkra szégyenteljes, de az anyaországiakkal együtt elítélt eseményeket, azon célból, hogy a jelenlegi asszimilációt a román tömegek bevonulásával vagy helyeslő igenlése mellett fokozni tudja. Minden ilyen egyoldalú könyv célja az, hogy elvonja az emberek, elsősorban a románok figyelmét a gazdasági életben bekövetkezett nehézségekről. A kiadó nem tesz mást, mint régen, amikor a sovinizta uszítással *az oszd meg és uralkodj* elv alapján kordában próbálta tartani a tömegeket.

Az ún. szocialista évek ebben az országban arra sem voltak jók, hogy eltöröljék a nemzetiségek közötti ellentétet: a románoknak úton-útfélen nyújtott előnyökkel sem érték be. Valóságosan és törvényesen is kisebbségi állapotot hoztak létre. Azt bizonygatják, hogy a román ősiségénél, kultúrájánál stb. fogva jogosabb arra, hogy itt jobban éljen.

Magyar lévén, nyilván nagyon fáj üldöztetésünk. De soha el nem vakít a düh, hiszen tudom, hogy az egész ország nyomorgatása folyik. A testvériség és a demokrácia a civilizáció függvénye, az egyetértés csak akkor jön el, ha érdekelten mindnyájan dolgozunk, és tudjuk, hogy a múltban-vájkálás, a ki jött előbb? ki volt előbb? és ehhez hasonló kérdések sem a jelent, sem a jövőt nem szebbítik, nem javítják.

- A könyv tele van képekkel. A képekről nem tudjuk meg, ki, mikor és hol készítette. Nincs dokumentum jellegük, valós voltak is kétségbe vonható. Az ilyen tálalás olcsó propaganda-fogás is jellemzője ennek a társaságnak, amelyből sokan - közöttük doktorátussal - az alapvető tudományos közlés szintjét és kívánalmait sem ismerik. Sajnos, erről dr. Bodea I. Gheorghe módszerére és minősíthetetlen munkájára ismerek. (Romános olvasattal írt magyar szövegek, ott, ahol ezek dokumentum jellegűek kellene legyenek [pl. kurva] egy feliraton, amelyet állítólag magyarok írtak román templomfalra.) Még a gúnyverseket sem tudták helyesen leírni magyarul. Ez is bizonyítja, hogy a könyvet nem olvastatták el a magyar szerzők egyikével sem. Úgy kell nekik, ha vállalták a részvételt! A ferdítések miatt ez a tettük önmagukkal szemben is árulást jelent.

- Bizonyára lefordítják a könyvet magyarra is. Lefordítanak, ha nem tudnák, hogy tele van a szerzők által is tudott mellébeszéléssel, elhallgatással, tudatos ferdítéssel. De lehet, hogy (volt már ilyen!) a magyar nyelvű szöveget kozmetikázzák, feljavítják.

- Szembetűnő, hogy mekkora fejezetet (részt) szentelnek a szerzők a román egyházat ért sérelmeknek. Úgy látszik - különben nyilvánvaló -, hogy a román szocializmust építő hatalom legfőbb támasza a sovíniszta felbujtásban az egyház.

- A MADOSZ-ról például nem esik említés. Hogy betiltották... Hogy a Frontul Plugarilorral... Groza Péterrel... stb., a horthysta túlkapások ellen, és egyáltalán a horthyzmus ellen segítette szervezett keretében az erdélyi magyar a román szomszédot, a barátot, a testvért.

- Nem disztigválnak a könyv szerzői. Az olvasóban azt szuggerálják, hogy minden magyar horthysta. És a magyaroktól elszenvedettekért vért kívánnak. Természetesen magyar vért! És itt Erdélyben folyik még kétmillió emberben ilyen vér... Ez is logikus gondolkodás. Már többen is tudjuk, hogy ez a politika pogromhoz vezet... Én a magam részéről nem félek. Minden szélsőséges tett után a visszakoázás ideje következik. Minden erőszakosság növeli esélyünket a világ közvéleményének közbelépésére, a nyílt elítélésre, legalább olyanformán, ahogyan azt előljáróként a világszövetséghez tartozó, felvilágosult írók teszik.

Még egy adat: 1934/35-ben a kolozsvári egyetemen 4445 hallgatóból 1127: 1/4-e magyar volt. 40-41-ben a román hallgatók száma 101. Ha minden szenvedést nekünk, a szocialista állam „egyenjogú” építőinek adnak vissza, akkor továbbra is csavarniuk kell a présen... És következik, hogy a magyar diplomomokban megpróbálják bevezetni, kötelezővé tenni a román nyelvet. (Különben egyes katolikus diplomomokban már ezt csinálják.)

1986. február 5.

Végre elvittem az *Erdélyi sors*-ot és a *Tótágas pillanatok*-at, hogy újtukra bocsássam. Most már Gerelyes Endrénétől és másoktól függ, mi lesz a sorsuk. Nagy reményeim nincsenek. Nincs, aki segítsen. A Magvetőnél pedig Csíki van, ki tudja, mit gondol rólam. Az Utunknál és a Kritérionnál nem adta le egyetlen írásomat sem. Zöldi, Bodor(ok), Páskándi zsidóellenesnek vélnék, pedig csak klikkellenes vagyok. (Apám két zsidót is bújtatott a háború alatt, feleségemben pedig valamennyi zsidó vér is csörgedez.) Hát majd meglátjuk. Ha nem az antológia, akkor valamelyik a kettő közül befuthat. Nem az anyagiakért, hiszen most már tudjuk: csak csoportosan, turisztikai közös kirándulások alkalmával mehetnénk át, hogy az esetleges pénzt átvehessük, erre nincs esélyünk, de nem is izgat, csak jó kezekbe kerüljön a három könyv, amelyek értéke az elkövetkező évek során bizonyára csak nő. Vékás Domokostól egy halom újságot kaptam és folyóiratokat. Ha java részük tavalyi, az sem baj, böngészni jó lesz. Kár, hogy nem volt kéznél derékfájós heteimben.

Újra kértem a fizetésemelést, nyolc éve esedékes, a főszerkesztő tudja ezt, mégsem lép fel erélyesen, valószínű, hogy értem ezt nem tartja érdemesnek.

Csak már kilábalnánk ebből a télből is. Az éjjel -20°C volt, most itt az íróasztal mellett 13°C. A délelőttinél két fokkal több.

1986. február 13.

Hírlik, hogy a Művelődési Házbeli magyar színjátszó kört feloszlatták. Felajánlották nekik, hogy a román csoportba tevékenykedhetnek. Ha általános rendelkezés, akkor a Zsebszínháznak is vége, bár a Kövesdi körül tengő-lengő néhány műkedvelő nem sok zavart okozhat a csakis román szót hallani akarók között. Nem tudok róla, hogy a feloszlásnak valamiféle oka lenne. A művelődési házak általában könnyű, szórakoztató semmi műsorokat hoztak össze,

operett, köztes humor: ezért is maradtak meg eddig és lehetett plakátjuk is. Vajon ki volt a helyi akarnok, aki vitézül elbánt velük?

Külföldön is egyre több a tanunk az itteni elnyomásra. Leleplezték az Európa Parlamentbe küldött embert, aki félmillió dollárral vásárolta meg a propaganda-lehetőséget: porhintést végzett az erdélyi kisebbségek helyzetéről kitudódott dolgok fölött. Erre van félmilliónk, orvosságra nincs, öregekre nincs. Apámhoz - mert hetvenéves betegekkel ez a helyzet - nem ment ki a mentő. Ez a burkolt emberirtás azt szolgálja, hogy a nyugdíjra szánt költségek ne növekedjenek. Még szerencse, hogy annyira nincs pénz, hogy nemzetiségre való tekintet nélkül kívánják végrehajtani az öregek minél előbbi kikészítését.

Jugoszláviába menekült, és onnan a befogadó országokba települt erdélyi magyaroktól is tudja a világ, mi van itt. Nem tűnünk el nyomtalanul... De egyszer majd, ha sor kerül rá, kit vonnak felelősségre? Nem lesz kiket, mert az üldözők is pusztulnak. Elégedjünk meg a csöndes belenyugvással? Ahogyan az elítélt vánszorog vesztőhelyére, ahogyan zsidók vonultak a krematóriumba - úgy müljünk ki? Ahogyan mindenféle összetartozásunkat jelentő és megtartó lehetőségeinket felszámolják, úgy gyengülünk, és lehetetlen lesz bárminő ellenállásunk. Az erőszakosság időszakára, a fizikai megsemmisítés idejére már mindenki csak maga lesz, elkülönülve, szóltanul, lehajtott fejjel már csak barmok leszünk. Aki pedig már most igyekszik nevétől, nyelvétől megszabadulni - megmarad-e? Állatnak igen!

1986. február 18.

Júlia valamiféle bulin volt. Az egyik becsípett hazafi nekiesett a lakás előtt parkoló magyar kocsinak: ütötte, rúgta, csak azért, mert az magyar. Akadt, aki nyugtatta. Aztán arról beszélgettek, hogy az anyaországi magyarok kulturáltak, az erdélyi magyarok barbárok, vérszomjasak. Érdekes változata az uszításnak. Eddig főleg a horthystákat kellett utálni, most már azokat, akiket el kell taposni, akiket el kell tüntetni az ősi dák földről!

Mondta a rádió, hogy Szócs Gézának el kell hagynia Romániát, mert nem felelnek a biztonságáért. Érdekes?! Nyilvánvaló, hogy a Kulturális Fórumra küldött levelét, híreit nem tudják lenyelni. Állítólag Nyugat-Németországba kíván távozni (febr. 14. a megadott határidő). Ki tudja, mi van a dolog mögött? Lehet, hogy az Erdélyi Magyar Híradó munkatársait akarják így felfedni. Különben csak a SZER román nyelvű adásában hallottuk a hírt. Egy felakasztott színész után nem vállalkoznak egy költő eltüntetésére. Így a legkézenfekvőbb kiebrudalni az országból a kényelmetlen embert. Hát lássuk, mit tud értünk tenni, Géza! Minden távozóval egy lépéssel közelebb kerülnek céljukhoz ellenségeink, de minden tette kész emberrel növekszik azoknak a tábora, akik tehetnek értünk valamit, tudnak az itteni sanyargatásokról és az évtizedek óta követett célról, tanúk lehetnek az erdélyi magyarság sírgödörénél, post mortem rehabilitálásánál.

Domokos Géza levélben érdeklődött, majd válaszomra is válaszolt. Kérte és elküldtem a *Viselkedjünk!* kéziratát. *A Tanítók nyomában*-tól úgy érzem fél, pedig most kellene kiadni. Hát majd meglátjuk. *A Kárpátok jövőjét* még egyszer Mirk Lászlóra és Bálint Dénesre bízam. Nem hiszem, hogy lesz belőle valami. A mozgásközpontú színházról összeállított kötet befejezése után a regény következik. Nem írok már kiadásra könyvet. Legalábbis nem romániai kiadónak. Az új szempontok rosszabbak, mint az ötvenes években. Primitív emberek durván beavatkoznak az alkotó munkába. Ez az irodalom párt általi vezetése, ez propaganda-irodalom kifejlesztése?! Van elég írnok, aki csinálja. Csinálják. Különben is az újabb sűrű szempontháló együtt jár a magyar nyelvű irodalom visszaszorításával. A Daciánál például már csak 4-5 eredeti írás számíthat megjelenésre. Ha a termelékenységről, a minőségről, a hazafiasságról stb.

szól a könyv. Ki ír ma ilyen regényt? Azok, akik a hozsannázó „hőskölteményeket” írják a legszeretettebb vezetőhöz. Csakhogy ezek nem versek. Könyvnek se lehet nevezni ezeket a műveket, regénynek még kevésbé. A kultúra visszaszorításával a hazai irodalom újra visszalép néhány évtizedet, sorvadása gyorsul. Vigasztalja a vezetőket (néhány értőt közülük), hogy az legalább nem kerül sokba az államnak. De felmérhetetlenül sokba kerül a műveltségre, a demokráciára, az európaiságra áhítózó népnek. Vajon meddig tart a sötétség?!

1986. március 2.

Hideg van. Reméltük, hogy siet a tavasz, de nem így történt, tegnap -16°C volt. Pekári Jutka nálunk készül felvételre. Bátyja Temesváron tanul, nemrég nősült, Turnu Severin melletti lányt vett el, az esküvőt Temesváron tartották. Meséli Jutka, hogy bátyja hosszas különléte konfliktusokhoz vezetett. Attila - így hívják a bátyját - például a román tévét akarta nézni otthon, Tasnádon, és rokonait sértve hazafiaskodott. Szóval jobban érzi magát román környezetben. Műszakinak készül, és mert kevés a humán műveltsége, még nem is sejti, hogy mi vár rá, amikor azt hiszi, hogy Attila névvel román társaival azonos jogokkal rendelkezhet. Bevégezve az egyetemet és bekerülve egy gyárba majd rájön, hogy hiába tud többet társainál, nem érvényesülhet. Ha kevesebbet tud, jobb, akkor nem kerül önmagával szemben kínos helyzetbe; úgy érzi, ott áll, ahova tehetsége juttatta. Hány ilyen Attila van közöttünk?

Most olvastam Hruscsov titkos beszédét, amelyben Sztálint leleplezte. Megdöbbenően hasonló tényekkel állunk mi is szembe. Sztálin zseninek tekintette magát. Ez itt nálunk hasonlóan tett. Kijelentette, hogy ötszáz évenként születik hozzá hasonló zseni. És ezen az alapon mindent maga dönt el, mindenkit maga dönt meg. Köztudomású, hogy egyetlen iskolája a SZU-beli egyéves katonai képzés. 1963-ban (vagy később?) előadást tartott nekünk a Ștefan Gheorghiu pártiskolában. Mindannyiunk ámulatára azt mondta, hogy tanuljunk Marx-Engels-Lenin és Sztálin műveiből. Észrevette megrökönyödésünket és biztosított arról, hogy jól hallottuk, Sztálinról szólt. Most már tudjuk, bőrünkön érezzük, hogy valójában Sztálintól tanult, amit tanult az alatt az egy év alatt. És amint megkaparintotta a hatalmat, pontosan úgy, egymaga határozott mindenben, mint a generalissimus. De arra is volt esze, hogy a Központi Bizottságban úgy forgassa az embereket, úgy félemlítse őket, hogy mindig megszavazzák cselekedeteit, és elgondolásait. Félelme akár Sztáliné, egyre nőtt. Kocsija golyóálló és 120-szal rohan a főváros útjain, miután leállítják a forgalmat. És naivul azt hiszi, hogy örök életű. Azt is kitapasztalta, hogy nem jó nagy szobrokat rendelnie magáról, előbb-utóbb ledöntik. Így aztán kénytelen „festmények” nagyméretű vásznaira vonulni családostól, és fűzfapoéták rigmusaiban örökítteti meg zsenialitását. Ahhoz volt mersze, hogy a párt, az ország és a nép elé tolakodjon. Jóakarói még a hitleri rigmust is ráakasztották: Egy nép, egy ország, egy vezér! Amilyen műveletlen, még ez is tetszik neki.

Bizonyos dolgokban túltett Sztálinon. Például nyíltan szövetkezik a világ bármely részében élő diktátorokkal. Marcost ő üdvözölte elsőnek, az afrikaiakat csókolja, nem egy alig néhány hónapot, évet töltött hivatalában: megdöntötték és megdöntik őket, csak ő, a nép fia marad, mert arra volt esze, hogy átvegye, kézben tartsa a belügyi rendőrséget, és létszámát felduzzassza, fizetésüket emelje. Ma már minden harmadik polgár (mások szerint minden hetedik) nekik dolgozik. Miféle szocializmus ez? Semmiféle! Középkori császárság, elkésett fasizmus.

Józsit elvittem Kereszteshez a könyvlerakatba. Régi könyvek között kutatva levett egy tíz évvel ezelőtt (1976) kiadott könyvet Vasile Goldisról. Ennek előszavában Andrei Otetea írja: „Olyan szándék is megnyilvánult, hogy egyes tantárgyakat, például történelmet és földrajzot csak magyar nyelven oktassanak. Ezek az intézkedések mély levertséget idéztek elő, ám egyben erélyes küzdelemre is serkentettek, mert hiszen a nemzeti beolvasztás vagy a nemzeti

jogok bárminemű korlátozása csak erősíti a nemzeti érzést, vagyis a követett céllal homlok-egyenest ellenkező eredményekhez vezet.” Megfordították ezt is, és nemcsak szándékról, hanem tényről beszélhetünk a beolvasztásra ítélt erdélyi magyarsággal szemben. De az ezt követő hatásról mintha elfelejtkeztek volna?! Csak úgy tűnik! Ezért van a rendőri elnyomás és a fergetes magyarellenes propaganda, hogy az esetleges ellenállókát megfélemezze, eltüntesse, kiirtsa. Csakhogy ezek az urak nem tudják: a nemzeti érzés, ma már a műveltebb népeknél nem holmi külsőleges megnyilvánulás, nem zászlólengetés és kokárdaviselet, hanem lelkünkbe zárt, a múltat megismerő, a nyelvet megőrző becsületes szándék, amely nem más népek lebecsüléséből és megvetéséből táplálkozik, hanem az egyetemes világ humánus újrendezése folytán a népek és nemzetek egymás mellett való létezőségének felismeréséből. A műveltség nemzetköziséget jelent, ezt mi már megtanultuk, és mert nem vakít a kivagyiság, befogadjuk mindazt, ami haladó, mindazt, ami valóságos és embert boldogító tudás.

1986. húsvét

Miért hagyok szakállat? Nem kérdik, csak nemtetszésüket nyilvánítják. Érdekes, ahogyan viszonyulnak ehhez a kis merészséghez. Mert kell valamennyi merészség ehhez is. Kiugorni a sablonokba vezető vágányról, más lenni, akarni valamit - ez már bűn. Legalábbis úgy néznek rám, mint aki valamiféle bünt követett el. Riadt pillantásokkal, behúzott nyakkal, körülnézve, mindjárt tiltakozva, fennhangon is elhatárolva maguk tőlem, aki lázadó, vagy az akar lenni, hiszen felháborító, megbotránkoztató: szakállat viselek, van képem nem elvegyülni a tömegben, ártania kincstári küllemnek, eltérni a szabványtól, csúnya, sőt ronda lenni, mert ugyebár velük ellenkezem, őket nem követem... Bizony, bizony, bátorság kell a szakállhoz.

Nyilván van valami oka annak, hogy szőrös az arcom. Más akarok lenni, mint a többség? Éppen most akarok más lenni? Miért nem eddig? Ötven éves vagyok, és eddig is más voltam, más akartam lenni. Nem akartam, hogy összetéveszenek a nyakkendősökkel. Tizenhat éves koromban egyszer nyakkendősen mentem az iskolába, egyik tanárom táblához hívott, felettetett. Tudtam, hát megdicsért. Bizonyára a ruhámért, a megjelenésemért is. Mert már ő is unta a nyakkendőtlenekeket, a tréningruhásokat. A társadalom kitermeli és megteremti az ellenszenvet a hatalom embereivel szemben: most nem szeretik a nyakkendőseket, a skatulyából kihúzottakat, a tisztviselőket, az aktivistákat, de csak kevesen mernek nyíltan mások lenni, másként kinézni, nem a hatalom embereit utánozni.

Miért ellenszenves most a nyakkendősök, a bőrkabátosok serege? Mert devalválódott a jólöltözöttség értéke. Akik viselik, nem viselkednek úri emberekhez méltóan. Tehenek, akiken sehogy sem áll a gatyá. Úriembereknek öltözöttek, akik nem úriemberek; értelmiségiek, akik egyáltalán nem értelmesek; tisztáknak tűnnek, de erkölcstelenek... És így tovább, ellentétek malmában morzsolódnak azok az igények, melyeket az embertől elvárnánk, amelyeket hiába várunk. Most zárjuk a kört: a felszabadulás után a munkáshatalom jóindulatú dadogásait ismételjük jóindulatok nélkül, a műveletlenség kedve szerint, a visszafejlődött, az infantilizálódott hatalom kénye szerint. Ennyi lenne a fejlődés? Ilyen hát a mi tangónk!

Szakállam gyászt jelent, nemcsak azért, mert fiam halálának harmadik évfordulóján hagytam meg, hanem mert valóban gyászolni kell az elvesztegetett húsz „fényvet” és a többit, amit éretlenül nem is érzékelhettem. A visszalépések gyászát ülhetjük halálunkig. És halálunkkal, mert addig már nem sok változik, a változtatók most születnek, vagy meg sem születnek.

Szakállas vagyok, mert elfogytak mellőlünk a szakállasok. Csak az elmúlt néhány évben elment Aradi Jócó, Hürkecz István, Dusa Ödön, Bodor Pál, Szócs Géza és nemrég Veress Zoli is. Az utóbbit sokáig nem engedték ki családjával, aztán egy írószövetségi küldöttséggel küldték

volna, de nem ment, azt üzente, hogy nincs cipője. Most felült Budapesten a Stockholmba tartó repülőre feleségestől, unokástól. Utódaiból nem akar tapsoncokat. Lehetünk-e egyebek? Rengeteg fiatal nőveszt szakállat, így nem jók tapsoncoknak. De a gyerekek arcán nem serken a szőr, és szégyellik magukat, pirulnak értünk is.

Mennek barátaink szakállasan és szakáll nélkül. Ha tehetik, kinn maradnak. Helyettük vagyok én itt. Ha mehetnék is. Éltem negyvenhét évet. Pontosabban: volt miért élnem, volt jövőm. Kivittük a Házsongárdba. Oda tartok én is. Az én helytállásom ennyi. Úgy hozta a sors, hogy nincs mitől félnem, nincs mitől tartanom, aki mindent elvesztett, annak már nincs mit veszteni. Hiába nem borotválkozom. A fiúk megőrzik az apák nevét, ha van, hírnevét is. Nekem, a fiamnak kell nevet és hírnevet szerezni, mert ehhez jussa volt és tehetsége is. Serkenő szakállal temettük el. János bácsi azt mondta, ne nyúzzuk, még kiserken finom bőrén a vér. A vére, amelyet megmérgeztek...

1986. június 21.

Holnap van a fiam 22. születésnapja. Sírjáról lopják a virágot. Talán, mert megszokták, hogy friss virágot mindig találnak ott. Csak az idén ültetett fű kopott meg, míg odavoltam Bagoson vagy tíz napra. Tegnapelőtt Veress György virágkosarát találtam ott megdézsmálva. Ez a fiú az iskola első tanulójaként kapta a T. K. ZS.-emlékdíjat. És még vagy hat másik díjat. Igazán méltó rá. Az ideai ballagás félig román, félig magyar nyelven zajlott. Jövőre ballag az első román osztály, akkor csak románul lesz minden. Nem tudom, mi lesz az emlékdíjjal. Elvileg román tanulónak is kiosztható, csak a szöveget kell lefordítani, de az alapítók, a fiam osztálytársai nem valószínű, hogy beleegyeznek. Gondolom, az én szavam döntő lehet; igyekszem valami megoldást találni arra, hogy a díj valamelyik magyar osztályban végzett tanulóé legyen. Az idén nem két, hanem három magyar osztály végzett, jövőre azt hiszem csak egy. A nemzetiségi elnyomás egyre nő. A zeneiskolában (a VII. osztályban) a román tanárnő dolgozatot íratott a következő címmel: Anyanyelvem, a román nyelv ősrégi kultúra hordozója stb. A magyar tanulók egy sort sem írtak. A tanárnő megmagyarázta nekik, hogy a magyar nyelv nem érdemes arra, hogy foglalkozzanak vele, nyelvtana nincs stb. Lászlóffy Csaba felháborodottan tiltakozott. Beadványt készül írni. Legalább valaki hivatalosan is jegyzi ezt a nyílt sovinizmust, amelyet büntetlenül folytathatnak a hazafias pózban tetszelgő műveletlenek. Nemcsak az iskolapolitikában gyorsítják az asszimilációt, hanem a kultúra minden területén. A vonalas Kovács János kiadás előtt lévő elméletieskedő szövegekből összeálló kötetiből kihúzták „a romániai magyar irodalom” kifejezést, és ezt azzal indokolták, hogy ilyen nincs. Az, hogy tankönyv jelent meg róla és kritikai irodalma van, mit számít! Most, hogy nem tetszik a fogalom, elhatározták, hogy törlik az erdélyi magyar irodalmat. Ha nem írjuk le, ha nem beszélünk róla - akkor nincs. Ez a felfogás divatos immár jó ideje a román történelem hamisítók háza táján.

Most jött a parancs, írásban, hogy néhány román könyv mellett négy magyar szerző művét is ki kell venni a könyvtárból: Molnár H. Lajos *Falra hányt borsó* című regényét (?), Beke máramarosi és szatmári riportjait, Fábrián tanulmánykötetét és a Kriterion szociográfiai tanulmánykötetét (?). Beke azt mondja, három évvel ezelőtt legfelsőbb szinten megegyeztek abban, hogy nincs miért támadni riportjait. Most mégis ők győztek. Ez is munkastílusukhoz tartozik. Mindenben így tesznek: visszakoznak, aztán alattomosan, csendben végrehajtják eltervezett magyarelles cselekedeteiket.

Kiss Jánost átrendelték a Korunkhoz, helyébe Balla Máriát, ezt a gátlástalan és műveletlen aktivistát akarták előreléptetni, de szerencsére bevallotta, hogy alig tud magyarul. Így került ismét szerencsére Orbán Feri az Igazság helyettes főszerkesztői székébe, mivel Goczella

főszerkesztő sem tud magyarul írni (olvasni is alig), és másként nem jöhet ki a lap, ha nincs egy helyettes írni tudó olvasószerkesztője. No, de azért Balla Mária elfoglalhatta Orbán rovatvezetői helyét, a fizetés - gondolom - megfelel neki, egy emberrel kevesebb, aki ezután írja a lapot, Kiss János pedig szédülhet, hogy mennyi mindent nem kell csinálnia a Rácz Győző által romlásba vezetett Korunknál.

Befejeztem Dusa Ödi jeleneteinek átdolgozását, Kötő vállalta: írja hozzá tanulmányt. Kövesdi pedig visszaemlékezést ígért. Lehetne belőle tíz ív terjedelme kötet. Beke szerint Ödi nevének említésével nem lesz belőle semmi. Mindenesetre beadtam és megjelöltem a lehetséges bővítést, kozmetikázni, húzni belőle lehet: meg kell jelennie, hogy a Zsebszínház tovább élhessen. Bekének műkedvelőkről kellett írnia A Hétben. Körülnézett, és már csak a Zsebszínház az egyetlen igazán tevékenykedő magyar nyelvű csoport Erdély régi központjában és a környékén. Sajnos, ez is halódik. Sorescu: *Jónás* című egyfelvonásosának próbáit engedélyezték. Ha átmege az ellenőrzésen, jó lesz!

Úgy tűnik, már pánikszerűen menekülnek az emberek. A románok a tiranikus kiskirályok sanyargatása alól (ki nyugdíjba, ki valami politikától félreeső munkahelyre), a nemzetiségek külföldre. Nem sorolhatom fel ismerőseinket (sokan vannak), akik elhatározták, hogy bármi áron elhagyják ezt az országot. Nem egy olyan van, aki nehéz pénzen lakást vásárolt, kocsija is van, itt hagy mindent és megy. Másokat külföldre menekült rokonaik segítenek, hogy pénzzel vásárolják meg a szükséges hamis papírokat a menekülésre. A menekülők áradata az asszimilálók malmára hajtja a vizet, de mit tehetünk mást?

Egy idő óta lapomnak csak a szükséges penzumot írom (fűrészport). Ha valamelyik cikkecskében elszórok némi nekünk való olvasmányt, azt sürgősen félre teszik, és szó nélkül elsüllyeszítik. Van már háromnegyed éves írásom, amivel nem tudnak mit kezdeni, nincs miért visszautasítani, de közölni sem merik. Tegnap szóltak, hogy egy fizetési kategóriával többet adnak. Ez a hallgatás bére? Különben már 8 éve (ha nem több) esedékes az emelés, de eddig, ugye amikor többet, akkor ellenük is dolgoztam.

Már a magyarországi tévét is zavarják! Erre van energia. Szirénázó hangot vezetnek hangjára, a kép vibrál, tíz óra után valameddig bírják, aztán abbahagyják. Várad és Szatmár környékén két szovjet, két cseh (szlovák), két magyar tévéadást lehet jól fogni. Ha elkészülnek a beígért (?) tokaji adó erősítésével, nálunk is jó minőségű lehet a kép. Oázis lenne ebben a műveltség-sivatagban, ebben a folytonosan hatalmasodó erkölcsi sötétségben.

Tavaly októbertől nem jártam szerkesztőségünkben, az Igazságnál is csak ritkán látnak. Az Utunkhoz nem mentem be majdnem egy éve. A Korunknál nincs mit keresnem. Kántoron kívül, akit ki akarnak ebrudalni, nincs kivel szót váltanom. Már alkalmi közösségeink is megszűnnek, mert megfélemlítik az embereket, mert társaink elaljasulnak, az odavetett koncert, már egy-egy pillantásért is, amit a teljhatalmúak odavetnek nekik, képesek csúszómászásra, árulásra.

Balogh Edgár teszi, amit tennie kell. Önéletrajzi írásainak harmadik köteteként megírta az MNSZ történetét. Nagyon hasznos munka. Nyilván nem nálunk gondozták, hanem a Magvető adta ki. Az idén ez a harmadik könyve. Itt már cikket sem közölnek tőle. Írja a negyedik kötetet, amelyben - úgy ígérte - szól az MNSZ eltüntetéséről és a mai dolgokról.

A múltkor beálltunk a sorba, ott mondtam el véleményemet könyvéről. Neszkávét osztottak. Kaptunk egy-egy dobozzal. De másoknak (pl. a kisgyerekeseknek) kettő is jutott. Az öreg felháborodott. Kikelt magából. Csillapítottam. Hiába, ügyeskedők már az emberek. A jelenlegi gazdasági politika romokba dönt évszázadok óta nevelt erkölcsi tartást, rendet, fegyelmet, becsületes gondolkodásmódot, az embereket önzővé, egyénieskedőkké, törtetőkké, szívtele-

nekké alakítja, atomizálja a társadalmat. Mindez szocializmusellenes. Mégis mindent a szocializmus építésének fennen hangoztatásával tesznek ebben az országban. Vízet prédikálnak - bort isznak? Dehogy: csak prédikálnak, és éppen azt isznak, amit akarnak. Egyesek. A nép pedig tőr, hallgat és szenved.

Elő kell vennünk a régi kézikönyveket: mi kell egy forradalomhoz? Most jut eszembe, hogy mindennap forradalmat hirdetünk. Iparit, mezőgazdaságit stb. Talán azért, hogy ebből is elege legyen a népnek.

1986. június 24.

Ma utaznak vissza Lórándék. Tegnap mentek barátaik, Jakóék. Úgy beszéltek róluk, mint akik végleg elmennek. Ha sikerül továbblépniük a szomszédból, nem látjuk többet őket. Nem ismertük a családot, gyermektelenek, miért nem mentek eddig? Most már van hova menjenek. R. Sanyika is azt ígérte, hogy találkozik barátjával, és K.-ék is mennek még az idén. Vajon nem éppen az a „marxista ivadékok” szándéka, hogy a legkülönfélébb sanyargatásokkal kivándorlásra készítsék az erdélyi magyarságot? Statisztikailag bizonyítható, hogy szándékuk sikerül. Régen „kitántorgott” millió emberünk, most kinn marad, lopózkodik, bujkál, lóg, menekül, aki tud. Egyik kisebbségből a másikba. Az emberibb kisebbségbe. Az ilyen szocialista országban kialakult kisebbség az ottaninak, a kapitalista államokban kialakult kisebbségnek összehasonlíthatatlan párja. Itt jogainak hangoztatásával jogtalan, nyelvét, kultúráját, múltját veszti. Ott mindez csak az egyén érdeklődésétől függ, műveltségi szintjétől. És mert az anyagi jólétben él, nincs előtte sok akadály: szervezkedhet, művelődhet, élheti a maga választotta közösségi életét. Ha ezt teszi, felemelkedhet, prosperálhat, vagyonosodhat? Nyilván kevésbé, mint azok, akik asszimilálódnak. Akik szakítanak a sok szempontból visszahúzó magyar környezettel, többre vihetik, de akik nem, azok élete is összehasonlíthatatlanul másként folyik, mint a román elnyomás alatt. De lehetnek a nyugati fiai, látszólag belesimulva az amerikai, a német vagy ausztrál valóságba, és ugyanakkor magyarságukat megtartva, saját nemzetiségi klubjukat is látogathatják, ápolhatják ilyen irányú kapcsolataikat. Sokat tesz a szörványvidéken az egyház, és inkább vonz, mint bármilyen egyesület. Lényegében ez is a kivándorlók önmegtartó erejét hirdeti: maguk tartják, fizetik az egyházat, a lelkészt, a templomot, imaházat. Feltehetően, aki itt Romániában semmit sem tehet magyarságáért, ott kinn könyveket rendelhet, újságot, fizethet klubdíjat, egyházadót, elmehet egy-egy rendezvényre, évenként nyári egyetemre, magyar napokra, és feltöltheti magyarság igényét. Itt nálunk csak atomizálódhat az ember. Minden kisközösséget árgus szemmel, rosszindulattal figyelnek és bomlasztanak. Ezer módon akadályoznak. Lehet, hogy az ebből eredő ellenállás inkább hasznunkra van, mint a „nagy lehetőségek” hazája, ahol házuk elé tűzhetik az emberek nemzeti lobogójukat, ahol a legnagyobb felmorzsoló erő az érdektelenség. Hiszen első az anyagi gyarapodás, aztán a lelkiek, a nemzetiségi érzés és tudat. A kisebbségi sors mindenképpen embertelen, mégis miként éltek és virágoztak ősünk? Küzdelmük, a halódástól a lelkes lángolásig, csodálatos és valóban igazán emberi. „Mondottam: ember, küzdj és bízva bízzál!” Az idézet (pontos?) lényege ránk illik. Úgy tűnik, az ilyen nyomás alatti élet szül nagy dolgokat és a nemzetiségek büszkeségére méltó embereket. Örök ellentmondás. Az asszimilálók ne tudnák ezt?! A sokféle népet és kultúrát egyesítő Amerika az anyagiak iránti érdeklődés fenntartásával asszimilál, hagyja, hogy a gazdasági érdek törvényessége alapján és törvényszerűsége folyamatában oldódjanak meg a különféle nemzetiségek együttélésének problémái. Nálunk a minden erővel Nagy-Romániát évszázados késéssel építő ultranacionalisták, az erőszakos beavatkozás és a tüzzel-vassal múltat égető indulatok dominálnak. Szerencsétlenségünkre és szerencsénkire teljesen elhanyagolják az anyagi fellendülés egyéneket boldogító, a kisembernek tetsző oldalait,

és ezzel még a gondolkozó románságot is lassan eltávolítják az erőszakos mindennapi gyakorlat (mindenféle emberi jogok látszatával ellentétes tiltások özöne) igenlésétől. A gondolkodó románsággal rég megutáltatták a szocializmust, ha Maniu lenne hatalmon, bizonyára demokratikusabb látszattal irtotta volna a magyarság jogait, és olykor persze fizikailag a magyarságot. A diktatúra végtelenbe való kiterjesztése pedig minden bizonnyal elveszi majd a magyar üldözök kedvét is. Ha ütnek valakit, inkább eltúri, ha maga is sanyargathat egy nála gyengébbet? Egy darabig bizonyára. De meddig? Végül is az elnyomás mindig megteremti a különféle nemzetiségű, vallású, színű, felfogású stb. emberek egységét. Az idő nekünk dolgozik. Még akkor is, ha mi nem érjük meg a minőség újabb emberi fokát. Még akkor is, ha gyermekeinket irtják, hogy ők se dolgozhassanak az elnyomás ellen. Az erdélyi magyarság: a legnagyobb kisebbség a világon, nem eltörölhető, sajátos helyzetében, sajátos törvényeit követve újraéled és megmarad egy emberibb valóságra, önmaga is emberibb arcot öltve, két vagy három kultúrát asszimilálva, minden esetben nyitottan reagálva a változásokra, de önmagát föl nem adva, hiszen erkölcsé és műveltsége európai fokán fogadja be a környező világ hatásait. A föld mindenféle maggal bevethető, a termés is befolyásolja a talajt, de a föld végül mégis csak föld marad javulva, lerontva, kiuzsorázva, elsoványítva, pusztítva. A hasonlat most is sántít: a remény is?!

1986. július 2.

Raul Șorban új célpontja Tamási Áron. Kós Károly, Mikó Imre és mások után Tamásit is horthystának, fasisztának bélyegzi. Ki ez az ember? Most a fővárosban él: abból, hogy a manisták szája íze szerint árulja a múltat. A magyar időben egyetemi előadótanár volt Kolozsváron. A manisták beépített embere. Az őt cáfoló cikket nem hozták le. Pedig román értelmiségi írta, hogy kijavítsa Șorban hazugságait. De az igazságnak nem kedves az ultranacionalisták dühödt támadásának ideje. Úgy gondolják, itt az ideje annak, hogy minden magyart kilökjenek az irodalomtörténetből, a történelemből éppen úgy, mint a jelen politikájából, az értelmiségi szakmákból. Még nem tudni, hogy marad-e filológia Kolozsváron. Ha nem most, akkor a jövőben bizonyára eléri, hogy megszüntetik ezt a kart, és ezzel együtt a magyar mellékszakot. A magyar szakkal együtt a kolozsvári magyar egyetem utolsó maradványát is. És ezzel együtt felszámolják az egyetemi tanárokat (a magyarokat). Van közöttük gyáva, gerinctelen ember is. Erről magam is fájdalmas tapasztalatot szerezhettem, mikor Erdély történelmének megírására hiába biztattam őket. Persze rendre kiviszik őket a Házsongárdba. Nemrég Szigeti professzort, aki Baloghné szerint rendkívül gyáván viselkedett letartóztatása alkalmával. Másokkal együtt, akik élnek, és egymást vádolják, egymást eszik. Most már nem a koncert, a jobb helyezkedésért, hanem „hírnevük” őrzéséért. Naivak! Az érdemteleneknek nem marad nyomuk, kiszorulnak a fiatalok emlékezetéből, még írásos nyomuk is kevés marad: a Dacia Könyvkiadónál kidobták a tervből a magyar nyelvű orvosi könyveket azzal, hogy írják meg román nyelven; a Lexikonból sem lesz semmi, hiszen már nincs is romániai magyar irodalom.

Újra székenkezőssel zajlik minden temetkezés. Egy kerekdombi tanár, kizárt párttag, pap nélkül temetkezett, a hivatalos kiküldött alig tudta felolvasni beszédét, amely mindenben idegen volt a meghalt ember világától, de az őt kikísérők elvárásaitól is. Akadt egy évek óta idegbajos cipész, apám barátja volt, aki odaállt a koporsó mellé, és néhány szóban elmondta, „...nem ilyen világot akartunk!”

Már rég elhatároztam, hogy végrendeletben meghagyom, temetésem egyetlen szót se szóljanak, nem lesz szükség már mindenféle mellébeszélésre, az ismeretlenek által hangoztatott dicséretekre, a legjobb esetben kétnyelvű semmitmondásra. Nekünk szótlanul kell elmennünk, hiszen szavunkat, nyelvünket, múltunkat vették. Talán a zsidók is azért temetkeznek olyan puritánul, hogy ezzel is bizonyítsák kiszolgáltatottságukat, üldöztetésüket: egy lepedőben fektetik őket a földbe, amely - bárhol is legyenek - szülőföldjük, mert küzdelmeik földje.

Meg kell írnom a végrendeletemet, az érdeklődők, ha elolvassák, magyarázatot kapnak bizonyosan furcsának tűnő elhatározásomra.

1986. július 4.

A Szabad Európa román nyelvű adásában kerekasztal-beszélgetésen Maniu Gyulát éltetik, és magyarázzák a szabadság utolsó román bajnokát. Szóba kerültek a '44 utáni események, a választás, amit meghamisítottak. Valóban: anyám meséli (benn volt a kerekdombi számláló bizottságban), hogy kosárral hordták szemétre a Maniura adott szavazócedulákat. Nagybátyám is hasonló emlékeket idéz. Magam is emlékszem, hogy míg mi a Nap és az egyenlőség jelét (A Magyar Népi Szövetség jelét) festettük környékünkön, rengeteg csirizzel ragasztott szemet szedtünk össze (ez volt Maniu pártjának választási jele). A MNSZ nyilván Maniuék ellen foglalt állást, mert Maniuék nyíltan magyarellenesek, magyarirtók voltak. A hírhedt Maniugárdák atrocitásairól manapság semmit sem írnak, de akkor egyaránt szellőztették a horthysták véres tetteit. A MNSZ tehát minden erővel baloldali volt, nemcsak politikai elgondolásból, hanem nemzetiségét féltő megfontolásból is, Maniu 33 képviselőt küldött akkor a parlamentbe, a képviselők 10%-át. A választások meghamisítása nélkül ennél sokkal többre jutottak volna. A visszaemlékezők úgy vélik, többségben lettek volna a manisták. Ki tudna ehhez pontos adatokat szolgáltatni. Józan felbecsülés szerint a népi erővel egyenlő volt a Maniu mögött felsorakozott, jórészt erdélyi román parasztokból és kisemberekből, de vagyonosokból is álló szavazók tábora, akiket a nemzeti prosperitás, Nagy-Románia és az egység érdekében kifejtett propagandával lelkesítettek. A választások meghamisításának gyakorlatát nem kellett importálni. Ez itt szokás volt, és maradt mind a mai napig. Akinek a kezében van a hatalom, annak a kezében vannak az urnák is, és a szavazatszámológok ma is „keményen dolgoznak”. Ha a megyének nem tetszik a munkájuk, visszaküldik őket, hogy újra számlálják a szavazatokat, amíg a ma divatos 97-99 %-os győzelmet ki nem hozzák. Ma is gondolkodás és lelkiismeret-furdalás nélkül átírják a szavazószámlálók jegyzőkönyveit, hogy a felsőbb szervnek tetsző adatokat hozzanak ki. Írtam már erről, amikor Regéczi Emil beszámolóját rögzítettem az elmúlt választáskor, és azt a hangulatot, amely a saját választási körzetünkben uralkodott: az emberek nyíltan ellene szavaztak a választási cirkusznak. Zsolt is megírta, hogy amikor első alkalommal választott, katonai egységében az egész szavazás gusztustalanul megrendezett cirkusz volt. Az sem megy ki a fejemből (másnak sem, aki mer gondolkodni), hogy Szilágy megyében egyetlen ellenszavazatot sem számláltak, pedig a szavazók 100 százaléka urnához járult (!). Ilyen nem volt még a világon. Éppen Szilágy megyében?! Ott, ahol 1873-ban Maniu született (Szilágysomlyón)? Azt, hogy most nem kellett a szavazatok többségét meghamisítani, ezt elhiszem! Ugyanis Maniu, ha élne, elégedetten támogatná ezt a hatalmat. A nemzeti dölyf és kivagyiság sohasem volt ilyen általános, mint most. Nagy-Románia majdnem teljes. Beszarábiát nem merik kérni, ehhez valakinek le kellene győznie a keleti szomszédot. A magyarok szervezet, kultúra és mindenféleképpen jövő nélkül, a társadalom aljára szorítva kussolnak, az újra csinált történelem, a világ legősibb népe, legnagyobb kultúrájú nemzete stb. címekkel felfuvalkodottak serege pedig abban leli örömét, hogy más népek lenézését (a

magyarok kulturálatlanok, nyelvük primitív, nyelvtanuk nincs, mondta egy zseniális tanár), hirdetik fennhangon. A Luceafărul oldalas írásokban uszít a horthysta maradékok, a leszámítottak megsemmisítésére, ugyanis tudni véli, hogy ezek újra „akarnak valamit”. Ez a düh és elvakult uszítás abból származik, hogy a vezetést uraló manisták most kívánják megtorolni a felszabadulás után itt, a valóságos demokratizmust kialakítani megpróbáló magyarságon azt, hogy a párt mellé, a kommunisták mellé állt, a manisták ellen küzdött. Ugyanis, ha akkor az NMSZ nem a Groza-féle tömbbel, nem az RKP-val egyesül egy frontba, hanem a régi erőkkal, akkor a választás kimenetele minden valószínűség szerint más lett volna. Csakhogy a manisták elvakultságukban, sajátos nagyzási mániájukban elfelejtkeztek arról, hogy a polgári demokracizmus melletti kitartás hirdetésekor a kisebbséget is figyelembe kell venni. Győzelmük akkor is a magyarság visszaszorítását eredményezte volna, de talán nem annyira, mint most, hiszen most ugyanazok a manisták a kommunisták állásaiból irtanak, ha akkor győznek, tekintettel kellett volna lenniük külföldi kapcsolataikra, biztosítaniuk kellett volna a magyaroknak a látszatszabadságot, amely nem lehetett volna rosszabb, mint a két világháború közötti időszakban, amikor az erdélyi magyar kultúra sokkal erőteljesebb volt, mint a mai, és a közéletben is el lehetett menni a tiltakozásig, a sérelmi politikáig. A manisták rájöttek arra, hogy ahhoz, amit ők akarnak csinálni, diktatúra kell, ennek szocialista névvel illetett formája, úgy látszik, a legideálisabb a terveik megvalósításához. Csak hálásak lehetnek az ideiglenes vereségért. A történelem kárpoztlása, hogy most már minden, de minden magyarságot elnyomó tervüket, ha rendre, ha időnként visszakozva is, de véghezvihatik.

Érdekes, hogy azt a rádióadást, amelyben több egykori manista vezető is megszólalt, nem zavarták, talán még tisztították is, olyan jól hallható volt. Amit még nem tudnak itt az országban kimondani, elmondja a román hivatalosságok által megtagadott nyugati rádió.

A múltkori önéletrajzomba beírtam, hogy nem voltam és nem leszek manista. Visszaszólta a főszerkesztő, hogy írjak új életrajzot. Úgy látszik, sértésnek vette kijelentésemet, vagy veszélyesnek, mivel a káderes bizonyára (szerintem csakis) manista lehet.

1986. július 8.

Tegnap voltam Bukarestben és benéztem Molnár H. Lajossal Domokos Gézához. Kitüntető mellőzéssel fogadott. Bár elsőnek bejelentkeztem, és idősebb is vagyok Lajosnál, mégis vele társalgott jó negyedórát, kapacitálta, hogy fejezze be riportkönyvét, amely tavaly is a kiegészítő tervben volt, és jövőre is a kiegészítő tervben lesz. Aztán elmondta, hogy nem kell a riportkönyvem, mert nem szeretik „fenn”. Áll Beke új riportkönyve is. Egy, a testvériségről összeszedett kötetből pedig az összeállító riportját kifogásolták, pedig ugye Cseke Gábor csak tudja, miként kell a nagyok igényeit kielégíteni. A *Tanítók nyomában* című kötetem is áll. Kiderült beszélgetésünkből, hogy senki sem olvasta. És nem olvasták a D. G. által kért *Viselkedjünk*-et sem. A mozgásközpontú színházat támogató kötetet is bevitettem. Hát erről szó sem lehet, mert kis példányszám, mert esetleg a Dacia, mert... mit tudom én. Teljes visszautasításban részesültem. Félvállról foghegyről odavetett válaszokból megértettem, hogy valamiért ellenszenves vagyok neki. Hát ezen múlik a könyvkiadás. A havert biztatjuk, a többit lebeszéljük arról, hogy készen álló munkái felől érdeklődjék. A végén, csak úgy mellékesen, regényírássra buzdított. Pedig levélben is megírtam neki, hogy mi erről a véleményem. Jó. Ezt is lenyeltem. Most mihez kezdjek?

Elmentem Edgárhoz. Most lábalt ki újabb influenzájából. Megértett. Azt mondja, hogy az asszimilációs prés alatt egymás közötti kapcsolataink is mérgeződnek. Ígérte, hogy szóba hozza könyveim ügyét D. G.-nál. Mondtam, hogy nem kérem erre, csak tanácsot adjon, ilyenkor miként kell viselkedni. Ellenszenvre ellenszenvvel kell válaszolni? Nem tudott

érdemleges választ adni. Elmesélte, hogy hét, régi Magyar Népi Szövetséges, csoportos fellépésével próbáltak segíteni nemzetiségi bajaink orvoslásában. De rendre mind kidőltek (Kacsó bácsi, Takács Lajos stb.). Demeter maradt, ő is, más is betegek, nincs, aki beadványokkal küzdjön, nincs aki felemelje szavát annyi jogtalanság láttán. Tavaly a magyar szakon végzetteket nem magyar iskolákba helyezték, pedig kiderült, hogy 29 hely volt Erdélyben. Hét beadványt írt, kurta-furcsa válaszok érkeztek, amiből kiderült, hogy nem a főszak szerint kötelesek elhelyezni a végzetteket. Az idén megisméltődött ez a tendenciózus kihelyezés, mindössze hárman kerültek Erdélybe, ők is román iskolákba, pedig hát magyar szakot végeztek, és arra készültek, hogy nemzetiségüket szolgálják.

B. E. meséli, hogy mostanában egyre inkább hiszi, és folyton arra gondol, változni fog a helyzet. És emberekben, utódokban gondolkodik; elsősorban a sajtó új vezetőit látja: Kányádit az Utunk élén, Kántort a Korunknál, engem az Igazságnál és így tovább. Mert a demokrácia, az együttélés egy magasabb fokán elsőként a művelődésben, a sajtóban lesz szükség változásra, hogy a további változtatásokat végrehajtsuk, amelyek a kezdeti szakaszban a régi jogok visszaállítását, a megvolt újjáélesztését teszik szükségessé! Persze, azt is mondta, hogy az már nem valószínű, hogy ezt megéri. Mondtam, hogy ezt én sem hiszem... Ki marad meg akkorra? Akik maradtak, sorra kivonulnak a temetőbe. De sokan, egyre többen elhagyják az országot. M. H. L. azt mondta, ha az idén kijuthat és Pestről is továbbléphet (ott legalább 60 ezer forint várja), nem jön vissza többé. Svédországot választja, ahol betanított munkás lehet, akár a volt szomszédja, aki nemrég lógott ki a családjával. Hiszek neki, mert amióta ismerem és kollégám, sohasem volt célja szolgálni az erdélyi magyarság ügyét vagy más egyebet, mindig a saját érdekét nézte, nem csoda, ha befutott. Könyvét kiadják Magyarországon (a *Donki*-t), a belőle írt rádiójátékot kétszer adták. Többek között Csiki László támogatja, az, aki engem itt sem támogatott, hanem bizony gáncsolt, ki tudja miért? Csak nem azért, mert a Munkásélet tudósítói helyére mindketten pályáztunk, és egyikünk sem kapta meg? Aggaszt Magyarországra küldött könyveim sorsa, mert ott is Csiki kezébe kerül novelláskötetem. Mit tehetek? Sójajtom: majd meglátjuk, pedig tudom, hogy a vak is csak ezt mondta!

1986. augusztus 16.

Leadtam tíz jegyzetet az Igazságnak - Balogh Edgár szólt, hogy többet kellene közölnöm a helyi lapban - és egy karcolatot. Három hét alatt megjelent egy. Pedig nem is rázósak, csupán erkölcsjavító szándékúak.

Színpadra írtam a *Tótágast*, feleségem születésnap ajándékául. Hónap végén indítom útjára. Hátha lesz belőle valami.

A Korunkban jugoszlávok állítólagos támadására válaszoló cikk jelent meg. A România Liberă-ban megjelent írás fordítása. Hozta már A Hét! Történelmi handabanda, állítólagos cáfolat. Van benne egy megjegyzés: a romániai magyarokat ne védjék a jugoszlávok, megvédik ők magukat! Annyira biztosak a szerzők abban, hogy minden szólni tudót elhallgattattak?! Most kellene véleményt nyilvánítani akár a jugoszláv lapokban, akár másutt bizonyítani azt, hogy az erdélyi magyarok sok mindenben nem értenek egyet a román történelemépítéssel, a műfalazással, a többi erdélyi népek (kisebbségek) történelemből való utólagos kiebrudalásával stb. És erőszakos elrománosításukkal sem. Ki írja meg? Akad erre ember?

Kapuscinski könyve: *A sahinsah* tanulságos olvasmány. A diktatúra, a zarnokság újabb tükre. Romániát is látjuk benne. Amilyen mulatságos, olyan szomorú. Kijegyeztem néhány gondolatát.

1986. szeptember 6.

Ma Balogh Edgár 80 éves. Legutóbb az Ifjúmunkásban köszöntöttem. Öt évvel ezelőtt. Tíz? Most csend van körülötte. A reggeli hírekben a Kossuth Rádió a sajtószemlében szólt róla. Mi lenne velünk a magyarországi józanul gondolkodók nélkül? Már csak múlt időben beszélénk az erdélyi magyarságról.

Most sokan hazát, mások szívet cserélnék... Menekülnek, kilógnak, kiszivárognak, életüket kockáztatva, szórva a pénzt, egy szál ruhában, ahogy börtönből szabadulnak az emberek. Naponta, de hetenként mennek ismerőseink. Örülhetnek a hivatalnokok, könnyebben megy az asszimilálás, múltunk és jövőnk eltörlése.

1986. szeptember 11.

A Tehnofrig gyárban történt. Egy fiatal munkás a köszörűn dolgozott. A köszörűkő egyszer csak elpattant és a fiú gyomrában állt meg, felhasította a hasát, belei kitüremlettek. Egy mócvidéki ember odaugrott a magáról mit sem tudó, menekülő sebesülthöz, visszagyúrta beleit, ölébe vette, s meg sem állt vele az orvosi rendelőig. Tudja még tartani, kérdezte az orvosi rendelőben lévő, értesítettem a mentőket, mindjárt itt lesznek. Kell, hogy tudjam tartani, mondta egyszerűen a móc, aki sok mindenben, ami a testieket illeti, hasonlatos volt a sebesülthöz. Jöttek a mentők, és a móc izzadtan ment vissza a munkahelyére. Útközben megszólította az egyik mester. Tudja, kit vitt az ölében?! Honnan tudjam? Hát egy magyart vitt! mondta a mester fojtott hangon. A mócvidéki meghökkent, aztán csak úgy áradt belőle a káromkodás. A mestert szidta felháborodottan, és rettenetesen szégyellte magát, hogy lám, ilyen emberek is vannak.

Vajas a gépműhelyben elosztja a munkát. Valaki észrevette, hogy a magyaroknak a jobban kifizetődő munkát adja, a nagyobb darabokat, amelyeken többet lehet keresni, mint a kis sorozatú, apró munkákon. Jelentették, és végül lehívták az igazgatót. Az igazgató meghallgatta a bizonyítékokkal alátámasztott történetet, majd azt kérdezte a feljelentőtől: Maga sovinszta?! Az ember szabadkozott és bizonygatta, tényleg kivételeznek a magyarokkal. Az igazgató újra megkérdezte: Maga sovinszta?! Az ügyben nem hozott semmi határozatot. Mi ebből a tanulság? A gyárvezető megalégtelte a kisebbségre hárított hibák özönét vagy a hivatalos bánásmódot gyakorolva nyíltan, ha nem tehet semmit, burkoltan, és majd később hoz a nacionalisták szája ízének megfelelő döntést?

B. E. mondta 80. születésnapján, hogy a legfelsőbb vezetésben is fűrják egymást az emberek. Rajtafogtak öt párttörténeti intézetbeli munkatársat százezer lej rendű sikkasztáson. Puțuri is benne volt. De mielőtt őt is kikészítették volna, a főnök közelébe jutott. Amikor kijött tőle *A munkásosztály hőse* címmel büszkélkedhetett. Kikészítését el kellett napolni. De nem telt el három hónap, és Burticát váltották le valamilyen okból. És a sikkasztók maradtak...

Visszaszívták a főnök kolozsvári látogatását, pedig már csaknem kész a számára vadonatúj fenyőfagerendákból ácsolt tribün. Azt mondják, két dologtól fél: a nemrég felderítetlen okból a szamosfalvi repülőtéren leégett utasszállító gép szerencsétlenségének megismétlődésétől, és attól, hogy a napokban Désen egy katonai egységtől harminc fegyvert zsákmányoltak, és a helyi bankba is betörték ismeretlenek. A fegyverek között messzelátós fegyver, géppisztolyok és sok gránát is van.

A valóságos hírközléshez úgy látszik, nem kell rádió, tévé, de még újság sem. Előfizetés nélkül, gyorsan terjed minden, ami lényeges.

Szeptember 17-én anyám agyvérzés következtében elvesztette eszméletét. Két nap múlva a szilágysomlyói kórházban megismert, két kivehetetlen értelmű szót szolt, többet nem beszélt. Jobb fele béna, nyelni nem tud. Glukózával táplálják, egy hét múlva Cs. E. közbenjárására Zilahra vitték, nyugat-német, svájci és magyar orvoságokat szereztem neki, de nem siettek beadni. Ma, 23-án, kérdésemre azt mondta az orvos, hogy az orvosságra nem válaszol a szervezete, senki sem biztat. Holnap intézem hazahozatalát, ha befogadják az idegklinikára. Nem tudom, meddig bírja.

Mielőtt ez történt T. A. hívott. Nem voltunk nála 5-6 éve. Elmentünk és megdöbbenve láttuk, hogy felesége, Éva paralizálódott. Agyvérzéssel kezdődött nála is. Hároméves otthoni kezelés után lassan lépeget, szaggatottan beszél.

Anyámat így is elfogadnánk. Még élhetne, hiszen csak 72 éves.

B. E. elutazott Magyarországra. Látjuk-e még?! Kezelés és hólyagműtét várja a 80 éves, szellemileg friss embert.

Megkezdődtek, folytatódtak a beiratkozások a Vasutas Klub különféle tanfolyamaira. Az igazgatónő az egyik délben azt mondta a 12 órakor beiratkozóknak, hogy délután már nem ír be senkit. Egy másik alkalommal, azzal küldött el egy embert, hogy jöjjön másnap. A takarítónőnek azt mondta, azért küldte el, mert olyan magyar-arca volt. Florica utálatlaltal mondta Babának, hogy Iám, ilyen emberek is vannak. Egy másik, félmagyar, egy új történelmi témájú műről beszélt, és a magyarokat szidta. Kétszínű, mondta a gépírókat tanító nő, hiszen mindenki tudja, hogy az anyja magyar. Na és, mondom én Babának, a könyv egyik „jeles” írójának is magyar az anyja.

Néhányszor a román nyelvű SZER-ben felolvastak egy levelet, amelyben egy igaz román kitalálta a nemzetiségek elnyomásának politikáját, azt, hogy mi ezzel a „Béke hőisének” a célja: a románoknak ne legyen kisebbségi érzésük, tudják, minden pillanatban érezzék, hogy önáluknál is vannak sanyargatottabb emberek az országban. A levelet beolvasták az éjszakai adásban is. Nagyon zavarták, de felvettem szalagra. A józan emberek, legyenek jó románok vagy kevésbé azok, egyszer csak megelégedik az anakronisztikus, már régen utált sovinizmust és a véresszájú magyar-zabálást. Ilyen éleslátásúak lennének?! Dehogy, a nép számára ennyire nyilvánvaló a sok túlzás, amit még mindig nem elégetek meg a műveletlen vezetők, a törtető hangadók.

A „vezért” az iskolai évnyitóra négy városba várták. Négy tribünt kezdtek építeni. Az ötödiket, a fővárosit választotta. Császárként viselkedik? Ugyan! Az ilyen apróságok elárulják, hogy kapkodásaival önmagát is szétforgácsolja. Egyszer csak nem marad belőle semmi. A kisember pedig nyugodtan megállapítja: kisebbek mi már nem is lehetünk.

1986. október 2.

Tegnap az Írószövetség pártgyűlésén felállt egy idősebb román ember, és hivatkozva a régi szokásra, amikor születésnapjukon köszöntötték az írókat, személyes jókívánságait fejezte ki Balogh Edgárnak 80. születésnapja alkalmából. Tapsoltunk. Előtte az új modernségről tartott előadást egy egyetemi tanár. Látva az érdektelenséget, hirtelen befejezte előadását. Senki sem tapsolt. Olyanokat mondott, mindenféle forrásokra hivatkozva, hogy a sok szabadság szabadságellenes, és az alkotás eredményessége végső fokon a gazdasági élet adataival

bizonyítható. Nyilván senkinek sem tetszett a hivatalos műveltségellenes politika ilyen és hasonló módon való ajnározása.

A pártszervezet „szétzüllött”. Az idén másodszor voltam gyűlésen. Mások (sokan) most sem jöttek el. Nem fizetik a tagsági díjat. A büro intézkedett: előre két hónapra beszedik a tagdíjat, és csoportonként mozgósítanak a minden hónap utolsó szerdáján megtartandó gyűlésre. A múltkor - mondják - elmaradt a gyűlés, a majdnem száz tagból csak néhány jött el. A gyűlések most sem szabályosak, most sem volt jelen a tagok fele.

Gondoltam, ha kérdik, megmondom, hogy legfőbb kötelességünket, a tapsolást se teljesítjük. Vezessék be a mindenkire kötelező tapsadagot. Naponta perceket vagy órákat, amit nyilvánosság előtt (a nyugdíjasok és nagyon elfoglaltak, otthon), esetleg a képernyő előtt ülve, dehogyis: csakis állva! végezhetünk. A dolog könnyen ellenőrizhető, hiszen a telefonon lehallgathatják az illetékesek, és igazolhatják, hogy megfelelő ideig, megfelelő erősen tapsolunk vagy sem. A titkár kijelentette, hogy „a Korunknál baj van!”. A buldog arcú Herédi megkérdezte, mit ért ez alatt? Nem fizetik a tagságit, és nem járnak gyűlésre. Többen ebből tudni vélik, hogy harangoznak, temetik a folyóiratot, mivel tudjuk, hogy lassanként minden magyar nyelvű kiadványt megszüntetnek. Csak abban nem vagyunk bizonyosak, hogy most melyik következik.

A kórházban nincs fertőtlenítő szer, katéter és orvosság. Mindent beszereztünk, amire anyám ápolásához szükség lehet. A személyzet nyeli a pénzt. Sokan vannak, akik követelnek. Eddig több mint ötezer lejt költöttünk rájuk. És a nagyok még hátra vannak.

Tegnap B. Zs. költőnk köszönt, és rám mosolygott. Azt hitte, megismerem. Nézem, de nem látom. Hány éve már, hogy a rádióban felolvasott könyvismertetőjében nem kritikáját, hanem ellenszenvét nyilvánította? Lehet vagy öt. Ellenségeimet tisztelem, de az olyan értelmiséget, aki pletykákra alapozott ellenszenvéből kitámad, törlöm ismerőseim sorából. Nem haragszom B. Zs.-re, egy rossz szót sem szoltam ezekben az években róla. Vajon miért „bocsátott meg”, miért szívélyeskedik? Hogy lehet olyan rossz emberismerő?!

Mezei Jocó ígérte, hogy meglátogat a Zsebszínház jeleneteiért és a *Tótágast* is megnézi, hátha közölhet belőle valamit a Művelődés megmaradt (néhány oldalnyi) Játékszín rovatában (?).

Már hetekkel ezelőtt lefűjták a Zsebszínház Sorescu előadását. A *Jónás* sem megy, pedig mennyi utánajárásba és anyagi ráfordításba került. Nyilvános próba sem volt. Úgy látszik, eljutott az elnyomókhoz a „nyilvános próba” megoldás híre. Eddig (már három éve) csak így jutott szóhoz a Zsebszínház. Ez volt az utolsó dőfés. Megölték az utolsó magyar színjátszó csoportot is Kolozsváron. Van még valahol magyar műkedvelő színjátszás Erdélyben? A municípiumi Művelődési Ház csoportját román nyelvű előadásokra kényszerítik. Toborzást hirdettek az Igazságban, de ez csak utolsó ellenkezés. Ellenállásunk gyenge lett. Felhívom Kövesdit. Valamit tennünk kell.

Az Igazságból kiveszi írásaimat Şorbánné. Ez a primitív nő, akiről KISZ-titkár korában írtam. A Clujana cipőgyár stancoló részlegén dolgozott és édesanyját gyászolta. Most ő a magyar lapok rettegett ellenőre. Annyira műveletlen, hogy Létay felrohant Sasu titkárhoz, aki jó ideje csak iszik, még kötelező terepútjait is Konczra, a fullajtárára hagyja - és kérte, váltsák le. Erre a titkár utasította Şorbánnét, hogy az anyagokra, melyek nem tetszenek neki, csak annyit írjon: Nu! És ne adjon semmi magyarázatot. Ez is Koncztól jön. Láttam egy Kiss János írást, amelynek minden bekezdése mellé hatalmas betűkkel ezt írta: Nu!!! Saját műveletlen embereinkkel kényszerítenek színvonalon alulira szerkeszteni napilapot, irodalmi lapot, képeslapot. Gyenge (inkább semmitmondó) lapjaink olvasótábora csökken: nem kellhetnek a semmire sem jó lapok. És a kis példányszámú lapokat kényükre-kedvükre megszüntethetik a

habzsolva asszimiláló. Észre sem vesszük, egyszer csak nem lesz magyar sajtó Romániában. Nem lesz, nagyon fogy az értelmiségi. (A műszakiak általában már csak törve beszélnek anyanyelvüket, műszaki szóincsük teljes egészében román, nem is számíthatjuk őket a romániai magyar értelmiségiek közé; a humán érdeklődésűek, és ilyen mesterségűek száma rohamosan csökken, rengetegen lelépnek, kivándorolnak: tanárok, orvosok, írók, művészek, színészek.

Tegnapelőtt Szócs Gézárt interjúvolták a pesti rádióban. Most jelent meg gyűjteményes kötete Magyarországon.

Nálunk egy Dacia kiadvány után két Kritérium (vers és riport) kötet jelent meg. Mondják, hogy kivették írásomat a riportkönyvből. Ennek örültem. Nem nagy dicsőség egy ilyen szemét kötetben megjelenni. Remélem, hasonlóképpen cselekednek a Dacia új riportkötetének végső ellenőrzésekor. Varró mondja, hogy a beválogatott magyar írások egészen elűtnek a hozsannázó román szerzők írásaitól. Legalább ennyi vigaszunk legyen: az élethez lépéssel közelebb mertünk állni.

1986. október 4.

Tegnap telefonált Nemere, hogy azért nem zavarnak a szerkesztőségből, mert elég dolguk van amúgy is: „Hudy Árpád dobbantott.” Kifutott Ausztriába. Ő a harmadik, aki kinn marad szerkesztőségünkben. Nem számítottunk erre. Gergely Tamás, aki „összeférceli” a lapot, nagyon támogatta, elismerő diplomát is kapott a fiatal újságírók valamiféle versenyén. Mit csinált a kisfiával? Feleségétől elvált... A történetek után megint nehéz lesz engedélyt szerezni nyári külföldi kirándulásainkhoz.

1986. október 10.

Mesélték a Dacia Kiadónál, hogy leállították Létay kinyomtatott könyvét. Nincs benne semmi, évtizedek alatt elkövetett ún. jegyzeteit hordta össze, amelyeket az Utunkban is nehezen olvastunk. A szuperfigyelmes cenzor, az állati Pezderka mégis talált benne Sütőről szóló méltató sorokat. (Miután cenzortársa, a nyugdíjazott vagy elbocsátott ember jóváhagyta a könyvet.) Most Létay Lajos, a RKP KB tagjának könyvéből kivesszük a Sütőről szóló jegyzetet. És kivesszük, ha már vesznek egy a Keresztút füzetekről szóló jegyzetet is, mivel ezeket a füzeteket megszüntették. És Létay hagyja. Pedig tudva tudja, hogy hivatalosan nem állították félre, nem mellőzik, nem üldözik, feketelistára nem tették Sütőt.

1986. november 29.

Egy hónapja meghalt Anyám. Nem tudtam leírni ezt a naplómbe. Öt hétig szenvedett, mesterségesen táplálták, beszélni nem tudott. Senki nem biztatott, de azt hittem, leküzdi agyvérzés okozta bénaságát. Nem tudta, talán nem is akarta. Itt hagyott minket ebben a ronda világban. Még egyszer igénybe kellett vennem Cs. E. segítségét: szép helyet kaptunk számára a Házsongárdban, a volt református temetőben, Szilágyi Domokosék sírja közelében. Baba nem akarta, hogy Zsolt sírját megnyissuk. Rosszul tette, mert ha már nem leszünk, vagy ha már nem leszünk itt, a nővérem családja 2002-ben megválthatta volna a sírt, így nem tehetik, mert a nővérem nevére szereztem az anyám sírhelyét. Marad a lehetőség. Zsolt hamvait, és esetleg a miénket meg a sírkővel áttelepítjük anyám mellé, ha nem engedik megváltani a díj lejártakor, hogy legalább a nevünk szerepeljen a Házsongárdban. Anyámat pap nélkül temettük, a vártnál többen voltak, a municípiumi és a megyei pártbizottságból jött két ember, sablonbeszédeket

mondtak, lelketlenül. A románul beszélő Albert Ilona férje volt. A. I. első megbeszélésünkön kitört, hogy miért nem pappal temetjük anyámat. Egy ateistát pappal?! Nem tudjuk, mit csinálunk - mondta az „elvtársnő”, aki bizonyára a beszerezhető élelmiszerpótlékért önkéntes aktivista. A megyénél ősz hajú, öreg és szenilis, de jóindulatú munkásember fogadott. Beszédét Kis Teréz temetésére készítette. Pardon, mondta anyám temetésén a kápolnában, miután Kis Teréztől búcsúzott. Egy reszkető, öreg zsidó magnetofont kezelt, de a végén csak nem akart megszólalni az Internacionálé. Egy cigány hegedűs besegített, 100 lejt adtam neki. „Édesanyám is volt nékem” - húzta, és így a hantolás is megfelelő hangulatban zajlott. Varró János mentette meg a temetést attól, hogy szégyenteljes ne legyen. Beszéde az önfeláldozó édesanyának állított emléket. Szebben, értelmesebben beszélt, mint három pap. Bizony, értelmiség nélkül még utolsó búcsúnk sem lesz méltó. Az ősz hajú bácsi mondta, hogy mindössze hétszáz kommunista hitű él Kolozsváron, akik összepótoltak magnóra, s akiket egyre sűrűbben következő alkalmakkor temetni kell. Ezek olyan emberek, akiknek, mert nincs már párt- vagy állami funkciójuk, nem illet meg semmiféle pompa, csakis a döcögő, semmitmondó beszédek, amelyek nem meghatják a gyászolókat, hanem dühödtt könnyekre készítetik őket tehetetlenségükben, hiszen sem az elhalálozott, sem ők nem tehetnek arról, hogy ilyen sután kell kivonulniuk az élők sorából.

Aki nem siet a maga halálával, egyre felületesebb és embertelenebb szertartás közepette vagy minden megrendülés hiányában kényszerül ki ebből az árnyékvilágból.

1986. november 30.

Haza kellett volna térjen B. E. Jó ideje Pesten van. Képeslapon írta, hogy szemoperációja miatt november közepéig ül. Tavaszig nem kellene sietnie, itt mindenképpen csak hideg van és kenyérgyeges sorok. Kukiék szabadsága is lejárt. Ők sem jönnek. Talán végleg kinn maradnak.

A múlt héten felhívtak káderezésre, felajánlották a Napsugár főszerkesztői állását. Elfogadtam, de nem remélem, hogy nekem adják, mert nem voltam jó nekik az Igazsághoz és a Korunk titkári állásába, akkor miért éppen a Napsugárhoz?! Mondták, hogy ez alkalommal komoly, már három javaslatot elvetettek, mert politikus írókat keresnek. Ahogy én látom, arról van szó, hogy meg akarják dolgozni a Napsugár szerkesztőit. Kányádi nagyon a begyükben van. Ha a régi séma szerint járnak el, keresnek egy gyenge embert, akivel kirúgathatják Kányádit, és olyan légkört kreálnak a szerkesztőségben, melytől minden valamirevaló ember menekül. Én volnék az? Mondom Dub hadnaggyal: „Maguk még nem ismernek, de majd meg fognak ismerni engem...” Mondják, hogy Koppándi javasolt, Sasu a Kolozs megyei prop. titkár beleegyezett. Az a Sasu, aki a héten a művelődésben dolgozó személyiségek külön erre a célra összegyűjtött társasága előtt azt mondta, hogy végérvényesen lejárt a magyar feliratoknak, sehol sem tűrnek meg ilyet. És mit gondolnak egyesek, büntetlenül írhatnak külföldi lapokba, és hogy gondolja Kányádi, szerepelhet a magyar tévében?! A napokban az egyik iskola folyosójának faláról fővárosból érkezett ellenőr (tanügyi) megparancsolta, hogy vegyék le Petőfi képét. És levették! És senki sem akadt, aki megkérdezze Sasu urat, hogy mennyivel halad előre a szocializmus építése Romániában, ha nem lesz egyetlen magyar felirat és senki sem fog beszélni már magyarul? Hallgatunk. Pedig mátt semmire sem figyelve-ügyelve, sarkosan fogalmaznak a nyeregben ülő nacionalisták. Már nem sok kell ahhoz, hogy nyíltan maguk vallják be: semmi közük a szocializmushoz, sem a demokráciához, sem az emberi jogokhoz, az emberséghez. Ki kell erőszakolnunk ezt a nyílt színvallást, és akkor már nem szabad hallgatnunk, meghúzódniuk, lapulnunk, mert azt már nem írhatjuk megmaradásunk számlájára.

V. J. szólt, hogy kivették 23 oldalas riportomat a Dacia új riportgyűjteményéből. Nem tudja, ki vette ki. Akik főszerkesztőnek javasoltak elrendelheték mellőzésemet? Varga, a főszerkesztő azzal indokolta riportsorozatam mellőzését az Ifjúmunkásban, hogy nem kockáztathatta előreléptetésem azzal, hogy ellenőrzésre felküldi 80 oldalas anyagomat. Ki ismeri ki magát a cselvetések szövevényében. V. J., amikor megmondtam neki előléptetésem híret, azt mondta, ha kineveznek is, két hónap múlva leváltanak, mint meg nem felelőt. Kétségtelen, hogy a düh beszélt belőle. Két hónapig, ha semmit sem csinál egy vezető, akkor sem váltják le. Sőt! Akkor, mint aki bevált, véglegesítik.

Belenéztem újfent egy Napsugárba. Egyszer már küldtem nekik egy csokor versikét, mert feldühödtem nem apolitikusságukon, hanem pósalajosságukon. Most is gémeskutas, letűnt falvak hangulata lengi be a versezeteiket. Fodor és Bálint próbálnak némi mát belevinni meséikbe. Kányádi népiessége más, ez nem gügyögés. Volna mit javítani a folyóiraton, ha a holnapra kívánjuk nevelni a gyerekeinket, unokáinkat. Kevesebb nosztalgiát, több orrfacsarintó jelent, némi holnap bekövetkező lelkesítő jövőt kellene belevinni a lapba. A levelezési rovat nulla, pedig hát Elek apó gyakorlatának tanulságait mindannyian tudjuk! A rajzok? Korszerűbben kellene. A provincializmus dohát némi huzattal ki kellene szellőztetni. Hol vagy jó Pusztai Péter, hol vagy európai ízlés, korszerű látásmód, melyre oly szomjasak az ezredvégi gyerekek? Ha a laphoz kerülök urak szolgájának, egy kívülről-felülről kívánt változtatást kell fékezni és a korszerűsödést megindítanom. Mindenben számíthatok ellenkezésre. Az erdélyi történelem helyett bizonyára a legfrissebb román történelmet erőltetik. De lehetne próbálkozni földrajzi ismertetéssel, földrajzi neveink megőrzésével, gyárak, műszaki környezet ismertetésével, tudományos-fantasztikus elbeszélésekkel, gépírással való oktatással, kézimunkás feladványokkal, rajzversennyel... Valamiféleképpen át kellene állni a szentimentális rajzos borítóról és kirakat-illusztációról valamilyen korszerűbb technikára: fotó, keménygrafika, képregény, komputeres-grafika díszítő elemek stb. A Napsugárnak Európára, sőt Amerikára kell figyelmeztetnie, és nem a század eleji gyermeklapokra, hanem a legkorszerűbb ilyen kiadványokra kell hasonlítani. (Miért ne tanítsuk az elemistákat a film formanyelvére, például? Filmesztétikára? Tévénézésre? Tévéfilm-esztétikára. A képi információ, mire felnőnek, meghaladja a szövegközlés mennyiségét, és észrevétlenül, akár az anyanyelvünket, megtanulunk filmül, tévéül, videóul. De mikor tanuljuk meg tudatosan használatukat, ha nem járunk ezt oktató iskolába? A filmnyelv úgy kéri az iskoláztatást, akár az anyanyelv az írás és olvasás elsajátítását!)

Eljött Józsi néhány napra és elmentünk a színházba, bár semmi kedvem nem volt. Kötő Jóska futó találkozásunkkor azt monda: „el vannak ájulva” a darabomtól, újra megígérte a megbeszélést. Hát legalább ennyi, ha már bemutatóról szó sem lehet. Kocsisnak jó félve elküldtem, még csak nem is nyugtázta. Remélni azért szabad.

1986. december 9.

Kínoz a gerincsérvem, de így legalább kimaradhatok a Gergely Tamás által rám kényszerített, kötelező témák megírásából. Holnapig még betegszabadságon vagyok, de alig tudok mozogni, beutaló van a zsebemben, de mit ér, ha nincs hely, illetőleg nincs kávé, amivel lefizethetném az orvost.

Közben jönnek a hírek: az iskolákból és mindenünnen eltávolították a magyar feliratokat. A folyosón, a tanárban nem szabad magyarul beszélni. Három-négy éve kezdték ezt. Nem ment könnyen, visszatáncoltak, de most végre nyíltan elrendelték a tiltást. Ez a módszerük. Következetesek elnyomásunkban. Azt gondolhatjuk, hogy ez a folyamat végtelen. Ellenzői nem a szovjetek, nem a hivatalos magyar politikusok, hanem a szocialista táboron kívüliek. Furcsa megállapításokat kell tennünk: a magyar és a román nyelvű SZER testvéri összefogásba

kezdett, értelmiségi csoportok között közvetít, nyílt leveleiket felolvassák adásaikban. Egy idősebb kommunista a saját hangját hallja vissza ezekből az adásokból. Hát így megfordult a világ! Következtetések erre a rendszerre valóságosak és igazak. Kimondani mi képtelenek vagyunk a terror miatt és megszokott gyávaságunk miatt. Egyre rosszabbodó anyagi helyzetünk érleli az ellenállást. A változás pillanataiban résen kell lennünk, ha jogainkat vissza akarjuk kapni. Ha lesznek akkor még olyanok, akik képviselni tudnak minket.

1987. január 2.

Kívánok nektek európai tudatot! - ezzel a kívánsággal üdvözölhetnénk egymást, most már nem epimétheuszi (utólag megfontoló), hanem a titáni Prométheusz „előre megfontoló” módján, a kultúra és a civilizáció fejlődését serkentve. Sorozatommal, a *Távolban fehér vitorlával* ösztönösen is ezt akartam szolgálni, amikor az elkövetkező másfél évtizedről beszéltem fiatal interjúalanyaimat, és az együttgondolkodás szép perceiben a mától elrugaszkodva, a holnapi lehetőségeket, a saját és a hozzánk közeli lehetséges életét vizsgáljuk. Négy beszélgetést leadtam, kb. 80 oldal volt, de csak az elejét olvasták el ahhoz, hogy visszautasításához néhány indokot találjanak. Most az Utunknál próbálkozom. Az elmúlt héten jöttem ki a kórházból, némileg megnyugodva (a bal szemem fenekén talált vizenyő, ödéma vagy daganat nem tud felizgatni), azzal az elhatározással, hogy az időjárás szelídülésével íráshoz kezdek. Ehhez sikerült megteremtmem a kezdéshez szükséges kényelmesebb időbeosztást, remélem, lesz elegendő szabadidőm.

Három könyvem a Kossuth Kiadónál őrzöm, eltemetésüket kiheverem, Kocsis csinál talán valamit groteszk játékból, ha nem, az sem vész el, marad a többivel együtt a kiadónál.

Hazai könyveim pórázon a Kriterionnál. A tanítónőkről szóló riportkönyvem és a Zsebszínház kötete, a *Viselkedjünk* egy példányával együtt náluk van. A Daciától visszavettem ezt a kiskönyvet, s talán nem is kérik már, hiába szerepel a tervükben. Nincs kilátásban megjelenő könyvem, nem is vágyom rá, amit ezután írok, annak megjelenését sem sürgetem. Ilyen időkben nem érdemes. Fáj, hogy az Ifjúnunkás antológiát is eltemették. Az idén 65 éves a lap, IV. sorozata pedig 31. évébe lépett. Nem ünnepelni kellene ezt a lapot, hanem ismertetni, hogy még van.

Az újabb villany- és gáztakarékosság - mint már annyiszor minden, ami nyomorúságunk fokozza - alkalom a nemzetiségi elnyomás hangsúlyozottabb folytatására. Hírlik, hogy a Magyar Színházban és az Operában nem fűtenek, nem lesz előadás. A Román Operában is csak kétszer hetenként.

Bukarestben Nemere felültetett a 3-as villamosra. Egy és fél óra alatt átszeltük a várost, de a Scînteia Házzal ellentétes irányban. Meggyőződhattünk arról, hogy Bukarest nagy város. És arról újra, hogy nem európai! Visszafelé utaztunk az új földalattival: szegényes, lassú, messze lemaradt az általunk eddig ismert pesti, prágai és moszkvai hasonló építkezés mögött. Műszaki felszerelése riikítóan bizonyítják az ország lemaradását. A város egyetlen szervezetlen, rendetlen, sáros építőttelep. Legalább tíz-húsz év kell, amíg a koszból kivakarják! Hogy mikor fogják ezt elkezdni? Ezt még találgatni sem lehet. Kolozsvár - az oltyánok uralkodása alatt tönkrement, koszos város újra lépésnyi előnyre tett szert. Mert a főváros leírhatatlanul elhanyagolt. Itt valóban „forradalmi” napokat-éveket élnek.

1987. február 17.

Csont és bőr szarvasmarha áll roskatagon a Mihai Viteazul szobor mellett. Olyan, mint sok tévesz istállójában számos társa. Nagy szemében az elmúlás szomorúsága. Messziről látszik gondozatlansága, bőrén vastagon áll a trágya, szőrét csomókba ragasztotta a trágyalé. Valaki - talán az ujjával - ezt írta az oldalára: Epoca Ceaușescu. Rendőrök jöttek, pokrócot dobtak a tehen hátára. Gyorsan teherautó jött, eltakarították a tehenet. A vágóhídi munkások még elolvashatták a tehen oldalára rótt feliratot. Nem siettek. Elgondolkozva, délután vágták le a tehenet.

Földalattinál dolgozó munkás érkezett haza szabadságra. Szesz szagú és őszinte.

„Mind mentünk, onnan nem lehetett hiányozni. Vonultunk végig az utcákon. Le Ceaușescuval! - ordítottuk. Nem bántott senki. Nem mertek hozzánk nyúlni. Különben mi, földalattinál dolgozók havonta öt kiló húst kapunk, négy kiló fehér lisztet, két liter olajat, hat kiló málélisztet... És mégis...”

1987. február 23.

Márciustól a magyar nyelvű elemi iskolában román nyelvű ábécés könyvből tanítják a tanulókat. Miért? Ez a fából vaskarika lépés a magyar elemi oktatás felszámolására. Ha a magyar nyelv oktatása ilyen színvonalon történik, a gyermekek magyar tudása siralmas lesz, asszimilálásuk lényegesen felgyorsul. Mi lesz a következő lépés? Emlékszem, egy Kazány környéki tatár iskolában - ahol bevallottan az első és második osztályban tanulják a gyerekek anyanyelvüket -, egyetlen tatár ábécét sem sikerült találnunk. Pedig ugyancsak szorgalmaztam. Akkor már láttam, hogy a nemzetiségi kérdés „megoldásának” egyetlen módját ismerik: az asszimilálást. Nálunk mindent, ami ellenükre (az egész nép ellenére) van, eltanulják a SZU-tól vagy bármelyik más országtól. A kizsákmányolás és elnyomás legnyilvánvalóbb formájától sem riadnak vissza. És mindezt a szocializmus építésének égisze alatt. Egy sohasemvolt-sohasemlesz jó társadalom építésének unos-untalan hirdetői a legnyilvánvalóbb elnyomást gyakorolják középkori brutalitással.

1987. február 27.

Megindult az erőlködés a lapokban annak bizonyítására, hogy „a nemzetiségek kérdése véglegesen megoldott Romániában”. A Scinteiában Boda József ír egy „sokáig semmi” cikket, amelyben a fentieket szeretné igazolni. Ez a Boda szilágysági. Évtizeddel ezelőtt még másként nyilatkozott Cseke Gábornak, aki terjedelmes beszélgetésben örökítette meg a testvériség rögzös útján való bolyongásainkat. Ez a fiatalember akkor oly merész volt, hogy az ifjúsági minisztert felelősségre vonta: ki tette magát ide? A bunkót aztán leváltották, és nem tudta, miként kell trolibusszal hazamennie, mert addig csak a hivatali kocsival járt. Boda pedig a Ștefan Gheorghiu Akadémiára került. Most innen ugratták, szerintem hiába. Egyetlen kérdéssel szétzúzható délibábos elégedettségük a nemzetiségi kérdés (végleges!?) megoldása felett. Miként sikerült megoldani a nemzetiségi kérdést? Hogyan? Úgy, hogy most kevesebb a magyar osztály az elemi iskolákban, mint húsz évvel ezelőtt?! Sokkal kevesebb a középiskolákban?! A szakmai oktatásban pedig fehér holló a magyar tanyelvű tanítás. Ha pedig van, azt csakis alsóbbrendű mesterségek elsajátítására indítanak! Idézi Boda az alkotmányt, amely kimondja, hogy a nemzetiségeknek minden fokon biztosított az anyanyelvű tanítás. Felsőfokon vajon hol tanulhatnak még? És hány tantárgyat adnak le magyarul? Hol vannak egyetemünk? (Amelyek voltak akkor, amikor még a nemzetiségi kérdést még nem „oldották meg” teljesen!) Hogyan

sikerült megoldani a nemzetiségi kérdést? Azzal, hogy kevesebb a magyar nyelvű újság, kevesebb a könyv, eltűntek a magyar nyelvű műkedvelők, kiutálták a klubokból a különféle haladó nemzetiségi műkedvelést: táncházat, baráti társaságokat. Azzal, hogy az állandó kételkedés légkörét támasztották a magyarul beszélők körében? Azzal, hogy belügyiek rángatják és fenyegetik őket? A nemzetiségi kérdés „megoldása” az a tény, hogy angolul kérhetek akármit az üzletekben, magyarul nem, mert megtiltották a magyar szót az elárusítóknak? Hogyan oldódott meg a nemzetiségi kérdés? Úgy, hogy ma már csak a családban használhatjuk anyanyelvünket?! Megoldásnak számít, hogy elmentek legjobb színészeink, tanáraink, íróink? Hogy nincs egyetlen szerv, testület, egyesület, amely legalább a művelődés szempontjából összefoghatná a magyarságot? A kórházakban (Kolozsváron például) elég ritka a magyar orvos. Feltűnő, hiszen évtizedekkel ezelőtt, amikor még nem volt „teljesen megoldva” a nemzetiségi kérdés, ez a város az orvostudomány magyar központja is volt. Ma már magyar nyelvű szakmunkák sem jelenhetnek meg. Abban áll az egyenlőség, hogy a tudomány emberei megírhatják román nyelven tanulmányaikat? Abban áll, hogy a kiadók többnyire már csak románból fordított műveket jelentethetnek meg a nemzetiségek nyelvén. Megoldott a nemzetiségi kérdés, mert minden magyar nyelvű feliratot el kellett tüntetni mindenünnen, az iskolák folyosóiról, az osztályokból, a szaktantermekből, ahol ezek nélkül nem is lehet megfelelően tanítani anyanyelven. És a megoldást és a szocializmust szolgálja, hogy még Petőfi képét is levették a falról? És a tankönyvekből kivették az erdélyi magyarság nagyjait, így aztán a mi őseink a dákok, tanulja az elemista, és a következő lépés, hogy ezt ne magyar nyelvű, hanem román nyelvű könyvből kell tanulnia. „Megoldódott” a nemzetiségi kérdés, hiszen sem televízió, sem rádió nincs, ahol magyarul megszólalhatnánk, az a nyúlfarknyi fővárosi adás anyanyelvünkön ellenünk szól. És megoldott a nemzeti kérdés, hiszen akármikor előrángatnak néhány ellenőrzött félmagyart, akik, ha tudnának sem szólnának egy szót sem az erdélyi magyarok érdekében, és felcipelik Bukarestbe, hogy megtapsolják a főnököt, és megszavazzanak mindenféle nyilatkozatot arról, hogy a nemzetiségi kérdés, íme, itt már véglegesen megoldódott. Annyira megoldódott már, hogy csak akkor kerülünk szóba, csak akkor említenek meg különböző beszédekben, ha szorít a kapca, esik a kedvezmény, gazdaságilag bánják a testvérek a mi erőszakolt, „nagy titokban”, ország-világ előtt nyilvánvaló asszimilálásunkat, és ezer évre visszamenőleg úgy átírják a történelmünket, hogy unokáink őseink nyomát se találják.

Csakhogy a műveletlenség és dölyfösség elvakította a magyarevőket: a történelmet - az igazit - nem ők írják! És nem is a nemzetiségekkel való minősíthetetlen bánásmód miatt, hanem saját népükkel szembeni embertelen magatartásuk miatt kerülnek szemétre. A józan és európai műveltség után áhítózó románság visszaadja majd maradékainknak jogainkat, mert Erdély magyarok nélkül nem lehetett, és a jövőben sem lehet azzá az értéké, amit nevével a világban jelöl.

Egyszerű volna néhány kérdéssel megállítani a nemzetiségi kérdéstről handabandázók táborát. Úgy érzem, nem kell már sokáig várnunk, és záporozni fognak a kérdések.

1987. március 9.

Hideg van. Száz éve nem volt ilyen. Fűtés alig. Napok óta még olvasni sem tudtam. Ha így megy, leszokom az írásról. Ezt akarják a hivatalosságok is. Tegnap Bodor Pál olvasott fel a rádióban. Megtudtuk belőle, hogy a Szótörténeti Tár sem készül, megrekedt az V. kötetnél. És még mennyi más fontos munka, amely hiába készült, pedig még a Scînteia vezércikke is foglalkozott egy időben az Irodalmi Lexikkal például.

Késő éjszakai adásban levelet olvasott fel a román nyelvű SZER, amelyben részletezi az erdélyi magyarság jogainak fokozatos megcsönkítését. Nevek is szerepelnek, azoké, akiknek menniük kellett tisztjükből, mert komolyan vették a „testvériséget”, az „egyenlőséget” és jogainkat. És azokról is szó volt, akik bábként jöttek, talpnyalóként iparkodnak: Lázár Edit ismeretlen még újságírónak is, Rácz Győző, aki talpnyalásával tett ki magáért, más egyébért nem is nevezetes. És így tovább. Megnyugtató, hogy tudja a világ, ki kicsoda?! Igaz az is, hogy ezekben a nehéz időkben tudjuk meg a szeméteberek teljes névsorát. Jó ez a kiválasztódás, megtisztulás. Két táborra oszlik immár az erdélyi magyar értelmiség; a szolgálalkúeknek kell félniük, az idő ellenük dolgozik.

A magyar lapok napok óta közlik a nemzetiségi cécón hozzászólók szövegeit, hazugságait. Minek nevezhetjük például Hegedüs nevezetű hivatalnok áradozását a közművelődésről, a *Megéneklünk Románia* című felhajtásban a magyarok részvételéről, amikor tudjuk, hogy például Kolozsváron már nincs magyar műkedvelő együttes. A Művelődési Házban az utoljára ártatlan szilveszteri műsort, operett-színvonalú játékot produkáló együttest is elfújta a „támogatás”... Különben a diktatúra tisztviselői az operettnél és a népi hacacárénál nem jutnak tovább, ezzel elégedettek. Műveletlenségük, igényeik is mutatják: kisszerű, ember- és kultúraellenes diktatúrával van dolgunk. Ennél rosszabb már nem is lehet.

1987. március 29.

Itt járt Székely Ervin, és elmondta a Varga véleményét rólam, vagyis azt, hogy mire kell figyelnie velem szemben. Ezek pedig a következők: magyarkodom, nincs olyan írásom, amibe nem csempészném be a nemzetiségek ügyét, nem tudom elfogadni őt főnöknek és Gergely Tamással szemben is elfogult vagyok. Valószínűleg ez mind igaz. Csakhogy én nemzetiségem ügyeit a magaménak vallom, és nyíltan hirdetem, nem látok ebben semmi olyat, ami testvériséggellenes lenne vagy sértené a románságot. A mi jogainkról beszélve nem akarom őket kisebbiteni, inkább növelni egy hazában adódó közös lehetőségeinket. Aki nem tudja ezt, föladja önmagát, nemzetiségét, az egyenlőséget, és fejet hajt a kisebbségi sors fokozatos jogtiprása, a teljes asszimiláció előtt. Egy kolozsvári munkásnő tiltakozott az ellen, hogy a Magyar Dolgozók Tanácsának megrendezett műfelháborodásán nem a kezébe nyomott felszólalást közölték a lapok, hanem annak durvább változatát. Ezt F.-től tudom, aki megyei pártaktivista. Az Igazság elállt a szóban forgó felszólalás közlésétől. Rácz Ernő pártaktivista, aki azt hangoztatta, hogy a kételkedők jöjjenek, és saját szemükkel lássák, a magyarul tanulás biztosított (sic!), szolgálataiért hamar megkapta a jutalmat: kihagyták a municípiumi választmányból. De kimaradt minden magyar, nem választották meg őket. Milyen magyarok voltak? Fűben síríg hallgatók, nemzetiségüket titkolók. Rácz például puccba vágva jelentkezett Cs.-nél, a gazdasági titkárnál, akinél benn voltam. Ismer engem, ismeri a titkárt, mégsem mert magyarul hozzánk szólni, még akkor sem, amikor Cs. rászólt.

Cs. tudomásomra hozta, hogy aláírták a kinevezésemet, és azt, hogy Koppándi üzeni, félt a provokációtól. Ezek szerint fél a Napsugarasoktól. Mi lehet ez? Hasonló dologra készülnek: Molnár G. kirúgását és a Kriterionnal szembeni hajszát ismételnék, engem felhasználva a Napsugár ellen. Ezt a gyereklapot ugyanis csak botrányal lehet megszüntetni. B. E. tanácsára kitarítottam amellet, hogy elvállalom a főszerkesztőséget, remélem, sikerül a lap hasznára lavíroznom a hivatal és a lap indulatos emberei között a lap érdekében. Most, hogy közeledik a megbízás, egyáltalán nem tűnik egyszerűnek ez a feladat. Milyen jó, hogy nekem nincs mit vesztenem.

Felmentem a Napsugárhoz és kikértem véleményüket kinevezésemet illetően. Fodor, Kányádi, Bálint Tibor, Kádár János az egy éve menni készülő főszerkesztő biztatott: örülnek, hogy nem aktivistát ültetnek a fejükre!

1987. április 21.

Még semmi hír a kinevezésemről. Kerekes kérte a *Viselkedjünk* kéziratát, Létay elfogadta két riportomat, Kiss János egy írásomat és így tovább; most érkezett hozzájuk a hír rólam, pedig én már a jó hír ellenkezőjét hiszem, úgy néz ki, hogy sejtésem beigazolódik: beugratás, illetőleg valakik (ebből én sem maradok ki) provokációja: Zsuzsa látta Tibort a városban, nem is telefonált, vajon miért nem akart velem találkozni? Varga Székely Ervint, új munkatársunkat figyelmeztette, hogy vigyázzon, mit hisz el nekem, ugyanis én ravaszul minden írásomba becsempészem a nemzetiségi kérdést. Példának azt a jegyzetet hozta fel, amiben a szalontai kör tagjainak hozzájárulását ajánlom olvasóink figyelmében. Az, hogy Ervint felvették, nem az én érdemem, miféle hatáson túl félti hát őt a főszerkesztő. Ennek az embernek (Varga) már a lelkiismeretében sem ötlük fel, hogy a lap hóhérjának nevezték ki, és tudatlanul gáncsol mindent, még azt is, ami nem „magyarkodásból”, hanem a lap színvonalát megtartó igyekezetünkéből fakad. Varga szemembe mézes-mázos, hátam mögött ás, tudhat valamit túl küldött dolgaimról vagy a „fiúk” informáltak újra az őket sértő dolgozataimról? A Kós Károly védelmében írt jegyzetemről, vasgárda- és Maniu-ellenességemről? Majd meglátjuk.

1987. június 11.

Május 5-én - elég hirtelen - megjött kinevezésem, beiktattak. Egy hónap tájékozási időt kértem a társaságtól, amely, úgy éreztem, elég jól fogadott. Néhány évfolyamot átolvasva nem volt nehéz észrevennem, hol, miben történt a képes gyereklap lemaradása (a fejlődéstől, a megváltozott élettől, az európaiságtól stb.). Eddig úgy néz ki, a szerkesztőség hajlandó a változtatásokra, a megújulásra. Mindenki apró lépésekben végrehajtott változtatást javasolt, nem is lehet másként. Tematikában közelíteni kell az elvárások felé: ez a szellős lap megvalósítása, a műszaki tudnivalók felé közeledés és grafikai látásmód korszerűsítése révén valósulhat meg. Már sikerült augusztustól új levelezési rovatot (témás válaszokkal), tornát, országjáró érdekességeket mutató rovatot elfogadtatni. Új lesz a kolofon: a demokratikus munkamódszer erősítésének kifejezésekképpen mindenkinek szerepelnie kell, hiszen abból csak nyer a lap, ha olyan neveket hordoz, mint Kányádi Sándor, Bálint Tibor, Fodor Sándor stb.

Megindult persze a mozgolódás, hogy a belügy beépített embere vagyok, jóakaróim nyilván dolgoznak ellenem, és ki tudja, hányan vannak. Hát csak törjék magukat. Kaptam egy meghívót a konzulátusra; kevesen voltak a filmvetítésen, de azért ez valamiféle közeledés lehet a román pártdelegáció nemrégii pesti látogatása után, nyilván valamiféle „új” légkörben. Mondják, hogy ott sokféle javaslat hangzott el a két ország közeledését elősegítendő, a vonat-, a buszközlekedés, a turizmus, a kulturális csere stb. terén. Mit fogad el ebből és mit igyekszik tenni alá hozni a román fél? Ezen múlik a több mint fagyos, inkább gyűlölködőnek nevezhető román-magyar kapcsolatok légkörének a normalizálása. Megérjük-e? Nem? Ki tudja? Fél év alatt, úgy érzem, rendbe tudnám hozni némileg a két kis lapot (A Haza Sólymai, egyféle Dörmögő Dömötör), és a jövő évezredben élők nevelésére beállítani, amelyhez nemcsak szemléletváltás, hanem megfelelő területeken otthonos íróemberek közreműködésére volna szükség.

Kihasználva a kinevezésemből adódóan kötelező pofaviziteket, színdarabomat felvittem Koppándinak és a riportkönyv egy példányát is. Vagy segít, vagy nem! Szeretnék már választ kapni, ettől függ, lesz-e bemutató, lesz-e könyv, vagy nem terem számomra több virág a hazai réteken. Ha volna még egy munkás félévem elégedett is lehetnék magammal.

1987. június 15.

A Pionír Tanács plenáris ülésén a látszat demokratizmust gyakorolták. A „császár” fiának a neje a szünet után átadta az elnökséget egy kis pionírnak, akinek az volt a feladata, hogy megadja a szót a soron következő beszélőknek.

Megkezdődtek a lap körüli fűrészek, hogy jelzett újításaimat megtorpedózzák Koppándiéknál. Sikerült. Anélkül, hogy tudná, miben áll az új levelezési rovat, Koppándi Ágnes lemosta Szőke Oszkár alelnöknek (barátjuknak), aki nyilván ellenezte. És nem zavartatják magukat, hogy a főszerkesztő ellen dolgoznak, még csak a látszata sincs annak, hogy a döntés joga az enyém lenne. Ennek ellenére elértem néhány dolgot, új rovat, új fejléc stb.

A demokratizmust nem szívlelik, a kolofont elvetették, nem vesznek tudomást róla... Nincs más mód, hivatali viszonyt kialakítani és hagyni, hogy zsongják ki magukat.

Az idei ballagáson nem lehettem ott. A Brassaiban leforrázott közönség nézte végig, hogy egyetlen magyar szó sem hangzott el ez alkalommal. Az Ady verset is románul szavalták, Feleki kislánya köszöntötte a végzősöket románul; a díjakat visszavonták és „illegálisban” adták át. A Tar Koppány Zsolt emlékdíjat Földváry K. kapta. Az idén ballagott Pali fia: Tar Szilárd Attila a gyógyszerárugyár líceumában. Vajon mire viszi? Gyógyszerész akar lenni.

Néha úgy tűnik, hogy a fellélegzés időszaka következik, valamiféle kiegyezés: mondták, hogy újra kézbesítenek néhány magyar szaklapot, a határon olykor szépen bánnak a turistákkal. Közben az elnyomás tovább folytatódik, a magyar szót kitiltották a líceumokból, a pionirokról szóló szakkönyvben egyetlen helyen, egy tánc leírásában, talán véletlenül fordul elő: leírták, hogy román, magyar és német nemzeti ruhában, a testvériséget szimbolizálva jelennek meg a színen a szereplők. Bukarestben az Intercontinental szálló gyorsétkezdéjében Szatmár környékéről két család mellett ültem, mind magyarok voltak, a férfiak időnként románul beszéltek, és a gyerekekhez is időnként románul szóltak. Furcsa helyzet volt. Nézttem az arcuk, és valami sunyiságot fedeztem fel vonásaikban, ilyen lehet a néger is fehér környezetben, nem tudja levetni bőrét, szégyelli, próbálja megtagadni önmagát. A vállalás büszkesége nélkül alsóbbrendűvé degradálódik az ember. Csömör fogott el. Pedig a nemzetiségi összetartást diktálja az ész, de mit lehet kezdeni az ilyen önértékből gyorsan kivetkőző emberekkel. Szatmári kupecfajta, műveletlen munkásokról van szó, akiknek első az anyagi haszon, minden további csak ezután következik. Ilyen a félénk székelység is, nincs nagy gondja az asszimilálóknak, az ezredfordulóra bizony „csodákat” művelnek velük!

1987. június 23.

Zsolt születésnapjára nem jelent meg hirdetés az újságban. (Hétfőre esett), de nem azért, mert ezen a napon nincs helyi napilap. Arra gondoltam, ha nem lesz hirdetés és hír sem a díj átadásáról, rejtve maradhat az illegálisan tartott megemlékezés. Most már sajnálom a túlzott elővigyázatosságot. 23 éves lett volna a fiam. Ha élne, minden másként lett volna...

Kányádinál jártak finn újságírók és magyarok a konzullal együtt. Kiderült, hogy a konzulátusi meghívók elküldését azért vállalta magára a néptanács, mert így csak azokat hívja meg, akiket akar. Ezért voltunk oly kevesen a filmbemutatón.

Rácz Győző hallgat a darabomról. Már egy hete, hogy ígérte, elolvassa. Rossz jel.

Koppándi Ágnes játékrovatát a „nemzetesdi”-vel akarja indítani. Nyilvánvaló provokáció. Kijavítjuk „állatosdi”-ra. Elsőnek egy „libát” szólítanak a játszó. Előléphetne Ágnes.

Jövőre nem lesz magyar ABC. Szeptemberben leadjuk a zengő Ábécét órarenddel. Kányádi ötlete. Tamási Áron évfordulóján pedig iskolába menetelének történetét. Lesz új fejléc, készül az új számítógépes iskola, játékos torna, országot ismertető riportsorozat, csillagászat, természetismeret. Lesz iniciálás, rajzos számozás, szellős, korszerűbb lapok következnek. Ha lesz reá elég időm...

Segítségkérő körutamon többek között Sütőnél is jártam, nála kezdtem. Végigolvassa a Napsugár-kollekciót, feltűnt, hogy évek óta nem közöltek tőle. Mi lehet az oka? Nem hibáztatott senkit. De adott egy hosszabb mesét. Főszerkesztői szobájában beszélgettünk. Elmondtam terveimet. Lelkesedtünk, de a lehallgatás miatt - érezhetően - mindketten ügyeltünk, hogyan fogalmazunk. Ennek ellenére jól esett őszinte támogatása. Visszatérve szövére tettem a dolgot a szerkesztőségben. Kiderült, hogy Sütő elhidegülésének bizonyára fentről sugalmazott indítékai is voltak. Az összefogás szükségességét több alkalommal is hangoztatva példaértékűnek szántam, hogy még Létay Lajostól is közöljünk - közöltünk is - egy vagy két verset.

1987. október 5.

Bizony lett volna mit írjak magunkról, de inkább tettem amit kell és amit lehetett. A lapok változtatása jó irányba halad. Az új fejléceket átvittem minden fórumon, a vártnál könnyebben ment, folytatódik a kislapban, körvonalazódik a nagylapban is. Szellősebb, súlypontosabb a szerkesztés, előre is dolgozunk, lehetőséget kaptunk a nyári összevont számok indítására. Pénzt kértem órarendre, ajándékra a gyerekeknek; Fodor készül nyugdíjba, de még előtte megy Soó-Zöld. Feleki K.-t elvileg elfogadták helyébe, lássuk a káderezését és a tagfelvételét. Egyébként fontoskodunk, tehát vagyunk alapon a szerkesztőség tagjai, ha alkalom adódik rá, húzódoznak minden változtatástól. Nem is vártam mást, nem meglepetés... Úgy érzem, nemsokára újra nekifoghatok az írásnak, ami az elmúlt hónapokban lehetetlen volt, hiszen a Pesten töltött hónapban talpaltam és másoltam, hogy pénzt szerezzek, sikerült is valamennyit összeszednem, persze az irántunk való jóindulat is segített, ezért az alamizsnaszagot is éreztem, de nem tehettem mást, Baba repülőjegyét ki kellett teremtenem. Végül nem volt mód arra, hogy forintért ezt elintézzem, mégsem volt hiábavaló a fáradság, sokféle jártam, sok ismerőst, érdeklődőt találtam, talán könyveim előtt is szabad lesz az út, és egypercesemből angol nyelven is közölnek.

Közbenjártam a Kós Károly ügyben, persze csak fél sikerrel, mert Kányádi olyanok címét adta meg, akik szabadságon voltak. A Tükörnél pedig kiderült, hogy nyilatkozatát sem bízta rám, tehát úgy tűnt nem lehetek beavatott. Ennek ellenére Boldizsár Ivánnal beszélhettem a Kós-kérdésről és lehetséges kiállításunkról, de kérésére meghallgatott Szűrös Mátyás is, aki szívéen viseli sorsunkat. Megígérte és be is tartotta szavát, hogy augusztus 20-án szól rólunk, és valóban, azt hiszem, a felelős személyek közül elsőnek említette a nyilvánosság előtt „asszimilálásunkat”. Előadtam a rádió és tévé erdélyi osztályának tervét, és ez sem volt hiábavaló, hiszen naponta hallom, tesznek önismeretünkért, kultúránkért. Nem kávéért, kolbászért és kenyérért kell kilincselnünk, hanem múltunk hagyományainak, kultúránk az ismertetéséért, amelyre itt Erdélyben segítség nélkül egyre kevesebb lehetőségünk adódik. Ha ez sikerül, és könyv is csurran-cseppen, még sokáig megmaradhatunk nyelvünkben. Segít a Széchenyi Könyvtár, segít a magyar állam azzal, hogy nem engedi Nyugatra a tőlünk

menekülőket, de egyre többen maradhatnak félilegálisan náluk és a végleg, a kétségbeesetteknek jól jön ez a reménysugár. Jól fogadtak, szót értettünk Borbély Gáborral, talán nem kerül sor arra, hogy segítsen. Ezt csak végső szükség esetén vehetem igénybe, amikor itt már semmit sem tehetek magunkért. Sajnos, ez nemcsak a politikai körülményektől, hanem családiaktól is függ. Zsuzsának elutasították az útlevelekérelmét. Visszatérve, kijártam. Elment, ma kellene, hogy visszatérjen. Babát úgysem kísérheti ki a repülőterre, amely Atlantába viszi. Hazajön, remélem, mert turista útlevelemmel ott nem maradhat, és kinn maradása az én ügyeimet nagyon visszavetné (jön a Daciánál a *Viselkedjünk*. Jövőre jöhet, mert minden akadályt elhárítottam a *Tanítók...* és a darab), főszerkesztőségem is rámenne, pedig lenne még ott is elég tennivaló.

A Tankönyvkiadó fiókja valamikor mostanában megszűnt, de megállították a megyei szervezetben a magyar eredetű aktivisták eltávolítását (a városoknál véghezvitték), a kultúra kongresszusára kellett néhány százalék magyar anyanyelvű is, most kiderült, hogy Baba az egyedüli magyar könyvtáros a megye szakszervezeti könyvtáraiban. A tanév kezdetén 17 magyar osztállyal indítottak kevesebbet Kolozsváron. Hírlik, hogy a következő lépés a magyar nyelvű líceumi osztályok eltörlése. Egy jászvárosi tanácskozáson kiderült; hogy az oktatásban a közeljövőben már csak a négy elemis nemzetiségi iskolákra számítanak. És így tovább, nincs megállás elnyomatásunkban...

Aki éri, menekül. Varró János például Magyarországon maradt családjával. Találkozásunk Pesten elmaradt, de lehet, hogy akkor sem árulta volna el nekem szándékát. A Létay fia nyugatra szökött. Bíró János, a gitáros is valahol Pesten bujdokol. Bajor fia Stockholmból telefonált, Soó-Zöld fia átnősüléssel távozott... És ez csak közvetlen környezetünkől való felsorolás. Mennek az értelmiségiek, szöknék a munkások, főleg a fiatalok.

Mielőtt elment Baba, színházban voltunk, Bulgakov: *A divatszalon titká*-t játszották a vásárhelyiek, nyíltan szocializmust temető felhanggal. Többször volt nyíltszíni taps az áthallásos párbeszédeteket honorálva. Félnék az emberek, de belejönnek a tiltakozásba: ennyi a mi közönségünk, amely véleménynyilvánításra a maga módján alkalmas még. Csak erősödni, zúgna a taps...

Kun Szabó Ferenc *Széchenyi* könyvét olvasom: megdöbbenő küzdelem volt a múlt századi. És micsoda ész és akarat kellett hozzá, ehhez képest itt és most alig történik valami... De ezt az utánunk következő (?) generáció fogja majd megmondani.

Széchenyitől:

„Minthogy azonban az emberek együttműködésre és nem elzárkózó életre vannak teremtve, a tökéletesség felé vezető út csak az lehet, melyen az ember a közjóért munkálkodhat.”

„Egy olyan népben, amelynek nem szabad igazán kimondani, amit gondol, csakhamar szokássá válik, hogy ne is gondolkozzék.” (Keresztury József)

„Csak a gyenge szereti önmagát; az erős egész nemzeteket hordoz szívében.” (Hitel)

„Ha a magyar töpreng, jobb társaságot keres és olvas, azért még nem pártütő!” (Világ)

„Ősiség. A földek legfőbb tulajdonosa nem az uralkodó, hanem a nemzet, mely a legfőbb, a kollektív tulajdonjogot egy jogi személyre, a koronára ruházta át visszavehetetlenül.”

„A Hitelről szólok, s a mi belőle fogy, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről!” (Hitel)

„... senki se higgye: míg él, hogy tanulásit már elvégezte.”

„Valami hiánynak kell ott lenni, hol műveletlen termékeny föld s egyszersmind szegény ember találtatik.”

„Az erény alapja a napi kötelességek teljesítése...”

„Az emberek a részleteket keresik. Fölfelé akarnak építkezni. Nem törődnek sem a gyökerekkel, sem a fundamentummal.” (Napló)

„Ha szabad akarsz lenni, légy mindenekelőtt igazságos.” (Napló)

Mátyás király idején 85% magyar, - 1840-ben 40% .

1921-ben 66 000 lakos Olténiában - 10 évvel később háromszorosa. 1778-ban, amikor a töröknek adja Bécs, az eredeti 66 000 alá csökken. Ekkor már kivándorolhattak Krassó-Szörénybe, Hunyadba, Bánátba.

Bevándorlók Erdélybe: 1700 - 250 000, 1730 - 420 000, 1765 550 000, 1784 - 787 000, 1811 - 950 000, 1844 - 2 200 000.

János Zsigmond 1567-ben kötelezi szláv nyelven prédikáló papjaikat, hogy román nyelvet használjanak. 1581 - első román nyelvű biblia Déván, magyar rendeletre és költségen. I. Rákóczi György nyomdát, iskolát, felsőoktatást létesít - Gh. Şincai, Petru Maion Ion Mincu -, kezdődik a nyugati mintájú nacionalizmus.

„Csak ideákkal és nagy eszmékkal tehetjük tűrhetővé e világi tartózkodásunkat.”

1987. október 18.

A múlt vasárnap telefonált Zsuzsa Stockholmból. Aztán Baba Atlantából. Az előbbi vagy az utóbbi helyen akarnak megtelepedni - ez izgatja őket! S amit mondtam a terveimről, a dolgaimról? Könnyen elszakadnak onnan, ahol nem öröm az élet. És azt gondolják, nekem nincs más dolgom: kövessem őket, és hagyjam Zsoltot a Házsongárdban, ahonnan 2002-ben a nyomát is eltüntetik; hagyjam az elfogadáshoz közel álló darabomat, a nyomdába adott könyvet, és a tanítók után tíz évig talpalás eredményeként született riportkönyvemet is. Búcsúzzak a Korunk évkönyvbe leadott írásomtól, a főszerkesztőségtől, ahol még annyi tennivaló lenne és kivédni meg jobbítani való. Mindent hagyjak itt a nagyobb vajás kenyér reményében?! Nem szeretem a vajás kenyeret, a félmunkát, a meghátrálást, a hűtlenséget. Nem hiszem, hogy az öregség miatt nehéz vállalom a változtatást. Mindig szerettem az új környezetet, a megismerést egyenesen élveztem, a nehezebb körülmények sem rettentettek el ettől, akkor hát miért ne vállalnám a régóta megismerni óhajtott civilizációt, nyugatot, a szabadságot? Összegyűjtött szerszámaimat: könyveimet féltem? Öregkori szórakozásaimról nehéz lemondanom? Mindezek mellett számot kell adnom magamnak arról is, hogy megmaradt családom nem tud, nem képes követni. Hiába mondom fel terveimet, apránként megvalósított életem nem példakép, nem kellek már sem a lányomnak, sem a feleségemnek, nem kell a vezetésem, az irányításom, az eligazításom, nem hallgatnak rám? Két malomban örölünk? Eszménytelenségük nem köti őket? Hozzám sem, akit talán maradinak, változtatni képtelennek tartanak. Az én tragédiámban benne van a társadalom sikertelensége, eszménytelensége, embertelensége.

1987. november 2.

Tegnap nem voltam a Házsongárdban. Azt akarom látni, milyen lesz a Zsolt sírja, ha mi nem viseljük gondját.

Szombaton, (október utolsó napja) temettük Gergely Pistát, két gyermek maradt utána és egy még erős feleség. Furcsa temetés volt. Reformátusok, akik már nem tudnak egyházi énekeket énekelni. Ha nincs ott Felekiék korhely hangú apja, a pap egyedül énekel. Magyar szó kell az ilyen alkalmakra, és magyarul már csak az egyház szólhat.

Gergely Pista tudta, hogy nem sok van hátra neki. Vezette a kocsit a Györgyfalvi úton, amikor ki tudja hányadszor, rosszul lett. Ez a vég mondta. Vigasztaltam: Ez a vég kezdete, Pista! - mondtam. Felekinek mondta a kórházban, hogy onnan ő már nem jön ki többet. Új szív kellett volna neki. Honnan? Bepillantva az újságba, láttam, hogy meghalt H. Feri, iskolatársam. Barátja beszélt rá, operáltassa meg magát Vásárhelyen. Tíz órát műtötték, hétszer hozták vissza a halálból, másnap bevégezte. Pedig még éveket élhetett volna rossz szívével. Csakhogy ott a műtőasztal mellett is hiányzott valaki vagy valami. A nincstelenség napirenden van életünk minden területén. Bodor Pál szépen szólt a rádióban a Házsongárdról. Jól folyik Erdély bekapcsolása a magyarság kultúr- és érzelmi világába.

Varróról jött a hír, hogy végleg kinn marad családotól, valószínűleg nem készült fel erre, mert holmiját nem rendezte el. Szabad nekem ebbe beleavatkoznom?

Baba végül úgy döntött, hazajön, és együtt várjuk a jobbat. Ma voltam a kiadóban (Dacia), a könyvem jóváhagyottan áll, pénzügyi jóváhagyást vár. Szóltak, hogy holnap írjam alá a szerződést.

A darabot Sigmond megfürta, Koncz átejtett, nem támogatta a kultúr tanács elnöknőjénél, így kimaradt a megyéhez fölterjesztett darabok közül. Van még a riportkötet. Jövőre lépünk kell, ha tovább erőlteti Baba. Ha kiebrudalnak a főnökségből 2:0 javukra, 4:0-nál vagy 2:2-nél adjuk be a kulcsot? Nem mindegy!

Már megint úgy hallszik, hogy Cs.-nek mennie kell, ha nem lesz már, támogatóm sem lesz. Pedig Felekit szeretném kenyérbe iktatni a Napsugárnál, és a Kuki áthelyezését is el kell intézmem.

Abban viszont lehet valami, hogy pénzbevéltás vagy (és) új pénzkibocsátás lesz. A közelgő „szülinapokra” mi egyebet is ajándékozhatnának a császárnak, mint arcképét viselő új bankókat. Feltűnően sok az elhasznált, agyonkoptatott pénz. Innen a következtetés. És a továbbra is hömpölygő hódolat növekvő méreteiből. Ha csak vissza nem fogják a kondukátort Moszkvában, ahol sok éve már nem tartózkodott olyan sok napig, mint most hírlik. Hát nem félti az életét?

1987. november 30.

Baba hazajött.

Már egy hete itthon van.

Zsuzsa az oslói öböl mellett nyelvet tanul, máris egyedül érzi magát. Állítólag Jánosék is eljutottak Svédországba. Megint fája derekam, így van időm naplót írni. A nyár óta nem írtam semmi érdemlegeset, pedig folytatni kellene a *Szerenád*ot... De már készülni kell az útra; év végéig eldöntik, kit tesznek a helyemre a Napsugárhoz. Még nem jöttek meg a könyvek, de végre megtudtam, hogy a városban vannak. A Széchenyi Könyvtárbeli könyvekről semmi hír.

Sem az elhelyezett írások megjelenéséről. Balogh Edgár újra megtagadta, hogy lapokat vegyen át részemre a konzulátus küldeményeiből. Kicsinyesség? Végül, ha elgondolom, eddig semmiben sem segített. Az viszont nagyon is nyilvánvaló, hogy Balázs Pétertől általam begyűjtött visszaemlékezését nem szereti, mert szerepe, amelyben Péter említi, nem tetszik neki, van valami titkolnivalója emögött? Sok a furkálódás: Gerelyesné is hallott valamit rólam. Ki és mit terjeszt? Miért? Bizonyára sokan közöttünk kétes erkölcsűek.

Elekes beismerte, hogy Bécsben volt egy hónapig és miután hazatért, semmi bántódása sem történt, talán megdicsérték szolgálataiért. És most újabb meglepetéssel szolgált: áttelepszik a szomszédba. Az ott lévők pedig megjátszák a jól informáltat, tudják, ki a besúgó és ki a becsületes. Ez állandó megosztást eredményez és lehetőséget arra, hogy az erdélyiek közül csakis a barátait segítsék. Szükség van az erdélyiek egymás közötti rágalmozásra, mert ott már pénzre, pozícióra megy a játék, és egyre több az erdélyi, aki élettért követel, egyelőre a sajtóban, irodalomban, politikában, a segélynyújtó helyeken.

Ha átkerülünk, *Most jöttem* (jöttünk) *Erdélyből* címmel folytathatnánk a Matinékat, hangulat, igény van erre, színvonalas irodalmi műsor is kerekedne, neves meghívottak kerülnének, népzene és talán a Dusa-féle mozgásközponti színház is feltámasztható lenne. A közművelődési intézményekre lehetne támaszkodni, az önellátást megpróbálni, hiszen hazafias megmozdulás, reális társadalomösztönző, összefogásra biztató eseménysorozatról lenne szó. Elsősorban az áttelepült erdélyiek feladata, hogy a beilleszkedés mellett önmagunkat, az erdélyi műveltséget föl ne adják, híd szerepük erősítését, visszahatásukat az otthon maradtakra napirenden tartsák, hagyományaikat megőrizték. Ahogyan a táncmozgalom (a széki táncokkal, majd a mezőségi népzenevel, a csángó dalokkal) a magyar fővárosból indult és terjedt ki az országhatárokon túlra, visszahozva a széki táncot például Kolozsvárra és a Matiné által is támogatott táncházakba. A kultúra (kultúránk) megőrzésének és továbbhagyományozásának ezt az útját kell járnunk, mást nem tehetünk. Ezen nem kell sajnálkoznunk, hiszen az erdélyi népi kultúra így az európaiság szűrőjén át tisztulva, valós értékeit fölmutatva került a városi közönség elé, és kisközösségekbe is kell kerülnie a tömegkommunikáció használható eszközeinek segítségével (rádió, tévé, videó) a közösségeit nélkülöző erdélyi családokba.

Molnár H. Lajos nem tért vissza, Gergely Tamás feleségével együtt Svédországba kötött ki. Az Ifjúságunknál kialakult tisztviselői légkör is hibás ebben; nem, már rég nem közösség ez a lap, hanem különálló, legjobb esetben közepes képességű, semmit nem akaró írások munkahelye. Varga József tette a koronát erre a Cseke Gábor által indított elidegenítést eredményező vezetésre. Ha akarták sem sikerült volna a KISZ KB-nak ilyen gyorsan és alaposan szétzülleszteni ezt a lapot. Vajon ilyen sors vár a Napsugárra is? Az én mostani helyzetem is a züllesztést szolgálja? Hosszú távú programmal, két induló rovattal igyekszem újító szándékaimat távozásom után is továbbéltetni. Remélem, sikerül legalább két évre meghatároznom a két gyereklap profilját és jó irodalmi szintjén kívül publicisztikai színvonalát, humán jellege mellett reálhatását is növelnem, hogy az európai szint felé közelítsünk, amelynek elérésére minden lehetőségünk megvan.

1988 húsvét.

Nem lehet ezt a naplót abbahagyni. Nem szabad.

Hetek óta beszélnek, hogy a Szent Mihály-templom keresztjét egy éjszaka helikopterről leszerelték, elvitték, egy óra elteltével mást hoztak és helyére tették. Ez a kereszt cifrább, mint elődje: románosabb. Tegnap óta már csak románul lehet leírni a helységek nevét. Behívtak a megyéhez és közölték, hogy nem lehet leírni „a nemzeti kérdés megoldása” összetételt. A

nemzeti kérdést már jó ideje csak hivatalos beszédben közölték a lapok. „Nincsen rózsza Teiuș nélkül!” - A régi román világban egy cenzor így változtatta meg a közismert dal első sorát. Akkor már csak egy év volt a háborúig. A fasizmus pedig a csúcson volt. És itt?

Kuki mesélte, hogy tegnap este „Halál a magyarokra!” ordítással vonult el egy csoport az ablakuk alatt. A templomozás (éjféli mise) után, az Óvárban hasonlóan magyarellenes jelszavakat ordítottak részeg, vagy magukat részegnek mutató alakok. Provokációjuk nem sikerült. A templomot zsúfolásig megtöltő emberek békésen hazamentek.

Mi jöhet még ezután? A nyelvvizsga - keseredik Baba, és azon vitatkozunk, hogy most amikor pl. Kárpát-Ukrajnában engedélyezik a magyar helységek magyar névhasználatát, nálunk miért oly dühödött a románosítás. Azért, hogy aztán nemzetközi nyomásra visszaléphessenek. Hogy legyen mit engedniük! Szerintem, távol áll ettől a primitív, műveletlen, és éppen ezért elvakult sovínisztáktól a visszakozás gondolata. Ezek vakon és habzó szájjal vágtatnak kitervelt céljuk felé: a látszólag elrománosított Nagy-Románia megvalósítása felé. Azzal vigasztalom barátaimat, hogy most már minden gyorsítás jó, hiszen vesztükbe rohannak! Minden tettük ellenállást és utálatot kelt minden jóézésű emberben. Most már a királyi Románia magyarellenességén is rég túltettek a „szocializmus” égíse alatt. Kilátszik a lóláb, és mindez a külföldi közvéleményt javunkra alakítja. Elnyomatásunk így is köztudomású. Most mondja a rádió, hogy végleges a kedvezmény elvének felfüggesztése, 200 millió dollár úszott el így, de bebizonyosodott, hogy ez sem kevés az elnyomóknak, amikor az emberi jogok kitartó tiprásához ragaszkodnak. Rohamosan közeledünk az elszigetelt országok sorsához. Az albán példa is bizonyítja, hogy ez az út sem járható, csak arra jó, hogy a kondukátor haláláig megtarthassa hatalmát. Emberi sorsunk immár a várva várt „biológiai” változástól függ. A történelemből erre is szomorú példákat sorolhatnánk. Magyarországon forradalmat várnak az akaratosak, itt nincs annyi akarat, hogy a méhekhez hasonlóan megszabaduljunk a heréktől. Amit a kezdeti, a háború utáni évek hoztak demokratizmusban, életigenlésben, jövőhitben, azt elvitték a „fényévek”, eltörölte az „aranykorszak”. A szocializmust megutálta az értelmiségi, a dolgozó, és a nem gondolkodó ember is. Más eszme, követendő cél nincs. Románia saját mocskában, részegsége bűzében rekedt, és nincs ki elvonókúrára fogja. Az emberek menekülnek. Nincs más kiút?!

1988. április 9.

Mai jegyzetében Bodor Pál gettóba zárt szavainknak nevezte szülőföldünk helyneveinek használaton kívül helyezését. Ez egyenlő a román szocializmus fasiszta jellegének megnevezésével. Ez az a hangnem, amelyen már évekkel, évtizedekkel ezelőtt nevének kellett volna nevezni a dolgokat. Velünk is az történik, mint a gettóba hurcolt zsidókkal: nem vagyunk képesek semmi ellenállásra. Mert a fasizmus jellegéből fakad, hogy jól szervezeten megdermeszti áldozatait. Mi pedig nem hiszünk a szemünknek, nem hiszük, hogy az elnyomás, az asszimilálás egyre gátlástalanabban zajlik a végkifejlet felé. Az értelmiség képtelen az ellenállásra, legfeljebb beadványok alá írja a nevét, leginkább egyénileg, hogy ne lehessen ráhúzni az „összeesküvés” vádját. Hiányzik az egészséges munkás-ellenállás, mert az erdélyi magyar értelmiség rendre magára hagyta a városi és falusi polgárt, nem tartotta meg azokat a kulturális, sport- és másféle baráti körnek megfelelő szervezeti kereteket, amelyek a közösségi összetartozás atomjai lehetnének. Még Balogh Edgár is csak szóban hirdette az ilyen „aprómunka” fontosságát, nem vett részt a munkásműkedvelők előadásain, erre csakis a valóban érdeklődők jártak, ők is elenyésző számban (Kántor Lajos, Gáll Ernő, Szilágyi Júlia, Kenéz Ferenc stb.), amely meghatározta volt a csoportok felmorzsolódását. Most eljártam a Zsebszínház Victoria Klubba költözése érdekében, a megyei pártbizottsággal kezdve, a színházból színész vezetőt szerev

és Kövesdi Istvánt buzdítva, Pillichet ismertetőre-toborzásra kérve az Igazság Ifjúsági oldalán, amelyhez Orbán Feri főszerkesztőhelyettes áldását is megkaptuk. Most már csak ez az együttes lehet a magyar nyelvű munkásművelődés fóruma Kolozsváron és a megyében. Az újított Victoria Klub vajon meddig lehet otthonuk? Sikerül-e valamit is bemutatniuk? Tavalyi és azelőtti munkájuk (Sorescu darab, Örkény összeállítás) kárba ment a gyáva művelődési felügyelő árulása folytán, aki előzetes jóváhagyása után sem engedélyezte, pl. Sorescu *Jónás*-át, ezzel is igyekezve jó pontot szerezni magának a megyei vezetőség előtt, akik ennek ellenére utálják és nem titkolják, hogy előbb-utóbb leváltják helyéről. Az ilyenek miatt asszimilálásunk töretlen.

Az operából is kiutálták pökhendi magatartása miatt. Ő torpedózta meg még a Vasas klubban a Kövesdi által nagyszerűen rendezett Peter Weis darab bemutatóját, mégpedig Kötő és a bukaresti román szakfelügyelő ellenében, akik a nehezen összehozott vizionáláson lelkesen támogatták a műkedvelő szintet meghaladó előadást, de kákán csomót kereső ellenvetéseitől elbátortalanodva értetlenül álltak nyílt rosszindulata előtt. A magyar műkedvelést visszaszorító hatalommal felvettük a harcot, de egy magát magyarnak valló ember hatalmat kiszolgáló gyavasága végleg elkedvetlenítette a társaságot. Akárhova is viszi a sorsuk, ezt nem feledik majd. (A Zsebszínház tagjainak nagy része külföldre menekült az ezt követő években.)

Megkaptam Varró János levelét, amelyben megerősíti, hogy feladattal küldték a szomszédba. Név szerint Cristian Opreát említi, a megyei sajtószóvivőt (?). Azt írja János, hogy a nemzetiségi küzdelem folytán életveszélybe került; feleségének csak úgy ígértek állást a tanügyben, ha szolgálatot vállal. Ezt ő felfedte Pesten és befogadták. Két regényt ajánlott a kiadóknak, hogy elégtételt vegyen a rajta esett törvénytelenéseken. Az egyik fogságának története, amelyre sokszor biztattam, hat év a ráhúzott 16-ból, az '56 utáni erdélyi megtorlás áldozataként. A másik a *Dacia Könyvkiadó története*. Örvendek János vállalásának, hiszen minden sorával még tisztábban láthatóvá válik asszimilációnk története. Egyelőre ennyit tehetünk: krónikásai kell lennünk Erdély romlásának. A kimondott igazság élni fog a köztudatban, és valamikor győznie kell, a becsületes együttélés visszaállítható minden nagy elembertelenedés után is.

1988. április 26.

Ma elhozta nekem Lászlóffy Csaba a Blandianához címzett levelét. Leellenőrizte, hogy újból tiltják a magyar névadást Kolozs (Cluj), Máramaros (Maramureş), Maros (Mureş) megyékben. Egy ismerőse nem adhatta fiának a Zsombor nevet. Mert csak román vagy románra fordítható (?) nevet adhatnak az újszülötteknek. Ekkor a Dániel nevet választotta. Ez románul is így van ékezetthiányosan. Erre beírták, hogy Danila. A kettő nem ugyanaz! Vásárhelyen névlistáról kell válogatnia a szülőnek.

Bodor Pál vasárnap reggel erről a helyzetről írt jegyzetét olvasta fel, előrevetítve a személynevek románosítását is. Rémhírnek nevezi az igazságot. „De az arcunk nem írható át...” Hát itt tartunk! Az utána következő, *Egy erdélyi magyar értelmiségi levele* „pesti gyártmány” lehet, amellyel az elmenekülésünket akarják mérsékelni. A helytállás különben most valóban szükséges szolgálat. Ki képes erre? A megmaradt kispolgári felfuvalkodottságát levetkezni nem tudó erdélyi értelmiségi nem képes a szolgálatra. Elmondtam ezt itt-ott, és igazat adtak nekem. Ez a társaság nem képes az összefogásra. Sokkal inkább az egymás iránti kételyre, az egymás ellen vezetett támadásokra. Például ma is bejött a költő, és valószínűleg a szerkesztőségi szolgálat rá váró részétől „fellelkesülve”, nekem támadt számítógépes külső munkatársunk előtt, hogy ő nincs és nem is volt a sorozat mellett. Pedig jegyzőkönyv bizonyítja, hogy az elmúlt évben elfogadták javaslatomat, a sorozatot: mindannyian belátták,

hogy ki kell törnünk a provincializmusból, és nem ítélni a mostani gyerekeket elmaradottságra.

A nyári összevont lapszám siker. De ezt is kitámadta a múlt héten azzal, hogy az összevonások alkalmat teremtenek a lap megszüntetésére. Nem volt nehéz rávezetnem, hogy nem ilyesmiért szüntetnek meg minket, hanem tudatos és kérelhetetlenül pontosan véghezvitt asszimilálás céljából, ez ellen pedig a nagyobb összetartással, a gyerekek egyre nagyobb számú aktivizálásával, levelezéssel, anyanyelvünk gyakorlásával tehetünk valamit. Kissé felsültünk a csík-szeredai számítógépes emberünk előtt, és ez nem válik javunkra. Visszakozott is a végén, és atyaiabban elbocsátotta Szakácsot azzal, hogy dolgozzon csak a rovaton. Mire volt jó kitérése? Talán maga sem tudja.

Németi és Kádár, két áttelepülőnk helyzete egyelőre nem a „kirúgás”. Megkegyelmezett nekik Koncz. Vajon miért? Koncznak, aki durvaságáról és „üsd, vágd, nem apád!” szelleméről híres, megesett rajtuk a szíve?

Ma arra gondoltam, hogy tulajdonképpen azért neveztek ki a Napsugárhoz, hogy egymást „megegyük”, hiszen tudják, ki vagyok, mit írok, (dehogyan tudják, nem olvasták könyveimet, írásaimat; én olvasom őket, ők nem olvasnak engem, ez a helyzet) nem kedvelem a hozsannát, cselesen is közelítek az igazsághoz, de nem lehetek az „élhősök” támogatója sem, akik csak a maguk pecsenyéjének sütésével foglalkoznak. Akik ide tettek, és „munkatársaim” is tudják, hogy egyedül vagyok. Csak nyugalomra és demokratizmust erőteltető akaratomra támaszkodhatom.

Az ellustult és magamagát dicsőítő társaságokat nem fogom megnevelni. Egyre nyugösebb nekem kisszerű lavírozásaikat látni, ahogyan munka, fegyelem és felelősség alól kibújnak. A „szolgálat” fel sem merül bennük.

Fél éve semmit sem írtam. Ezt is meg lehet szokni. Pedig a *Szerenád*ot akár mikor be tudnám fejezni. És a két századunkat átlavírozó öreg története is „kész” regény, benne az erdélyi magyarság sorsa, fel-felhorgadt reménye az „emberi állat” elfogadható szintű megvalósítására. Lehetőség a hatalom kialakulásának és eltorzulásának, passzivitásunknak és széthullásunknak ábrázolására. Családragény? Könnyűszerrel az. Ezt a föld bármelyik részén megírhatom(hatnám). Nyugodtabban sohasem fogadtam az ismeretlen jövőt. Akinek nincs célja az életben, hogyan élhet?

1988. április 28.

A költő ma aláírta tréfás rendszabályozó rendeletemet, amelyben a telefonszolgálat szigorú betartását kérem, hogy a megye piszkálódásait, miszerint mi sohasem vagyunk benn, megszüntessem. És azután kazetofont tett az asztalra... Fél óras logikátlan, rosszindulatú, rágalmozó beszéd után feltette a szónoki kérdést: Miért jöttél ide? Azt mondta, nemcsak az fáj neki, hogy elmegyek, de az is, hogy azért lettem főszerkesztő, hogy utána előnyösebb legyen a helyzetem az áttelepüléskor.

Elismertem, hogy érdeklődtem ez irányban is, amikor tavaly „túl” jártam, de éppen ez erősítette meg bennem az elhatárolást, hogy maradnom kell. Azt mondtam, hogy van és volt befogadásom, és ennek kimondása, amelyre kényszerített, egyenlő a feleségem feljelentésével, hiszen ő intézte érthető okokból, de ő sem gondol már az áttelepülésre, mert közbejött Zsuzsa lányom svédországi kinn maradása.

A rágalmozások visszaverésének nincs lehetősége.

Rosszul fogalmaztam, amikor befogadásról beszéltem, hiszen csupán egy papírunk van arról, hogy Salgótarjában állást biztosítanak a könyvtárban, lakást a munkásszálláson. De ezt miért nem ellenőrizte Vékás Domokosnál, akihez bejáratos? Ott tudják, hogy csak végszükségben vagyok hajlandó segítségüket kérni... Úgy gondolta, hogy bennem kémet fogott. Vádaszkodásaiból kiderült, hogy tudatosan elhárította Kós Károly nevének közlésére kigondolt akciómat. Ugyanis Koppándi, amikor megkérdeztem tőle, mi a helyzet ezzel, azt mondta: nincs tiltás, nem feltűnően előjöhötünk vele. A költőnek volt egy régi története Kósról, amit akkor kivettek a lapból. Mondtam, hogy most közöljük. Lelkesedett, de később azt mondta, nem találja a kéziratot. Most aztán bevallotta, hogy „nem ugrott be” nekem. Mi lett volna, ha közöljük? A többi lapnak, ránk való hivatkozással ugyancsak megnyílt volna a lehetősége a közlésre, és az ilyen kisebb sikerek bátorságot adtak volna arra, hogy normálisan, nem szűkölve-félve tárgyaljuk a romániai magyar irodalom ügyeit. Íme, az egymás iránti kétely nemhogy használna, de árt ügyünknek. Újra elmondtam az összetartást követelő indokaimat. Talán meghallották.

A vitát Prezenszky István is hallotta a másik szobából. Vajon mit gondol rólunk? Kik vagyunk mi, akikre felnéz(ett?). A kérdés tárgyalása a szerkesztőség nyilvánossága előtt egyenlő a feljelentéssel. Ha nem is jelentenek fel, a pletyka elviszi a dolgot a hivatalosságokhoz is. Nemcsak a cenzúra, hanem a klikkszellem is gáncsol. Hajdú Győzőnek nem vagyok jó, mert veszélyes vagyok, az Igaz Szónál meg az Utunknál éppen az ellenkező szempontból nem vagyok inyükre. Megígértem a költőnek, hogy tévedéséért nem fogok ellene támadni, nem haragszom rá. És valóban tisztelem és szeretem amit ír. Aki összefogást hirdet, nem engedheti meg magának, hogy kiboruljon, és ezzel, vagy kölcsönkenyér visszajár alapon; vádakkal mérgezze a helyzetet, lehetetlenné tegye az összefogást. Nekünk lapot kell készítenünk. És ebben mindnyájan elismerték jó munkámat...

A költő ezután visszakozott, és azzal védekezett, hogy őt minden hír megviseli, ha arról szól, hogy valaki elmegy... De hát a fia áttelepülését (időleges?) ő maga intézi. Nem mint én a lányom ügyét! Sajnos általában ez áll a mi értelmiségieinkre: világmegváltó szöveg és saját érdekű előnyöket kihasználó tett. Hosszú volna az ezt bizonyító tettek sorát, az elkövetők névsorát felsorolni. Kár, hogy nem vagyok képes utánozni őket. Akkor talán a fiam is élne! És a lányommal is szót érthettem volna! Pontot teszek a dolog végére: elviszem a költőt V. D.-hez. Ő bizonyíthatja, hogy hivatalos lépést nem tettem áttelepülésem ügyében, csupán biztosítottam magam a rendkívüli események idejére, amelyeket nemcsak én, hanem minden nyitott szemű ember előreláthat, és amelyek bekövetkezését csakis bátrabb kiállással, kölcsönös bizalommal, összefogással hátráltathatjuk.

1988. május 15.

Krisztina jött, hogy pártgyűlésen hallotta egy orvosnőtől: Zsuzsa hazatér. Állítólag én mondtam valakinek. Az orvosnőnek?! Érdekes módja a hírek felröppentésének. Vajon ki találta ki, és mit szolgál?

Létay hosszúnak találta a *Szerenád*-ot..., de Szilágyi el sem olvasta. Az fel sem vetődött, hogy rövidebb részt adjak belőle. Megmondtam, hogy tudomásul veszem további mellőzésemet. Mikó interjúját velem több mint egy éve nem adják le, riportom 4. része is ott hever.

A Korunk évkönyv még mindig nem jelent meg, könyvem is decembertől kiszedve áll. Már nem a papírhány az oka. Vajon mit akarnak?

Gromiko feltűnően sokáig vendégeskedett, hogy „felélje” az ajándékba hozott Lenin rendet. A tévében szombaton a néger kisebbségi küzdelemről vetítettek filmet. Vasárnap a férfi főszereplő a román filmben „Gyuri” volt. És pozitív figura annak ellenére, hogy elvált ember. Feltűnően gyors „viszonyulás”, inkább igazodás a szovjet igényekhez, amelyből nyilván nem hiányzott az erdélyi magyar kérdés. Gyors porhintés, mellyel „bizonyítják”, hogy itt minden rendben van. Az ilyen engedményeket egy-két hétig engedélyezik, aztán mindent visszaállítanak az erőltetett asszimiláció vonalára. Vajon mit változtat ez a levegőben lévő erdélyi romániai magyar sajtó leépítésében? A visszaszorítás jele, hogy a káderutánpótlást minden eszközzel akadályozzák. Egy éve küzdök magam is. Senkit sem tudtam a Napsugárhoz hozni...

1988. május 19.

Ma elvittem S.-t a konzulátusra. Az alkonzul nagyon diplomatikus volt. Sikertelt leszögeztem, hogy a túlról jött kételkedésre nem szolgáltam rá, elég nekem az itteniek gyanakvása. Nem jólfésült mondatokban elterelő beszédre volt szükségem - ezt kaptam -, hanem annak bizonyítására, hogy az engemet érintő becsületsértésnek nincs alapja.

Szeretném megértetni mindenkivel, hogy minden időben a széles körű összefogást szorgalmaztam írásban és emlékezetes tettekben is, amelyeknek csak tört része különféle kis-közösségek létrehozása - és mint ilyen - klikken kívül álló ember voltam, és ezután is az maradok. Az irodalomban sem voltam soha Utunk-os, sem Igaz Szó-s, Korunk-os is csak szerettem volna lenni. Mindenütt örültek, ha írásaimat nem közölhatték a cenzúrára hivatkozva, azt kellett hinnem, hogy legtöbbször merészebb írásaimat provokációnak tekintették.

Annyi megpróbáltatás után, Sz. M.-től családomra való tekintettel kértem a segítséget. Mások is biztosítottak, hogy ha szükségem lesz rá, megkapom. Ebben megnyugodtam. De most már nem tartok rá igényt. Velem akármi történhet, vállalom. Élettársam lányomnál menedéket találhat. Folytatom egyedül utamat tovább a megkezdett irányban. Kortársaim csoportosulásai (hiszen úgy látom képtelenek valamiféle kiállásra) az atyafiúi egymást támogatás, dicséret, magasztalás és elismertetés erőltetésén nem jut túl. Kevesen tesznek valamit a rohamosan asszimilált egyszerű emberekért, az összetartozás tudatának napi hirdetéséért. A nagyok sincsenek sehol, ha az anyagilag nekik nem kifizetődő. Tőlünk senki sem kéri számon az „aprómunkát”. És menekülésüket sem szólják meg. Az erdélyi magyar értelmiség magára hagyta a népet az asszimiláció viharában. Akik maradtak még: a tanítónők (tanárok) és az egyház! De városon, ahol a magyarság többsége élt és él, a családfőn kívül nincs más vezető. Egy-két nemzedéken át tartja magát a család, az atomizálódó társadalom még konzerválja is a nemzetiségüket vállalókat. Aztán, ahogyan fogy a szabadidő, a magyar könyv, a színház - jön az özönvíz. Az iskola és a templom is csak ideig-óráig álló sziget, átcsap rajtuk a mindent egybemosó hullám. És az árban ilyen erkölcsökkel már nem egymásba, csak önmagunkba kapaszkodhatunk.

Kit hova sodor majd a sorsa, olyan lesz és úgy él majd. Az sem biztos, hogy mindenki gyászolja majd nemzetiségét.

A változó világ csendes mocsara lettünk, még kuruttyol néhány rusnya béka, nemzetiségünk zenéjének elcsituló akkordjait ki ismeri fel hangjukban?

(Az évekkal ezelőtt halott véleményekből és a magam minősítéseiből is, ki tudná megmondani mit szült tévedés, elhamarkodott ítélet, netán célzatos rosszindulat. Naplóm célja ezek ellenére nem ítélezés mások felett, hanem az egykori fortyogó közhangulat, út-, és társkeresés nehézségeinek felmutatása, amely véleményalkotásomat olykor a csillagmagasságba, máskor az

idegek létráján pokolmélybe ráncigálta. Tanulságos kálváriája ez az életnek, még akkor is, ha ezt csak magában járja be az ember. Ha majd egyszer a nyilvánosság elé kerülnek e sorok és szembesülnek a lehiggadt valósággal, tévedéseim engem minősítsenek, nem azokat, akikről tévedésből elmarasztalóan vélekedtem.)

Mint minden ember, magam is egyedül járom utamat. De eddig mindig a közösségre találás reményével jártam. Most látom, hogy nemsokára teljesen mindegy lesz, merre kanyarodik az én utam. Nem kellek itt senkinek.

Oda kell mennem, ahol végre magamnak élhetek. Ahol még kevesebb a lehetőség arra, hogy magamat mutassam, hogy másoknak írjak. Mondanivalóm - akár ez a befejezés előtt álló napló is - a távoli jövőnek szól. Az ebben való megnyugvásból merítve születendő írásaimban még érdekeset, hasznosat is adhatok. Különből mindezt már tizenéves koromban végiggondoltam... A közbeiktatott harmincöt év arra volt jó, hogy az elismerést hiábavalóan pályázva, önmagamhoz visszajussak. Éppen ideje...

Ezzel a tanulsággal zárom talán mégsem hiábavalóan vezetett egytémájú naplóm.

Kolozsvárott, 1988. májusában.

UTÓIRAT

Pontot tettem naplóm végére. És maradtam. 1988. november 1-től felmentettek a főszerkesztőség alól és áthelyeztek az Előréhez. Havi ötven flekkre (1 flekk=32 sor) szerződtem, átlag nyolcvanát teljesítettem. Felét sem közölték. A lapnál élő belső rendelkezés értelmében minden 15. sor után be kellett írnia a szerkesztőnek a „nép szeretett fiának” a nevét vagy valamilyen odavágó idézetét. Tiltakoztam. A lap „káderesével”, aki Szilágyi Dezső főszerkesztő küldöttéként járt nálam, megegyeztünk betegnyugdíjazásban. Nem volt más választásom, mert a hozsannát sohasem szerettem. A Napsugárnál sikerült, ha nem is egymás után, de főszerkesztőségem alatt nyolc lapszámból, az óvodásoknak szóló kislapból pedig tizenhárom alkalommal kihúznom a diktátor nevét. Sajnos olyan ember írásából kellett törölnöm ezt a nevet, akinek áttelepülési papírjait magam írtam alá, tehát nem a jövőtől való félelmében, hanem megszokásból és azért cselekedte, mert írásait nem kellett szignálnia sem.

1989. május 1-től nyugdíjba vonultam. Magamnak akartam írni. Néha nem bírtam hallgatni. Az erdélyi értelmiségről szóló vitába is beleszóltam volna. De ismeretlen kezek vigyáztak arra, hogy nyers véleményemmel a nagyokat ne bántsam. A *Levél az asszimiláció alól* című írásomat több példányban is átjuttattam Magyarországra. A Vasárnapi Újságban meg sem említették, de xerox másolatban terjesztették és a Kiáltó Szóba is belekerült néhány gondolatom.

Levél az asszimiláció alól

Bizakodva kérdezhethetjük: gyáva-e, áruló-e az erdélyi magyar értelmiség? Ennek a lelkiismereti kérdésnek a megválaszolásától függ a romániai magyarság megmaradásának hogyan-továbbja. Ezért kétszeresen igaza van Csoóri Sándornak és minden gondolkodni bátor erdélyi magyar embernek, amikor ezt a kérdést nyíltan felteszi, hiszem, ha nem is ebben a megfogalmazásban, de az értelmiségekkel szembeni elégedetlenség Erdélyben számtalanszor megmutatkozott az elmúlt évtizedek alatt, bár a nagy nyilvánosság előtt kimondani ezt - sok más igazsággal együtt - nem volt, nincs rá módunk. Kellett a romániai magyarsággal szemben megváltozott szemléletmód az egész magyar sajtóban, kellett a Kossuth Rádióban a Vasárnapi Újság reánk figyelése, és az, hogy általa a magyarsághoz való tartozásunk érését hetenként feltölthessük magunkban, a megmaradásunkért folytatott küzdelmünkhöz elszánást, erőt nyerjünk. Romániában jórészt a magyar értelmiségek gyávaságának eredményeképpen nincs fórum nemzetiségünk ügyeinek megtárgyalására. A magyarországi nyilvánosság előtt kell gyávaságunkat, tehetetlenségünket bevallanunk. Kell ezzel leszámolnunk végre, mert csakis ez lehet most kiindulópontja mindannak, amit a magunk megmentésére cselekednünk kell. Mit tehetünk? Elsősorban új értelmezést kell adnunk a Bethlen Gábor-i behúzott nyakúságnak, amelynek nem a főhajtás, hanem az adott történelmi pillanatokban a töretlen szilárdság, a meg nem alkuvás, ha úgy tetszik, a kálvinista nyakasság kell, hogy legyen a jellemzője. Helyzetünk kísértetiesen hasonlít a deportált zsidósáéhoz. Csüggedünk. Megmaradásunkhoz szükséges az értelmiség önfeláldozó ellenállása. Az elmúlt években, itt Romániában csak nagyon kevesen vállalták, hogy a magyarságot ért sérelmekért nyilvánosan is felháborodjanak. Csöndes hangú beadványainkkal semmire sem mentünk. Mindig csak kértünk, könyörögtünk. Követelni miért nem merünk?! A hatalom sajátos táncban, egyféle tangólépésben vitt előre, jól eltervezetten és következetesen jogaink megfosztásának felcícomázott menetelésében. Erőtelves követeléseinkkel szembetalálkozva talán haladhattak volna ilyen

gyors ütemben régóta tudatos beolvasztásunk szégyenteljes útján? Lehetséges vezetőink közül is kevesen választották a nyílt kiállást. Úgy állították őket félre, hogy csak szánalmunkat és nem együttérzésünket érdemelték ki, az ellenállásra erőt adó felháborodásunkat nem gyarapították. Tisztelet a kivételnek, hiányzott, talán sohasem működött körünkben a meghirdetett Balogh Edgár-i aprómunka, az elhivatottság, az önzetlen vállalás. Ennek szükségszerűségét, ha megfogalmazzuk is, gyakorlat nem lett belőle. Ezért sorvadt el közművelődésünk. Magamutogató íróink és művészeink nem voltak képesek pótolni azt a szervező erőt, amely a két világháború közötti időszakban az erdélyi magyarokat kitartóan öntevékenységre nevelte és szoktatta. Nem sikerült újabb és újabb szervezeti kereteket biztosítanunk az anyanyelvi kultúra terjesztésére sem. Az egyházak által teremtett és fenntartott közösségeken kívül ma már alig van egyéb alkalmunk a bensőséges együttlétre, az együtt gondolkodásra, anyanyelvünkön való közösségi megnyilvánulásra. Atomizálódásunk folyamatában újraéledt közöttünk minden mondvacsinált ellentét. Csoportosulások, klikkek emelnek maguk köré falat, számít, hogy ki a katolikus, ki a református, ki kinek az atyafia, kártékony szószátyárt, besúgót sejtünk minden ügyeink után érdeklődőben, az összefogásnak nincs már valóságos lehetősége. Újraéledt az erdélyi átok: a képzelt előbbrevalóság jegyében folyik az egymás elleni áskálódás, a hatalomhoz való dörgölődés. Alamiznavarás lett a kenyerünk. Többen a romániai magyarság vezetőjének képzelik maguk, és az anyaországiak előtt is ennek megfelelő pózban tetszelegnek. De nincs mögöttük még csekély számú baráti társaság sem. Az egy Király Károlyon kívül nincs is olyan, aki nekünk bátorságból, tenniakarásból és kiállásból példát mutathatna. Pedig Király Károlyok nélkül nem sokra megyünk.

Kétmillió Király Károlyként kellene élnünk. Hiába határoljuk el magunkat a hozsannázó tapsoncoktól és azoktól, akik parancsra bármilyen kezükbe adott szöveget képesek felolvasni a Magyar Dolgozók Tanácsának gyűlésein, ahová semmilyen magyar közösség egyetlen képviselőt soha sem küldött, mert ott örökké valahonnan előrangot és megfélemlített emberek lapulnak, ha csúfos helyzetünket végre a nyilvánosság előtt feltárva nem követeljük minden lehetséges fórumon a Groza Péter által felvázolt és ígért jövőt, a valódi egyenjogúságot, amely minden itt élő embert nemzetiségre való tekintet nélkül megillet. A szocializmus legüdvözítőbb változata sem kérheti a kisebbségekről, hogy feláldozzák identitásukat, elfelejtsék történelmüket és lemondjanak kultúrájukról.

A romániai magyar értelmiség gyávasága vitathatatlanul igaz, évtizedek óta igaz: különben nem juthattunk volna jelenlegi szorongatott helyzetünkbe. Gyávaságunkat csak azok tagadják, akik maguk is ludasok benne. Azok, akik változtatni a dolgokon továbbra is gyávák. Ahhoz, hogy valamit is tehesünk megmaradásunkért a beismerés katarzisa, mindent felrázó indulat szükséges. Nem gyáva az, aki múltját, nemzetisége hagyományait, őseit, szülőföldjét, nyelvét, nevét meg nem tagadja és nem fél az ország alkotmányában még szereplő jogainak érvényt szerezni.

Csoóri Sándor figyelmeztetését meg kell köszönnünk, mert célja nem az elmarasztalás, hanem a tette serkentés volt. Mert tenni kell az utolsó órában is... „Utolsókat kondul / a havason a kolomp. / Nincs itt már semmi, / semmi keresnivalónk.” Költőnk ezt nem gondolhatta komolyan. Higgyünk inkább Vörösmartynak! Itt és a nagyvilágban mindenütt.

Sokféle „csoda” történt és történik Romániában, de az erdélyi magyarságot, Európa legnépesebb kisebbségét falvastól, múltastól, az egész emberiséghez tartozó kultúrájával együtt hagyományostól eltüntetni sohasem sikerülhet. Felemelt fejjel, a mások nemzeti érzéseit sohasem sértő hangos szóval, kérvényezések helyett követelésekkel kell megállítanunk romlásunkat és beolvasztásunkat a magunk és minden nép boldogulására.

Erdély, 1988. halottak napján.

1989. őszén megkezdtem könyveim eladását. Hatezernél több kötetet gyűjtöttem össze gyermekeimnek. Aztán beszereztem a kérdőíveket, előkészültem az áttelepülésre.

Jött a decemberi változás. Első nap jelentkeztem a kolozsvári napilapnál. A magyarul írni tudó pártaktivistákból álló vezetőség ellenében társakat kerestem. Kányádi Sándornál, aztán, mert nem találtam otthon, Kántor Lajosnál kopogtattam. Ennek feleségivel robogtunk Trabantommal Csép Sándorékhoz, ahol népes társaságra leltem. Onnan Kántor Lajossal és Csép Sándorral jelentkezünk a városházán, ahol az ideiglenes vezetőség előtt egy papírcetlire nevünket felírtam. Velünk volt Buzura, az író is. Lapírásra kértünk engedélyt. - Csinálják! - bízattak, és megjegyezték, hogy ehhez mi jobban értünk, tehát ne várjunk útmutatásra. Jártunk a megyénél is, de ott csak Buzurát engedték be a megyei pártvezető zsúfolásig megtöltött szobájába. Kántor aztán újra bement a városházára. Cséppel mi a szerkesztőségbe siettünk, hogy hazaküldjük a főszerkesztőt. Nem lett belőle semmi, mert társam a tévét néző főszerkesztőhöz lépve kezét fogott vele és hogyléte felől érdeklődött. Nem így gondoltam hazaküldését. Otthagytam őket és hazarobogtam a cikkemért.

Mit kezdünk a szabadságunkkal?

A belénk rögződött félelem ujjongásban, örömben, sóhajokban szakad föl bennünk. Remegő lélekkel, tisztuló aggyal készülünk a holnapi napra, az új életre. Mit kezdünk a szabadságunkkal mi, erdélyi magyarok? A lehajtottfejűség, a magunkbafordulás, a magunkról való gondolkodás apátiájából hunyorogva állunk a szabadság fényébe. Mi, romániai magyarok új értelmet kell adjunk az egyenlőségnek, a testvériségnek, egymás megbecsülésének. Első gondolatunk a sors által közös hazában egymás mellé rendelve összefogásából megszületett tabula rasa, és a tisztára sepert jelent életük kockáztatásával megteremtő hősök dicsérete és követése a végső győzelemig. A temesváriaké, akik Tőkés László mellé állottak, a fővárosiaké, akik végül megfutamították a diktátort. Románia órák alatt nagyot lépett „a sötét Balkánról” a közös Európa felé. A demokratizmust mindenek fölé emelt Európához tartozunk immár és eufóriánkból, a haza földjét megcsókoló áhítatunkból a ránk nehezedő tettek magaslatába emeljük fejünk.

A forradalom fehér éjszakáján írom ezeket a sorokat, amikor veszélyben a fővárosi tévéstúdió, amikor a rádiót célozzák a banditák. Újabb és újabb emberi életekbe kerül a régen áhított szabadság, mert a sok évtizedes elnyomás kitermelte az emberi külsőbe öltöztetett fenevadat, a diktátor körüli henyélők seregét. Nem akarják elveszíteni kivételezett helyzetüket, félelmük örült tettekre ragadtatja őket. Megszokták, hogy védtelen embereket tipornak, és elbizakodottságukban a szabadsággal is képesek szembeszállni. Nem győzhetnek, mert mi fegyvertelenül is erősebbek vagyunk, ajkunkon a szabadság dalával.

Hősies küzdelmünkben minden eddiginél forróbb testvéri érzés fűt bennünket önfeláldozó román testvéreink mellett. Kell a szabadság, és ha megértjük, a saját hangunkon, a saját nyelvünkön, a saját hagyományaink alapján igényelhetjük rabszolgasorsunk megszüntetését, erőszakos asszimilációnk eltörlését, történelmünk megbecsülését, az európai kultúrát erősítő hagyományaink folytatását, a békességet, a jövőt, amelynek biztos tudata nélkül nincs tudatos emberi élet.

Felvirradt a forradalom második napjártak hajnala és még mindig szólnak a fegyverek. Korai még a szabadságról beszélni? Nem hiszem. Elszigeteltségünkben, a romániai magyarság terrorral, rágalmazással, cselekvéssel véghezvitt atomizálásában készületlenül, szerve-

zetlenül érkeztünk e hajnalhasadáshoz. Értelmiségieinket elhallgattatták, határainkon kívülre futamidották, hiszen érthető, hogy az életet választották. Az éj leple alatt lopakodó helikopterekkel végzett nemrég a forradalom mellé állt katonaság, lelkes, valóban lelkes, önfeláldozó emberek ivóvizüket megmérgezni akaró banditákat tettek ártalmatlanná... És mégis, már most szólnunk kell arról, hogy a végső győzelem után, a nemzet megmentésére alakult, hősköböl álló bizottság többször is ismertetett kiáltványa olyan jogokat biztosít nekünk, romániai magyaroknak is, melyekért, ha kell tűzbe megyünk. Újra kitehetjük hát az egyenlőség jelét, és a többpártrendszerben helyet kaptunk az egyenlő küzdelemre. Újraalakíthatjuk nemzetiségi kultúregyesületeinket, és nem kell megszeppenten bevallanunk nemzetiségünket, hanem természetes módon vállalhatjuk, hogy itt, és magyarnak születünk ebben a közös, drága hazában. Ezért a szabadságunkkal most mást se kezdünk, mint hogy megkeressük mindazt, ami az itt élőkkel minket összeköt. És a pillanat parancsa szerint menjünk ki az utcákra, álljunk katonafiaiak mellé, tegyük, amit sorsunk adott: végső sikerre vigyük a szabadságot! Győzzön a népigazság! Mi dolgozni, és élni akarunk!

(1989. december 22.)

Mire visszatértem a szerkesztőségbe, Orbán Ferenc és Pillich László már összeállította nagyjából a lapot. Az új lap címén tanakodtunk. Valakinek az Új Újság jutott eszébe. Ekkor érkezett a szerkesztőségbe Cs. Gyimesi Éva. Nyíltan megkérdeztem tőle - másokkal szemben is így cselekedtem - van valami fenntartása velem szemben. Akar-e tőlem választ valamilyen személyemet illető kérdésre, híresztelésre, pletykára, rágalomra? Azt felelte, nincs velem semmi baja. (De később nem lehetett nem észrevennem mellőzését.) Bevittem egy aránylag csendes szobába és arra kértem, írjon valamit. Akármit. Visszavettem az írásomat azzal, hogy Cs. Gyimesi Évát nem lehet kihagyni az első lapszámból. Így aztán az írásom december 23-án, a második lapszámban jelent meg. Este a nyomdában Kántor Lajos adta a lapnak a Szabadság nevet.

Azokban a forró évvégi napokban Kolozsvár magyarsága az Állami Magyar Színház épületében és előtte nyüzsgött. Kötő József volt a színház igazgatója, ő adott helyet nekünk szervezőknek. Balogh Edgár javaslatára beiratkozási lapot fogalmaztunk, amelyben helyet kapott a magyarság szervezetének elkötelezettsége is a Demokratikus Fronttal szemben. Ebből a mondatból Kántor Lajos javaslatára húztunk. Aztán javaslatomra teljesen töröltük a mondatot. A lapban rovatot létesítettem az RMDSZ tagtoborzásának céljával. A többször is közölt jelentkezőlapot kivágták és sokszorosították az emberek. Pálfi Zoltán beült az opera pénztárába és napokig fogadta a jelentkezőket. Kántor 20 000 tagról beszélt. 100 000-t ígértem a megyében.

Szilveszterkor cikket kért tőlem telefonon a Romániai Magyar Szó. Újév első napján sietve írtam a következőket:

Szívhez, észhez, lelkiismeretünk szerint.

(Nyílt levél az újságírókhoz.)

Boldog új esztendő, szép jövőt mindnyájatoknak! Bátor önitélkezést magunk fölött, tisztességes gyónást, jobb erkölcsöt, békés átmenetet a tegnapi élet mocsarából a megtisztuló, demokratikus jelenbe, hogy népünket tisztességben szolgálhassuk a fiatalok által fölénk borított szabadság felhősen is szép ege alatt. Ezennel be is fejezem ezt a (nagyon is tudjuk hová vezető emelkedett) stílust, és egyszerűen arra kérlek benneteket, hogy a népfelkeléshez méltó bátorsággal seperjék mi is tisztára házunk táját. Az új lapok indításával a munka

nagyját elvégeztük; az események krónikáival egycsapásra olvasmányossá vált minden újság, itt-ott már utat kapott a többvéleményűség, a mindenoldalúság láttatása, az elfogadható igazság felé vívó, belemenősen is jótékony vita.

De kísért még a múlt, a gyávaság. A forradalom első napján engem a betegnyugdíjast is behajtott a tettvágy a helyi lap szerkesztőségébe. A lap munkatársai nem merték hazaküldeni botcsinálta főszerkesztőjüket, de két, mindig is becsületes ember vezetésével összeállították az új lapot. Harmadnap bejött a helyettes főszerkesztő is. (Megjegyzem, hogy a két főnök együtt nem képes egyetlen épkezláb mondatot magyarul leírni.) Sohasem voltak újságírók, de párt-aktivistaként ők voltak nemcsak újságírói munkánk, hanem minden kulturális megmozdulás hóhérai. Eltanácsolni őket a lapszerkesztéstől a belsők joga és kötelessége. Hallom, hogy a romániai magyar sajtóban van olyan lap, ahol ezt nem merték megtenni. Bizony ez arra vall, hogy közülünk nem csak egyesek, hanem egymás gyávaságába kapaszkodva és csoportot alkotva többen is feltétel nélkül eladták magukat a letűnt hatalomnak. Én mégis hiszek abban, hogy a jó újságíró, kellő önvizsgálat után, képes megújhódní, és hasznossá lenni az elkövetkezőkben is. De elhatárolom magam a közénk toladottokról és kérlek Benneteket, ne higgyetek (...) ⁴ nekik és hű kiszolgálóiknak. Ha ők továbbra is újságírónak mondhatják maguk, és velük együtt kell dolgoznunk, miként állítjuk vissza a lapcsinálás ezerszer megtaposott erkölcsét és a szerzők jogát az önálló véleményhez? Miként állítjuk meg a kéziratok meghamisításának elharapózódot szokását és a szerzők saját maguk mentésére kitalált atyáskodó, valóban mondatokat, bekezdéseket, gondolatokat tolvajló szokását, a senkihez sem szóló, senkit sem bántó semlegest, de fölfelé mindig mértéktelenül hozsannázó írások közlését. Nem hiszek abban, hogy a bennük élő sablonoktól rövid idő alatt megszabadulnak. Az elkövetkezőkben dolgaink vállalásának bátorságától függ az újságíróerkölcs alakulása. Szolgák voltunk, mert naponta figyelmeztettek arra, hogy kinek alapját írjuk, kinek a kenyerét esszük. Azok, akik lelkiismeretükre hallgattak, még a legnagyobb elnyomásban is találtak módot arra, hogy a sorok között közvetítsenek néhány igazságmorzsát. A gátlástalan diktatúrát egyaránt megvető szerző és szerkesztő közös erőfeszítéseként olykor az olvasóban reményt keltő sorok is megjelenhettek a fűrészpörhöz hasonlító sablonszövegtengerben. Gyermeklapjaink volt főszerkesztőjeként elmondhatom, hogy a romániai magyar sajtóban elharapózódot talpnyalás és a himnikus dicséretözön nem volt, illetve nem mindig volt kötelező. Nem volt kötelező és éppen ezért a törtetők kenyere volt a kondukátorról és nejéről versformába tördelt izléstelen jelzőhalmazt írni, és az ordító tehetségtelenségről árulkodó fűzfapoéták „alkotásaiból” hányingerkeltő első oldalakat szerkeszteni. A Napsugár szerkesztői elmondhatják, hogy a gyerekekbe oltott vezetőimádatból, de bizonyára a felnőttek biztatására is született hozsannázó versikéket íróasztalfiókba süllyesztettük, és a szerző minden esetben megkapta a magáét a mérges Csipikétől, akinek rendreutasító leveleit Fodor Sándor írta. És fokozatosan lefaragtuk a gyermeklapban amúgy is szükségtelen politikai vezércikkek terjedelmét tíz-tizenöt sorra. Kihaszánálva, hogy a sajtóirányítóok figyelme csökkent irányunkban, tizenegy hónapig egyik gyermeklapban sem engedtem meg leírni a scornicești-i Dracula nevét. Annak bevallását, hogy leváltásom után (a lányom Svédországban menekült) miért kellett, olykor két oldalon is, a gyerekek számára érthetetlen dicshimnuszt közölni az „aranykorszakról” - ezt talán bizzuk a szerkesztő lelkiismeretére. Ki, mennyire volt gyáva és a hatalom kiszolgálója, talán majd annyira iparkodik munkájával bizonyítani azt, hogy a mások által kikapart szabadságfrissítő levegőjében hasznos tagja kíván lenni összefogásra kiéhezett közösségének minden észokokkal bizonyítható és felemelkedésünket segítő cselekvésben.

⁴ Néhány főszerkesztő nevét írtam le kisbetűvel.

Szükségünk van és lesz az egymásra figyelésre, a tisztességes vitákban kialakuló igazságokra, a magunk és olvasóink fölrázott lelkiismeretére, hogy országos közös ügyeinket (köztük nemzetiségünk visszaállított és a valóságos egyenlőségig segített jogait) szolgálhassuk. Áldjuk sorsunkat, hogy ezt a világot is megértjük. És gondoljunk az utánunk jövőkre, azokra, akiknek átadjuk majd a tollat. Az elmúlt évtizedekben olyan szemponthálót tartottak a mesterségünk felé kacsingató fiatalok elé, amelynek csupán lényegtelen eleme volt az íráskészség. Előbb volt a származás, aztán a párttagság és a társadalmi tevékenységnek nevezett aktivistaság. Még ilyen körülmények között is a romániai magyar újságírás megteremtette szükségpótló gyakorlóiskoláit: a kolozsvári napilap szerkesztőségében és az országos ifjúsági lap nyári levelezőképző táborozásain kaphattak az érdeklődők némi eligazítást a szakmai dolgok szövevényében. Amikor magyar nyelvű egyetem létesítésére gondolunk, az újságírás-képzésről sem feledkezzünk meg.

És már most szorgalmazzuk szakmai egyesületünk megalakítását, szorosabb kötődésünket a magyarországi sajtó szakmai egyesületéhez, gondoskodjunk a tömegkommunikációban dolgozók nemzetközi szakmai kiadványainak beszerzéséről, legyünk az újságírásunk olyan papjai, akik holtig tanulnak, tegyük lehetővé a sűrű bel- és külföldi újságíró cserét, alakítsunk klubokat, cseréljünk egymás között is rendszeresen gondolatot. Legutóbb, a minden körülmények közötti megmozdulás lehetőségének bizonyítására, a táncházak kolozsvári országos találkozójához kapcsolódva sikerült a Korunk szerkesztőségébe összegyűjtenünk a romániai magyar lapok ifjúsági rovatainak vezetőit. A sajtó elnyomói betiltani már nem, csak korlátozni tudták a találkozón kialakult eszmecserét. Tíz évvel ezelőtt történt. Azelőtt 1935-ig kellett visszalépnünk az időben, hogy hasonló rendezvényt találjunk. (Akkor az erdélyi magyar újságírók szovétai találkozóját jegyezte föl a krónika.) Az összefogásból született és a kishitűek minden elképzelését felülmúló kolozsvári táncházatalálkozó után még olvasóikkal sem találkozhattak az újságírók. Pedig akkor még működtek szerte az országban az Ifjúsági lap Matinéjához kapcsolódó baráti körök, melyek között nemcsak közművelődési, turisztikai stb., hanem tudósítói munkára kész fiatalokból álló csoportok is alakultak. Jobb híján állítsuk vissza ezeket a köröket, legyünk mi újságírók egy-egy ilyen kör gondozói, folytassuk ott, ahol abba kellett hagynunk. Közelítsünk többszörösen is az olvasóhoz. Amikor írásaink alanyait kiválasztjuk, amikor gondolatainkat, beszámolóinkat nyomtatásban eléjük tárjuk, és amikor segítünk nemzetiségünk megmaradását szolgáló öntevékenységük beindításában.

Rajtunk, romániai magyar újságírókon is múlik, hogy mivel telítődik a tegnapi véráldozatokkal kivívott nagyszerű szabadság. Tudatos szolgálatunk, az észhez és a szívhez szóló szavunk legyen hasznos a legjobb lelkiismeretünk szerint. Úgy érzem, az elkövetkezőkben nemzetiségünknek nagy szüksége lesz reánk és a mindig szebbnek kikiáltott jövő az, amely minket is összeköt.

(Kolozsvár, 1990. január 1.)

Nem adták le az írásom, de a később főszerkesztővé avanszált egykori „káderes” többször is telefonált, hogy a felsorolt főszerkesztők közül néhány nevét töröljem. Éppen azokét, akik önszántukból sehogy sem akarták otthagyni a lapvezetést. Mindkettőt jól ismerem. Tudom miként, milyen szolgálatokért és hogyan kerültek lapjuk élére.

Végül a hónap vége felé közölték írásomat, mert elkészültek a válasszal, sőt válaszokkal. Az egyik főszerkesztő férje volt a hangadó. Nem írásom tartalmát mérlegelte, hanem azt vonta kétségbe, hogy hányszor nem jelent meg az általam szerkesztett gyermeklap a diktátor neve nélkül. Kétségtelenül tévedtem. A Napsugárban az általam írtnál kevesebbszer, a kicsik lapjában pedig többször sikerült megóvnom a gyermekeket a hozsannázástól. A magát később

„tisztának” feltüntető dühös férj az én elhatárolódást sürgető kérésemre rágalmakat fröcskölt és közölte a mindenki által kötelezőnek tudott ünnepi Napsugár szám fotokópiáját, amikor két oldalon a többi lapokhoz képest visszafogottan „ünnepeltük” születésnapja alkalmából a diktátort és feleségét. A cikk megjelenése után nem sokan keltek védelmemre. Az érdekeltek gondoskodtak róla, hogy néhány soros válaszom mellé felbéreljék a Napsugár egykori párttitkárát, aki a szerkesztőség nevében olyan mocskolódással próbált javítani a fordulás után érthetően szorult helyzetén; hogy azt válasz nélkül kellett hagynom. Írtam egy levelet a Napsugár szerkesztőségének amolyan belső használatra, és látva, hogy egykori kolozsvári kollégáim, akik ismerték írásaimat, kiállításomat, véleményemet szótlanul hagyják gyalázásomat, az RMDSZ megyei szervezését átadtam fiatalabb kollégáimnak és visszavonultam.

Tisztelt Szerkesztőség!

Visszatérve külföldi utamról olvasom „A tarkároltság szemétdombján” címmel közzétett választ a Romániai Magyar Szóban és magam is latolgom, hogy mit válaszoljak erre a személyem elleni támadásra. A legszívesebben válasz nélkül hagynám, a nyilvánosság előtt ezt teszem, hiszen kár az újságpapírért. Maradok szemétdombnak, hazugnak, a romániai magyarság legfőbb ellenségének, és mindannak aminek jóakaróim beállítanak. Teszem ezt abban a reményben, hogy olvasóim és barátaim az elmúlt harminc év tapasztalatai alapján úgy sem hiszik el, hogy ennyire mocskos és senki vagyok. Bizom abban, hogy a szerkesztőség választát olvasva minden józan ember előtt nyilvánvalóvá válik 1. 1990. január elsején elkövetett cikkem lényegéhez nem hozzászólni enyhén szólva figyelmetlenség, közösségellenes. 2. A személyeskedés területén megmaradva engem kicsinálni lehet, hasznos dolog, de ez még nem menti azokat, akiktől a forradalom utáni héten úgy éreztem, hogy el kell határolnunk magunkat. Ez kiderül abból is, hogy „a demokratikus megújulás erkölcsiségéhez méltóbban viszonyulók” sem védik meg az általam megnevezetteket, hanem engem melléjük állítva és befeketítve mindenkinél rosszabbnak mondanak. Kiderül közben, hogy a két említett „kolléga” közül egyik a feleségét védi, ha jól tudom, a másik meg annyira tájékozott, hogy semmit sem tud rólam csak amit megsúgtak, tollba mondtak neki. Mellesleg az előbbi annak az Előrének a szerkesztője, ahol egyetlen lapszámban száznál is többször írták le és írták be többek között az én írásaimba is a legfőbb vezetőnek és nevének a nevét. Mégpedig olyan módon, hogy újságíró társaikat kész tények elé állították, az idegösszeroppanásig meggyötörték. Hát ezért kellett az illetőnek magára vennie azt a bizonyos inget.

Sajnálom, hogy ezt is leírtam, leírhattam. Továbbá sajnálom, hogy akkor (január elsején) jobb példát nem ismerve, magamat kissé előtérbe tolva táltam az újságírói munka, az újságíróképzés, az utánpótlás, a szakmai továbbképzés és a közművelődésben való részvételünk kérdéseit. Akaratlanul hibáztam. Nyugdíjasként senki helyére nem pályáztam és ezután sem pályázok, amit tettem, azért soha semmit sem vártam. Arra gondoltam, hogy különállóként olyan dolgokat is kimondhatok, amit mások ilyen vagy olyan csoportosuláshoz tartozva óvakodnak kimondani. Ma is fontosabbnak tartom írásomban a közérdekű kérdéseket, amelyek mellett tárgyi tévedésem ellenére sem kellene szó nélkül elmenni. Tizenegyet írtam, de ha akárhányat is írtam volna, ettől még mondatom: másik fele igaz. Aki a közösség érdekét figyelve olvas, az tudja mit „hazudtam”. De ez meg sem fordult a volt Előre szerkesztőinek fejében, akik nem anyagtorlódásért fektették cikkemet január 24-ig, hanem hogy nyomást gyakoroljanak rám néhány név törlése végett, és felkészüljenek a méltó válasszal. Sajnos, „leleplezésem” kívül másra nem figyeltek, hangnemük útszéli, az olvasó felkapja a fejét és kételkedik igazukban.

Hasonló indíttatású a volt párttitkár írása is. És kissé pontatlan. Nem nevezem hazugnak, mert nem erről van szó: rosszindulatú! Vegyük sorjában a tényeket.

1. Azt írja, hogy lapultam és hallgattam Farkas János leváltásakor. Az egész szerkesztőség a tanúm, hogy engem nem úgy hoztak felülről, hanem beiktatásom előtt megkérdeztem kellek-e vagy sem. A beiktatáskor pedig egyedül én szoltam Farkas János mellett. Még megvan a beszédem szövege, amelyben többek között fáradhatatlannak neveztem stb. Miért? Azért, mert tudtam, hogy miért váltják le. A lap hagyományainak folytatását fogadtam és a Farkas János által felolvasott ténybeszámoló után mindenki előtt világos volt, hogy eredményesen vezette a lapot, melléállásom egyértelmű volt. Ezen kívül nem én akadályoztam a szerkesztőség tagjait abban, hogy véleményüket elmondják. Hallgatásukat már ekkor ellenállásnak véltem, az is volt. Mit tehettek volna mást?

2. Ami főszerkesztői méltóságomat illeti, ezt én nem ismertem. Szolgának mentem a Napsugárhoz és az is voltam. Nem emlékszem, hogy valakinek a megszólításakor használtam volna az elvtárs szót. Azt viszont többször is kértem, hogy engem urazzanak a szerkesztőség tagjai. Ezek után nyilvánvaló, hogy Koppándit mindig is elvtársnak neveztem, aki ezt félremagyarázza, bizony mondom rosszindulatból teszi.

3. A Koncz József vezércikkét Németi Rudolf írta, és egyetértett azzal, hogy Koncz nevét írjuk alá. A cikk pont olyan, mint sok azelőtti Németi által írott cikk, de azzal, hogy Koncz pénzt kapott, sikerült elterelnünk figyelmét a két gyermeklepről.

4. Létay Lajost sohasem neveztem Lajos bácsinak. És már akkor a szemébe mondtam a véleményemet arról, amit állítólag az Utunk védelmében tett. Nem volt szükség rá olyan mértékben, ahogyan azt tette. De ragaszkodott a Központi Bizottsági tisztségéhez stb. Gyerekverset azért még írhatott és közölhetett. Ne feledjük el, hogy Sütő Andrástól is kértem és kaptam írást, aki azelőtt hiányzott a lapból. Az összefogás híve voltam és maradok. Az elhatárolódás nálam nem személyi bosszút és kicsinálást jelent, hanem politikai hovatartozást. L. L. besorolása a levitézlett főszerkesztők sorába például nem akadályoz meg abban, hogy orvosságot hozzak most neki magyar barátaitól.

5. Csodálkozom, hogy arról a „csinnadrattás” évről szólva a szerkesztőség nem hisz a szemének: végül is, ha nem csalódom négy számban szerepel a zsarnok neve. Bizony csinnadrattás év volt, és ez mégis így van. Nem értem miért kell kisebbíteni a szerkesztőség érdemeit, ezt az eredményt nem a magam számlájára írtam. Az igaz, hogy magam húztam ki a zsarnok nevét, de úgy hiszem erről mind tudtak és feljelenthettek volna. Én ezt eredménynek tekintettem, és az utánam következőben bízva, ennek folytatását megbeszéltem. Nem rajtam múlt, hogy másként történt. És az sem, hogy elfogadott rovataimat megszüntették, munkámat nem igényelték.

6. Amit a lap betiltásáról olvasok a szerkesztőség válaszában említett tények ismeretében kénytelen vagyok „ujja mögé bújásnak” nevezni.

7. Az írásban felsorolt indulatszavak szemétdombját is csak azért kifogásolom, mert félek, hogy ezekből némelyik visszahull a szerkesztőségre. Éppen ezt elkerülendő, lemondok a vita nyílt folytatásáról, maradok a szégyenben a szemétdombon. Nem tudom miért jó ez a szerkesztőségnek? Egyébként sem közölte válaszom Román Győzőnek szóló második részét az RMSZ. És a szerkesztőségnek címzett soraimmal is kivárt, amíg mellétördelhetette a Napsugár nevében írt sorokat. Aki ismer, tudja, hogy nem ilyen küzdelemért lettem újságíró. Az én küzdelmem mindig is klikkeken kívüli, vélt vagy valós igazságaim legalábbis úgy érzem - el nem hallgatható igazságok. Bálint Tibor tudja, hogy első könyvemet azok égették el, akik közé káderlapom alapján soroltak. Tűrőképességem, lelkiismeretem nyugalma onnan adódik, hogy

az erdélyi magyarságért, képességeim szerint legalább annyit tettem, mint azok, akik pimasznak, karrieristának, hazugnak, öndicsérőnek és egyebeknek mondanak. Nem kívánom, hogy nyíltságom megbocsássák, különösen azokkal nehéz szót értenem, akik nem akarnak megismerni, hiszen egyetlen könyvem sem olvasták, akik őszinteségem kétségbe vonják és azt is kifordítják, amikor közösségemért kell(ett) előtérbe tolnom magam. És még mindig hiszem, hogy a Napsugárért is tettem (tehettem) valamit. Farkas János, aki hála az Igazságnak visszakerült helyére, talán majd elvégzi azt a régóta esedékes elemzést, amely meghatározza a gyermeklapok helyét az európai hasonló kiadványok sorában, és a figyelmes elfogulatlan elemzésakor kiderül, mit csináltam jól, mit tévedtem, mit akartam. És talán a szerkesztőség is belátja, hogy akarnok létemre is szentnek tartottam a demokratizmust, vitázva, de meghajoltam a többség, a gyakorlottság, az ésszerűség előtt. Rosszat senkinek sem tettem, bosszúálló ezután sem leszek.

Útszéli rágalmazóim erőltetett költői kérdésére, amelyben indulatosságukban senkinek akarnak feltüntetni, kénytelen vagyok írásaimból idézni egyet-mást.

1968-ban írtam *Köszönöm, jól vagyok* című regényemben:

„- Édesapám, nekem a rendszer smafu. Meló legyen dögvél, én majd kihozom belőle a dollárt. Kismesternél tanultam, hullára dolgoztatott semmiért a keserves jóistenit, de azt hiszed, az államnál jobb?...

- Nyugalom a törtetés nem kenyerem...

- Ja, az más. Szóval te vagy az, aki öntudatból megy építeni a szocializmust? - Nem lehet mindenki olyan, mint te vagy. Ritka madár...

- Na. Jól kifogtalak. Neked biztosan pártkönyved van...”

Ebben a könyvben a proletár burzsoáziáról ráncigáltam le a vörös leplet és hősömet a történet végén egy szekus saját kezűleg juttatja kórházba. Majdnem évtizedig feketelistára kerültem könyvem megjelenése után.

1981-ben *Nyári mese* című regényemben többek között ez olvasható:

„- Na, ide figyeljen, elvtársam... - szigorítja a helyzetet Ignác.

- Azt már nem! - emeli fel hangját és kezét Facsiga. - Nem vagyok magának „elvtársam”. Rendben?

Ignác arcbőrével egy afrikai ország lobogójának színeit utánozza.”

Néhány oldallal odébb:

„Dél volt már, amikor a titkárnő előállíthatta a Vörös Lángban járt ifjú riportert. A főszerkesztő éppen elégedett mosollyal tett pontot újabb vezércikkének végére. Címét is felírta: *Tiéd a dicsőség.*

- Gyere csak beljebb, Krém elvtárs! Foglalj helyet, mindjárt befejezem...

A főszerkesztő még egyszer rápillantott az előtte fekvő kézira. Nem a helyesírási hibákat kereste, azokat úgyszólván kijavítja a gépirónő. A címért határozatlankodott. Mintha már olvasta volna valahol? Valaki mondott már valami hasonlót? Csak nem a klerikális reakció szavai ezek? Gyorsan javított: Te vagy a dicsőség.

Elégedetten hátrahanyatlott hatalmas karosszékében. Felállt, nagyot nyújtózott, és zsebre dugott kézzel vakarózott. Észrevette, hogy nincs egyedül. Visszaült a helyére.

- Te vagy az Erik? Apukádék mit csinálnak? Jól vannak? Na, ennek igazán örülök. Közöttünk mindig is jó elvtársi kapcsolatok bontakoztak ki. Hanem veled megint baj van. Te...

A főszerkesztő elbizonytalanokodott. A kéziraon legeltetve a szemét rádöbbsent, hogy csaknem végzetes hibát ejtett: letegezte a generalisszimust, még hozzá szalagcímben: Te vagy a dicsőség!

- Hm?!

Sietve áthúzta, a felismerhetetlenségig ikszelte az akaratlan tiszteletlenség árulkodó jelét, és fölébe írta a helyes megszólítást: Ön a dicsőség!

- Te... - nyomta meg a szót keményen a főszerkesztő - Te, újra zavarba hoztad a lapot! Kipróbált harcosok helyett, őket sértő módon mellőzve, kispolgári elemek nyilatkozatát csempészted a lapba. Kormorán elvtárs telefonált... Kormorán elvtárs jól ismeri apádat, és nagyon csodálkozott...

A főszerkesztő a nagyobb hatás kedvéért mindkét tenyerével csapkodta az asztalt."

Az egyik groteszk jelenetben a szerelmespár anyanyelvén beszél a buszon termelési kérdésekről. A zsúfolt buszban nemrég városiasított hazánk lánya kimondja a sokszor hallott elmarasztaló utálatot: Nem bírom ezt a ronda gagyogást! A főhősben felmerül a kérdés: Mi a teendő? Így folytatom:

„Próbálja eldönteni magában a helyes választ. Hasonló helyzetben szerinte a lehetséges magatartás a következő formákat öltheti:

1. Mosolyog mintha nem fájna...

2. Egy válogatott káromkodással, amelyben a lány anyukáját is elősorolja, meghökkenti a lányt, meggondolkoztatja, elhallgattatja.

3. Tiltakozik. Hivatkozik alkotmányos jogokra, az együttélés elemi szabályaira.

4. Karon fogja a lányt, rendőrhöz viszi, igazoltatja, feljelenti. Elégtételt követel.

5. Kíséri a munkahelyéig, beszél felettesével, szól a KISZ-titkárnak és a lány szüleinek.

6. Megírja a helyi lapnak.

7. Nem tiltakozik, nem szól, nem jelenti, nem írja meg. Nem vesz róla tudomást. Kihívóan néma marad. Tűr türelmesen. Az idő mindent, de mindent meggyógyít.

Facsiga sűrűn rángatózó arccal hallgat. Lehajtott fejjel nézi Őzikét, és a lány szavainak duruzsoló melegében úgy dönt, hogy nem a hallgatást választja, hanem a célravezetőbb beszédet."

És csak úgy találokra egy riportomból, amely *Szerelmes földrajz* című második riport-könyvemben is megjelent 1983-ban:

„A börtön mellett megyek el, elővigyázatosan az út túlsó oldalára térve, de a szembejövőkről látom, hogy a sárga fal alatti járdán is mehettem volna. A vigyázó helyeken álldogáló katonák nézésében nem sok a szigorúság. Az arakatlanul is felgyűlt ideges feszültséget azzal gyűröm vissza magamban, hogy üresnek képelem a börtönt. Nemrég ezreket engedtek haza. Ehhez társítom a helyi információt, amely szerint itt a börtönben egykor kitűnő műkedvelő színjátszó csoport működött. A Suskin-film zümögő kórusát hallom, pergetem magamban a képsort.

Nem. Enyed már régóta nemcsak „vár és börtön”. Enyed főleg gyár és fiatalság... Ugrásra készülődve.

Enyed ilyenféleképpen egy kicsit Brassó is. És Szében is. Enyed: az ország. Mesélem itthon, merre jártam.

- Rusuval találkozta-e? - mosolyog rám könyvtárosi olvasottságával a feleségem.

- Rusuval?

- Vagy Russzal? Hát nem mindegy?

- Jaaa! A Méliusz-könyvből valóval?... - csatlakozom némi késsedelemmel a mosolyához, mint akinél egy pillanatra fönnakadt a tantusz. És arra gondolok, hogy megértem én is, és egykor megértettem a félelmet, amely az író alattomosan gyomrozva az utazás legváratlanabb pillanataiban hatalmába kerítette. De most már értelmetlennek találom: szabadságot a nyíltság naponta kiélezett ollójával kell szabnunk magunknak. A félelem nyüsztítő szerszámát nyugodtan és tiszta szívvel megvethetjük...

A riporter dolga a biztatás. Így kell, ezt csak így érdemes...”

Nem hiszem, hogy nehéz volt kiolvasni ebből az üldöztetés, a szekus-megfigyeltetés ellenére is igenelt ellenállást. Akkoriban a fiam halála előtt három hónapig naponta látogatott, behívatott, zaklatott egy kapitány (most már ezredes), hogy az elem tolt félszáz névnel többet tartalmazó kolozsvári magyar értelmiségből nyilatkozatban politikailag terhelő adatokat gyűjtsön be tőlem. Végül a megyei első titkárig jutottam, zaklatásáért panaszt emelve és felelősségre vonva őt magát is, mert ezt a „munkát” feladatul kiróta nekem. Elismerte, hogy adhat ilyen feladatot. Aztán már nem kecsegtettek könyveim kiadásának elősegítésével sem, békén - gyanúsán békén hagytak. De fiam halála körülményeinek törvény elé vitelében minden szinten megakadályoztak.

Tovább mondtam, írtam a magamét.

Az Utunkba a főszerkesztő tudta nélkül Szilágyi István „csempészte” A *Vízhányó dosszié* című egypercesemet:

„JELENTÉS

Alulírott 21.21.21-es önkéntes, alázatos tisztelettel jelentem, hogy a saját fülemmel hallottam, hogy Vízhányó Géza, a helyi lap belső munkatársa szemtanúik füle hallatára kijelentette, hogy a hírlap „tele van fűrészporr”. Nem sikerült kiderítenem, mire alapozta ezt a kijelentését. Az eset egyelőre nem keltett felháborodást. V. G. megfigyelését folytatom.

NYILATKOZATOK.

1. *Vízhányóék lakásából napok óta villanydaráló monoton zúgását észleltük. Feltevésem szerint sem kávé, sem cukrot, mákot sem, hanem csakis fűvészpórt darálnak. Ezt a következtetést meglehetősen jó szaglásomra alapozom. A feleségem is érzi - szerintem már átható - fenyőgyanta szagot.*

Kőhányó Péter
Vízhányó jobboldali szomszédja

2. *Nem tudok semmiről. Vízhányó elvtárs főleg bort iszik. Ez szerintem magánügy. Mivel hogy nem közösségben, hanem főleg egyénileg fogyasztja. Cikkeit rendszeresen olvasom.*

Hóhányó Sándor
Vízhányó baloldali szomszédja

3. *Vízhányó Géza az említett napon azzal a számomra is megdöbbentő kijelentéssel lépett be a szerkesztőségbe, hogy „félkilónyi fűrészpórt”-nak nevezett kéziratával elkészült. Cikkét gondosan elolvastam és kisebb húzásokkal leadtam. Mindenben megfelelt az előírásoknak. Igaz, színvonal tekintetében nem sikerült meghaladnia a sokévi átlagot. Máskor jobban odafigyelek a felelőtlen megjegyzésekre.*

Hányó Lajos
Vízhányó rovatvezetője

ORVOSI JELENTÉS

Vízhányó Géza, 52 éves újságíró alapjában véve egészséges. Mellbősege 110/111. Szaporán lélegzik. Vérnyomása 16/8. Enyhén emelkedő tendenciát mutat. Gerincbántalmai, kezdődő gyomorfekélye és elhatalmasodó süketülése egyelőre még nem akadályozzák munkájában. Idegállapota labilis. Az agyröntgen vizsgálat kimutatta, hogy koponyájában többek között háromnegyedkilós fenyőfatuskót hord. Műtéti beavatkozásra nincs szükség: felmorzsolódik magától.

Dr. Doktorhányó Aliz

VALLOMÁS

Alulírott Vízhányó Géza önbírálatilag kijelentem, hogy mások fejében a szálkát meglátom, a magaméban a gerendát nem. A „fűrészpórt” kijelentés - elismerem - tőlem származik. Nemrég az egyik energia-takarékosságot támogató cikkemben a fűrészpóros kályhák elterjedését bíráltam. Préselt fűrészpórból ugyanis - ma már mindenki tudja ezt - kifizetődőbb hokedlit gyártani. Cikkeim alapos és terjedelmes volt. Csaknem megtöltötte az egész lapot. Jókedvemben mondtam, hogy a lap tele van fűrészpórral. Őszintén sajnálom, hogy félreértésre adtam okot. Máskor jobban vigyázok.

Vízhányó Géza
hírlapíró

VÉGZÉS

Vízhányó Géza megfigyelése felesleges. Később, amennyiben szükségesnek mutatkozik tájékoztatóink közé besorolható. Valószínűleg használható, derék munkatársat faragunk belőle.

Tüzhányó Győző
felelős”

Persze, hogy nagy cirkusz lett belőle. Aztán már nem fogadtak el csak olyan írást, amelybe a „szolgálatos” szerkesztő belegyömöszölte a megfelelő idézetet, hiába kértem arra, hogy hagyja írásomon kívülre, fölötte keretben vagy akárhogyan, ahogy a hatalomnak jólesik. Ezután határon túlra küldtem, vittem, csempészttem írásaimat, ahogyan mások is tették. Megróttak érte a megyei pártbizottságnál is. - Tudunk róla! - fenyegettek Bukarestből.

Idézet a Tükörben megjelent *Mesék a változtathatatlanra* című groteszkből:

„A GYÁVA KAMIKADZE FÖLSZÓLALÁSA

Amit itt rólam elmondtak, az valakinek vagy valakiknek fontos igazsága, s mint ilyen bizonyára megcáfolhatatlan.

Már nem félek.

Tudom, hogy az emberevők is finnyásak. Bármennyire is primitívek, nem eszik ismerőseiket, rokonaikat, brancsbeli társaikat. Csakis a másféléket, az idegeneket fogyasztják.

Most, hogy világszerte rohamosan fogy minden, csak a kosz és a koszos indulatok gyarapodnak, jó, ha tudjuk: mindenki megehető. Először azokat eszik meg, akikről könnyen elhithető, hogy ők másak. A legegyszerűbb, ha a kiszemelt áldozatot befeketítjük. Európait is megehetünk, ha nem sajnáljuk a bemocskolására fordított intellektuális erőfeszítést.

Nos, úgy érzem, itt és most: én vagyok a néger.

Nemsokára kezdődik a nagy lakoma. Száraz nyeléseket hallok, fogak csattogtatását. Nyál fröcsköl.

Minden, amit tehetek csak ennyi: ideig-óráig megpróbálok a torkukban maradni.

KONYHATITOK

Ma már mindenki megehető. De a legprimitívebb emberevők sem zabálják meg társaikat. Ha elhitetjük magunkkal és étkezőtársainkkal, hogy az, akit megeszünk amúgy sem közénk való, nyert ügyünk van. Fogjuk rá, hogy valahonnan utánunk érkezett, és őseitől örököken más a színe, és a szaga is más, mint a többieknek. Öntsük nyakon az áldozatot valami időszerűen hangzatos szósszal. Európait is megehetünk, ha nem sajnáljuk a bemocskolására fordított intellektuális erőfeszítést. Lássunk neki. Ne feledkezzünk meg a jólneveltségről: kívánjunk egymásnak jó étvágyat.

Figyelmeztetés azok számára, akiket éppen esznek: A legtöbb amit tehetnek az, hogy megpróbálnak ideig-óráig az emberevők torkában fennakadni...

SOVÁNY VIGASZ

Nem baj, ha befeketítenek, bemocskolnak és fölfalnak az emberevők. Valaki egyszer majd úgysis a torkukon akad...

Akit már lenyeltek, annak sem kell földadni a reményt. Megemésztésünk még sok száz évig eltarthat.”

Hogy amíg ilyeneket és ehhez hasonlókat írtam, mások mit műveltek versben, prózában, tanulmányban és a feledés lópokróca alatt eltemetett újságcikkekben mit írtak, avagy csuka módjára hallgattak, s most ebből faragnak maguknak hősokeket megszegyenítő mellszobrot, melyet felmutatva a húsos fazekak körül törtetnek ez nem reám tartozik, hanem csakis kinek-kinek a lelkiismeretére. Magának kell számot adjon mindenki, mit tett jól, mit rosszul, és mit tehetett volna. Akik ezt tisztázzák magukban, önszántukból és őszintén képesek erre, azok megváltozni és cselekedni is tudnak, hogy a megváltozott körülmények között az erdélyi magyarság ügyét valamiképpen becsülettel szolgálják hátralévő életükben. Lázár László az általam szerkesztett Ifjúmunkás antológiába már akkor bátran megírt terjedelmes tanulmányában kíméletlenül előszámlálta a legnagyobbakat, azokat is, akik ma is nagymenők. (Az antológia kéziratát Kocsis István barátomhoz mentettem át Budapestre.)

Nem kívántam egyebet a megváltozott helyzet első pillanatában sem, mint azt, amit ma többen is óhajtanak: megmérítés nélkül, nyílt elítélés nélkül, csupán hallomásból vagy klikkeken belül kialakított vélemények alapján senkit se ítéljenek el. De az is igaz, hogyha valaki dolgozni akar nemzetiségünkért - és ezt nem anyagiakért, nem az elismerésért, a megdicsőülésért teszi -, akad munkája éppen elég. Bizony nem vagyok a sors kegyeltje: ezt az utat választottam. Zokszó nélkül. De ez alkalommal az önigazolás jogáról nem mondhatok le. Régen és most is, amikor kényelmetlenkedtem, a vezetők, a sunyin toleránsak első kérdése: Nem vagy te üldözömániás?! Nem vagyok az. Csupán észre veszem, hogy kezdeményezéseimet nem támogatják eléggé, könyveim megjelentetését nem segítik és így tovább. Szókimondásomat továbbra sem kedvelik. De már nem is csodálkozom. Az erdélyi múlt tele van nálamnál százszorta nagyobbak példájával, ilyen tapasztalásaikkal. A „sanyarú” világban ilyen az élet. Az élet halála maga az ember. Mostanában pedig a legjobb tanács: betegségeinkkel együtt kell élnünk.

Végezetül pedig minden ellenségemnek, a szerkesztőségnek a magaménál is jobb sorsot, jobb életet és sikert kívánok minden esztendőben. Remélem, hogy a nyomdaviszonyok javulásával sikerül majd a Cimborát is a városunkba költöztetni, hogy „egy kézben” a szerkesztőség biztosíthassa a romániai magyar gyermekek nevelésének folytonosságát és célirányosságát. Kérem Farkas Jánost, hogy alkalomadtán ismertesse levelem a szerkesztőségben és a többi beérkező levelek mellett, a szokáshoz híven megőrizze. Minden kisebbítő szándék mellett maradok:

Kolozsvár, 1990. március 4.

Tar Károly s.k.

Jól tettem, hogy félre álltam? Nem tettem jól? Nem tudom. Egyszemélyes „pártot” alakítottam, az Erdély Pártot. Kétmillió ilyen párt kellene. Transsylvaniaicus aláírással rovatot vállaltam az induló és mostanában megerősödött hetilapban, az Erdélyi Naplóban. Az eltelt három év alatt írtam regényt, publicisztikát, nyelvvédő szótárt, történelmi adattárat, illemszótárat, sportkönyvet, lírai receptkönyvet. Tizenkét könyvem áll kéziratban. Naplómnak kiadót anyagi támogatás híján sem nálunk, sem az anyaországban nem találtam, miután Szócs Géza az újraalakult Erdélyi Szépművéses Céh első könyvéül javasolta. De a Céh egyik szervezőjeként ebbe nem egyezhettem bele annál is inkább, mert véleményem szerint az E. Sz. C. új sorozatában elsőként nem memoárt, hanem regényt kellett hoznunk. Így esett jobb híján választásunk Kiss Jenő: *Ithaka messze van* című írására. Most látom, hogy feljegyzéseimben sűrűn, már-már szitokként mindegyre előfordul a kulturátlanság, a civilizátlanság elmarasztalása. Apám dühöngött így halála előtt néhány évtizedet az unalomig ismételve

legfőbb bajunk. Innen szinte rögeszmés meggyőződésem, hogy valamiképpen segítsek nemzetiségemen a haladásban. Ezért írói terveimet időlegesen félretéve adtam magam kézikönyvek írására, összeállítására a változások utáni esztendőkből. Anyagi ellenszolgáltatás nélkül elindítottam az Erdélyi Kiskönyvtár sorozatot... És folytatom.

Eladtam a Trabantomat és nem közpénzen, hanem saját pénzemen világot is láttam.

Tettem és ezután is teszem, amit tennem kell.

Egyre inkább eluralkodik rajtam az az érzés, hogy itthon, itt Erdélyben a legnehezebb élnem. *Extra Transsylvaniam non est vita?* Mert mit is kezdtünk a szabadságunkkal? Nem figyeltünk a költő óhajására: *Mindig magunkért, soha mások ellen!* A szemünk előtt, egymás elleni acsarkodásban felörlődött egy-két vezetőréteg. A meghirdetett demokratizmus helyett eluralkodott a középszerű diktátorság, a szervezetlenség, az eddigieknél is nagyobb teret kapott a klikkszellem és az anyagi előnyökért való tülekedés. És közben nemcsak a fokozottabb elrománosítástól, hanem az erdélyi magyarság vezetői közötti torzsalkodástól utálkozva - megy a sok erdélyi magyar innen, ki hova tud! Látnunk kell, hogy vannak még nagy koponyáink: költők, írók, tudósok. De azt is látnunk kell, ha ezek közül az elismerten nagy emberek közül némelyek emberségben, nyíltságban, szókimondásban parányiak. Tele vagyunk erkölcsi repedésekkel, hiányzik az emberségességet mutató példa. *Virtus constat ex hominibus tuendis.* (A bátorság az emberek megvédéséből áll.) Örökény Istvántól tudom: *Az ember nem annyi, amennyi, hanem éppen csak annyi, amennyi tőle kitelik!*

Tolerancia ide, tolerancia oda, nálunk még mindig nem az számít, hogy ki mit mond, hanem inkább az: ki mondja! Ezért aztán nem sietek feloldani a naplómban előforduló névbetűket. Aki a lényegre figyel, annak az olvasás folyamán nem szabad a szereplők kilétéről kíváncsiskodnia. (Egyébként a névbetűk feloldása megtalálható a könyv végén.)

Átolvasva a tíz esztendővel ezelőtt megkezdett naplóm, belejavítgatva, öncenzúráim itt-ott nem engedte, hogy a lényegre összpontosítani képteleneknek várható műfelháborodását nyers szókimondással a kelleténél még inkább elősegítsem. Nem ítélni akarok emberek felett, hanem közös ügyünkről beszélni. Persze, hogy fáj a megkülönböztetés, és érzékeny vagyok a mellőzésre. Hány évtizede prédikáljuk egymásnak a szeretet szükségességét? Nem sok fogantja van. Mit tehetünk? Mondanunk kell a magunkét... Halandók vagyunk mindnyájan.

Talán éppen ezért megmaradásunkról mégiscsak lelkes elszántsággal, nyers őszinteséggel szóltam és kívánok beszélni a számomra kimért hátralevő kis időben ezután is.

1993. tavaszán

A NAPLÓBAN ELŐFORDULÓ NÉVBETŰK FELOLDÁSA

- A. E. - Ambrus Erzsébet, szakszervezeti aktivista, Kolozsvár.
- A. J. - Aradi (Schreiner) József, szerkesztő, áttelepült Németországba, Amerikába. Iránban él.
- B. - Bagosi István, technikus, több lap külső munkatársa.
- Baba - Tar Károlyné (1938-1994), nyugdíjas könyvtárosnő, Kolozsvár.
- B. B. - Bodó Barna, fizikus, újságíró, az RMDSZ politikai alelnöke.
- B. D. - Bálint Dénes, áttelepült Magyarországra.
- B. E. - Balogh Edgár, nyugdíjas közíró, Kolozsvár.
- B. Gy. - Beke György, író, áttelepült Magyarországra.
- B. I. Gh. - Bodea I. Gheorghe, történész, Kolozsvár.
- B. Józsi, B. J. - Bendel József, városgazdálkodási főmérnök Tasnádon.
- B. L. - Bálint Lajos, könyvszerkesztő, Kolozsvár.
- B. O. - Bodea Olga (Brassai), történelemtanár, Kolozsvár.
- B. P. - Bodor Pál, író, közíró, áttelepült a 80-as években Magyarországra.
- B. Pé. - Balázs Péter festőművész, Kolozsvár.
- B. O. - Bitay Ödön, szerkesztő, politikus, Sepsiszentgyörgy.
- B. T. - Bálint Tibor, író, Kolozsvár.
- B. Zs. - Balla Zsófia, költő, Pesten él.
- C - Ceaușescu Nicolae.
- Cs. E., Cs. - Csillag Endre, mérnök, a változások után nyomdavezető.
- Cs. G. - Cseke Gábor, a Romániai Magyar Szó vezető munkatársa.
- Cs. L. - Csiki László, író, áttelepült Magyarországra a 80-as években.
- Cs. S., Cs. - Csép Sándor, a kolozsvári tv magyar adásának vezetője.
- D. - Dombi István, tánctanár. Meghalt.
- D. Gy. - Dávid Gyula, író, szerkesztő, Kolozsvár.
- D. G. - Domokos Géza, nyugdíjas, szerkesztő és politikus, Bukarest.
- D. O. - Dusa Ödön, előadóművész, kivándorolt Svédországba.
- E. Gy. - Elkán György, építész, Kolozsvár.
- F. - Forrai György, a változás után iskolai adminisztrátor Kolozsváron.
- F. Gy. - Fejes Gyula, diákszövetségi vezető, majd Vinte Ioan (Vincze János) mellett a Magyar Dolgozók Tanácsa titkára volt.
- F. J. - Fazakas János, politikus, nyugdíjas, Sepsiszentgyörgy.
- F. JÓ. - Faragó József, nyugdíjas, Kolozsvár.

F. K. - Feleki Károly, desingner, főiskolai tanár, Kolozsvár.
F. L. - Fodor László, nyugdíjas, Kolozsvár.
F. P. - Fenyédi Péter, újságíró, tanár, nyugdíjas, Kolozsvár.
G. E. - Gáll Ernő, filozófus, nyugdíjas, Kolozsvár.
G. Gy. - Gálfalvi György, a Látó főszerkesztője, Marosvásárhely.
G. J. - Gazda József.
G. Zs. - Gálfalvi Zsolt, a bukaresti A Hét főszerkesztője.
H. I. - Hegyi István, újságíró, Izraelbe távozott.
H. Gy. - Nem emlékszem a nevére.
H. Zs. - Hadházi Zsuzsa, újságíró, Kolozsvár.
I. J., I. - Illyés József, nyugdíjas.
J. - Márton Júlia, házasság útján kitelepült Svédországba.
K. Gy. - Kurkó Gyárfás.
K. Gyö. - Kerekes György, a kolozsvári Dacia Kiadó szerkesztője.
K. Gyu. - Keszthelyi Gyula, közgazdász, Magyarországon él.
K. J. - Kiss János, író, Kolozsvár.
K. L. - Kántor Lajos, a Korunk főszerkesztője, Kolozsvár.
K. Lá. - Király László, költő, Kolozsvár.
K. N., N. - Kovács Nemere, a Brassai Sámuel Líceum aligazgatója.
K. Z. - Krizsán Zoltán, kritikus, szerkesztő, Kolozsvár. Elhunyt.
K. S. - Koppándi Sándor, nyugdíjas, Bukarest.
L. L. - Létay Lajos, nyugdíjas költő, Kolozsvár.
L. E. - Lakó Elemér, Kolozsvár. Elhunyt.
M. - Marosvásárhely.
M. H. L. - Molnár H. Lajos, újságíró, író, áttelepült Magyarországra.
M. I. - Mikó Imre, író, meghalt 1977-ben, Kolozsváron.
M. J. - Méliusz József, író, Bukarest.
M. M. - Marozsán Mária, tanítónő, Szatmárnémeti.
M. T. - Mezei Tibor, villanyszerelő, meghalt a 80-as években,
N. A., N. - Nits Árpád, a Szövetség felelős szerkesztője, Kolozsvár.
N. - Noja, megyei párttitkár és költő volt.
P. István - Prezenszky István, mérnök, Kolozsvár.
P. J. - Polacsek József (P. Lengyel) író, meghalt.
P. L., P. - Pillich László, RMDSZ vezető, Kolozsvár.
R. - Rusu Gheorghe, nyugdíjas, Kolozsvár.

R. E. - Regéczi Emil, közgazdász, Kolozsvár
R. Gy. - Rác Győző, a Korunk főszerkesztője volt. Meghalt.
R. L. F. - Régeni László Ferenc, újságíró, Bukarest.
S. Z. - Sinkó Zoltán, író, újságíró, áttelepült Magyarországra.
Sz. - Szerváciuszék. Áttelepültek Magyarországra.
Sz. G. - Szócs Géza, költő, politikus, Kolozsvár.
Sz. Gy. - Száraz György, író, Budapest.
Sz. M. - Szűrös Mátyás, képviselő, Budapest.
Sz. S. - Szabó Sándor, nyugdíjas, Bukarest (?).
T. - Tomcsányi Tibor, nyugdíjas, Bukarest.
T. A. - Tosa Árpád, katonakollégám volt. Meghalt 1989-ben.
T. K. Zs. emlékdíj - Tar Koppány Zsolt Emlékdíj. Tanulók szavazata alapján a Brassai Sámuel
Líceum legjobban sportoló végzős diákja kapja.
T. L. - nem emlékszem a nevére.
T. M. - Thomas Mann.
V. A. J. - V. András János, szerkesztő, nyugdíjas, Bukarest.
V. - Vodá Stefan, pártaktivista Kolozsváron. Meghalt.
V. I. - Varga (Iosif) József, Bukarest.
V. Ioan. - Vinte Ioan - Vince János, nyugdíjas, Bukarest (?).
V. J., J. - Varró János, író, előadótanár Magyarországon.
V. L. - Vetési László, tanár, ref.lelkész, szerkesztő, Kolozsvár.
V. Is. - Viatorisz István tanár, eltűnt a fordulat előtti hónapokban.

A SZERZŐ MEGJELENT KÖNYVEI

- Köszönöm, jól vagyok - regény - Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.
- Hazai utakon - riportok - Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1978.
- Nyári mese - regény - Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1981.
- Pléhmafár - novellák, karcolatok - Kriterion, Bukarest, 1982.
- Szerelmes földrajz - riportok - Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1983.
- Az ismert katona - regény - Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1985.
- Viselkedjünk - illemtkönyv helyett - Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1987.
- Mesetár - meseátdolgozások - Napsugár melléklet, 1988.
- Tótágas - színjáték - Színház melléklet, Budapest, 1989.
- Romániai magyar nyelvvédő szótár - (Sztranyiczki Mihállyal) Erdélyi Kiskönyvtár, NIS Kiadó, Kolozsvár, 1993.
- Erdélyért kiáltom (Transsylvania) - közírások - Erdélyi Kiskönyvtár, NIS Kiadó, Kolozsvár, 1993.
- Bíró György aljász Kutya nekifutásai és kutyagolásai a mindig rózsás sportpályákon és a babértalanul is egyetlen életben (Koppány Zsolt) - riportregény (első rész) - Erdélyi Kiskönyvtár, NIS Kiadó, Kolozsvár, 1993.
- Bög Viola Társaság - Erdélyi Szépmíves Céh, 1995.

KÉZIRATBAN

- Tanítók nyomában - riportkönyv a Bethlen Gábor Tanítóképző 1973-ban végzett tanítóiról.
- Tótágas pillanatok - groteszk egypercesek.
- Erdélyi sors - a Korunk pályázatán díjazott szociográfiai írások.
- Erdélyi mézeskalács - lírai receptkönyv
- Bíró György aljász Kutya nekifutásai és kutyagolásai a mindig rózsás sportpályákon és a babértalanul is egyetlen életben - riportregény húsz fejezetben.
- Erdélyi Történelmi Adattár - (Sztranyiczki Mihállyal) - A kezdetektől napjainkig.
- Illemszótár - a viselkedéskultúra kézikönyve.
- Mesés közlekedés - teszt és mesék 8-10 éves gyerekeknek.
- Kárpátok jövője - vélemények a hegyvidéki gazdálkodásról.
- Szerenád dobra és cintányérra - kisprózai írások.